

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01021

DURKH DOYRES

Menahem Boraisha

Permanent preservation of this book was made possible

by I. Irving Weissler

in memory of

Gladys Reed Weissler

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מנחם באריי שא

די דור די דור

משה

השנין אויפן אש

(י. 5. פרץ)

פארלאג ניו יארק

1950

אַרויסגעגעבן פון
פאַרלאַג מתנות
ביים שלום עליכם פּאַלקאָינסטימוט

DURKH DOIRES

Through Generations

By *MENAHEM BORAISHA*

Copyright, 1950

By SARAH BORAISHA

New York, N. Y.

Published by

FARLAG MATONES

22 E. 17th St. New York 3, N. Y.

Printed in U.S.A.

GRENICH PRINTING CORP.

New York, N. Y.

אין דעם דאָזיקן בוך „דורך דורות“, ברענגען מיר די צוויי גרויסע פּאָעמעס וואָס מנחם באַריי שאַ ע“ה האָט געלאָזן: „משה“ און „חשבון אויפן אַש“ (י. ל. פּרץ).

פון דער פּאָעמע „משה“ זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן דריי קליינע חלקים אין די זשורנאַלן: „טינט און פעדער“ טאַראַנאַט; „די גאַלדענע קייט“, תּל־אביב; און „די צוקונפט“, ניו־יאָרק. פון „חשבון אויפן אַש“ (י. ל. פּרץ) איז נאָר איין טייל געווען געדרוקט אין „דער אידישער קעמפּער“, ניו־יאָרק. די טיילן זיינען אַריין אין דעם בוך, ווי זיי זיינען געדרוקט געוואָרן אין די דערמאָנטע זשורנאַלן. דאָס איבעריקע איז געדרוקט געוואָרן פון מאַנוסקריפט, אַזוי ווי דער דיכטער האָט די צוויי פּאָעמעס געלאָזן.

„חשבון אויפן אַש“ (י. ל. פּרץ) איז פּאַרענדיקט. אַזוי זעט עס אויס. „משה“ — קאָן מען זאָגן — איז אפשר נישט פּאַרענדיקט. עס לאָזט זיך אָננעמען, אַז דעם מחברס פּלאַן איז געווען, צו גיין ווייטער און פּאַרענדיקן די גרויסע פּאָעמע מיט אַן אַנדער סוף.

עס קאָן אויך געמאַלט זיין, אַז דער מחבר וואָלט געמאַכט געוויסע שינוים, ווען ער אַליין וואָלט דעם כתב־יד צוגעגרייט צום דרוק. אָבער,

שבת בייטאָג, ג' שבט, תּש״ט, דעם 12טן פעברואַר, 1949, האָט דער פּלוצעמדיקער טויט אַלץ פּאַרענדיקט. פּאַרשניטן און צע־שטערט נאָך אַ סך וויכטיקע ליטעראַרישע פּלענער אין אָנגע־צייכנטע גרויסע ווערק.

דאָס דאָזיקע בוך איז פּלאַנירט געוואָרן און ווערט אַרויסגעגעבן פון פּרוי שרה באַריי שאַ.

פּאַרלאַג מתנות

א י נ ה א ל ט

מנחם באַרייִשאָס שאַפּונגס-וועג—לעאַ פֿינקעלשטיין	7 — 55
משה	57 — 189
חשבון אויפֿן אַש (י. ל. פּרין)	191 — 261
ביבליאָגראַפֿיע	ל. פֿ. — 263 — 277

אין דעם בוך זיינען פאַראַן 5 בילדער :

מנחם באַרייִשאָ ; זיין פּאַטער, ר' אהרן נח גאַלדבערג ;
מנחם באַרייִשאָ, 1904 ; מנחם באַרייִשאָ און זיין פרוי שרה,
1909 ; מנחם באַרייִשאָ, זיין פרוי שרה, זייער טאָכטער אַדאַ
און איר מאַן אפרים פּאַגעל, 1936.

מנחם באריי שא

מנחם באַריישאס שאַפונגס־וועג

מנחם באַריישאָ איז געקומען אויף דער וועלט י"ב שבט תרמ"ח (26-טער יאנואר 1888) אין דער אַלטער שטאָט בריסק דליטא. דאָס איז געווען אַ מיוחסדיקע שטאָט, וואָס האָט שוין אין 14-טן יאָרהונדערט אָנגעהויבן שפילן אַ חשובע ראָל אין דער געשיכטע פון יידישע קהילות אין פוילן. דאָרט האָט שפעטער נישט איינמאָל דער ועד אַרבע ארצות אָפּגעהאַלטן זיינע רוי־שיקע סעסיעס. אַ שטאָט פון גרויסע יידישע שתדלנים, פּרנסים, מלוכה־פּאַכטער, רבנים, וויסנשאַפטלער און רעוואָלוציאָנערן. זי איז נאָך הונדער־טער יאָרן פאַר ווילנע געווען אַן עיר ואם בישראל. דעם לומדישן יחס ציט בריסק במשך פון פיר הונדערט יאָר זינט דעם מהרש"ל ביז ר' חיים סאָ־לאָווייטשיק. דאָס איז געווען אַ שטאָט פון יידישער גאַנצקייט, איינגעפונ־דעוועטן יידישן נוסח און איינהייטלעכן יידישן לעבנס־סטיל.

די פעסטונג־שטאָט בריסק האָט דעמאָלט געהערט צו דער צאָרישער אימפעריע. די אַמאָליקע פויליש־וואַיעוואַדישע שטאָט איז שפעטער פאַר־רעכנט געוואָרן צו גראַדנער גובערניע. די אַלגעמיינע וועלטלעכע דערציאונג האָט דאָרט געהאַט אַ רוסיפיצירנדיקן כאַראַקטער. די אַרומיקע באַפעלקערונג איז אַ ווייסרוסישע, אָבער אין טאַג־טעגלעכן לעבן האָבן זיך געשפּירט קעגן־טיקע איינפלוסן פון דער שכנותדיקער פוילישער קולטור. ס'איז געווען גענוג איבערצושיפן דעם שמאַלן בוג קיין טערעספּאָל און מ'איז שוין געווען אויפן באַדן פון קאַנגרעס־פוילן, וואָס האָט דעמאָלט אויך באַלאַנגט צו דער רוסישער אימפעריע. בפרט, אַז מ'איז געווען אין נאַענטע עקאַנאָמישע פאַרבינדונגען מיט דער פוילישער רעזידענץ — וואַרשע.

מנחם איז געבוירן געוואָרן אין אַ באַלעבאַטישער שטוב; זיין פאָטער ר' אהרן נח גאַלדבערג איז געווען אַ העברעאישער לערער, אַ מאַדערנער מלמד, אַ משכיל, וואָס האָט געוואַכט איבער זיין זונס לשון־קודשדיקער דערציאונג.

דער פאָטער האָט נאָכן טויט איבערגעלאָזט הונדערטער זייטן פון אַ כּתב־יד, אַ דידאַקטישע פּאָעמע אין פּערוזן מיטן נאָמען „אהבת אמת“, געבויט אויפן גאַנג פון דער יידישער געשיכטע. צוליב זייער אַ שווערן לעבן האָט ער די פּאָעמע גענומען שרייבן ערשט אין עלטער פון אַרום 60 יאָר. דעם נאָמען מנחם האָט דער ניי־געבוירענער געקראָגן, ווייל ביז אים זיינען דריי קינדער איינס נאָכן אַנדערן געשטאַרבן. דער פּאָטער האָט קיין מאָל פון זיין אָפּשטאַם און יחוס נישט גערעדט, כאָטש אין דער משפּחה זיינען געווען רבנים און אויך דער באַקאַנטער פּובליציסט אחד הרבנים המרגישים איז געווען זיינס אַ שוועס־טערקינד. די מוטער, וואָס שטאַמט פון שטעטל סעליץ, און הייסט פון דער היים באַריישאַ, האָט זיך געגרויסט מיטן אָפּשטאַם פון ווילנער גאונס משפּחה. זיינע עלטערנס הויז האָט זיך געפירט לויטן טראַדיציאָנעל־יידישן שטאַם, אָבער מ'האָט שוין דאָרט אַרויסגעוויזן פאַרשטענדעניש פאַר דעם גייסט פון דער נייער צייט. דערביי איז די מוטער געווען מער צוגעבונדן צו אַלטער יידישקייט איידער דער אויפגעקלערטער פּאָטער. מנחם איז געווען אַ קרענק־לעך יינגל און דעריבער אין חדר כמעט נישט געגאַנגען. דערפאַר געלערנט ביים פּאָטער תנ"ך און דקדוק; שפּעטער האָט ער אונטער דעם טאַטנס השגחה געלייענט די אַלטע און מאַדערנע העברעאישע ליטעראַטור.

מנחם האָט געמוזט דורכמאַכן זיין דערציאונגס־וועג לויט דעם אַלגע־מיינעם שטראָם. ער האָט באַזוכט די שטאַטישע פּאָלקסשול, וואו מ'האָט אַלץ געלערנט אויף רוסיש. די ערשטע ידיעות וועגן ליטעראַטור האָט ער באַקומען אין דער רוסישער שפּראַך און לויט רוסישע מוסטערן. ווען די יידישעלעכע היים האָט זיך צוזאַמענגעשטויסן מיט דער רוסישער „וואָספּי־טאַניע“, ווען דער נביא ישעיה האָט זיך „באַגעגנט“ מיטן רוסישן פּאָעט אַלעקסאַנדער פּושקין, איז עס ביי מנחמען דערגאַנגען צו אַ פּסיכישן קורצ־שלוס, וואָס האָט געהאַט אַ באַשיימפּערלעכן איינפלוס אויף דעם יינגלס וויי־טערדיקער אַנטוויקלונג. דער סענסיטיווער בחור האָט אין זיך גיכער גע־טראָגן די גייסטיקע זויעמן פון זיין עלטערזיידן איידער פון זיין פּאָטער. זיין מענטשאַליטעט, נישט געקוקט אויף דער רוסישער שפּראַך, איז געווען אַ טיף־יידישע. ס'האָט אים מער אינטערעסירט אינהאַלט איידער פּאָרם; ס'האָט אים מער גערייצט דער גאָט־צעפלאַמטער בן־אַמוץ, איידער דער אין פּערו צעשפּילטער סערגיעוויטש. שפּעטער האָט ער ווי אַ ווייטיקער צו־הערער גיריק געשולונגען די קלוגע מוסר־רייד פון „חובבת הלבבות“, וואָס אַ שכנותדיקער פּאָטער האָט געלערנט מיט זיינע קינדער. פּונדעסטוועגן האָט דער פּאַרבענקטער בחור זיינע ערשטע „קלאַגענישן“ אויסגעגאַסן אין דער רוסישער שפּראַך, און שפּעטער ערשט אויף יידיש.

ער האָט אָנגעהויבן שרייבן לידער — „פאַר זיך“, אַריינגעזיפצט אין זיי די יונגלשע צרות, וואָס קומען פון אַן אומגליקלעכער ליבע, זיינע אַנטווישונגען און זיין בענקשאַפט נאָך אַ ריינעם לעבן, אַ לעבן פון קדושה. און מיט אַט-דעם גרינעם פרי־דיכטערישן אומרו איז דער זיבעצניער־יקער מנחם אַוועק קיין וואַרשע, אין דער פּרין־רעזידענץ.

קיין וואַרשע איז ער אַריינגעפאַלן ווי אַ דיכטער־אַנהייבער און ווי אַן עקסטערן, וואָס „זוברעוועט“ לאַטיינישע גראַמאַטיק. וואַרשע איז געווען אַ רושיקע שטאָט מיט אַ פּולבלוטיק יידיש לעבן. דער וואַרשעווער ייד מיט זיין צעפלאַכטענעם הילוך, היציקן טעמפּעראַמענט, נערוועזע זשעסטן און ברייטער אויסשפּראַך האָט זיך גרינטלעך אונטערשיידט פון בריסקער ייד, וואָס האָט געטראָגן אַ קורצן סורדוט, געשוירן בערדל, געהאַט אַ געמעסיקטן טעמפּעראַמענט און זיך באַמיט אַלץ צו באַנעמען מיטן שכל. מנחמען האָט דווקא געהאַרטט סיי די וויטאַליטעט און סיי ס'פאַרחלומט געמיט פון צע־פאַטלען פּוילישן ייד. שוין אין די ערשטע טעג נאָך זיין קומען קיין וואַרשע איז אים וואויל־געפעלן די פּוילישע שפּראַך :

„נאָך נישט דיין שפּראַך געקענט — און זי האָט שוין געשפּילט מיט קלאַנג און פֿאַרבן אין מיין אויער...“ („פוילן“, 1914).

דאָס נייע יידישע וואַרשע האָט דעמאָלט געאַטעמט מיט רעוואָלוציע און קולטור־רענעסאַנס. מנחם, הגם אַליין אַ חבר פון די פּועלי־ציון, האָט זיך געפּילט אַ ביסל פּאַרלורן. פון איין זייט האָט ער אינעם סאַציאַליזם אַרויסגעשפּירט הויכע עטישע ווערטן, ווידער פון דער אַנדער זייט האָט אים געצויגן די קינסטלערישע וועלט מיט איר וואַרט־שיינקייט און נייע שאַפּונגס־פאַרמען. אָבער סיי דאָ און סיי דאָרט האָט ער דערהויפּט געזוכט דאָס תּוכנדיקע, דאָס וואָס פּירט צום תּיקון פון מענטש. ס'איבעריקע באַ־טראַכט ער בלויז ווי פּרפּראַות לחכמה...

מנחם האָט אויך אין וואַרשע געפונען זיין זיווג און טרייע לעבנס־באַגלייטערין אין דער פּריילן סאַראַ (שרה) בערענסאָן. דאָס איז אַ טאַכטער פון אַ יחסניש יידיש הויז אין וואַרשע. די בערענסאָנס זיינען אין פּוילן געווען אַן אַנגעזעענע משפּחה, וואָס האָט אַרויסגעגעבן באַדייטנדיקע רבנים און יוריסטן. פון דער מוטערס צד שטאַמט מנחמס פּרוי פון די הורוויצעס, וואָס ציען זייער יחוס פון גאונישן של"ה („שני לוחות הברית“). במשך פון פּערציק יאָר איז שרה בערענסאָן געווען מנחמס איבערגעגעבענער לעבנס־פּריינד, געטיילט מיט אים ס'גוטע און ס'שלעכטע און אים אַפּט געמוטיקט אין זיין ליטעראַריש־קינסטלערישער אַרבעט.

ער איז גיך געוואָרן אַ בן־בית ביי י. ל. פּרצן, וועלכער האָט אים וואַרעם אויפגענומען און זיך מיט אים אָפּגעגעבן נאָכאַנאַנד. ער איז געגאַנגען צו פּרצן נישט כדי זיך ביי אים „לערנען“ שרייבן. דאָס קען מען פון קיינעם נישט אויסלערנען. ער האָט אין זיין גייסטיקער פּאַרלויירנקייט געזוכט אַ מאַראַלישן שטיצפּונקט און אים געפונען ביי פּרצן.

פּרץ איז אַוודאי נישט געווען דער פּאַרקייילעכדיקטער, פּאַרענדיקטער, וואָס האָט שוין דערגרייכט ס'העכסטע און דעריבער געקאָנט דינען אַנדערע פּאַר אָן אַנשפּאַר־פּונקט. גראַד פּאַרקערט. פּרץ האָט תּמיד געזוכט, שטענדיק געפּלאַטערט, אָפּט זיך באַגייסטערט און נאָך אָפּטער זיך אַנטווישט. זיין אומרו און ווייטיקלעכע דערפּאַרונגען האָבן אים אָבער געגעבן אַ סך מאַראַ־לישן כּוח, פון וועלכן מ'האָט נאָך געקאָנט אַנדערע פּאַרטיילן בשפּע.

פּרץ האָט מנחמען באַצויבערט מיט זיין אומאויפהערלעכן זוכן, ווייל מיט דעם האָט פּרץ נישט אַקצעפטירט דאָס שוין פּאַראַנענע. פון איין זייט איז ער געגאַנגען צוזאַמען מיט דער מחנה און געשלידערט דער אַלטער וועלט די ווערטער — „מיין נישט, אַז די וועלט איז אַ קרעטשמע“, פון דער אַנדערער זייט האָט ער געשפּאַנט ביחידות צו דער וועלט פון „איביקן שבת“... מנחם האָט זיך באַלד זעליש געפונען אין דער פּרץ־סטיכע, אין דער סטי־כיע אי פון ריינער לעבנס־מאַראַל אי פון נאָגנדיקער גאָט־בענקשאַפּט. און נאָר ביי פּרצעס זייט האָט מיט צוויי און פּערציק יאָר צוריק געקאָנט אויפ־קומען מנחםס ליד „קדוש“.

ער האָט אַ בענקשאַפּט פּאַרזייט אין דער וועלט —
 מורמלט און זינגט אַליץ וואָס לעבט מיט דער בענקשאַפּט.
 דריקן זיך הערצער און לייבער צוזאַמען,
 ווילן זיך וועלדער צום הימל דערציען,
 לעכצט די ערד צו די טראַפּנס פֿון וואַלקן,
 רייסט זיך דער ים צו די שמיינערנע ברעגעס,
 רוישן און ברומען די שווימיקע כּוואַליעס —
 ער האָט אַ בענקשאַפּט פּאַרזייט אין דער וועלט,
 אַמעמט די וועלט מיט זיין ווילן און בענקשאַפּט. (1907)

אויך איז פּרצעס שטוב איז מנחמען נישט אַלעמאַל געגאַנגען מיט דער פּוטער אַרויף. ווי אַ שאַטן איז אים נאָכגעגאַנגען דער קריטיקער בעל מחשבות; מנחםס ליטעראַריש געמיט איז בעל מחשבות נישט געווען ניחא. דאָס האָט נאָטירלעך מנחמען ווי געטאָן, אָבער באַגלייך געשטאַרקט זיין אויסדויער. לויטן טעמפּעראַמענט איז מנחמען געווען שווער מיטצומאַכן פּרצעס

דריבע טריט. דער פלאַטערנדיקער פּרץ איז געווען אַ שפּילעוודיקער דיכ-טער, פּאַרליבט אינעם האַלבטאָן און קורצאַטעמדיקן פּערז. מנחם איז לויטן געמיט געווען אַ דורכאויס ערנסטער, ווייט פון שפּילעוודיקייט, מיט אַ ניין-גונג צו רעזאָנירן. דערצו איז זיין פּערז געווען אַ לאַנגאַטעמדיקער. מנחם האָט אפשר געקאַנט זיך אָנזעטיקן מיט פּרץ-מאַטיוון, אָבער נישט איבער-גענומען זיין אויסדרוק-פּאַרם און נאָך ווינציקער זיין פּערז-ריטם. אין דעם איז אים גאָר נענטער געוואָרן דער פּוילישער דיכטער יאַן קאַספּראַוויטש. אַט דער פּרץ-קאַספּראַוויטש-געפּלעכט לאַזט זיך דערעיקרשט פּילן אין מנחמס „תפילות“ און „על חטא“.

קליין בין איך, גאָט,
און איך קען נישט באַנעמען דיין זיין אין אומענדלעכקייט.
האַסטו זיך אין דיין חסד אַנטפּלעקט צו מיר,
אין דער האַלב, דער געגאַרטער, וואָס דאַרף מיך דערגאַנצן.
— האַסט מיט וואַרעמע ליפּן מיך אָנגערירט,
האַסט מיט צערטלעכע פּינגער אַריינגעטריבן
אין מיין לייב דעם באַגער צו דערגאַנצונג,
האַסט דאָס מויל מיר געעפּנט
פאַר געבעט און פאַר ווידוי און מאַנונגען,
און עס ליכטיקט די ברכה אין מיר
פֿון דיין חסד און נאָענטקייט. (1908)

אין מנחמס ערשטע לידער איז פאַראַן אַ פאַרבינדונג צווישן רעליגיעזיש-קייט און עראַטיק. זיינע שפּעטערדיקע לידער זיינען כּסדר „געוואַקסן“ אין דער לענג און זיינען אין גאַנג פון שרייבן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין פּאַע-מעס. שוין אין יאָר 1909 איז דערשינען זיין אַריענטאַלישע פּאַעמע „שלמהס טויט“, געשריבן אין אַ זעכצן-טראַפיקן פּערז. אַט-די פּאַעמע איז אַ ביסל איבערגעבלומלט מיט יוגנטלעך-נאַאיווער אויסגעצירטקייט.

אין דער זעלביקער צייט מאַטערן אים — ווי יעדן יונגן פּאַעט — די „איביקע“ ליבע-און בענקשאַפט-מאַטיוון. צו אַט דער סעריע געהערן: „אַ ליד פון אַ מיידל“, „אַ ליד פון אַ צוריקגעקומענעם“, „אַ ליד פון אַ יונגער פּרוי“, „אַ ליד פון אַ כּלה“ אד-גל.

נישט לאַנג אָבער אַבסאַרברן מנחמען „איביקע“ מאַטיוון; ער ווערט שפּעטער מיטגערופן מיטן געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישן לעבן. צו יענער צייט האָבן פּוילישע פּריצים און סוחרים אַרויסגערופן אַ ווירטשאַפטלעכן באַקאַט אַקעגן יידן. דאָס איז געווען אַן אַרגאַניזירטער פּראַווו צו פאַרהונגען די

יידישע באפעלקערונג און צווינגען זי אזוי ארום צו עמיגרירן פון פוילן. מנחם דיכטערישע רעאקציע דערויף איז געווען זיין פאָעמע „פוילן“. אין אַ געאיידלטן בילדערישן פּערז ברענגט ער אַרויס זיין טיפּע פּאַרביטערונג קעגן די צעהויליטע פּריצים, וואָס האָבן דורות-לאַנג זיך ווילד-לוסטיק געמאַכט איבער יידישע אַרענדאַרן, קרעטשמאַרעס און לאַטוטניקעס. זיי האָבן אינעם יידן נישט געזען דעם מענטש, כאַטש דער ייד האָט אין די פּוילישע הימלען באַזעצט זיין אייגענעם גאַט. ווילד-פּרעמד האָט זיך מנחם פּלוצים דער-פילט אין די אַמאַל-היימישע פּוילישע גאַסן.

אין שנעלן לויף פֿון יוגנט-יאָרן זיינען
צוזאַמען מיטן טוי פֿון יינגלשקייט צערונגען
די ברידערשע חלומות, וואָס כ'האַב דאָ געשפּונען.

מנחם נעמט אַן אַקטיוון אַנטייל אין געזעלשאַפטלעך-קולטורעלן לעבן. אַרבעט אין דער וואַרשעווער יידישער פּרעסע („היינט“), פּאַרעפּנטלעכט פּובליציסטישע אַרטיקלען און כּמעט דער ערשטער איינגעפירט אין „היינט“ טעאַטער-רעצענזיעס. אין האַרבסט 1909 האָט מנחם זיך געשטעלט צום פּריוויו און אַפּגעדינט ביז פּרילינג 1911. אַ סעריע קאַזאַרמע-בילדער זיינען געווען געדרוקט אין „היינט“ און „פּריינד“. זומער 1914, ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז ער אַפּגעפּאַרן אין דער שווייץ און אין דעצעמ-בער דעם זעלביקן יאָר איז ער אַנגעקומען קיין אַמעריקע.

מנחם איז געקומען קיין אַמעריקע — אין אַ ניי לאַנד, צווישן היימישע יידן אָבער אַ פּרעמדן אַרום. דאָס איז נישט קיין אַלטגעזעסענער ישוב, וואָס זאָל במשך פון דורות האָבן דאָ אויסגעוואַרעמט אייגענע טראַדיציעס. ס'היי-מיש-יידישע פון דער „אַלטער היים“ איז געוואָרן איבערגעפּלאַנצט אויף אַ נייעם באַדן אין אַן אַנדערן גייסטיקן קלימאַט. און ס'איז נישט געווען אין גאַנצן זיכער צי ס'וועט דערפון אויפגיין אַ שפּע. פּאַרקערט, פּאַר מנחםס אויגן האָט דער אַמעריקאַניש-יידישער ישוב, לכתחילה ביסלעכווייז, און נאַכדעם — ראַשיק, גענומען זיך צופאַסן צו די „נייע באַדינגונגען“. מ'האַט זיך גענומען גרימירן מיט ריין-אַמעריקאַנישע שטריכן און דער נאַציאָנאַלער ווידערשטאַנדס-כּוח איז ביסלעכווייז אַפּגעשוואַכט געוואָרן. ס'האַט זיך דע-רימעך געלאָזט פּאַראויסזען, אַז אין דער „נייער וועלט“ דראַט אונדז אַ נאַ-ציאָנאַלע פּסידאַמאַרפּאַזע, וואָס מוז לכוף דערפירן צו גייסטיקער ליידיקייט. מנחם האָט זיך דאָ דערפילט פּרעמדלעך. מאַי-דאָך, אַז ס'יידיש-וועלט-לעך וואַרשע, וואָס האָט, ביים געיעג נאָך פּרעמדער פּאַרם, פּונדעסטוועגן

נישט פאַרלוירן דעם ריינידישן נוסח, איז מנחמען געווען דערווידער. — ער האָט געהאַלטן, אַז ס'ווערט דאָרט געפעלשט דער יידיש־היסטאָרישער באַ־רוף, — היינט, וואָס־זשע איז שוין שייך צו רעדן וועגן צעביזנעוועטן ניו־יאָרק, וואָס האָט דעמאָלט אין גאַנצן נישט געהאַט קיין אייגענע יידישע וואַרצלען? ביי מנחמען האָט זיך דערמערך געשטאַרקט זיין אַלט־יידיש וועלט־געפיל און ווידער האָט ער געמוזט גיין מיט זיין אייגענעם וועג, מיט אַ ״זייטיקן״ וועג... די ערשטע חדשים האָט ער מיטגעאַרבעט ווי אַ פובליציסט אין ״טאָג״, וואָס האָט זיך נאָר־וואָס געגרינדעט. שפעטער אַריבער אין ״פירער״, וואָס האָט עקזיסטירט בלויז עטלעכע חדשים. געשריבן אַרטיקלען אויף געזעל־שאַפטלעכע און ליטעראַרישע טעמעס. גלייכצייטיק מיטגעאַרבעט אויך אין ״ליטעראַטור און לעבן״, וואו ער האָט געדרוקט אַרטיקלען וועגן י. אָפּאַ־טאָשן, י. ראַלניקן און זכרונות וועגן י. ל. פּרצן. נאָכן ״פירער״ אָנגעקומען אַרבעטן אין דעמאָלטיקן ״פּיפּלס רעליעף״ און זיך געדרוקט אין דער ״נייער וועלט״, ״יידישן קעמפּער״ און אַנדערע. אין 1915 צוזאַמען מיט משה לייב האַלפּערן אויך אַרויסגעגעבן דעם זאַמלבוך ״איסט־בראָדוויי״, וואו אָפּגע־דרוקט אַ האַלב־בעלעטריסטישן עסיי איבער די אַמעריקאַנער ״יונגע״.

אין משך פון אַנדערטהאַלבן יאָר באַטייליקט ער זיך ווי אַ פובליציסט און טעאַטער־קריטיקער אין ״טאָג״. אין 1920 פאַרלאָזט ער די צייטונג און נעמט איבער די יידישע פּרעסע־אַפּטיילונג פון דער ״דזשאַינט דיסטריביושאַן קאָמיטע״, וואו ער בלייבט ביז 1929.

אין צווישן, ד. ה. אין 1926 באַזוכט מנחם פּוילן און סאָוועט־רוסלאַנד. אין אָנהויב 1929 הויבט ער אָן דרוקן אין דער ניו־יאָרקער ״פּרייהייט״ אַ סעריע רייזע־בילדער און לידער. די רייזע־בילדער ווערן איבערגעריסן, ווייל אין מאַסקווע האָט מען נישט קיין הנאה פון דעם וואָס עס ווערט דער־ציילט וועגן די יידישע קאָמוניסטן. מנחם איז איינצייטיק טעטיק אין דער יידישער קולטור־געזעלשאַפט אין ניו־יאָרק, ער פאַלעמיזירט אין דער ״פּרייהייט״ וועגן דער קולטור־עלער און נאַציאָנאַלער ליניע פון דער פּאַרטיי. עס קומט אַ ריס אין אויגוסט 1929, ווען צוליב דער אַנטי־יידישער אויס־טייטשונג פון די פּאַגראַמען אין ארץ ישראל, פאַרלאָזט ער די צייטונג צוזאַמען מיט אברהם רייזען, ה. לייזוויק און א. ראַבאָי. עטלעכע וואָכן נאָכן ריס מיט דער ״פּרייהייט״ דערשיינט די ״וואַך״ אונטער דער רעדאַקציע פון מ. באַרייזשאַ, ה. לייזוויק און ל. שאַפּיראַ. ס'וואַכנבלאַט דערשיינט אין 33 נומערן און פאַרמאַכט זיך. נאָך דעם איז מנחם אין משך פון אַ קורצער צייט מיט־רעדאַקטאָר פון וואַכנבלאַט ״יידיש״, אַרויסגעגעבן פון דער יידישער קול־טור־געזעלשאַפט.

אין 1932 ווערט מנחם אַ לערער אין די אַרבעטער־רינג שולן אין באַסטאָן און אין 1933 קומט ער אָן אין אַמעריקאַנער יידישן קאָנגרעס, וואו ער פירט די יידישע פרעסע־אָפטיילונג און שרייבט לייט־אַרטיקלען פאַר דער ענגלישער אויסגאַבע פון דער אַרגאַניזאַציע. פון אַמעריקאַנער יידישן קאָנגרעס איז ער אַרויס אין יאָר 1947 און פון דעמאָלט אָן ווערט ער ווידער מיטאַרבעטער פון „טאַג“, וואו ער פאַרעפנטלעכט אַ סעריע אַרטיקלען וועגן דער יידישער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער פראַבלעמאַטיק.

ער האָט אויפן אַמעריקאַנער באַדן אין יאָר תרע"ו אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון זיינע שוין דערמאָנטע פּוילישע לידער א"נ „אַ רינג אין דער קייט“. די אַמעריקאַנער קריטיק האָט אַט די לידער אויפגענומען נישט איבעריק פריינדלעך. מיט פיר יאָר שפּעטער ד"ה אין 1920 איז אין מיטן ניו־יאָרקער געטומל דערשינען מנחם'ס „זייטיקע“ זאַמלונג לידער און פאַעמעס א"נ „זאַמד“. שוין פונעם מאָטאָ: „כחול אשר על שפת הים“ (ווי זאַמד אויפן ברעג ים) איז צו זען, אַז דער הויפּט־מאָטיוו פון דער פאַעמע איז די יידישע צעשפרייטקייט איבער דער גאַרער וועלט. ס'איז אַ רייד וועגן ביטערן גורל פון יידישן פּאָלק, וועלכן ס'איז באַשערט אייביק צו וואַגלען איבער דער וועלט, צו לעבן אין אַ סביבה, וואָס אַטעמט פאַר אים מיט טויט־שנאה. אינעם צענטער פון דער פאַעמע זעט מען אַ וואַגלענדיקן יידישן אינטעליגענט הענריך און זיין באַגלייטערין, די אין גאַנצן אַסימילירטע — לאַוראַ. זיי ביידע דאַרפן סימבאָליזירן דעם נישט־אויפגעקלערטן יידישן גורל. צוליב דעם, וואָס די פאַעמע איז געבויט לויט אַ באַשטימטער טענדענץ פון שיק־זאַלאַפּטיקן יידישן וואַנדערן, ווערט דאָס פאַרל נישט געפירט פון די לעבנס־אומשטענדן, נאָר צומערסט פון אויטאָר אַליין. די פאַעמע איז נישט פריי פון ספּעקולאַטיוון עלעמענט.

דאָס איז דער גורל פֿון וואַנדער־בלומ.
פֿאַרטיק אין יעדערן יעדע מינוט
אָפּגעבן אַלץ פֿונעם קאַפּ ביז די שיק.
און ביזן יורש, וואָס קומט פֿון דיין דיק.
ביימער פֿאַרפֿלאַנצן מיט שאַטן און פֿרוכט —
שוין פֿאַר אַ פֿריינד, וואָס באַהעלטעניש זוכט,
שלעפּן, צונויפֿקלעפּן ציגל און שטיין,
בויען אין שווייס, כדי אין מידקייט צו גיין
זוכן אַ ווינקל, וואו וואַנדער־בלומ רוט —
דאָס איז דער גורל פֿון וואַנדערער בלומ.

אין „זאמד“ איז באשיימפערלעך דער אינעווייניקסטער קאמף פון דיכ-טער מיט זיך אליין. ערגעץ-וואו פלעמלט א האפענונג פון נאציאנאלער אנהאלטעניש, פון נאציאנאלן זיידערגעבורט. ווי אן אילוסטראציע דערצו איז די פאעמע דער „פרעמדער“, אין וועלכער ס'ווערט אויסגעדיכטעט ס'לעבן פון ציוניסטישן פירער בנימין זאב הערצל.

מנחם לעבט אין אמעריקע, אבער ער איז זעליש אין גאנצן צונויפגע-קניפט מיט דער „אלטער היים“. מיט עקשנותדיקן גלייכגילט גייט ער פאר-ביי די אמעריקאנער ווירקלעכקייט און נאר פון מאָל צו מאָל גיט ער זיך אין איר א קליינטשינקן „פארטשעפע“. פון אַט-דעם „פארטשעפע“ איז צווישן „אלטן“ און „אלטן“ אויסגעוואַקסן אַן אינטערמעצאָ פון אמעריקאנער מאַטיוון, איינגעזאמלט אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „מעטראָפאָליס“.

שוין אינעם לייכטסטראַפיקן ליד „ביים ים“ פראוואוט ער צייכענען די היסטאָרישע ראָל פון יידן אין אמעריקע. זיי זיינען אַהערגעקומען געטריבן פון יידישן גורל. זיי האָבן מיט מסירת-נפש באַקעמפט די ווילדערנישן און געהאַלפן אויסבויען אַ נייע וועלט. ער ווייטיקט הלמאי די ערשטע יידן אין אמעריקע, די גולי ספרד, מישן זיך אויס מיטן אַרום און מעקן אָפּ די ירושה פון אבן-עזרא, בן-גבירול און יהודה הלוי.

פֿאַר דיין עלנטער מצבה

שטיי איך איצט און פֿרעג דיך: ענטפֿער —
ווער נאָך אונדז וועט ווידער קומען
און באַלעבן די ירושה.

די באַזונדערקייט פון דער יידישער אומה דאָ — צווישן די פעלקער פון אמעריקאנער שמעלצטאָפּ — צייכנט מנחם אינעם „מאַרש“, וואָס קומט אַרויס אויף די ניו-יאַרקער גאַסן מיט שופּר-בלאַזן און כל-גנדרידיקע קלאַ-גענישן.

וואָס איז דאָס פֿאַר אַ פֿאַלק, וואָס גייט
מיט האַרן-שאַל פֿאַר אַ טרומייט
מיט שטיקער פארמעט פֿאַר אַ פֿאַן
מיט פרוטה-קלאַנג און בלעך — אַ פּויק
און סוד פֿאַרגליווערט אין אויג?
וואָס טרייבט זיי פֿאַר אַ שוואַרצער סוד,
וואו פֿירט זיי זייער אַלטער נאָט?

דאָס זעלביקע קומט צום אויסדרוק אין דער „איסט־סיידער באַלאַדע“. אַ רעאַלן מאַטיוו פון דער אַמעריקאַנער געגנוואַרטיקער ווירקלעכקייט אַנט־וויקלט מנחם אין דער פאַעמע „דער דיכטער“ וואָס איז אויך נישט פריי פון אינטראַספּעקטיווע גריבלענישן.

מנחם איז קיינמאָל נישט פאַרטיק מיט זיך אַליין; ער האַלט זיך אין איין גריבלען אין דער אייגענער נשמה. פאַרפלאַנטערט זיך אין אַ נעץ פון אידעען און אידעאָלאָגיעס. פון אַלף ביז תיו איז זיין שאַפן אַ פּראָצעס פון אויטאָ־אַנאַליז. אַן אויסטערלישער פּרוואוו פון זעלבסטצעגלידעריי איז זיין „דער גלגול“ — „דיאַלאָג און צוויי באַגעגענישן“. כאַטש „דער גלגול“ איז דערשינען נאָך „זאָוול רימער“, דאַרף מען אים פונדעסטוועגן באַטראַכטן פּסיכאָלאָגיש (און אפשר טאַקע ממש...) ווי אַ מבוא צו „זאָוול רימער“. אינעם „גלגול“ קנוילן זיך לאַנג־לאַנגע געשפּרעכן צווישן דעם ייד וויקטאָר בעקער מיט דעם פּאָליאַק וואַלדיסלאָוו מירסקי. זיינען דאָס גריבלערישע חקירה־דיקע שמועסן, וואָס ווערן געפירט בעת פאַרשיידענע באַגעגענישן. ס'איז אַ רייד וועגן געפלאַנטער צווישן גוי און ייד, וועגן קאָמפּלעקסן, וואָס שטאַמען פון באַזונדערע טראַדיציעס, ירושות און וועלט־געפילן. ביידע — סיי דער גוי סיי דער ייד — זיינען גלגולים פון זייערע אַבות, וואָס האָבן דורות־לאַנג זיך אויסגעלעבט אין באַזונדערע געדאַנקען־ספּערעס. דער „גלגול“ איז אַנגעפּראָפט מיט אַבסטראַקטע באַגריפן און פּסיכאָלאָגישע פירושים. ווייטער קומען פירושים אויף פירושים טאַקע אויפן עקיבאַנישן שטייגער תילי תילין של קאָמענטאַרן. דער אויטאָר אַליין האָט אַפנים נאָך דעם נישט געהאַלטן דעם „גלגול“ פאַר אַ געראַטן קינד, ווייל ער האָט אים אין גאַנצן אויסגע־מיטן אין שפּעטערער איבערגעקליבענער זאַמלונג „א דור“. פונדעסטוועגן פילט זיך, אַז אונטער די שווערע שורות פון „גלגול“ שטייט אַ פּערזענלעכקייט. דער מנחמישער וויכוח מיט זיך אַליין ציט זיך ווייטער אין זיינע שפּע־טערדיקע ווערק און ראשית כל אין „זאָוול רימער“, וואָס איז אויסגעבויט אַ סך לופטיקער, לעבעדיקער און פאַרביקער.

*
**

ווען אַ מענטש איז מיט זיך נישט צופרידן, קרומט זיך איבער די אייגענע טאַטן, הייסט עס, אַז ער גיט זיך אַליין אַפּ חשבון פון זיין נישט־מסוגלדי־קייט „ריכטיק“ צו לעבן און האַנדלען. צווישן דעם זיין און באַוואוסטזיין שניידט זיך אַריין אַ „ויתרוצו־קליין. די אומצופרידנקייט פירט אויף די שפורן פון אַן אינעווייניקסטן „עפעס“, וואָס שטויסט דעם מענטשן הכרחדיק

צו האַנדלען אַזוי און נישט אַנדערש. וואָס איז אייגנטלעך דער „עפעס“? אין וואָס באַשטייט זיין כוח? ווי ווייט אָדער ברייט זיינען זיינע ווירקונגס-דימענסיעס? — אויף דעם איז נישט לייכט צו געפינען אַן ענטפער, ווייל אַט-דער „עפעס“ לאָזט זיך נישט באַנעמען און אויפקלערן. וואָס מער נעמען מען טראַכט פֿאַר אים צו אַלץ מער אַנאַמענדדיקער ווערט ער. דאָס האָט באַוון אַ שייכות צו דעם אַפּגרוניק-מיסטעריעזן, וואָס ווירקט אין אונדז. דאָס בלייבט דערווייל פֿאַרבאָרגן פֿאַר אונדזער שכל; מיר פילן בלויז אַרויס די טיפקייט און באַגלייך טונקלקייט פון דער „עפעס“-ספּעצע. אַנדערע האָבן פֿאַר דעם אַ נאָמען — מאַרע טענעבראָרום (פינצטערער ים). ווער איז אָבער געבענטשט מיט אַ דיין-פּילבאָר געהער אויפצוכאָפּן די וויבראַציעס פון דעם אייגענעם אונטערגרונטיקן געפילן-ים? — מיט געציילטע טראַפּנס פון אַט-דער ברכה איז אַודאי געזאַלבת דער דיכטער. ווער, אויב נישט ער איז מסוגל ניין ס'אויער צום אייגענעם „ים“ מיט דער כוונה אויפצוכאָפּן כאַטש אַ בלאַסן אַפּקלאַנג פון דעם אונטער-גערויש. אָבער כדי אויפצוכאָפּן כאַטש אַ טראַפּן פון אייגענעם זעלישן תּמצית, מוז זיין אי אַ הערער אי אַ געהערטער; ס'מוז ובכן דערגיין צו אַ שיואַפּרעניע פון אייגענעם ישׁ, אַ געשפּאַלטנקייט פון אייגענעם „איד“.

מנחם איז אַ דיכטער, וואָס האָט דערשפּירט די אייגענע זעלישע פֿאַר-קנולטקייט, וואָס האַלט אים אין איין פּייניקן. עס איז אים שווער געוואָרן זיך „אַרומצוטראַגן“ אויף דער וועלט מיט אַ מוטשטש-פּאַרלורן לעבן, וואָס ווערט געקירעוועט דורך בלינדע אונטערשטראַמען. פון איין זייט שפּירט ער, אַז ר'ווערט פֿאַרכליניעט פון אומגעצוימטע געפיל-אויסגוסן, פון אַ פּלייצן-דיקן סענטימענטאַליזם. פון דער אַנדערער זייט אינטריגירט אים אַן אויפ-הער די אַפּענע אומזיניקייט און געדאַכטע זיניקייט פון לעבן. ער גאַרט דע-ריבער אויף אַ וועלכן ס'איז שטייגער פֿאַר זיך אַליין אויפּגלאַנצן אַ שפּיגל-בילד פון זיינע אייגענע טראַכטונגען, דאַכטענישן און באַרופּנקייטן. ער זוכט אַן אינטימען אַריינבליק אין זיך גופּא. ער וויל דורך דיכטערישע אַפּשפּיג-לונגען און קינסטלערישע צוריק-שפּיגלונגען זיך דערשלאַגן צום סוד פון אייגענעם „איד“, געפינען באַשייד פֿאַר דעם, וואָס הערט נישט אויף צו זיין רעטעניש. ער פּילט דעריבער אַ באַדערפעניש אַנצוהייבן אַ שמועס מיט זיך אַליין.

ווי אַזוי קען מען אָבער שמועסן מיט זיך אַליין? ווי קאָן מען לאָזן אין גאַנג אַ פּלואיד פון זיך צו זיך? וואָסערע „אַביעקטיווע“ אמתן קאָן מען דערפון מ'שטיינסגעזאָגט אַרויספּרעסן? איז דאָס נישט אַמאָל אַ נהמא-בנהמא פּראַצעס? — אַודאי קאָן מען זיך אַרויסהעלפּן מיט ספּינאַויסטישער

טערמינאלאגיע וועגן צוויי אטריבוטן פון איין-און-דערזעלביקער סובסטאנץ. אבער דאס וועט נישט זיין מער ווי א לידיקע טערמינאלאגישע באצייכענונג, וואס דרייט זיך סוף-כל-סוף ארום א דרויסנדיקן קרייז. מנחם וויל דאך אבער אריינדרינגען אין אייגענעם אינגעווייז, דערבליקן די אייגענע נקודה. ער וויל אביעקטיוויזירן דאס סאמע סוביעקטיווסטע און ראציאנאליזירן דאס סאמע איראציאנאלע. וויזשע געשיקט זיך עס פאר די אייגענע האר זיך ארויסצושלעפן פון „זומפ“?

אט-די פראגעס שטעלן מיר דא איצט ווי „קאלטע“ אבסערוואטארן און ס'איז נישט אויסגעשלאסן, אז אויך מנחם האט זיך געקאנט שטעלן די זעלביקע פראגעס. נישט מער ער איז געקומען צו אנדערע אויספירונגען, ווי א דיכטער האט ער מסתמא אפגעווארפן די „קאלטע“ באווארענישן און זיך פארנומען אויף דעם וועג, וואס דארף פירן צום מענטשנס אינעווייניקסטער וועלט, ווארעם סוף פסוק איז דאך דער מענטש די וואס פון אלעם „וואס איז דא און נישטא“. א דיכטער גלייבט אינעם מענטש און נאך מער אינעם מענטשנס וויזיע, וואס גיט אים א זינען-אנהאלט אין לעבן, וויזיע, ווי דעם דיכטערס העכסטער שאפונגס-צושטאנד, גיט אים קאסמישע אנונגען, וועלט-שפירונגען, ממילא אויך מיקראקאסמישע אנונגען, שפירונגען פון זיין אייגענער „איך“-וועלט, פונעם עולם-קטן. מנחם האט אין כמעט אלע זיינע ווערק זיך דיכטעריש פארמאסטן דורך זיין וועלט-וויזיע זיך אליין צו אנטפלעקן. דורך בילד פון דער וועלט, דורכן טראגישן שיקזאל פון זיין אייגן פאלק און דורך זיין נאענ-טער לעבנס-סביבה האט ער כסדר געזוכט דעם וועג צו זיך אליין. אבער אט-די פארמעסטונגען האבן אויך געהאט א בומערזאנגישע פעולה, א צור-ריקטוויסנדיקע ווירקונג. ער האט זיין יחידישן שיקזאל פארבונדן מיט דער ארומיקער וועלט און ווידער האט ער אין דער וועלט און לסוף אין דעם גורל פון דער יידישער וועלט געזוכט דעם אייגענעם גורל. אין דעם לעצטן צענדלינג יאר פון זיין לעבן האט מנחם זיך גאר נישט געקאנט זען אדער פילן מחוץ דער יידישער און אפילו יידישעכער גייסטיקער ספערע. וועלט-וויזיע פלום פאלקס-וויזיע איז ביי אים דערגאנגען צו גאט-וויזיע.

דאס איז ביי מנחמען געווען נישט קיין קינסטלערישער קאפריז אין א וועלכן ס'איז פעריאד פון זיין העכער פערציק יאר שאפן. דאס איז בפירוש א לייט-פאדעם, וואס שלענגלט זיך איבער אלע זיינע לידער, פאעמעס, דראמעס און עסייען. אלא-וואס? — נישט אין אלע צייטן איז דאס ביי אים געקומען צום אויסדרוק אין א גלייכער מאס. און אויך נישט שטענדיק איז דער אידעאישער פארנעם געווען דער זעלביקער, בפרט אז מנחם האט אדורכגעמאכט בולטע שאפונגס-גילגולים.

ער איז געווען אַ דורכאויס רעליגיעזע נאַטור, ממילא איז ער געווען פול מיט זעלישן אומרו. ער האָט זיך פאַרמאַטערט מיט זיינע פּרוואוון זיך קלאַר צו מאַכן די פּסיכישע שייכותן צום אַרום און צו זיך. אַן דעם איז פאַר אים אוממעגלעך געווען צו געפינען אַן אַנשפאַר-פּונקט אין לעבן. בדרך-כלל האָבן אים באַאומראַיקט דריי לעבנס-שייכותן, פאַר וועלכע ער האָט אַן אויפהער געזוכט באַשייד: בין אדם לעצמו, בין אדם לחברו און בין אדם למקומו. איך בין נישט זיכער, צי אַט דער סדר איז אַ ריכטיקער, ס'האָט אויך געקאָנט זיין פּונקט אַ פאַרקערטער. ס'איז נישט קלאַר, וואָס איז פאַר אים געווען וואַגיקער, קודמער. און אפשר זיינען ביי אים אַלע דריי געווען גלייכווערטיקע און ממילא גלייכצייטיקע אַן אַ מוקדם און אַן אַ מאוחר? ...

אין ברייטערן פאַרנעם איז מנחםס ערשטער אַריינבליק-פּרוואו געקומען צום אויסדרוק אין זיין עפאָפיי „זאָוול רימער“, אָדער ווי ער באַצייכנט זי — „אַ כראַניק אין זעכצן קאָפּיטלען“. „זאָוול רימער“ איז דערשינען אין יאָר 1923. אָבער טעמאַטיש איז ער שייך צו דער ערשטער וועלט-מלחמה, ד"ה אַ צייט פון איבער דרייסיק יאָר צוריק. דאָס זיינען נישט געווען קיין יאָרן פון פאַרבענקטער גאַטזוכעריי, און פאַרשאַרפטע נאַציאָנאַלע שיקזאַל-שפּירונגען. גיכער איז דאָס געווען אַ פעריאָד פון יידישיסטישן קולטור-רענעסאַנס, ווען אַן עסיי, סקיצע, ליד און דראַמע האָבן פאַרטראָגן ס'דאַוונען, און די קולטור-קלובן, אין וועלכע מ'האָט געהערט אַ לעקציע און געזונגען אַ יידיש פּאָלקס-ליד, האָבן פאַרנומען ס'אַרט פון בית-המדרש און ליקווידירטע פאַרטייאַישע „סאָדקעס“. מ'האָט זיך געכאַפט, אַז מ'האָט ביז דעמאָלט זיך צופיל געצערטלט מיט די אויסגעווייקטע לומדי תורה, זיך געקוויקט מיט שאַרפע פּשטלעך און אין גאַנצן פאַרזען דעם שפרודלדיקן פּאָלקס-קוואַל, פון וואָנען מען קען שעפן אַ סך באַנייענדיקע לעבנס-כוחות. אַלעמען איז נאַכגעגאַנגען דער שיין פון י. ל. פּרצעס וואונדערלעכע „פּאָלקסטימלעכע געשיכטעס“, וואָס האָבן אַנטפלעקט פאַרבאַרגענע פּאָלקס-אוצרות.

מנחם ווערט באַקאַנט ווי פּרצעס אַ תלמיד, וואָס פאַרבינדט ס'יידישע מיטן אוניווערסיטאַלן. ער האָט געפּרוואווט אויף אַן אייגענעם שטייגער גיין אין די פּוּס-טריט פון זיין רבין — אַרויסהייבן פון דער יידישער סביבה און דורך דער פּריזמע פון דעם יחידס איבערלעבענישן זען דעם כלל און ווידער דורך דער פּריזמע פון כלל זען — זיך אַליין. י. ל. פּרץ האָט זיך אַליין געגעבן אין „מאַניש“, דער באַלאַדע, וואָס אידעאָליזירט דעם עילוי אין פּוילן. אַב-דערש איז עס מיט „זאָוול רימער“. דאָ רעדט זיך שוין נישט וועגן אַן עלוי, וואָס זיין גרויסקייט צייטיקט זיך אין די ד' אמות של הלכה. שוין פון נאַמען אַליין איז צו זען, אַז מיר האָבן פאַר זיך אַ בעל-מלאכה, אַ מענטש וואָס שטאַמט

נישט פון דער לומדישער ספערע, נאָר גאָר פון אַ פאַרגרעכטער סביבה, אַליין אַ יגיע־כפּוניק, וואָס פינצטערט אָפּ זיין לעבן אין וואַרשטאַט.

ער איז געווען ברייט און נידעריק אויף שווערע פֿיס, און האָט געהאַט אַ קאָפּ געדיכטע קרויזן ווי אַ נעגער. די נעגל פֿון די קורצע פֿינגער זיינען שוואַרץ געווען פֿון אַרבעט ביי די כאַמוטעס אין זיין מאַטנס רימעריי.

דאָס איז ממש אַ קאַנטראַסט־בילד צו מאַנישעס פֿאַרטרעט. אַבער זאָול האָט זיין אייגענע צאַרטקייט, זיין באַזונדערן חן און אויפן קאָפּ — געדיכטע שוואַרצע קרויזן. זאָול האָט זיין אייגענעם נשמה־געזאַנג, וואָס ער ברענגט געפילפול אַרויס אין באַהאַרצטע לידער באַגלייט אויף דער פֿידל. נאָך דער אַרבעט, אין די שפּעטע אָונט־שעהן שפּילט ער אויס אייגענע „שטיקלעך“. עס ווערט גיך באַקאַנט אויף דער גאַס:

אַז שלום רימערס זון, וואָס לעבן פֿישמאַרק,
מאַכט לידער מיט ניגונים און ער שפּילט זיי אויס אַליין.

און אויך זאָול וועקט צו זיך באַוואונדערונג, אַבער נישט פון צניעותדיקע רביצינס און פרומע שכנות, נאָר פון פשוטע אַרבעטס־מענטשן און דינסט־מיידלעך. מיידלעך שניידערקעס זיינען באַגייסטערט פֿאַר זיינע לידער און:

צעטראָגן איבער הייזער און עס איז אַוועק פֿון זיי
צו דינסט־מיידלעך אין קיכן און צו טעכטער באַלעבאַמישע.

אַבער וואָס פרעסט זאָולען? וואָס איז זיין געמיט? וואָס וויל ער און וואוהין גייט ער? ער ווייסט אַליין נישט און געפינט נישט דערפֿאַר קיין באַצייכענונג. ער זאָגט:

עס ליגט אַ וואַלקן אויף מיין האַרץ
און ווערט גאַרנישט פֿאַרשוואונדן.
און קיינער זעט נישט, ווי עס פֿליסט
דאָס בלוט פֿון מיינע וואונדן.

ובכן, דער „עפעס“ איז דאָ סינאָנימיזירט געוואָרן מיטן וואַרט „וואַלקן“, וואָס פֿאַרשטעלט פֿאַרן אויג די בלוט־טריפּנדיקע וואונדן. מ'דאַרף דעריבער געפינען אַ וועג דורכצורייסן זיך דורכן וואַלקן. דער אויטאָר העלפט זיך אַרויס מיט צעצווייען דעם דיכטערישן „אינס“ מכלומרשט אויף אַביעקט און סוביעקט. „זאָול רימער“ איז מעטאָדאָלאָגיש געבויט אויף עפּיק און

ליריק. וועגן דעם, וואָס געשעט אַרום אים און אין אים, ווערט על-פּירוב דערציילט עפּיש אין וויסן פּערוז. דער אויטאָר שטייט מכלומרשט אין אַ זייט און באַמיט זיך מיט רואיק געמאַסטענע שורות ווי אַ ״ווילד פּרעמדער״ כראַניקער דערציילן וועגן דעם, וואָס ״האַט זיך געטאַן פּאַרלויפן.״ דורך אַט-דעם עפּישן ריטם ווערט נישט בלויז דערציילט וועגן דרויסנדיקע פּאַ-סירונגען, נאָר אויך וועגן די אינעווייניקסטע רעאַקציעס. ווען ער ווערט אַבער שוין איבערגעפּילט מיט טיף-יחידישע געפּיל-אַנלאַדונגען, וואָס גייען אַזש איבער די ברעגעס, מוז ער זיך אויסלאַדן ליריש. און דעריבער איז די עפּאָפּי פון מאָל צו מאָל אַדורכגעפּלאַכטן מיט ריין יחידישער ליריק, מיט האַרציקע מאַנאַלאַגן. דערביי זיינען אויך די לירישע מאַנאַלאַגן נישט פּריי פון אַ באַשטימטן עפּישן עלעמענט. דער אויטאָר סטיליזירט זיי מיט אַ בכיוונדיקער פּשטות, וואָס זאָל זיין אין כאַראַקטער פון דעם נאַאיוון, אינטע-לעקטועל אומבאַהאַלפּענעם רימער-באָר.

מנחם איז ליטעראַריש אויסגעוואַקסן אין אַ יידיש-פּוילישער סביבה און האָט זיך שפּעטער באַקענט צו אוממיטלבאַרע איינפלוסן, וואָס ער האָט באַקומען פון דער פּוילישער ליטעראַטור, דערהויפּט פון יאַן קאַספּראַוויטשן. ער איז אַבער אויך נישט געבליבן גלייכגילטיק צו אַדאַם מיצקעוויטשן. פּוילנז גרעסטער דיכטער איז געווען באַגלייך עכט אין דער עפיק (״פּאַן טאַדעאָ״) ווי אויך אין דער ליריק (״דזשיאַדי״). מנחם האָט באַוווּן האַרמאָניש צונויפּצושמעלצן אַט די ביידע עלעמענטן פון פּאַעזיע.

דער סקעלעט פון דער עפּאָפּי: דער האַרציקער רימער-באָר זאָול — פון דער טבע אַ פּאַרחלומטער און פּאַרבענקטער — האָט אַדאַנק זיין פּידל-מיסטערשאַפט זיך אַריינבאַקומען אין דעם שטאַט-גבירס הויז און איז מיט דער צייט דאָרט געוואָרן אַן אַנגעלייגטער בן-בית. ער איז געוואָרן אַ שילער פון דער שיינער גבירישער טאַכטער בעקאַ, אין וועלכער ער האָט זיך ״טויט-לעך״ פּאַרליבט. בעקאַ האָט וואַרעם אויפגענומען זאָולס ליבע-געפּילן, אים אַפּילו אַרויסגעוויזן סימפּאַטיע, אַבער לסוף חתונה געהאַט מיט אַ גבירישן באָר אין אַן אַנדערער שטאַט. זאָול איז געוואָרן לערער פון דעם יונג גביריש טעכטערל ליזע, וועלכע האָט אים אַרויסגעוויזן אַ סך פּאַרערונג. פון דעם אומגליקלעכן ראַמאַן קומט זאָול אַרויס אַ צעבראַכענער און שוין כּסדר אַ צעקריגטער מיטן לעבן. ס'איז אַ ראַמאַן אַ שטילער אַן דרויסנדיקע עפּעקטן, אַן רייסנדיקע שייד-סצענעס; אַ שטומער נשמה-ראַמאַן פון וועלכן מאַגט זיך אַפּילו נישט אַפּ קיין חשבון. נאָך אַט-דעם דורכפאַל האָט זאָול דערפּילט אַ ליידיקייט אַרום זיך און נישט געפונען קיין געמיינזאַמע שפּראַך מיט די אַרומיקע שטוב-מענטשן. אַלץ טיף אין זיך אַדורכגעווייטיקט אין דער

שטיל. וואס אמאל געווארן פארלירענער, אן ווילן און אן האפענונג. אפט-מאל געשארט זיך ביי די מויערן ווי א שאטן. פלוצעם האט ער אויס רחמנות חתונה געהאט מיט חיה-ריווען, זיינס א שוועסטערקינד, אן אלמנה, וואס האט געהאט א קינד פון ערשטן מאן. איז דאס נישט געווען קיין אידעאל פארפאלקיש צונויפלעבן; ער האט זי ממש געהאט. דערווייל איז בעקאס יונג שוועסטערל ליזע אונטערגעוואקסן און האט באקומען ווייבערישן רייך. זי האט זאָוולען אנגעבאטן איר ליבע, אבער ליזעס מוטער און שוועסטער בעקא האבן זי מיט כוח אוועקגעריסן פון זאָוולען. דער געפילפולער רימער טרינקט אויס דעם בעכער ביטערנישן ביזן לעצטן טראָפּן און פארבלייבט שוין אויפן גאַנצן לעבן א נישט-ניכטערער, א געפאַנגענער, א נישט-היגער... אחוץ דער ברוטאלער סצענע מיט חיה-ריווען, איז ער תמיד א פּאַסיווער, א שאַטנ-דיקער, וואָס לעבט אין זיך מיט ממושטשע טראַכטונגען, שווייגט אַריין אין דער אייגענער טיפעניש, רעאַגירט נישט אויף קיין שום זאַך... דער וויי-טערדיקער גאַנג פון די געשעענישן איז אַבער אַזעלכער, אַז ער פאַרוועבט זיך אין אַ געדיכטער נעץ פון אַפהענטיקייטס-געפילן, געדאַנקען-קאַשמאַרן, פון וועלכע ער קאָן זיך שוין מער נישט אַרויסבאַקומען. בלויז אין דער בלינד-איבערגעגעבענער הילפס-אַרבעט אין לאַזאַרעט פאַר מלחמה-קרבנות, באַמיט ער זיך געפינען פאַרגעסונג...

אַלץ איז געבויט עפּאָפּיאיש אויפן יסוד פון ברייט-פּערזיקן שפּראַכלעך-זאַפטיקן סיפור המעשה וועגן מלחמה-גרויליקייטן, שריפות, גירושים און פאַגראַמען. דערביי קומט עפעס אויס ווי דער אויטאָר באַמיט זיך זיין "כראַ-ניק" צו בויען לויט אַ פּאַלקסטימלעכן ריטם, וואָס פשוטער, נאַקעטער, וואָרהאַפטיקער און ליטעראַרישע באַפּוצעכצן; ער פאַרהאַלט זיך אויך נישט ביי קיין בילד, גראַם, אַסאַנאַנס און מעטאַפּאָר. דער אינהאַלט, ממשותדיקע געשעענישן און די טיף-זעלישע איבערלעבענישן זיינען דער — עיקר. אויס-געצאַקעטע לידלעריי און מעטאַפּאָרישע עפעקטן האַלט ער באַוון פאַר עבודה זרה... טאַקע אין טיף-יידישן נוסח.

זאָול איז "געקאַנטן" ראַמאַנטיש און פאַרטראַגט נישט די פּראָזע פון לעבן. ער איז אויך נישט מסוגל צו קעמפן מיט די כּסדר אויפקומענ-דיקע קאַנפּליקטן; ביים ערשטן צוזאַמענשטויס מיט דער וואולגאַרער ווירק-לעכקייט קאַפּיטולירט ער און אַנטלויפט באַלד. זיין גאַנץ לעבן איז איין שטיק שאַטנהאַפטיקע נע-זונדיקייט. ער איז עלנט אין זיינע ווייטיקלעכע דערפאַ-רונגען, און פונדעסטוועגן קאַקעטירט ער נישט מיט זיין מאַרטירערשאַפט. אין תּוך איז "זאָול רימער" און אינטיים-בלחשדיקער שמועס פון אַ גייסטיק-צעפּייניקטן מענטש מיט זיך אליין. זאָול איז אַ קאַנטעמפּלאַטיווע נאַטור,

וואָס איז מער מסוגל צו גריבלען זיך איידער האַנדלען. דער „שמועס“ זאָל העלפן אַדורכרייסן דעם געדיכטן וואַלקן. צי איז אָבער דאָס פּראַבלעם געלייזט? צי איז לסוף פון דער — אַזוי צו זאָגן — דיאַלעקטישער „כראַניק“ דער וואַלקן געוואָרן שיטערער? ס'פּראַבלעם איז אוודאי נישט געלייזט, אָבער מיט אַט-דער „כראַניק“ איז דער דיכטער אַריינגעטראָטן אויף אַ שטיקל ווייטער אין לאַבירינט און די וואונד געמאַכט טיפּער... דער אומגינציקער סוף איז פאַר זאָולען נישט געקומען אומדערוואָרט. ער האָט תמיד געוואָרט, אַז ס'זאָל קומען דאָס גרויסע פּינלעכע, וואָס וועט ווען עס איז אין ווייט-ווייטן מאַרגן ערגעץ אין דער טיפּעניש אויפלייכטן מיט אַ דערלייזערישן אמת... .

דאָס איז אָבער אַלץ אַ רייד וועגן דיכטערישן לעתיד לבוא. דערווייל מוז זיך זאָול אליין טוליען מיט זיין ווייטיק, וואָס ווערט כּסדר שאַרפּער. ער וויל זיך נישט נאָרן מיט יאָגן זיך נאָכן פאַרבייגייענדיקן „גליק“, ווייל ס'פאַר-פּירערישע מאַמענטאַלע „גליק“ באַטייט — דער וועג פון זיך, וואָרהאַפטיקע יסורים און לייטערנדיקע בענקשאַפט באַטייטן דעם וועג צו זיך.

דו זאָלסט נישט גיין אַהין צוריק,
וואו ס'איז געווען פֿרייד און גליק.
נאָר אין דער בענקעניש זיך קערן,
וואו ס'איז געווען לייד און טרערן.

די „כראַניק“ איז געהאַלטן אין אַ פּאַלקסטימלעכער סטיל-גאַנצקייט און פאַרמאַגט אַ שטאַרק דראַמאַטישן עלעמענט. דער נוסח איז אין אַלגעמיין פרומלעך-זאָגעוודיק, דער כאַראַקטער און די הויפּט-מאָטיוון פון דער „כראַ-ניק“ זיינען באַשיימפּערלעך אויטאָביאָגראַפישע.

מנחם האָט בכלל נישט קיין קינסטלערישע אַמביציע צו געבן גע-שטאַלטן — מעג עס זיין אַפילו ביבלישע אַדער היסטאָרישע — מיט אַ פאַר-טיק פּרצוף-פנים. ער מוז זיי פּסיכאָלאָגיש פּאַלמעסן כדי אויסצוגעפּינען זייער אינעווייניקסטן סתירותדיקן באַשטאַנד. ער זעט דעם מענטשן קיינמאַל נישט קיין פאַרטיקן, נאָר אַ זיך תמיד ראַנגלענדיקן; ער דרינגט אַריין אין זייער פּסיכישער ירידה און אויפשטייג. נישטאָ קיין באַשטענדיקע אויסגע-פורעמטקייט. דאָס זעלבליקע לאָזט זיך אויך זאָגן וועגן מנחםס ביבליש-דראַמאַטישע שפּיל „דער פּאַסטעך דוד“ (דערשינען אין יאָר 1932). מיר קענען אים ווי אַ קיניג מיט אַ פעסטגעשטעלטער מאַיעסטעטישער צורה, ווי דוד מלך ישראל חי וקים. מנחם באַווייזט אים ווי איינעם, וואָס האָט אין זיך אַ סך צו באַקעמפּן, ווי נישט איין מאָל וויל ער לויז ווערן פון קיניגלעכן מאַנטל. ער וויל אין זיך איינשטילן דעם גערויש פון הירטן-בלוט און פון מאָל

צו מאָל וויל ער פטור ווערן פון דער גבורישער שטייפקייט. אים ציט דער בלויער הימל, וואָס הענגט איבער די בית לחמדיקע פעלדער. ער שטיקט אין זיך דעם באַפעלנדיקן געוועלטיקונגס־באַגער און לאָזט זיך בלינד פירן פון זיינע האַרציקע, וואַרעמע פאַסטעכישע באַגערן. דאָס הירטן־בלוט מאַנט ביי אים נאַטירלעכע פרייקייט פון אידיליע, שפיל און טרויער און ציט אים אַוועק פון די כלערליי גבוריש־פירערישע שליחותן.

נישט קיין קיניג בין איך און נישט קיין גיבור,
אָן אַרעמער פאַסטוך, פֿון זיין פֿעלד גערופֿן —
אַ פֿאַלק אין זיין בלוט פֿון קנעכטשאַפֿט דערלייזן.
נישט אויף מיינע אַקסל הענגט דער מאַנטל פֿון קיניג:
מאַכט און טויט, וואָס צום וואַפֿן מיר דינען —
זיי טראָגן דעם מאַנטל פֿון קיניג אויף זיך ...

מנחם זעט דודן אין פאַרשיידענע לעבנס־סיטואַציעס, אין וועלכע ס'קור מען צום אויסדרוק דודס אימפולסן. ער צעשלאַגט די לעגענדע פון אַן אי־דעאַלן דוד, וואָס לעבט כלומרשט אין אַ סביבה פון אידעאַלע מענטשן. מנחם רוקט אויך בולט אַרויס די סאַציאַלע באַדינגונגען, וואָס מאַכן טיפער דעם אַפגרונט צווישן הערשער און באַהערשטע.

**

צען יאָר זיינען אָפגעלאַפֿן זינט ס'איז דערשינען „זאָול רימער“ ביז ביי מנחמען האָט אָנגעהויבן רייף ווערן די אַלגעמיינע אידעע פון „גייער“. דער זאָטלער זאָול האָט געהאַלטן אין איין בלאַנדזשען איבער אומוועגן מיטן איינ־ציקן אויסבליק צו געפינען דעם וועג צו זיך, ד"ה זיך קלאַר מאַכן די באַ־ציאונג בין אדם לעצמו. דער שמאַלער שטעג צו זיך האָט אָבער שפעטער אין „גייער“, באין ברירה, זיך געמוזט אַריינשניידן אין אַ ברייטערן טראַקט, כדי צו געפינען דעם וועג צום אַרום, צו דער סביבה און ממילא — צו גאָט. דאָ האָט מנחם דערימער זיך באַמיט קלאַר־צו־מאַכן די באַציאונג בין אדם לחברו.

ס'איז זיך נישט צו באַפרייען פון געפיל, אַז אין „זאָול רימער“ האָט זיך פאַרוואַלגערט אַ פרזישער שפליטער פון „וואָס אין פידעלע שטעקט“. זאָול, דער פאַרחלומטער און זוכנדיקער פידל־שפילער, איז אַ גייסטיקער ברודער פון יואל כליומר, וואָס איז לויט פרצעס באַצייכענונג: „אַ פאַרבענק־טער אייביק־זוכנדיקער“ ... אַט־דעם פרזישן שפליטער האָט מנחם ווייטער

איבערגענומען אין זיין גרויס לעבנס-ווערק „דער גייער“. ווי א מאַטאָ פאַר אַלע נח מאַרקאַנס וואַנדערונגען און זוכענישן וואַלט געקאָנט גילטן יואל כליזמערס ווידוי:

„... האַסט מיר אַ פאַרבענקטע נשמה געגעבן, אָן אומרויאַקע, וואָס האָט, גלייך מיט נחם טוביב, אין ערגעץ קיין רו נישט געפונען. — שטענדיק געזוכט, קיינמאַל נישט געפונען. און ווייסטו וועמען זי האָט געזוכט, מיין אַרעמע נשמה? — דיך! נאָר דיך!“

מיט אַט דער פאַרבענקטער נשמה הייבט אויך נח מאַרקאָן אָן צו „גיין“ דורך דער וועלט. דאָס איז נישט קיין „גאַנג“ איבער דער וועלט, אַ כּלומרשט פּלאַטערן אין דער היינטיקער ספּערע פון פּיקציעס, נאָר אַ באַרגיק און טאָליק שפּאַנען און קלעטערן, וואָס האַלט זיך נאָענט ביי דער ערדישער סביבה. ס'איז אַ וועג פון נאָכאַנאַנדיקן שטייגן און קייקלען זיך. דאָס שטייגן און נידערן האַלטן זיך אין איין אָפּוועקסלען אָבער אין אַ רעאַלער סביבה. — צי איז אַזוי אַרום נחם „גיין“ אָן אַבסאָלוט רעאַלער פּראָצעס? צי ווערט אין „גייער“ אַלץ דערפירט בלויז צו אַ דרויסנדיקער ווירקלעכקייט, וואָס איז דעטערמינירט, דורך אַן אימאַנענטער מעכאַנישקייט? איז מעגלעך, אָז דאָרט, וואו מיר זוכן ניסים, איז אין אמתן גאָר — געזעץ? צי זיינען נישט דעריבער אונדזערע אַלע גלויבונגען און אַנטישונגען, נאָר אַ שפּיל פון בלינדן צופאַל? — און אפשר איז גאָר די ווירקלעכקייט אין עצם אָן אַנדערע, און דאָס, וואָס מיר באַנעמען איז נאָר אונדזערס אַ דמיון? — ווי אַ פּראָטאָטיפּ פאַר נח דעם גייער האָט מנחם גענומען זיין אייגענעם פאַטער אהרן-נח, וואָס האָט דורכגעמאַכט אַ שווער לעבן מיט ראַנגלענישן.

דער עצם-פּראָצעס פון נחם גיין איז אַוודאי אַ דעטערמינירטער; נח ווערט געטריבן פון אינעווייניקסטן אומרוי, פון גייסטיקער היימלאַזיקייט, וואָס לאַזט אים נישט אין ערגעץ זיך פאַראַנקערן. וואָרן אַלץ, וואָס אין דער וועלט „גיין“, איז באַהויבט מיט באַגער צו שלמות. דעם מענטשנס עולם-קטן איז מסוגל זיך צו בויען נאָר אויף דער שטענדיקער לעבנס-פּליסיקייט, וואָס דאָרף לויטן חסידישן באַנעם דערפירן צו געאַנטער צדיקישער הויכקייט. דאָס שטיין-בלייבן אויף אַן אַרט פאַרשטייפט און מאַכט דעם מענטשן זינקען; דער „מהלך“ שטייט העכער פון דעם „עומד“. איז דאָס נישט בלויז אַ יידיש נאָר אויך אַן אוניווערסאַל פּראָבלעם. אָבער מנחם פירט נחם „גענג“ נישט בלויז דורך אַ יידישער סביבה, נאָר געפינט אויך פאַר זיין אידעאָישן אויס-בליק — אַ יידיש-פּילאָזאָפּיש לבוש גענומען פון חב"ד-דיש-חסידישע ספרים. ווי אַ מאַטאָ פאַרן „גייער“ שטעלט מנחם אַוועק די רייד פון ליובאַוויטשער ר' שניאור זלמן: „הנה ידוע לידועים טעמי דקרא מאי דכתיב כי שבע יפול

צדיק וקם ובפרט שהאדם נקרא מהלך ולא עומד וצריך לילך ממדרגה למדרגה" (די וואָס קענען דורכדרינגען, פאַרשטייען דעם זינען פון פסוק, אַז זיבן מאָל פאַלט דער צדיק און שטייט אויף, בפרט נאָך, אַז דער מענטש הייסט אַ גייער און נישט קיין שטייער און דאַרף גיין פון מדרגה צו מדרגה). ס'קומט דעריבער אויס, אַז דאָס גיין און קלעטערן איבער שטאַק און שטיין איז אַ ווייטיקלעכע פּרווילעגיע פון די, וואָס זיינען אויסדערוויילט אַדער אפשר גאַר פאַרשאַלטן געוואָרן פון גורל. זיי מוזן פאַלגן דעם אומבאַדינגטן אימ-פּעראַטיוו, פון וועלכן ס'איז זיך באין אופן נישט אויסצובאַהאַלטן.

וואוהין גייט ער ? — ער גייט איבער דעם מענטשנס אַלע געצעלטן, ער בלאַנדזשעט צווישן גרויס און קליין, ער דרייט זיך אַרום צווישן זאַטע און הונגעריקע, ער קומט אַריין אין בתי מדרשים און להבדיל—אין שענקען און בת־זונות, ער פאַרברענגט צווישן לומדים און עמ־הארצים, צווישן נכנעים און בונטאַרן, ער טאַגט צווישן צדיקים און געכטיקט צווישן רשעים.

וואָס זוכט ער ? — ער זוכט אומעטום דאָס שיינע, ערלעכע דערהויבענע און הייליקע, וואָס האָט אַ שם הכולל — גאָט. ער זוכט גאָט נישט אין די הימ-לען, נאָר אויף דער דורכגעבלוטיקטער, זינדיקער ערד, אין מענטשלעכע טאַטן און באַשטרעבונגען. און לאַמיר שוין אין נחם נאַמען ווייטער אויפקלערן מיט פּרצעס רייד — "זי האָט דיך געזוכט אין וואַלד און פעלד, געבלאַנדזשעט נאָך דיר איבער בערג און טאַלן — אין יעדן שטראַל, אין יעדער פאַרב — אין יעדן טיפּערן אויג . . ."

קאָן מען אָבער דאָס באַטראַכטן פאַר ריינעם רעאַליזם ? צי לאָזן זיך נחם נויט־איבערלעבענישן, פּרנסה־וואַנדערונגען, טאַג־טעגלעכע פּלאַגענישן, פּילאָזאָפּישע חקירות און אמונה־לעכצענישן דערפירן צום באַגריף פון בלוזי סאַציאַלן רעאַליזם ? אמת, דער "גייער"־רעאַליזם איז אַנגעפיקעוועט מיט גרויע לעבנס־פּרטים, דערצו זיינען אַ סך פאַסירונגען געבויט אויף באַשטימטע — צומאָל קולטור־היסטאָרישע — עטאַפּן פון יידיש־נאַציאָנאַלן לעבן. פונ-דעסטוועגן איז דאָס אַן עפאַס, וואָס האָט איבער זיך צו הויכע האַריוואַנטן, אַז ער זאָל זיך לאָזן אַריינפּרעסן אין דער אַנגענומענער רובריק פון נאַאיוון רעאַליזם.

דער נאַאיווער רעאַליזם סיי אין דער פּלאַטיק סיי אין דער ליטעראַטור באַנוגנט זיך בלוזי מיט קאַפּירן די דרויסנדיקע וועלט. איז דאָס טאַקע אַ פּרימיטיווער באַנעם, וואָס דריקט זיך ניט איין טיף אין דער סענסיטיווקייט פון קונסט־געניסער. דער איינדרוק איז על־פּירוב אַן אויבנאויפקער, אַ פאַרבייגייענדיקער. דער קינסטלער אָבער לאָזט זיך נישט פאַרשלינגען פון דער דרויסנדיקער וועלט, פון דער אַביעקטיווער ווירקלעכקייט. ער

ווערט נאָר דורך איר אָנגערעגט; ער נעמט אין זיך אויף בלויז אירע גרונט־עלעמענטן, כדי פון זיי ערשט אויסבויען די נייע וועלט, זיין אייגענע וועלט. די עובדא פון קינסטלער איז דעריבער — אין די ראַמען פון זיינע יכולתן — אויסצוגעפינען די שלימותדיקע פאַרם פאַר דער אייגענער וויזיע, ווייל אין דער קונסט דעצידירט נישט דער מאַדעל, נאָר די שאַפּערישע פּאַנטאַזיע. דורכאויס גערעכט איז שאַרל באַדלער, ווען ער זאָגט, אַז די מאַלער, וואָס האַלטן אין איין קאַפּירן די נאַטור, טאַרן נישט פאַרגעסן, אַז פאַר אַ קינסט־לער מיט אַ שאַפּערישער פּאַנטאַזיע האָט די נאַטור די זעלביקע באַדייטונג, וואָס אַ ווערטערבוך. אין אַ ווערטערבוך זוכט מען געוויינלעך דעם באַטייט פון ווערטער, עטימאָלאָגישע וואַרצלען, מ'געפינט דאָרט אויך אויס די באַ־שטאַנד־עלעמענטן פון אַ זאַץ. קיינעם וועט אָבער נישט איינפאַלן צו באַ־טראַכטן דאָס ווערטערבוך פאַר אַ קאָמפּאָזיציע אין פּאַעטישן באַטייט. דער קינסטלער, וואָס פּאָלגט נאָך דעם רוף פון זיין כוח הדמיון, וועט אין ווערטער־בוך זוכן נאָר די עלעמענטן, וואָס פּאָלן צונויף מיט זיין קאַנצעפּציע.

אויפן ערשטן אויגנבליק קאָן זיך אפשר אויסדוכטן, אַז דער רעאַליזם פון „גייער“ איז אַ נאַאוווער. דער גאַנג פון די פאַרקומענישן גיט מנחם איבער ווי ווייט מעגלעך נאָענט צו דער „אַביעקטיווער“ ווירקלעכקייט. ס'רוב געשעט טאַקע אין באַדינגונגען און אומשטענדן, וואָס לאָזן זיך קאָנטראַלירן סיי דורך די חושים און סיי דורכן שכל. ס'געשעט נישט קיין שום איבערנאַ־טירלעכס. אָבער, ווען מ'ווערט נאָר אַ ביסל היימישער אין דער „גייער“־אַטמאָספּער, הייבט מען אָן דערשפּירן, אַז דאָס איז נישט קיין רעאַליזם לשם רעאַליזם. אמת, דער גאַנג פון די געשעענישן שפּרייזט נישט אַריבער די גרענעץ פון דרך הטבע, אָבער איבער אַלעם שוועבט אַ גייסט, וואָס ווייזט נישט אויס צו האָבן וואַרצלען אין די טאַטן. פאַרקערט, גיכער האָבן די טאַטן זייער שורש אין דעם גייסט, וואָס שוועבט איבער זיי. אין דער איצטיקייט פון „גייערס“ רעאַלע פּאַסירונגען, וואָס זיינען פאַר אים אַ קייט פון שווערע נסיונות, איז שוין דיכטעריש איינגעוועבט דאָס נאָך נישט געקומענע. ס'היי־ערט כסדר די וויזיע פון מאַרגנדיקן... בפרט אַז נח איז אַ „ערד־און הימל־בינדער“. אַקוראַט ווי עמעץ האָט געשריבן וועגן דער יאָגד־סצענע אין אַדאַם מיצקעוויטשעס „פּאַן טאַדעאָוש“, אַז אין דעם האַרן־שפּיל פון די יעגער האָט מען שוין געהערט דעם האַליקן געיאַמער פון דער חיה, וואָס דאַרף ערשט פאַרוואַנדליקט ווערן. אין דער קעגנוואַרט איז שוין אָנגעדייט די צוקונפט. פון אַט־דעם אינדרוק קאָן זיך דער „גייער“־לייענער נישט באַ־פרייען אַפילו אויף קיין איין מינוט. מיט דעם איז אויסגעפילט דאָס גאַנצע ווערק; דאָס איז די אינעווייניקסטע מוזיק פון דעם אַריגינעל־פאַרמאַסטענעם

עפֿאָס. מנחמס דיכטערישער כמוררעאַליזם וועט אפשר נישט געפינען קיין נאַרם און געזעץ אין דעם אַנגענומענעם שולחן-ערוך פון פּאָעטיק. ער איז אָבער אין הסכם מיט מנחמס דיכטערישער קאַנצעפּציע. וואָרעם ער האָט אויפגענומען די ווירקלעכקייט עלעמענטן און זיי געגעבן אַזיל-רעכט ביי זיך. אין דער אייגענער פּאַרם, וואָס דרינגט אַרויס פון דער אייגענער שאַפּערישער וויזיע. איז דאָס אַ כמוררעאַליזם, וואָס זוכט די מיסטעריע פון זוניקן טאַג און ס'ליכט פון דער פינצטערער נאַכט...

צו מנחמס כמוררעאַליזם לאָזט זיך אפשר געפינען אַ שליסל אין די ערשטע פיר לידער פון זיין פּערט קאַפיטל — „שלום“. דאָרט שפּאַלטן זיך נחס אויפנעם-מעגלעכקייטן, און ער הייבט אָן זיך וואַקלען צווישן חלום און וואָר. עס קלעקט שוין נישט די „באַשיימפּערלעכע“ ווירקלעכקייט, וואָס געוויינטלעך מ'נעמט אויף מיט די חושים און געדאַנק. ער זוכט דערימעך אַן אינטואַיטיוון אַריינבליק אין דער אייגענער פּנימיתדיקער לאַבאַראַטאָריע, כדי אויפצונעמען דעם פּאַינאַומענאַן, מוז מען קאַנען אַנען דעם נאַומענאַן; דאָ איז ווייניק טאַג-טעגלעכע דערפאַרונג, מען דאַרף זיך אַרויסהעלפּן מיט רוח הקודש. מען מוז זיך דערגראַבן צו דעם צווייטן, טיפּערן „איך“, וואָס דאַרף באַשיינען די טונקלקייטן. אַזוי אַרום בילדן זיך אויס דו-פּרצופּן.

יאָ עפּעס האָבן מיר דאָך געהאַט אַ „סלוך“ וועגן דעם באַגריף „מגיד“, וואָס אַנטפּלעקט זיך דעם קאַנטעמפּלאַטיוון מענטשן, איז אים מגלה סודות און גיט אים באַשייד פאַר אַלע לעבנס-רעטענישן. זיין קומען אין רעזול-טאַט פון דעם מענטשנס אינעווייניקסטער זעלבסט-לייטערונג. אַזוי האָט עס אַמאָל אויף זיין שטייגער געזען דער תנא ר' אליעזר בן יעקב און עס אַרויסגעבראַכט אינעם „פּרקליט“, וועלכן דער מענטש איז פאַר זיך קונה דורך מעשים טובים. אָבער שענער האָט עס אַ סך שפּעטער אַרויסגעפירט ר' יוסף קאַרו (לויטן ספר „מגיד מישרים“). במשך פון פּערציק יאָר האָט דער „מגיד“ (פּתרוניקער זאַגער אַדער אַנוואַגער) מיט אים גייסטיק געלעבט און מיטגעוויירקט. דער „מגיד“ דאַרף פאַרשטאַנען ווערן ווי אַן „אַלטער עגאָ“ און אפשר גאָר ווי אַ „סופּער-עגאָ“, וואָס זאָל פירן דעם זיין צום באַוואוסטזיין. נחן איז ענג אין דער רעאַלער וועלט, ער זוכט אין זיך דאָס איררעאַלע.

זאָל אַנקומען דאָס קול פֿון דריטן פֿון זיין זאַגער,
וואָס דאַרף זיך רופֿן: שלום. אַט איז אַ נסיון דאָ פאַר אים,
און אויב ער דאַרף אים פֿירן, שלום, זאָל ער קומען איצט
און פֿירן!

שלום דארף פירן; שלום איז דער טיפערער נח, ממש ס'זעליקע קול.
 נאר ווען דאָס קול דערהערט זיך, איז עס שמיל און אייגן,
 אזוי געלייטערט אייגן, אז מען קען די אייגנקייט אָפֿילו
 נישט אַנטאָפֿן.

און ווייל דאָס קול איז אַן אייגנס, אַ סובלימירט נחדיקס, וועט עס אים נישט
 פירן איבער יענע וועלטיקע רעגיאָנען, נאר איבער ערדישע היימישע געצעלטן.

— — — — — דאַרפֿסט גיין,

צו מענטשן גיין און צווישן מענטשן, און אין זיי, דורך זיי
 דערקענען וואָס דו זוכסט...

מנחם האָט דעם „גייער“ געשריבן במשך פון ניין יאָר, ד"ה פון יאָר
 1933 ביזן יאָר 1942. זיינען דאָס געווען די סאַמע ביטערסטע און בלוטיקסטע
 יאָרן אין היסטאָרישן לעבן פון אונדזער פֿאַלק. אַ צייט, ווען יידן אין אייראָפּע
 זיינען אַרומגעכאַפט געוואָרן מיט פּלאַמען. אמת, מנחם איז איבער אַט-דער
 צייט געזעסן אין ניו-יאָרק און איז נישט געווען אוממיטלבאַר באַדראַט. אָבער
 ס'איז נישט קיין שום ספק, אַז ער האָט אין „גייער“-עפֿאַס געשריבן אין דעם
 אָפּשיין פון די טרעבלינקע-פּלאַמען. ס'איז דערימער פֿאַרשטענדלעך, אַז די
 יידישע שפּירונגען זיינען ביי אים דעמאָלט פֿאַרשפיצט געוואָרן. אין קאַן
 איז דאָך געשאַטאַנען דער קיום פון דער יידישער אומה; מ'האָט זיך פון אַלע
 זייטן געזען אַרומגערינגלט מיט וועלף.

דער דיכטער זעט פֿאַר זיך אַ גרויליק בילד. די וועלט איז אָנגעפּילט
 מיט רשעות, דער מענטש האָט פֿאַרלוירן דעם צלם אלוקים, אַלץ זינקט
 אין טומאה. ציוויליזירטע פעלקער זיינען געוואָרן צעחיהט, בלוטדורשטיק,
 אפּלאַ והפּלאַ. אַלע שטילן זייער דאַרשט מיט יידיש בלוט. פֿאַרוואָס געשעט
 עס אזוי? פֿאַרוואָס האָט מען זיך גראַד געוואָרפֿן אויף יידן? פֿאַרוואָס זיי-
 נען דווקא מיר דער וועלט-קרובן? צי נאָר דערפֿאַר, ווייל מיר זיינען פיזיש
 די שוואַכסטע? — גיין. די רוצחיש-גאַטלאַזע וועלט לאַזט אויס דעם ווילדן
 כעס אויף איר קעגנזאַץ, אויף גאַטס פֿאַלק, וואָס שוין מיט זיין עקזיסטענץ
 גופא פֿאַרלייגט עס דעם טריפענעם זכות הקיום פון די געצנדיגערדישע
 וואַטאַן-האַרדעס. ס'מלכות-שדי ווערט געוואָרן דורכן בלוטיקן מלכות
 הרשעה. דאָס איז לעסטערונגס-מאַרד. ס'ראַנגלען זיך צוויי וועלטן — אַ

מאַראַליש-צעפרעסענע, פינצטערע, אומגלויביקע וועלט מיט אַ וועלט פון אמונה, בטחון און קדושה.

אונטערן רושם פון די ווייטע ידיעות וועגן דעם מיידאָנעק-גיהנום, ווען דער ווייטיק האָט שאַרף געצווויקט, האָט מנחם יעדעס מאָל רעאַגירט פּובלי-ציסטיש, און שפּעטער אויך מיט אַ פּאָעמע „פּרץ“. דאָס זיינען געווען אומ-מיטל באַרע רעפּלעקסן, ווייטיקפּולע אויסגעשרייען, הילפּלאָזע ציינקריצעניש. אין דער טיפּעניש האָט ער אָבער געשפּירט אַ נייטיקייט פּאַר זיך אַליין צו מאַכן קלאַר זיין יידיש וועלט-געפּיל, פּאַרשטיין די ראַל פון יידישן פּאָלק אויף דער וועלט און באַנעמען די ישראל-טרעגערישע ראַל פון יחיד אין זיין פּאָלק. ער איז אַריינגעטראַטן אין זיך, אויפגעפּרישט די ידיעות און זכרונות פון די שוין אָפּגעלעבטע יאָרן, איבערקאַנטראַלירט די אייגענע און פּרעמדע אַמאָליקע און היינטיקע גלויבענישן, באַרופּנקייטן, אַנטווישונגען און צווייפּ-לענישן. ער האָט אין זיך אויפגעלעבט די סביבה, פון וועלכער זיין זידע, טאַטע און ער האָבן איינגעזאַפּט געדאַנק- און געמיט-שטייגער און לסוף האָט ער מאַביליזירט אין זיך גייסטיק אַלץ, מיט וועלכן די לעצטע דריי דורות האָבן געאַטעמט. מנחם האָט נאָר באַוווּזן אויפצושרייבן ניין קאַפיט-לעך פון „גייער“, וואָס נעמען אַרום דעם צייט-אַפּשניט פון יאָר 1840 ביזן יאָר 1881. לויטן לכתחילהדיקן פּלאַן האָט ער געזאָלט איינשליסן אין דער פּאָעמע קיילעכדיקע הונדערט יאָר. די ווייטערדיקע זעכציק יאָר זיינען נאָר כראַנאָלאָגיש געבליבן הענגען אין דער לופטן, ווייל וויזיאַנעריש זיינען שוין אין ערשטן קאַפיטל איינגערייפּט די שיקזאַלהאַפּטיקע כנסת ישראל-שפּירונגען פון יאָר 1940. אין פינף און דרייסיקסטן ליד רעדט זיך וועגן „אַ פּאָלק, וואָס איז הפּקר און געשלאָגן.“

די גייסטיקע סביבה, אין וועלכער נח וואַרצלט, איז אַ טיף-יידישע; זי לעבט נישט זוינציקער מיט דער אָנונג פון דער אַרומיקער וועלט, איידער מיט דער וועלט גופא. זי שעפּט חכמה נישט בלויז פון דער גאַס און מאַרק, נאָר אויך פון די געפאַקטע ספּריים-אַלמערס און דאָס זיינען ספּריים-אַלמערס פון יידיש-לומדישע שטובן. ס'איז אַ רייד וועגן „מורה נבוכים“, „הכוזרי“, רבינו בחיי, „זוהר“, חסדאי קרשקס „אור השם“, תשבתי, ר' יוסף קארו, וועגן קבלה, חכמה עילאה, מלכא קדישא, מטרוניתא, גבורה, תפארת, רזי דרוזין, שפּעטער וועגן ווילנער גאון, משה מענדעלסאָן, נחמן קראַכמאַל, בעל-שם-טוב, ר' אלימלך ליוזשענסקער, ר' נחמן בראַצלאַווער, „תניא“, ריב"ל, פּרץ סמאָלענסקין אַאָווו. די געלייפּיק ציטירטע נעמען, ספּריים און באַגריפּן גיבן אַ לערכדיקע פּאַרשטעלונג וועגן טעאַרעטישן מיסטיש-פּילאָזאָפּיש

עטישן שטאַף, וואָס איז פאַראַרבעט געוואָרן אין דעם ניין־קאָפיטלדיקן עפאָס, וואָס האַלט מער פון פינף הונדערט זייטן.
 „זאָול רימער“ איז באַצייכנט ווי אַ „כראַניק“, דער „גייער“ ווידער האָט אַן אונטערקעפל — „קאָפּיטלען פון אַ לעבן“. דאָס זאָל ווידער הייסן, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיטן לעבן פון אַ יחיד. און הגם די געשעענישן נעמען אַרום אַ צייט־אָפּשניט פון פאַר מנחםס געבורט, איז זיך פונדעסטוועגן נישט שווער משער צו זיין, אַז דער גרונט־תוכן איז אַן אויטאָביאָגראַפישער. נחם גאַנג איבער דער וועלט איז לפנים אַן איינזאַמער, אָבער אין דער אמתן גייט ער נישט אַליין. מיט אים גייט ביינאַנאַד מנחם ווי אַ דיכטער־ישער רואה ואינן נראַהדיקער מדרך. דאָס גייט אַ נייער זישא אַניפאַלער אָפּריכטן גלות און דער רבי ר' אלימלך גייט אים נאָך באַהאַלטן אין שאַטן... נחם גאַנג איז נישט אויסגעפילט בלויז מיט אוממיטלבאַרע אַנטפלעקונגען, נאָר אויך מיט חקירהדיקע גריבלענישן. צום אמת דערשלאַגט מען זיך אויף אַ פּעריפּאַ־טעטישן אופן.

נח נעמט זיך פאַר צו שפּאַנען איבער דער וועלט אַן אומבאַפּלעקטער. ער איז און באַפּעלט זיך גופא ווייטער צו זיין און פאַרבלייבן ריין פאַר זיך, ריין פאַר דער סביבה און ריין פאַר גאָט. און דאָס „גיין“ ליגט נחן ממש אין בלוט. נאָכדעם ווי זיין מוטער איז געשטאַרבן אין קימפעט, האָט דער ניינצנ־יאָריקער שניפּישאַקער טאַטע איינגעהילט ס'נח־עופּהלע אין אַ זאַק און זיך געלאָזט איבער דער מדינה. און ווען ס'קינד צעוויינט זיך פּלוצעם:

נעמט ער אַרויס ס'קינד פֿון זאַק
 און זעצט זיך אַוועק ביים וועג אויף אַ פּניאַק
 און גיט אים אַ ריטל אין האַנט פֿאַר אַ שפּילכל
 און ווייקט פֿאַר אים ווייסע חלה אין מילך.
 אזוי אויפֿן פֿאַטערס קאַרק אין אַ זאַק
 איז נח אַוועק מיטן ערשטן טראַקט.

פון דעמאָלט אָן האָט ער אין זיך איינגעאַטעמט דעם וואַנדער־לוסט, דעם שטענדיקן אומרו.

לאַמיר גיין כּסדר. די לעבנס־פּאַזיציעס, וואָס ער האַלט אין איין פאַר־נעמען און פאַרלאָזן, זיינען דורכאויס יידישע, אויסגעפילט אינגאַנצן מיט יידיש געמיט. זיי גיבן אים יידישן באַנעם און יידישן אויסבליק. אָבער אזוי גיך ווי ער קומט אויף אַ ניי אַרט און באַקאַנט זיך צו־ביסלעך מיט דער סביבה, הייבט אים אָן צו ווערן ענג און שטיקנדיק. — אויפֿן קוק איז נח

א גראשנדיק רויטהאָריק פאַרשווינדל, אַ נעבעכדיק מדינה-יידל, מיט אבינוני-שע רגילותן, וואָס האָט אָבער גייסטיקן שטאַלץ פון אַ ריטער. ער ווייזט לגמרי נישט אויס צו שטיין העכער פון זיין סביבה; ער שטייט דווקא אין דער זייט און קוקט זיך אַרום הינטערוויילעכץ. גראָד אין דעם לפנים טאַג-טעגלעכן גרויען מענטשן איז פאַראַן אַ ברענענדיקער באַגער צו פסיכישער לייטערונג און עטישער גרויסקייט. ער וויל נישט אַקצעפטירן די קרומקייט פון דער וועלט און קאָן אויך נישט מושוו-ווערן מיט דער אייגענער אָפגעשטאַנענדיקייט. באַלד נאָך נחם חתונה פאַרלאַנגט פון אים דער טאַטע, אַז ער זאָל זיך גרייטן ווערן אַ רב, אָבער נח וויל וועגן דעם נישט הערן. ער וויל נישט פסקענען, ווייל דאָס וואַלט באַטייט, אַז ער האָט שוין גענוג געלערנט און קאָן שוין מאַכן אַ גרענעץ צו זיין וויסן:

נח : „ווער ס'נעמט זיך פסקנען
דאַרף וויסן, דאַרף אַ גרענעץ האָבן צו זיין וויסן.
איך וויל קיין גרענעץ נישט. כ'וויל לערנען.

פֿאַטער : אַלע לערנען.

נח : נאָר די וואָס פסקנען האָבן זיך אָפגעשטעלט.
זיי לערנען אויף צוריק. און איך וויל לערנען ווייטער.“

אַ מענטש, וואָס וויל ניט זיין קיין פוסק, נאָר אַ לומד, גיט זיך אָפ אַ חשבון וועגן זיין נישט-גרייטקייט צום לעבן און נאָכמער זיין נישט-גרייטקייט צו אורטיילן וועגן לעבן. נח איז קיינמאל מיט זיך נישט פאַרטיק. נח וויל לערנען, נח וויל פאַרשן, נח וויל גיין, נח וויל שטייגן. . .

ער הייבט אָן ווערן מאַטעריעל זעלבשטענדיק; ער ווערט אַ משכילישער מלמד, לערנט מיט די תלמידים לשון-קודש, דקדוק און תנ"ך. ס'איז דאָ אַ האַפענונג צו האָבן דערפון חיונה פאַר זיך און זיין הויזגעזינט. אָבער ס'איז אים עפעס נישט צום האַרצן. . . עס קומען אויף מחלוקתן צווישן אים און די אַלטערענישע מלמדים. ער באַקומט גאָר הילף פון אַ גביר. דאָס איז אים דערווידער; ער וויל זיך נישט בייגן פאַר רשעות. ער וויל נישט, אַז צוליב אים זאָלן קבצנים באַקומען קלעפּ. ער ווערט אויס מלמד. פון אַן „איידעלן“ פאָך גייט ער שפעטער איבער צו אַ „גרעבערער“ מלאכה — ער ווערט אַ שומר ביי געהילץ אין וואַלד. ער טרעפט זיך אַזוי אַרום צונויף נאָענטער מיט דער נאַטור און שווייגט אין זיך אַריין די סודות פון וואַלד.

אויפֿן האַלדו אַ פֿייפֿל,
אין האַנט אַ דעמבענעם שמעקן,

אויפן קאפ א טוכענע הימל מיט דער דענקע אראפגערוקט,
און דער ראק ארונטער די קני קלאפט אין די שמיוויל —
א וועכטער אזא האט נאך דער ברעג טייך נישט געזען.

ער נעמט אויף די קולות און „שמועסן“ פון עופות און חיות. ער הערט זיך צו צו די „טענות“ פון דער קרא, פלעדערמויז, שפארבער, סאווע, נאכ-טיגאל, קוקאווקע, שוואלב, פוקס, האז, הונט אאז״וו. אין זיין איינזאמקייט נעמט ער אין זיך שטום אויף די פרייד פון לעבן און דורך זיך אליין באהעפט ער זיין רעיון מיטן סוד היצירה:

ווייל מיין איינציקער וועג צו דיר
איז דאך איך אליין.

פון דער וואלד-איינזאמקייט הייבט ער זיך אן ווידער צונויפמישן מיט מענטשן. ער גייט „מיט הפקר ארום אים“ און „מיט קדושה אין אים“. ער ווערט א גייער איבער יידישע הייזער, טראגט ארום אויסצופלעטן א זיל-בערנעם זייגער מיט א קייט, מיט א כתב אין קעשענע. ער שפאנט מבית לבית, פון שטוב צו שטוב, איבער גאסן און אונטערגעסלעך, איבער קראמען און שענקען, פאלט אפילו אריין אין בתי זונות. ער שטייט א פארשעמטער אין די שטובן פון גבירים, באַלמעלאַכעס, באַלעגאַלעס און מעקלער. ער פארהאלט זיך מיט פארלעגנהייט ביי דער טיר, כעני בפתח. שטייט אויס באַליידיקונגען און בזיונות, אבי ארויסצובאקומען דריי קופערנע גראַשנס פאר א גורל-שפיל. אין די שענקען און די בתי זונות דערזעט ער זיך צווישן וואוילע יינגען, הפקר-מענטשן, בלאַטע חברה, וואָס שפילן זיך בלוטיק מיט נחס אומבאַהאַלפנקייט און דלות. זיי איזדעקעווען זיך איבער נחן און דערפירן אים צו ציינקריצעניש. ער באַקומט זיך פון זיי אַרויס קוים אַ לעבעדיקער. שפעטער האָט חברה הפקר-יינגען באַקומען געוויסנס-ביסן און כדי אים מפיס צו זיין פאַרן שפיכת דמים, וואָס זיי האָבן אים פאַרשאַפן, האָבן זיי אים אי-בערגעשיקט אַהיים במתנה אַ פאַק שפייזפראַדוקטן. די אַרעמע שטוב איז פול מיט נויט, הונגער און קרענק, די פאַרחלשטע קינדער וואַלטן זיך ממש מחיה געווען מיט אַ ביסל געקעכץ. נחן איז אַבער די מתנה נישט ניחא, ער קעמפט מיט זיך און שטייט ביי דעם נסיון. ניין, ער וועט דעם פאַק נישט אַנגעמען, ער וועט נישט נהנה זיין פון זאַכן, וואָס קומען פון רויב און זנות...

ס'איז נישט פֿון שדים. ס'איז נאָך ערגער ווי פֿון שדים.
אַ כאַפּ געמאַן דעם פאַק, אַרויסגעטראַגן ווי אַ פּגראַן טיר
און ווי פֿון אַ פּגראַן זיך די הענט געוואַשן: כ'וועל עס מאַרגן אַפּטראַגן.

אָבער אין דער הפּרֿוועלט זעט נח נישט בלויז שלעכטס, ער דערזעט דאָרט אויך אַ ביסל גוטס. אויף אַ דאָסטאַיעווסקישן שטייגער געפינט ער אויס צווישן די דעק־פאַרשונינען שיינע נשמות. זיי האָבן זיך דאָרט פאַרוואַלגערט; אַ גורל אַזאַ ...

איז דאָס אַ „פּאָך“, וואָס האָט אים אַוודאי אָנגעשטעקט מיט לעבנס־חכמה. ער האָט דאָך געהאַט די מעגלעכקייט אַריינצודרינגען אין אומבאַ־קאַנטע ווינקעלעך פון געזעלשאַפטלעכן אָפּגרונט. אָבער דער דוחק אין פּרנסה טרייבט אים ווייטער ... ער ווערט אַ נאמן ביי דער טאַקסע. עס שמעקט שוין מיט מענדעלעס גלופסק. ער אַנטלויפט אָבער אויך פון דער נייער פּרנסה, ווייל ער זעט איין, אַז „טאַקסע איז רויב“. נח קאָן אין ערגעץ נישט אַנוואַרעמען קיין אָרט ... פּילאָזאָפּיש גענומען איז נחס לעבן ווינציקער געבויט אויף זיין און מער — אויף ווערן. ביים אָפּשאַצן דערשייננען באַ־נוצט ער זיך מיט איין קריטעריע — גערעכטיקייט.

מנחם דערפּירט אָבער נישט אַלץ בלויז צו פּרנסה־זוכענישן און ריין־יחידישע איבערלעבענישן. ער גיט אויך דעם קולטור־היסטאָרישן הינטער־גרונט פון דער אַטמאָספּער, אין וועלכער ס'איז נחן אויסגעקומען צו לעבן און וואַנדערן. ס'איז שוין דערמאָנט געוואָרן, אַז היסטאָריש איז לכתחילה די פּאָעמע פאַרטראַכט אַרומצונעמען קילעכדיקע הונדערט יאָר. אָבער מנחם האָט באַוווּזן זי צו דערפּירן בלויז ביזן יאָר 1881. אין אַט־דעם צייט־פּאַרנעם איז ס'יידישע לעבן נישט געשטאַנען אויף איין אָרט; ס'האָט דורכגעמאַכט פאַרשיידענע גייסטיקע גילגולים. אַזוי אַז נחס וואַנדערונגען זיינען נישט בלויז פון איין פּרנסה צו אַן אַנדערער, נאָר גייסטיקע וואַנדערונגען מעפּאַכע לעפּאַכע, פון שטרעמונג צו שטרעמונג, פון אידעאָלאָגיע צו אידעאָלאָגיע. דאָס איז געווען אַ היסטאָרישער צייט־אַפּשניט, אין וועלכן ס'אַלט־אַלטע יידיש־קייט, אַריינגעפּרעסט אין דעם אַרטאָדאָקסיש־פאַרגליווערטן לעבנשטייגער, האָט זיך גענומען אינטענסיוו באַנייען און לסוף אַפּילו אָננעמען פרעמדע לבושים. בכלל קאָן מען זאָגן, אַז דער 19טער יאָרהונדערט האָט אין יידישן לעבן אין מזרח־איראָפּע אַריינגעבראַכט מער דינאַמישקייט און היסטאָרישע גע־שפּאַנטקייט אידער די פּריערדיקע צוויי הונדערט יאָר.

אַט־דער גייסטיקער באַנייאונגס־פּראָצעס האָט צוליב זיין אינטענסיוון טעמפּ אַריינגעבראַכט אין דער יידישער סביבה אַ ווייטיקפולן פּירוד־הלבבות. ס'איז באַווּזן נישט אַזוי לייכט זיך צו שיידן מיט אייגענעוואַרצלטע ווערטן, וואָס זיינען געהייליקט געוואָרן דורך דורות יידיש־מאַרטירער־בלוט. ס'איז אָבער אויך שווער ווייטער צו פאַרבלייבן אין דעמפּיקער קעלער־לופט, ווען פון דרויסן רייסט זיך אַריין די זון דורך יעדער שפּאַרע. איז דעריבער

ביי די געציילטע ראַמאַנטישע „נטורי קרתא“ (אין איידלסטן זיגען פון וואָרט) אויפגעקומען אַ באַרעכטיקטע מורא, אַז דער לויזגעריסענער שטראַם פון וועלטלעכקייט זאָל, חלילה, ביי אונדז נישט אַפּווישן דאָס עצמדיק יידישע, אַן וועלכן מיר האָבן נישט קיין פנים אויף דער וועלט. מנחם געהערט ביי אונדז צו די געציילטע איידעלע גייסטער, וואָס לאָזן זיך נישט בלענדן מיט „פּראַגרעסיווע“ פּראָזן וועגן וועלטלעכקייט לשם וועלטלעכקייט. מיט דיכ־טעדישן אומרו פּראַוווט ער אַרייַנדרינגען אין פּנימיות פון די גייסטיקע פּראָ־צעסן, וואָס קרייציקן זיך אין יידישן לעבן, אויסצוגעפינען וואָס איז פּלאַם און וואָס איז אויסגערויכערטער קויל... דערביי האָט ער תמיד אין אויס־בליק דעם היסטאָריש־יידישן וועלט־באַנעם, וואָס קאָן אַפּשר אָננעמען די אַדער יענע נייע פּאַרם, אָבער טאָר באַין אופן נישט געבראַכט ווערן ווי אַ קרבן אויפן מזבח פון אַ וועלכן ס'איז נייעם „איזם“... „איזמען“ פאַרשווינדן, אָבער יידישקייט איז אַ נצחיות.

**

נח איז אַ שטאַמיק קינד פון דער אַרטאָדאָקסישער יידישקייט, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין די בית־המדרש־ווענט. די בית־המדרש־יידישקייט איז אָבער במשך פון לאַנגע דורות געוואָרן אַרומגעוואַקסן מיט אַ סך שאַלעכץ וואָס דערלאָזט נישט דערשלאָגן זיך צום יאָדער. זי האָט פאַרלוירן דעם לעבנס־אַטעם און האָט אַלץ דערפירט צום פרומען אָפּהיטן די רודימענטאַרע מצוות מעשיות. אַט־די פאַרגליווערטע יידישקייט, וואָס האָט אין זיך אַזוי פיל היימיש געמיט און חנוּדיקן שטייגער איז דערווידער נחם באַוואוסטזיין, אָבער ער קען זי פון זיך נישט אַרויסטרייבן. פּראַוווט ער „אַרייַנשמעקן“ אין אַן אַנדערן לאַגער — צו דער השכלה. אָבער די השכלה, וואָס איז אויפ־געקומען ווי אַ ווידערשטאַנד צו דער בלינדער איינגעזעסנקייט און געדאַרפט אויפּפרישן ס'אַלטע, האָט גאָר אַוועקגעשטעלט אין צענטער — די דרויסנ־דיקע פּאַרם. דער אָנגעהויכטער משכיל האָט דערמיט אָנגעהויבן רעוואַלטירן קעגן דער השכלה, וואָס איז פאַרמשכנט ביי פרעמדע רעיונות, פרעמדע גלויבונגען און פרעמדע גוסטן. די השכלה בלאָזט מיט קאַלטע ווינטן, זי האָט נישט קיין ליבע פאַרן יידישן פּאַלקס־מענטש, פאַר זיין טראַכטונג און שפּראַך. ווער ווייסט וואו זי וועט נאָך אַמאָל אָנשפּאַרן. דער באַגרינדער פון דער השכלה־באַוועגונג, משה מענדעלסאָן, האָט זיך אין גאַנצן אויסגע־טאָן פון יידישער היימישקייט און מוז לסוף פאַרלייקענען יידישקייט. ער האָט „צווישן טלית און צלם אַ שלום געשפינט“... די השכלה איז געוויס נחן נישט צום האַרצן...

מער גערייצט ווערט נחם פאנטאזיע פון חסידות, וואָס איז צו אונדז נישט געקומען פון דער פרעמד, נאָר אוממיטלבאַר אַרויסגעוואַקסן פון יידישן פּאַלקס-געמיט. זי האָט פאַראייניקט די הויכע זעאונגען פון „זהר“ מיטן געמיט פון פשוטן יידישן פּאַלקס-מענטש. חסידות האָט אין דער אמתן באַנניט די אַלטע יידישקייט, זי אויפגעפרישט און באַזאָפטיקט. אַבער, ווען נח, דער „ליטוואַק“, שיפט זיך אַריבער דעם בוג און קומט קיין קאַנגרעס-פוילן, אין דער מדינה פון צעזונגענער חסידות, ווערט ער אַ קאַפיטשקע מבולבל... ער האָט מיט די אייגענע אויגן דערזען די ביטערע ירידה פון קלאַסישן חסידות. ס'איז גאַרנישט געבליבן פון דער בעל-שמיער דערהויבנקייט; איצט קוויקט מען זיך מיט אויסגעטרוקנטע צדיקיסטישע רעשטלעך. אַמאָל איז אויך אין פוילן און אוקראַינע געווען לויטער חסידות פול מיט מסירת-נפש און אהבת-ישראל.

ביים בראַצלאַווער — אַן אַפגעריסענער בעל-תּפֿילה,
 דער ייד פֿון פּשיסכע שענקט אַוועק אַן אַרעמאָן דאָס העמד,
 וואָס דער לובלינער האָט געגעבן אים לכבוד שבת;
 דער קאַצקער אין צעריבענעם שפענצער צעטרייבט מיט קללות
 די קוויטל-ברענגער.

היינט איז דער רבי אַ פּאַלשער בעל-מופת, אַ פּאַרליגענער שטער „צדיק“, אַ מכלומרשטער פּאַרבינדער מיטן הימל; ער זאָגט נאָך פרעמדע שטאַרק צעוואַסערטע תורות אַנגעבנדיק זיי פאַר אייגענע. ער האַלט דעם עולם אין שפּאַן און לעבט דערפאַר אין מאַטעריעלער רחבות. ר' משה לייב סאַסאַווער און דער ייד הקדוש האָבן געזאָגט אייגענע תורות, זיך מוסר נפש געווען פאַרן פּאַלק און אַליין אַדורכגעשטופט די טעג מיט אַ דאָר שטיקל ברויט. די היינטיקע רביים פּאַרבלענדן די אויגן, כדי אַליין אויף אַ פּריצישן שטייגער צו לעבן בשפע און וואוילטאָג.

. . . און ביים אייניקל האָט דאָ דאָס ווייב
 די קליידער געלאָזט זיך נייען אין פאַריז . . .

ניין, דאָס איז נישט פאַר נח, דאָס איז נישט זיין געצעלט — „ניין, נח דאַרף נישט קיין קוויטל טראָגן...“

ער פּרוואוט אויך אַריינבליקן צו די מיסיאָנערן, הערן זייערס אַ וואָרט. ער באַקענט זיך מיטן אינהאַלט פון דער „באַרג-דרשה“. ער צוקט מיט די פּלייצעס: „עפעס איז פאַראַן אין מרימס זון, וואָס ער האָט שוין געהערט, געזען אַמאָל...“

ווייטער פראוויט ער צושיינן צו דער נייער יידיש-נאציאנאלער באַ-
וועגונג, וואָס האָט זיך אויסגעפיקט אין די אַכציקער יאָרן באַלד נאָך די פאַ-
גראַמען אין צאָרישן רוסלאַנד. צוזאַמען מיט אַ גרופע פאַרט ער אָפּ קיין
אַרץ-ישׂראל, אָבער ער קערט זיך אום פון מיטן וועג. פאַרוואָס? — ווייל
ער איז נח, דער שטענדיק-זוכנדיקער און קיינמאַל נישט-געפינענדיקער. קוים
וואַלט זיך אים אַפילו אויסגעוויזן, אַז ר'האַט ענדלעך עפעס יאָ געפונען, וואַלט
ער זיך — ווי נח דער פאַרבענקטער זוכער — תיכף געמוזט גייטיק אויפֿ-
לייזן. אין נחן זיינען שוין פאַרוועבט די מעשה-עלעמענטן וועגן וועלכע ס'איז
אַ רייד אין מנחמס שפעטערדיקער דראַמאַטישער פּאָעמע — „משה“. האָרט
ביים ירדן האָט זיך משה אויפגעלייזט און נישט זוכה געווען אַריינצופירן
זיין מחנה אין צוגעזאַגטן לאַנד. אַ פירער איז אַזוי לאַנג מנהיג ווי לאַנג
ער פירט, אָבער די דערפירטקייט לייזט שוין אויף דעם פירער. ...
זיין זיך אומקערן פון וועג האָט צוויי סיבות :

ערשטנס — איז דעם האָרטנעקיקן „גייער“ דערווידער דאָס „שפּרינגען“.
ער אָנערקענט נישט קיין קפיצת הדרך, ווייל קפיצת הדרך איז יענעוועלטי-
קער משיחזום. מ'טאָר נישט בויען קיין דערלייזונגס-אידעאַל אויף דרויסנ-
דיקע כוחות, אויף משיחישע ניסים. אידעאַלן בויען מען אויפן גלויבן אין
זיך אַליין, אויף דעם מענטשנס שאַפּערישע כוחות אויף דער ערד, און נישט
אויף די הימלען.

תיקון ווערט נישט געוואונען אויף דער לאַטעריע
און דורות קענען נישט מאַכן קיין קפיצת הדרך.
וואָס מער איר וועט בייקומען אויפֿן האַרבן וועג,
אַלץ מער וועט איר הייליקן זיך אין דעם גאַנג
און די ערד וואו איר ווילט זיך אין קדושה איינפֿלאַנצן.

וואָס מענטשלעכער, ערדישער און וואָס מער געשטרויכלט מיט נאַטיר-
לעכע מניעות ס'וועט זיין דער גאַנג צו גאולה, אַלץ הייליקער וועט זיין סיי
דער גאַנג און סיי די גאולה. צו דערלייזונג דאַרף מען גיין אַליין אָן משיח
הילף, נאָך מער — מ'דאַרף פון זיך משיחן אַרויסטרייבן. ווער ס'פאַרלאַזט
זיך אויף משיחן, דער דערדריקט אין זיך די אייגענע שאַפּערישע כוחות און
ווערט אין גאַנצן געליימט. מ'מוז זיך דעריבער אויסהיטן פון משיחישער
„עבודה זרה“... — איז דאָס אַ דערוועגטער פּלוצימדיקער שטריך איבער
דער משיח-וויזיע, וואָס האָט אונדז טויזנטער יאָרן גייטיק געשפּייזט און
געטרייסט. אַנשטאַט דעם רוקט נח אַרויס די רעאַלע טאַג-טעגלעכע זעלבסט-
דערלייזונג, צו וועלכער מ'קאָן נישט פליען אָדער לויפן, נאָר מ'דאַרף גיין

פאמעלעך, טראַט ביי טראַט דורך אייגענער ערלעכער האַרעוואַניע. דאָ איז נישט שייך קיין שום אַלגעמיינער גאולה־שאַבלאָן. יעדער שפּרייזט אויף זיין שטייגער, מיט אַן אייגענעם וועג און לויט די אייגענע כוחות.

צווייטנס — איז נחן נישט ניהא די מחשבה וועגן אַריבערטראַגן אויף משיחישע פליגלען אין צוגעזאָגטן לאַנד אַ קליינעם אויסדערוויילטן טייל פון פּאָלק, דעם שמנה וסלתה. אין די 80קער יאָרן איז דאָס געווען אַ בלענדדיקע וויזיע, וואָס האָט געקאָנט צויבערן שיינגייסטער, אָבער נישט דעם שווער־געפּראַווטן נחן. זיין זעליש בילד איז ס'לעבעדיקע אַרעם פּאָלק, וואָס איז צעשפּרייט איבער די פּאַרהויקערטע און פּאַרדלותדיקע מאלטשעס און שני־פּישאַקס. אַ פּאָלק, וואָס איז היימיש אויף דער גאַרער וועלט. נישט נאָר איז ער, נח, באַהאַנגען מיט די אייגענע נפשות, ד"ה זיינע בני־בית, נאָר איז דערעיקרשט גייסטיק מטופּל מיט אַט־די אַפּגעריסענע און אַפּגעשליסענע יידן, קרעמערלעך, בעלי־מלאכות, מעקלערלעך און אַרבעטער אין איישישאַק און קאַברין, בריסק און ביאַלע. דאָס זיינען זיינע יידן און צווישן זיי איז נחם אמתע היים, כאַטש ער איז בעצם היימלאַז. ער קען זיך מיט זיי נישט שיידן, כדי זיך צו ראַטעווען מיט קפיצת הדרך... ער וויל אין זיי וועקן דעם באַגער צו זעלבסטדערלייונג, צו אייגענער קדושה. ס'יידישע לעבן דאַרף זיין היי־ליק אומעטום, בכל אַתר ואתר. דער תיקון קאָן קומען אומעטום, וואו ס'לעבט און שאַפט די כנסת ישראל.

פֿון לאַנגן גאַנג וועגן מוז איך זיך אומקערן דאַרט, וואו תיקון פֿון מענטש מאַכט הייליק יעדע ערד און היימיש יעדע פֿרעמד.
דאַרט איז מיין היים.
גיי איך צוריק אַהיים.

נחם גאַנג איז אַ גאַנג פון אַ פּאַטענציעלן מנהיג הדור, וואָס לעכצט נאָך קדושה. דערווייל איז ער אָבער נאָך נישט קיין פירער, וואָס ווייסט גענוי דעם וועג. ער איז אַ זוכנדיקער גייער, וואָס בלאַנדזשעט אַליין. אין זיין גאַנג איז ער באַהויכט מיט טיפּן גלויבן אין ענדגילטיקן טריאומף פון דער קדושה. דאָס איז די פירנדיקע אידעע פון מנחם גרויסער פּאַעמע. דער „גייער“ איז בפירוש אַנגעהויכט מיט אַ געלייטערטן ווילן צו לאָזן אין גע־ווירבל פון שווערע לעבנס־נסיונות טריאומפירן ס'ליכטיקע מלכות שדי איבערן פינצטערן מלכות הרשעה. יחידי־גענומען דאַרף עס זיין דער נצחון פון אי־געווייניק־פרייען און זעלבסטבאַהערשטן מענטש איבערן אינעווייניק־פאַר־

שקלאַפֿטן און דרויסנדיק צעלאַזענעם הפקר-פאַרשוין. טאַקע אין זינען פון דער קלוגער מימרא — „עבדא בהפקירא ניחא ליה“...

מנחם מעטאָד איז אַ באַשיימפערלעך אינדוקטיווער, וואָס פירט פון פּרט צום כלל. נח מאַרקאַנס אויסטערליש גלות-אַפּריכטונג איז דאָך די אַקס פון דער פּאַעמע. פונדעסטוועגן לאַזט אונדז מנחם אויף יעדן טריט שפּירן, אַז נח ציט זיין יניקה פון דער סביבה און אַז יחיד און כלל באַשפּיגלען זיך קעגנזייטיק. נחס סביבה שילדערט מנחם אויספירלעך מיט גרויס אַריינטואונג און פּיעטעט פאַר אַלע פּרטים, וואָרעם אין דער סך-הכלדיקער צונויפזאַמלונג בילדן זיי דאָס גייסטיקע פנים פון דער כנסת ישראל...

מנחם אויפריכטיקע כוונה איז געווען צו געבן אין דער פּאַעמע זעלישע איבערלעבענישן, אידעאישע געראַנגלענישן, גייסטיקן תּוכן. ס'איבעריקע, ס'פאַרמעלע, ס'עסטעטישע איז אַ טפל. אַזוי האָט אים אונטערגעזאָגט זיין יידישער וועלט-באַנעם און אַזוי האָט מנחם פאַרשטאַנען די שליחות פון אַ יידישן דיכטער. מנחם איז איבערגעזען, אַז די יידישע שאַפּערישקייט טאָר נישט בלויז דינען דער „עבודה זרה“ פון עסטעטיק, דער קונסט, נאָר דאַרף פירן דעם מענטשן צו געלייטערטער אמונה. אַזוי אַרום וועט דער יידישער דיכטער ראוּי זיין צו ווערן דער יורש פון תּנ"ך. דער יידישער דיכטער דאַרף תּמיד אין זיך טראַגן ס'באַוואוסטזיין פון „אהיה שלחני אליכם“ („איך בין“ האָט מיך געשיקט צו אייך). און „אהיה“ האָט דאָך אונדז שטרענג אַנגעזאָגט: „דו זאָלסט דיר נישט מאַכן אַ געשניץ אָדער אַ שום געשטאַלט...“ פונדעסטוועגן האָט מנחם דער קינסטלער בפּירוש רעוואָלטירט קעגן מנחמען דעם יידישעלעך דיכטער-דענקער, וואָס פאַרלייקנט די לעבנס-חשיבות פון קונסט, דעם זעלבסטווערט פון פאַרם. דאָס קומט טאַקע צום אויסדרוק אין „גייער“. ס'איז באַשיימפערלעך, אַז מנחם האָט ביי דעם פאַרם-אויסבוי פון דער פּאַעמע באַנוצט נישט ווינציקער כוחות איידער ביי דער טעמאַטישער באַאַרבעטונג פון אַט-דער נאַציאָנאַלער איליאַדע. און ס'איז צו זען, אַז די פאַרם איז ביי אים ווייט נישט קיין טפל. אַפט שפּילט ער זיך מיטן פּערז, קאַקעטירט אַפּילו מיט אַ וואָרט און חנדלט זיך מיט אַן אייגענער ווערסיפּי-קאַציע. פון אַנהויב ביזן סוף פון דער פּאַעמע איז מנחם אַריינגעטאַן אין דעם וואוילקלאַנג פון וואָרט, ריטמיק פון פּערז און מוזיקאַלישקייט פון ליד. מ'טאָר אויך נישט אַרויסלאַזן פון חשבון די מעטאַפּאָרעס, וואָס וואָרפן זיך אַדורך פון מאָל צו מאָל.

קודם-כל איז דאָ אויפפאַלנדיק די אַרקעסטראַלע פאַרשיידנאַרטיקייט פון דעם סטראַף-געבוי. מנחם באַדינט זיך דאָ מיט אַלערליי מעגלעכע פאַרם-

וואַריאַנטן פון דער פּאַעטיק. ס'איז אַבער אַ טעות צו מיינען, אַז די פּאַר-
שיידנאַרטיקייט פון דער פּאַרם איז געווען אַ בכיוונדיקע, אַז מנחם איז דער-
מיט כלומרשט אויסן געווען אויסצומיידן די איינטאַגיקייט פון דער פּאַעמע,
כדי חלילה נישט צו פּאַרמאַטערן דעם פּילבאַרן ליינער. די גרעסטע פּוּי-
לישע עפּאָפּי, מיצקעוויטשעס „פּאַן טאַדעאָושי“, איז אין גאַנצן געבויט
אינהייטלעך לויטן דרייצן-טראַפּיקן פּערן, און דאָך הערט זי ביז היינט נישט
אויף צו כּישופּן מיט איר געמעל און וואוילקלאַנג. אַ גרויסער גורם דערצו
איז געווען אַ לפּי ערכדיקע אידלישקייט פון מיצקעוויטשעס פּאַעמע. מנחםס
פּאַעמע נעמט אַבער אַרום אַ שטורמישע צייט, ווען ס'האַבן זיך געשטאַלטיקט
די יידישע גורלות ביים געבראַזג פון צעבראַכענע יידישע שויבן. דערצו
איז זי געשריבן געוואָרן אין די יאָרן, ווען געדיכטע רויך-וואַלקנס האָבן
געשפּאַרט פון די טרעבלינקער קוימענס. — דער ריטם פון מנחםס פּאַעמע
האַט דערמיט נישט געקאַנט זיין אויסשליסלעך אַ בנעימותדיק געלאַסענער.
ער האָט געהאַט גובר צו זיין אַ סך געמיט-פּאַרקנוילטיקייטן; זיין פּערז האָט
נישט איין מאָל געמוזט אַרויסגיין פון דעם אַלגעמיינעם געשפּאַן און זיך
צעטאַנצן נערוועז. אַט שפּרייט זיך מנחםס פּערז צוועלף-טראַפּיק עפּיש-
באַלאַדיש. ווידער פּאַלט ער אַריין אין אַ תּפּילותדיק זאַגערישן טאָן. שפּע-
טער ווערט מנחם פּאַרקלעמט פון ווייטיק און ציט איין דעם פּערז אין זיבן-
טראַפּן מיט לירישער מן-המצר-ענגשאַפּט. ווייטער טרעט איין אַ אינטער-
מעצאַ צווישן באַלאַדישער דערציילערישקייט און לירישער געפּרעסטיקייט און
דער פּערז הייבט אָן צאַרט פּלאַטערן מיט שוועבנדיקער לייכטיקייט. ס'זיי-
נען אַבער אויך נישט זעלטן די מאַמענטן, ווען דער דיכטער קען ווייטער
נישט זיין עלנט און פּילט אַ באַדערפעניש צו קרייצן זיין וואָרט מיט עמעצן
אַנדערנס געדאַנק. דעמאָלט העלפט ער זיך אַרויס מיטן דראַמאַטישן דיאַ-
לאָג. מאַמענטנווייז ווערט דער פּערז אַנגעזאַפּט מיט חקירה-גריבלענישן
און הייבט זיך אָן גליטשן שיף-אַראַפּ. דערצו איז ער נישט שטענדיק גע-
בונדן מיטן „פּעסטן“ גראַם. מנחם באַנוצט זיך אי מיטן גראַם, אי מיטן
אַסאַנאַנס, אי מיטן ווייסן פּערז. אַוודאי איז אַט-די ריטמיק-שפּע אַ סימן
פון מנחםס דיכטערישער עשירות, אַבער נישט מינער איז זי אין הסכם
מיט אונדזערע היינטיקע „גייערישע“ יאָרן...

**

דער גרויסער חורבן אין פּוילן האָט ביז איצט געפונען אַ בלאַסן אַפּ-
קלאַנג אין דער יידיש-קינסטלערישער ליטעראַטור. ס'רוב זיינען עס כּראַ-
ניקעס געשריבן אויף דער הייסער מינוט. די חורבן-לידער און חורבן-נאַ-

1904 — מנחם בארישאָ

וועלעס זיינען אוממיטלבאַרע רעפלעקסן — אַ שאַרף־ווייטיקלעכער אויפ־שוידער. דער ווייטיק איז נאָך צו פריש, די וואונדן זיינען נאָך אָפּ, אַז מ'זאָל קענען דערוועגן ריידן מיט אַ געלייטערטער שטימ, געמאַסטן־וואָרט, טרעפלעך־בילד, דיכטערישן מעטאַפּאָר און ריטמיזירטן פּערז. אָבער אין דער טיף לעבט מסתמא יעדער יידישער דיכטער מיט די בלוטיקע וויזיעס. זיי לאָזן אים נישט רוען. במשך פון נישט איין שלאָפּלאַזער נאַכט זיצן יידישע פּאַעטן אינגעהויקערט איבער ווייסע בייגעלעך פּאַפּיר און פּראוואון מיט שאַ־פּערישע חבלי לידה אַרויסברענגען אַ בילדעריש וואָרט, וואָס זאָל מיט איי־דעלער געשליפּנקייט זיין מסוגל אַפּצושפּיגלען דעם שוידער פון דעם, וואָס איז געשען. מיר ווייסן אָבער, אַז צום מייסטן זיינען זיי נישט צופּרידן פון די אייגענע פּראוואון... זיי לייגן עס כּסדר אָפּ אויף שפּעטער, ווען דער שגעון וועט אַ ביסל נאַכלאָזן, ס'געמיט וועט זיך אויסשווימען און דער ווייטיק וועט ווערן אַ ביסל מילדער און דענצמאָל — אולי ירחם...

אויך מנחם איז אַריינגעטראַטן אין זיך, כּדי אין דער טיף דיכטעריש צו באַנעמען דעם גרויל פון אונדזער אומקום. אויך ער האָט נישט אין איין וואַכיקער נאַכט זיך געראַנגלט מיט דער טרעבלינקע־וויזיע און אויך ער האָט אַוודאי נישט איין מאָל אַוועקגעשאַרט פון זיך די פּאַרשריבענע בייגעלעך. אין דער לעצטער שורה אָבער האָט מנחם זיך אָפּגעגעבן רעכנשאַפט, אַז ער איז נישט אויסן „אַפּצושפּיגלען“ דעם חורבן אָדער „שילדערן“ די פּאַרוויסטונג. דער חורבן האָט ביי אים אויך געוועקט אידעאישע רעפלעקסיעס, וואָס ליגן אויף דער ליניע פון זיין נאַכאַנאַנדיק ראַנגלען זיך פאַר נייע פּאַרמען פאַר אַלטער יידישקייט. ער האַלט דאָך, אַז זיין דור איז אידעאיש אויסגעליידיקט, טראַגיש צעריסן, האָט מיט אייגענעם ווילן פאַרלאָזן דעם יידישן באַדן. דער שונא האָט אונדז מערדערלעך אָנגעכאַפט פאַרן גאַרגל אויסשליסלעך צוליב אונדזער יידישקייט, מיט וועלכער מיר האָבן אָבער אין דער אמתן אַ לויזן שייכות... וואו איז דעריבער דער זינען פון אונדזער אומקום? — צי איז דאָס נישט אַמאָל אַ בלוטיקע היסטאָרישע מיספּאַרשטייעניש? צי זיינען מיר ראוי צו טראַגן אויף זיך די דערנער־קרוין? צי וועט זי אַמאָל באַגילדט ווערן פון דער יידישער זון? — מנחם האָט ביז זיין פינף און צוואַנציקסטן לעבנסיאָר פאַרבראַכט אין וואַרשע אין דער נאַענטשאַפט פון זיין אַמאַליקן שרייבערישן מורה־דרך י. ל. פּרץ. ער לעבט דערימעך וויזיאַנעריש אויף ס'בילד פון דער פּאַרוויסטער יידישער וואַרשע. פאַר זיין גייסטיק אויג שוועבן אַדורך געשטאַלטן, וואָס ער האָט דאָרט געלאָזן מיט פינף און דרייסיק יאָר צוריק. ער זעט דאָרט אויך י. ל. פּרצן און אויף דעם באַרג יידיש אַש פירט ער מיט אים ביינאַנד אַ חשבון, אַ חשבון־הנפש.

אין דער פאָעמע „חשבון אויפן אַש“ אידענטיפיצירט זיך מנחם מיט זיין דור; ער האָט תרעומות, הלמאי דער דור קאָן נישט איינהיטן ס'ליכט און אַפילו ס'גאַרעניש צו ליכט.

פֿאַרוואָס-זשע האָבן מיר, אַזעלכע אויפֿגעצונדענע
פֿון שטערן ביז די טריט,
אַפֿילו אין דעם הייפֿל הייזער אונדזערע
די גאַרעניש צום ליכט נישט אויפֿגעהיט ?

וויפיל גאַנצער, אינהאַלטספולער, ערלעכער און הייליקער זיינען געווען אונדזערע זיידעס, וואָס האָבן ווייטיקפול אַדורכגעמאַכט דעם גאַנג צו יחוד. ער שוועבט צוזאַמען מיט פרצן איבער אלע חרובֿ-געוואָרענע פּאַזיציעס פון יידישן לעבן, איבערן אַלטן מאַרק אַרום פרצעס געהויבענע געשטאַלטן און אויך אין דער גמינע (קהילה), וואו פּרץ האָט אַמאָל געאַרבעט.

אָוועק מיט אייך צום בריסקער רב און ביאַלער רבין,
צום שבת פֿון ר' שלמהס הייליקער מרידה,
צום שטומען ניגון פֿון אברהמל באַם — און האָב דערזען:
איר רופֿט אַרויס די שבת-יום-טובֿדיקע יידן.

און לאָזט זיי אויפֿגליען אין אייער לויטערער אמונה
און שפיגלט זיך אין זיי — און וואו זענט איר ?
און ס'האַט זיך מיר אַנטפלעקט די פיין פֿון נישט-דערגאַנגענעם,
וואָס כ'האַב אין אייער אומרו אַלעמאָל געשפּירט.

פרצעס „אוהל“ אויפן גענשער בית-עלמין איז געוואָרן אַ הייליק בערגל, צו וועלכן אַ זוכנדיקער דור האָט עולה געווען מיט דער כוונה אויסצובעטן אַ „מופת“ פון באַנייטן גלויבן. מנחם מיינט, אַז ער געהערט צו אַ דור, וואָס האָט אין זיך אַליין געפּעלשט, געלעבט בי אַ פרעמדן שיין. נישט געהאַט קיין אייגן ליכט. וואָס-זשע איז דער תמצית פון די ליידין? וואָס איז דער זינען פון אונדזער אומקום? צי דעקט זיך נישט אַמאָל דער פיזישער מדבר מיט אונדזער גייסטיקן?

און פֿאַל אַראָפּ צום אַש פֿון דור מיינעם און זאַג:
איר קען נישט מיט געבאַרגטע פֿונקען שיין
דעם חושך אַנצינדן און דורכן גורל זייערן
באַזיגן אייך און זיך. און אויב עס איז נישטאַ
קיין זין אין אייער אומקום — וואָס איז מער געכליבן
פֿון אונדזער גאַנג ווי אַט דער מדבר דאָ ?

מנחם האָט „מטריח“ געווען י. ל. פרצן פון עולם האמת, כדי מיט אים זיך אויסצושמועסן וועגן אונדזער גייסטיקער פאַרלויקנישט, וועגן אונדזער צווייפּלהאַפטיקער מעגלעכקייט אָנצוהייבן בויען אַ נייעם בראשית־דור. ס'טייטש, מיר זיינען דאָך אַ צעשטויבטע מחנה אָן תּוּכּן און אָן אמונה.

ווי זאָלן אבליים
מיט די שכרי כלים
אים דערשפירן
און פֿון תּוהו ובוהו
ווידער אַ בראשית בויען,
אַז מען האָט פֿאַרגעסן ווי צו ציילן,
אַז מען ווייסט נישט, וואָס איז איינס?

האַבן מיר געזינדיקט? ... אויב געזינדיקט!

אין דער פּאָעמע חזרט זיך עטלעכע מאָל איבער אַ פּוּמוּנדיק־רעטאַרישע פּראָגע: „וואָס איז איינס?“ — ס'קומען עטלעכע וואַריאירטע ענטפּערס, וואָס גיבן איבער ס'גרױלעך־שיקזאַלהאַפטיקע פון אונדזער אומה. ס'איז אַ רייד וועגן ריח פון אַ שטיקל ברויט, וועגן אַ מאַמעס ניגון, וואָס פאַרוויגט אַ קינד צום טויט, וועגן הינטישער רציחה פון געקנוטעוועטע קריכער אויפן שוועל פון טויט, וועגן תּוּרָה, וואָס איז קנופּ פון דורות. לסוף גיט ער באַשייד פאַרן רעטעניש־פּוּלן איינס:

איינס איז צעשמראַל פֿון גבורה,
וואָס צום קדמונדיקן פֿורעם
פֿירט צוריק דעם מענטש.
איינס איז הייליקער צוזאַמען,
וואָס איז פֿינצמערניש און פֿלאַמען
צינדט אָן אייביקייטן פֿאַרן מענטש.

צווישן שטיינער, ביינער, ציגל און אַש זוכט מנחם צוזאַמען מיט פרצן דעם אויסגעווייטיקטן יידישן איינס.

ער קומט צוזאַמען מיט פרצן אין דעם בנין פון דער וואַרשעווער קהילה, זיי זעען ווי די דייטשע מחבלים פאַרלאַנגען נאַכאַנאַנד יידישע קרבנות. דער עלטסטער פון די פרנסים גייט דערויף נישט איין און באַשליסט אַליין צו פאַרענדיקן מיט זיין לעבן. איז דאָס דורכאויס אַ נייס אין דעם יידישן קהילה־לעבן. ס'דערשיינען פאַר אים קדושים פון אַמאָליקן דייטשלאַנד און פּוּלן

און דריקן אויס זייער שטוינונג, הלמאי ער גייט נישט צוזאמען מיט גאנץ קהל אויף קידוש השם, נאָר לאַזט זיך גאָר אויף אַ זייטיקן וועג פון איבוד עצמו לדעת... דער אַסימילירטער וואַרשעווער ראש הקהל איז אָפּגע-פרעמדט פון יידישן לעבן. ער זאָגט, אַז ער זעט נישט דעם באַנד, וואָס זאָל אים פּסיכיש פאַרבינדן מיט זייער קדושה־אומקום. ער פילט נישט און זעט נישט גייסטיק דעם גאָט, פאַר וועלכן ער מוז איצט אומקומען... אין די לעצטע גסיסה־מינוטן אָבער רופט ער אויס: „איך זע! איך זע!“ און די גאַנצע עדה יידן ענטפערן אים: „שמע ישראל!“...

זיי גייען ווייטער און זעען ווי פאַר אַ לעבל ברויט פירט אַ ייד מיט די אייגענע הענט יידן צום קאַלכאוויון. זיי זעען אַ געמיש פון קדושה, טומאה און רציחה. וואו איז דער אויסוועג פון אַט־דעם מאַראַצלישן מדבר? מנחם פּרעגט „אים“, פּרצן, און „ער“ ענטפערט, אַז אַלע הייליקייטן, תאוהס און רציחות ווערן אין זייער יסוד רעגולירט דורך צוויי עלעמענטן: לעבן און אייביקייט. קיין שום דערשיינונג בלייבט נישט הענגען אין דער לופטן; אַלץ בינדט זיך ערגעץ קאָסמיש מיטן גרויסן איינס פון זיין און לעבן.

יהוה אלהים

זיין און לעבן

דאָס איז די טעמע פאַר אונדזערע אַלע בלאַנדזשענישן סיי ווי מענטשן, סיי ווי יידן — גאָטס פּאַלק.

דאָס איז גאָר דער גאַנג פֿון אונדז דורך דורות,
 דורך עבודה זרהס און רציחות,
 דורך פֿאַרבלענדענישן זינד און לייטערונגען
 פֿון דער גאַלדענער קאַלב אין דעם מדבר
 ביז די בלאַנדזשענישן אייערע און מיינע,
 ביזן לעצטן גרויליקן נסיון,
 ביזן אַש אונטער די פֿים ביי אונדז.

דאָס איז גאָר די תורה.

מישט די בלעטער אויף און איר וועט זען.

אַט די טיף־דורכגעטראַכטע און דורכגעבלוטטיקטע ווערטער לייגט דער לעבעדיקער תלמיד מנחם אַריין אינעם מויל פון זיין טויטן רבין — י. ל. פּרץ. אַזוי האָט ער אים געפילט, אַזוי האָט ער אים פאַרשטאַנען. זיינען אַט די ווערטער ביי מנחמען נישט קיין צופאַל. דאָס זיינען געדאַנקען און מאַטיוון.

וואָס אַן אַנדייט פון זיי געפינט זיך שוין אין זיין ערשט ליד „קדוש“, געשריבן העכער פּערציק יאָר צוריק («איך בין שיכור פון גלויבן»), און ציען זיך נאָכאַנאַנד ביז דער ברייט־פאַרטראַכטער און טיף־דורכגעפילטער פּאָעמע „חשבון אויפן אָש“ (פרץ). אָט דער לעצטער אייביקייטס־אויספיר, וואָס האָט אויפגעבליצט אין מנחםס אימאַזשינירטן שמועס מיט פּרצן האָט שוין שפּע־טער נישט געלאָזט מנחמען רוען. ער האָט געפילט אַ נאַנגדיקע באַדער־פעניש צו באַפעסטיקן אין זיך בילדעריש די גאַט־אידעע. ער איז דערימעך צוגעטראָטן אויסצובויען זיין דראַמאַטישע פּאָעמע — „משה“, וואָס איז צו־ליבן פּאָעטס פּלוצימדיקן טויט פאַרבליבן דער לעצטער אויסדרוק פון מנחםס דיכטעריש־פּילאָזאָפּישן וועלטבאַנעם.

*
**

מנחםס וועג ציט זיך פון אינטראַספּעקטיווער „איך“־ווכעניש צום נע־ונדיקן „גאַנג“, געטריבן פון טיפּער גאַט־בענקשאַפּט. איצטער אין דער דראַמאַטישער פּאָעמע „משה“, טרעט איין די דריטע, שוין די סאַמע לעצטע פּאַזע. עס באַפּרידיקט אים שוין נישט די השתוקקות אלהים, די גאַט־גלוסטונג, ער פילט אַ זעלישע באַדערפעניש פון הכרת אלוהים, גאַט־דער־קענטעניש, ד״ה קלאַר מאַכן זיך די באַצייאונג בין אָדם למקום. מנחם האָט זיך פּילאָזאָפּיש אויסגעבויט אַ פּיראַמידע פון: אײן, איר און ער. דאָס דערקענען דעם „אים“ איז דער גרונט־מאַטיוו פון דער פּאָעמע „משה“, וואָס איז איבערפּילט מיט ספּעקולאַטיווע בילדער.

אַט־די „מעטאַפּיזישע“ פּיראַמידע קאָן מעגלעך נישט איינעם פון די „פּראַגראַעסיווע“ אַ ביסל אָפּשטויסן. ס׳טייטש, ווי קאָן מען עס איצט, ביים סוף פון דער ערשטער העלפט פון 20טן י״ה, אין אַ רוישיקער צייט פון דער אַטאָם־באַמבע, אין דעם הויכפונקט פון ציוויליזאַציע, און צערייצטע פּאַ־ליטישע ליידנשאַפּטן, זיך גאַר פּלאַנטערן מיט „אַלטפּרענקישע“ טראַכטע־נישן וועגן „אהיה“... ווי קאָן עס אַ מאַדערנער דיכטער זיך היינט גאַר „באַדערן“ מיט גאַט־ענינים דערצו אין אַ ווערסיע, וואָס ליגט העט־ווייט פון אונדז אין שטח און צייט — אַזש אין דער תּומש־עפּאַכע. שטעקט נישט אַמאָל אין דעם — יידישע פּאַרבּלענדטקייט, יידישע אויסטערלישקייט און יידישע אָפּגעזונדערטקייט, וואָס וויל נישט גיין מיט דעם ברייטן וועלט־שליאָך? — געוויס איז אין מנחםס „משה“ פּאַראַן אַ סך יידישע באַזונדער־קייט, טיף־יידישער אייגנאַרט, אָבער דאָס גאַט־פּראַבלעם פאַר זיך גענומען „באַדערט“ היינט די בעסטע פּילאָזאָפּישע קעפּ און דערביי נישט בלויז מעטאַ־

פיזיקער, נאָר אויך רעאַליסטישע דענקער. אַזוי האָט, לדוגמא, דער טיפּער, בפירוש רעאַליסטישער דענקער ס. אַלעקסאַנדער ביים אויסבויען זיין וועלט-בילד נישט געקאַנט אויסקומען אָן דער גאַט-היפּאָטעזע. ווי אַ יסוד פאַרן גאַנג פון דער נאַטור נעמט אַלעקסאַנדער אָן — עוואָלוציע. די גילגולים זיינען אַזעלכע: דאָס פּסיכישע שטאַמט אויף אַן אַנטוויקלונגס-שטייגער פונעם פּילאָזאָפּישן. ווייטער איז דאָ אַ מעגלעכקייט, אַז פון פּסיכישן זאָל זיך אויסוויקלען דאָס געטלעכע. מיט אַנדערע ווערטער, הייסט עס, אַז די נאַטור איז היסטאָריש. פון דער מאַטעריע וואַקסט אַרויס לעבן, פון לעבן וואַקסט ווידער אַרויס דאָס גייסטיקע, און פון גייסטיקן קאָן זיך אויסשילן אַ העכערע קוואַליטעט, וואָס איר קערפּער וועט זיין די גאַנצע וועלט. דער דער סדר איז דערימער אַזאָ: שטח (Space), צייט אַדער דענקען (טאַים אַדער מאַינד) און ס'געטלעכע (Deity). ס'געטלעכע איז נישט אַ שוין-עקזיסטירנ-דיקע קוואַליטעט, זי איז אַ קוואַליטעט, וואָס דאַרף ערשט קומען. דערווייל עקזיסטירט זי ווי אַן אידעע פון אונדזערע שטרעבונגען. ס'דאַרף ערשט מקוים ווערן אין דער צוקונפט — באַחרית הימים...

לויט מנחם פיראַמידע קומט אויס, אַז פון אַנהייב איז גאַט, צום סוף איז גאַט און אין דער מיטן געפינט זיך דער מענטש. דער מענטש שטאַמט פון גאַט און דאַרף שטרעבן צו גאַט. עוואָלוציע איז קודם-כל נוגע דעם מענטש. דער מענטש איז נישט קיין פאַרענדיקטע דערשיינונג, ער איז מער אױפֿגאַבע, מטרה; זיין אַנטוויקלונג דאַרף פירן דערצו, אַז ער זאָל זיין ראוי אױפֿצונעמען אין זיך די העכערע השגה וועגן גאַט. צוזאַמען מיטן מענטשנס שטייגן שטייגט אויך די הויכקייט פון גאַט-באַגריף. דאָס איז אַ בפירושער אַנטראָפּאָצענטריזם, וואָס גראַוויטירט צום טעאַצענטריזם. משה איז עס דער, וואָס האָט — אין אַ סביבה פון געצנדינעריי און כישוף — אַנטפלעקט אין זיך דעם אַפּשיין פון אַנגאַמענדיקן גאַט, פון מעטאַפיזישן זיין, וואָס האָט זיין פורעם געפונען אין זיין אַלוועלט. פון דעם מאַמענט, וואָס משה האָט דערקענט גאַט-זיין, גאַט-אייביקייט, הערט ער, משה, נישט אויף צו ראַנגלען מיט זיך פאַר אינעווייניקסטער ריינקייט, כדי, חלילה, נישט צו פעלשן זיין געטלעכע שליחות. זיין שליחות — היסטאָריש צו רעאַליזירן אויפן באַדן פון צוגעזאַגטן לאַנד אַ מלוכה-אהיה, געטראָגן דורכן עם-קדוש.

מנחם גייט נאָך דעם סיפור המעשה פון חומש נישט נאָר כדי דיכטער-ריש אויפצולעבן אַ שטייגער-בילד פון יענער אוראַלער צייט. ער וויל פון דעם זומש-בילד דערהויפּט אַרויסשלאָגן פונקען פון געלייטערטסטער גאַט-דערקענטעניש.

משה אַנטלויפט פון ווייב און קינדער, אַנטלויפט פון מענטשן, באַזעצט זיך אין דער מדבר, וואָס ווערט זיין נייע היים. דאָרט אַנטפלעקט זיך צו אים גאָט אין אַ פּלאַקערנדיקן דאָרן. משה אידענטיפיצירט זיך מיטן דאָרן און דערשפירט אין זיך גאָטס אָטעם. איז דאָס גאָט, וואָס איז געווען פאַר מענטש, פאַר וועלט און פאַר אָנהייב. ער איז איידער און שפעטער. דורך דער וועלט האָט גאָט זיך געגעבן פורעם. גאָט איז אייביקייט, פון וועלכער די צייט לייזט זיך אויף. אין תוך איז עס אַ פּאַנטעאיסטישע קאָנצעפּציע.

מיט יעדער וואָסערשלוק, מיט יעדן מיימלבים
דיר טריפֿט עס אינעם אינגעווייד אַרײַן.
ביז דו דערהערסט זיין קול. ער רעדט אין דיר.
אַמאָל איז עס דיין טאַמנס קול, אַמאָל
דיין אייגענער, און דאָך נישט דו. ס'איז ער.

זיין שווער, יתרו פּרעגט אים: ווער דאָרף דאָ, אין דעם מדבר צווישן די גליענדיקע זאָמדין האָבן משהס געטלעכע שליחות? אַ שליחות דאָרף מען מקיים זיין נישט דורך מדבר־טראַכטונגען, נאָר צווישן מענטשן און פאַר דעם מענטשנס לעבנס־נויטן. ווי קאָן מען עס דעריבער זיין שטענדיק אויס־געטאָן פון בלוט? — משה באַקענט זיך צו זיין צווייאיקייט; ער איז אי גאָטס דאָרן, אי גאָטס שליח צום מענטשן. אַט־די ביידע עלעמענטן קרייזן זיך טאַקע אין אים.

יֵאָ, עמרמס זון, דאָס בלוט
פֿון זייער בלוט. דאָס בין איך אויך. און ביידע
צערײַסן מיך: דער אויסגעלייזטער פֿון זיין בלוט,
וואָס איז געוואָרן מדבר, און דער זון פֿון שטאַם,
וואָס דאָרף זיך אומקערן צום בלוט פֿון שטאַם.

ער גייט אויסלייזן זיינע ברידער פון מצרישן יאָר, כדי צו פירן זיי צום באַרג, ביי וועלכן זיי וועלן הערן גאָטס וואָרט. לויט יתרוס עצה פּרואוּט ער אויס זיין ווירקונגס־כוח מיט די זעלביקע ניסים, וואָס זיינען באַשריבן אין „שמות“.

ווי קאָן מען אָבער מיט אַן אַבסטראַקטן אָננאַמענדיקן גאָט פון דער מדבר קומען צו אַ דערשלאַגענער, פאַרשקלאַפּטער, פאַרגרעכטער און פאַרגעצנ־דיבערישטער מחנה, וואָס איר איינציקער חלום איז פטור ווערן פון דער מצרישער בייטש? כדי דאָס צו דערקלערן דערגייט דאָ — ווי בכלל ביי מנחמען — צו עפעס פון דעם, וואָס מען רופט — שפּאַלטונג פון „איך“. ביז אַ געוויסן

גראָד אַנטפלעקט זיך משה אין זיין ברודער אהרן, וואָרעם דער שמועס צווישן אהרנען מיט משהן קאָן אין באַשטימטע מאַמענטן פאַרשטאַנען ווערן ווי משהס אַ שמועס מיט זיך אַליין. עס רעדט דער עגאָ מיטן סופער-עגאָ. אַ שמועס פון אַ מדברדיקן גאַט-דערקענער מיט אַ פּאָלקס-דערלייזער, פּאָלקס-טרייסטער — „און ביידע צערייסן מיך“... אהרן רופט אין אים: „גיי צוריק!“ אָבער משה קאָן נישט אַנטלויפן פון „אהיה“ס באַפעל. די זקנים פאַרשטייען אים נישט און דעריבער צווייפלען זיי אין משהס געטלעכער שליחות. משה גיט זיי וואונדערלעכע סימנים. עס קומט לכתחילה אַרויס ווי אַ צונויפקנויל פון מכשף און גואל.

מיין ברודער אהרן קומט פֿון צווישן אייך
און אייך — פֿון מדבר. ווייס ער ווי צו ברענגען אייך
דאָס וואָרט פֿון אייביקן אין וואָרט פֿון אייער וואונטש.
אַ טאָג וועט קומען און מיר וועלן אַלע שטיין
צוזאַמען דאָרט, וואו כ'האָב דאָס וואָרט פֿאַרנומען.

דאָס דאָרף זיין נישט בלויז אַ באַפרייאונג פון פיזישער שקלאַפּעריי, נאָר דערעיקרשט אַן אויסלייזונג פון גייסטיקער קנעכטשאַפט. זיי דאָרפן געפירט ווערן צום באָרג, כדי דאָרט פאַרנעמען גאָטס וואָרט. ס'איז אַ שווערער נסיונותפולער וועג. ווען ס'איז צו פרעהן דערגאַנגען די ידיעה, אַז משה „בונטעוועט“ ס'פּאָלק, האָט ער אָנגעהויבן אַנווענדן שאַרפע רעפּרעסיעס. ס'פּאָלק האָט זיך אויף טויט דערשראָקן פאַר דעם שטראַף-צוגאַב צו די אַזוי אויך גענוג ביטערע צרות. די זקנים הייבן אָן בעטן משהן, אַז ער זאָל נישט שטערן זייער שקלאַפּישע „מנוחה“ און זאָל אַוועק פון מצרים:

דעריבער זיינען מיר געקומען, געטלעכער,
דיר פֿאַלן צו די פֿים און בעטן: שייד זיך אָפּ
אַצינד און לאָז די בייזע שעה פֿאַרבייגיין.
זאָל פרעה הערן, אַז דו ביסט אַוועק.

משה זעט, אַז דאָס פּאָלק, וואָס איז פאַרוונקען אין מצרישער טומאה איז איין שטיק מאַראַלישער מדבר און קאָן שוין דעם ערשטן נסיון נישט ביישטיין... משה לאָזט זיך נישט אַפּווענדן פון וועג און קינדיקט אָן אַ מלחמה קעגן פרעהן. פון דעם שמועס, וואָס פרעה פירט מיט משהן, ווערט קלאָר אין וואָס אייגנטלעך ס'דאָרף באַשטיין דער יידיש-מצרישער קריג. משה פילט אויס אַ העכערן באַפעל צו קעמפן פאַר דער פרייהייט פון מענטש. דאָס איז

פאַר די פּרעהס עפעס אַ מוטושטשער באַגריף. זיי ווייסן וועגן האַרן און קנעכט, אָבער זיי פאַרשטייען נישט וואָס עס איז אַזוינס מענטש. אויך מנחם משה רעדט ווינציקער וועגן מענטש ווי אַ סאַציאַלער באַגריף און מער ווי אַ מעטאָפיזישער באַגריף.

מענטש איז דאָס זיין פֿון אייביקן אין לייב און בלוט.
און אייביקייט פֿאַר מענטש איז איינע — — —

דאָ זאָל משמעות ס'מעטאָפיזישע אין זיך אַרייננעמען אויך דאָס סאַציאַל־עטישע.

די ריינקייט און דערהויבנקייט פון דער גאָט־אידעע מוז ס'פֿאַלק אַריינ־אַטעמען אין זיך אין גאַנצן. אמת, דאָס איז אויסגעערעכנט אויף גאָר ווייטע דורות, אָבער דער לייטערונגס־פּראָצעס מוז זיך שוין אָנהייבן. די קינפֿ־טיקע דורות וועלן עס נישט באַקומען במתנה, נאָר איבערנעמען ווי אַ רע־זולטאַט פון תקופות־לאַנגע איבערווינדונגען. אָבער צי איז משה טאַקע באַרופן צו זיין דער סבלנות־דיקער דערציער, וואָס וועט יעדן פֿאַלקס־אַפֿ־נויג באַהאַנדלען מיט נאַכגיביקייט און מילדקייט פון פֿאַטער־ליבע? — ניין, משה איז לגבי זיך און לגבי דעם פֿאַלק דער שטרענגסטער מאַנער און שאַרפּסטער שטראַפּער, הגם ער מאַכט פון מאָל צו מאָל הנחות. דאָס פֿאַלק איז תּאוּהדיק פּול מיט מצרישער פֿאַרדאַרבנקייט. ס'האַט נישט קיין אויסדויער און קיין טיפּערן גלויבן און מ'דאַרף פֿאַר אים שטענדיק ניסים... משה האָט נישט שטענדיק איינזעעניש און משפט אַלץ בכל חומר הדין. ער טוט דאָס נישט אויס שלעכטסקייט אָדער אויס גוטסקייט, נאָר פֿאַלגט נאָך דעם געטלעכן אימפּעראַטיוו, וואָס רופּט אין אים כּסדר. ווען דאָס פֿאַלק ווייזט אומפאַרשעמט אַרויס זיין קליינגייסט דורך אויסשמעלצן זיך אָן עגל־גאַט, צעברעכט ער די לוחות און מיט דער שווערד פֿאַרטיליקט ער די קליינגלוי־ביקע.

אָודאי שמעקט משהו נישט דער ריח פון בלוט, אָבער וואָס זאָל ער טאָן, אָ גאָט־דערקענער מיט פֿאַלקס־דערלייזער זיינען נישט קיין גלייכער שידוך. ער האָט געוואָלט פֿאַרבלייבן ביים ערשטן, נישט זיין קיין שליח צום פֿאַלק, אָבער מ'האַט עס פון אים פֿאַרלאַנגט.

כ'האָב זיך געבעמט — שיק אָן אַנדערן!

מיט דיר צוזאַמען בין איך; דו און איך.

און צו זיין דו און זיי — דאָס קאָן איך נישט.

ס'געטלעכע מיטן מענטשלעכן לאַזט זיך נישט פֿאַראייניקן. משה זעט איין, אָ ס'פֿאַלק האָט געפּעלשט און אויך ער אַליין האָט געפּעלשט; נישט אַזוי

איז געווען דער לכתחילהדיקער פארמעסט. ער האָט געמיינט מיט זיין ליכט זיי צו צינדן, זיי אָבער האָבן מורא געהאַט, אַז ס'ליכט זאָל זיי נישט פאַר-ברענען. צוליב וואָס האָט ער גענומען אויף זיך אַזאַ שליחות?

די לאַנגע קייט

פֿון מיינע פֿעלשונגען — זי ציט זיך נאָך

פֿון מיינע פאַסמעך-טעג ווען כ'האַב צוערשט

באַנומען דעם באַפֿעל צו גיין צו אייך.

דאָס האָט דאָס בלוט פֿון שטאַם, דער מומערס מילך,

און פֿאַטערס קול פֿון דאַרן-קוסט אַרויסגערעדט

כ'האַב זיך דערמיט געראַנגלט. נישט געוואָלט

דעם מדבר-פֿעלז פֿאַרלאָזן, און פֿאַרלאָזט, געפֿאַלגט.

זאָל זיין, אַז כ'האַב געמוזט. דאָס איז דער ווילן

פֿון אייביקן, אַז קיין מאַל זאָל אַ מענטש

נישט ווערן פֿול מיט אים און קענען בלייבן

אַליין אין אים.

משה האָט געפעלשט אין זיך כדי צו בלייבן מיטן פֿאַלק, אָבער ס'פֿאַלק וויל נישט קיין דערלייונג. ... משה האָט דורך שטילן דעם פֿאַלקס תּאוהס געפעלשט אין זיך. אָבער וואָס זאָל ער טאָן? — ער פירט דאָך יעדן טאָג מלחמה מיט זיין בלוט.

משה האָט אויך געפעלשט אין זיך דערמיט, וואָס ער האָט געשיקט מרגלים אויסצוקוקן ס'לאַנד. צו-וואָס האָט ער דאָס געטאָן? קוים האָט גאָט צוגעזאָגט די אַבות אַ לאַנד, וואָס טריפט מיט מילך און האַניק און די מחנה אין מצרים האָט כּסדר געחלומט וועגן לאַנד, טאָ הלמאי איז ער געגאַנגען אויספרוואַן דעם אמת פון גאָטס צוזאָגן? — אמת, ס'פֿאַלק האָט אים באַ-לאַגערט און געפֿאַדערט. אָבער דאָס איז געווען אַ פעלשונג. און פֿאַר אַט דער פעלשונג בעט משה, אַז גאָט זאָל אים צונעמען פון צווישן די לעבעדיקע.

די מרגלים (אויסער יהושע און כלב) ברענגען שלעכטע ידיעות וועגן צוגעזאָגטן לאַנד. ס'פֿאַלק ווערט פֿאַרצווייפלט און וויל צוריקגיין קיין מצרים. ... וואָס-זשע הייסט עס? איז יציאת מצרים און מעמד הר סיני בלויז אַן אומגעלונגען שפּיל, און נישט אַ גרויסצוגיקע מענטש-געשיכטע? ניין, משה האַלט, אַז ס'איז נישטאָ קיין צוריקוועגס; דאָ אין דעם מדבר מוז קומען דער באַשייד. סיי ס'פֿאַלק סיי זייער מנהיג האָבן געפעלשט אין זייער שליחות און מוזן אויסשטאַרבן אין דער מדבר. זיי זיינען נישט ראוי צו באַטרעטן ס'צוגעזאָגטע לאַנד און בויען אהיה'ס מלכות. דער דור צונאַמען מיט

משהן איז אַ פאַרפאַלענער און משה וויינט ס'געוויין פון אַלע דורות. ער באַקלאַגט אויך זיין אייגענעם גורל. איינצאַמענדיק זייער חיהדיקע תאוה, איז ער אַליין פאַרטרונקען געוואָרן מיט אומווערדיקייט און איז צוזאַמען מיט זיי געזונקען... ער זעט נישט קיין שום זכות פאַר זיין ווייטערדיקער שליחות; ער וויל אַוועק פון דער וועלט, כדי זיך צו באַהעפטן מיט דער אייביקייט. זיינע לעצטע ווערטער צום אויפגעזאַמלטן פאַלק זיינען:

די טאַמעס אייערע

און אויך — מיר האָבן זיך פאַרזינדיקט. רומ שוין
ס'געביין זייערס אין מדבר. איך וועל מיינס
ביז זון פאַרגייט אויף רו אַוועקטראַגן.

דער געטלעכער משה האָט געזען, אַז במשך פון פּערציק יאָר איז ער ביס־לעכווייז עפעס צוריק אַריין אין מענטשלעכן גילגול. לכתחילה איז ער געווען גאַטט שליח אויסגעלייזט פון זיין אייגן לייב, אַ צאַרנדיקער מנהיג און באַפעלער אין נאַמען פון העכסטן באַפעלער. שפעטער האָט ער דער־שפּירט, אַז ער איז אַ פשוטער, מענטשלעכער ברודער פון לעבעדיקן פאַלק.

אַמאָל ביז כ'בין געוואָרן שטום,

איך האָב געמיינט — איך האָב זיך אויסגעלייזט פֿון זיך,
איך בין נישטאַ מער. אַבער ווען דערנענטערט זיך צו אייך,
בין איך צוריק געוואָרן מענטש און ברודער — בלומ
פֿון אייער בלומ און ביין פֿון אייער ביין.

און האָרט פאַרן טויט דערקלערט ער:

איצט איז מייין צייט געקומען. ס'נעמט אַן אַנדערער
די שליחות איבער. ביז איך שייד זיך אָפּ פֿון אייך
האַב איך רשות געבעטן אויף דער לעצטער שעה
צו ווערן מענטש מיט אייך, צו ווערן ברודער.

משהס ״אהיה״, וואָס באַטייט אייגנטלעך זײַן, דאַרף אין מנחמס אַספעקט ווערן ווי אַ קרייצונג צווישן עקזיסטענץ און באַרוף. אין דער מענטש־לעכער טאַג־טעגלעכער ווירקלעכקייט איז דאָס אַ קוואַליטעט, וואָס דאַרף זיך ערשט היסטאָריש אַנטפלעקן. און דאָס איז געווענדט אין אונדז אַליין. ביז ״יענעם״ טאַג האָבן מיר אַלץ צו טאָן מיט אומאויפהערלעכע פאַרמעסטן, וואָס דאַרפן אונדז מאַכן רייף אויפצונעמען די פולע גאַט־אַנטפלעקונג. איז דאָס אַן אוניווערסאַל פּראָבלעם, וואָס וועקט דעם אינטערעס ביי

יעדן דענקענדיקן מענטש. ביי מנחמען, דעם דיכטער־דענקער, האָט ס'זעל־ביקע פּראָבלעם נישט נאָר געוועקט אינטערעס, נאָר ממש אים אומאויפהער־לעך באַאומרואיקט און געעגבערט. דאָס איז פאַר אים געווען אַן אינדיווידוע־לער ענין און דאָך אַרגאַניש געבונדן מיטן טראַגישן שיקזאַל פון זיין פּאַלק. די דראַמאַטישע פּאַעמע „משה“ באַשטייט אין מאַנסקריפט פון פּופצן בילדער. ס'איז אַבער נישט זיכער צי מיט דעם שעפט זיך אויס די גאַנצע פּאַעמע לויט דעם פּאַרנעם ווי דער אויטאָר האָט זי פּאַרטראַכט אָדער זי איז אפשר פּאַרבלירן אַ נישט־פּאַרענדיקטע. דערפאַר פעלט מעגלעך די סצענישע אילוסטראַציעס פאַר דעם באַזונדערן באַטייט פון משהס „העכערן“ טויט, אויף וועלכן מנחם ווינקט אַן עטלעכע מאָל.

אין דער יידישער טראַדיציע ווערט משהס טויט — געשטיצט אויף די ווערטער אין חומש: „על פי ה'“ — באַצייכנט ווי אַ מיתת נשיקה, ד"ה אַ קוש־טויט. — דער רמב"ם ווי אַ פּילאָזאָף, וואָס האָט געהאַלטן, אַז דער הויפט־ציל פון מענטשן איז — הכרת הבורא, רעדט אין שייכות מיט משהס טויט ווי וועגן טויט פון אַ געלייטערטן חכם בכלל. דער רמב"ם מיינט, אַז דער חכם דאַרף קודם־כל באַקעמפן אין זיך די ליידנשאַפטן, וואָס זיינען אַ שטער צום ריינעם דענקען, ממילא צו דער שלימותדיקער גאַט־דערקענ־טעניש. וואָס מער דאָס תאוהדיקע ווערט אונטערדריקט אַלץ שטאַרקער זיינען די הכרה־מעגלעכקייטן און אַלץ דערהויבענער איז די זעלישע פּרייד, וואָס קומט פון דער זעלביקער הכרה. דער טויט פונעם חכם קומט אין אַ מאַמענט פון גרויספּריידיקן זעלישן גענוס. די נשמה טיילט זיך דעמאָלט אָפּ פון גוף און פאַראייניקט זיך מיט דער אייביקייט. דאָס איז אַ מיתת נשיקה, וואָס לייזט אויס פון פיזישן טויט. דאָס איז אַ „טויט“, וואָס שטאַמט פון דער דערהויבנסטער גאַט־ליבע־דערקענטעניש. דער פיזישער טויט לייזט זיך אויף אין לויטערער גאַט־ליבע, וואָס ווערט פּאַרזיגלט מיט אַ הימל־קוש. — אויך מנחם משה האָט זיך שטענדיק געראַנגלט מיט די אייגענע תאוה־פעלשונגען און לסוף לויטן אייגענעם באַגער אין אַ צושטאַנד פון דערהויבענער גאַט־ליבע זיך צונויפגעגאַסן מיט דער אייביקייט.

מיטן שרייבן די דראַמאַטישע פּאַעמע „משה“ האָט מנחם פּאַרבונדן גרויסע ליטעראַרישע פּלענער. ער האָט דערביי זיך געמאַכט אַ חשובן הנפש. אין זיינע פּערזענלעכע נאָטיצן שרייבט ער דערוועגן:

„עס זאַל געלינגען צו פּאַרענדיקן „משה“ — שטייען אָפּן צוויי וועגן. איינער — נעמען ווייטער „גרויסע געשטאַלטן“ און פירן אַ ליניע פון יידישער מחשבה דורך דורות. דאָס וועט זיין צופיל „טעמע“. דער צווייטער וועג — גיין צו זיך און מאַכן פון זיך דאָס, וואָס כ'האַב געמאַכט פון טאַטן אין „גייער“.

דאָס איז אַ גרויסער פאַרמעסט וואָס פאַרלאַנגט אַ סך כוחות. וועלן מיר סטייען כוחות און וועלן מיר סטייען אויך יאָרן? "דער צווייטער וועג איז דער געזינטערער. דאָס איז קלאַר. עס זיינען דאָ אין אים מעגלעכקייטן פאַר פּערזענלעכער עמאַציאָנעלער אויסלעבונג, פאַר פּערזענלעכן סך-הכל. די אַרבעט קען געבויט ווערן אַזוי, אַז זי זאל אַריינעמען אויך די "היסטאָרישע געשטאַלטן", אפשר נאָך אין אַ גרעסערער מאָס ווי אין "גייער". אלא-יאָרן? איז וויפל יאָרן עס וועלן געשאַנקען ווערן, אַזוי פיל אַרבעט וועט ווערן אָפּגעטאָן.

לאַמיר זיך אַליין טאָן אַ געפּעליקייט און גלויבן, אַז אויף דעם קאָפּ פון מנחמען, דעם דיכטער-דענקער, וואָס האָט זיינע שטענדיקע גאַט-זוכענישן און גאַט-דערקענטענישן פאַרענדיקט מיט דער פּאָעמע "משה", איז געפּאַלן אַ שטראַל פון משהס ליכט. אויך מנחם האָט אין אַ מאַמענט פון פּריידיק-דיכטערישן גאַט-ליבע-גענוס זיך געשיידט מיט דער ערדישער וועלט... און אפשר איז עס סימבאָליש, וואָס דער אויטאָר פון דער פּאָעמע "משה" האָט אויסגעהויכט זיין נשמה אין שבת-שירה, אינעם טאָג פון משהס גע-זאַנג — "זה אלי ואנוהו" (דאָס איז מיין גאַט, און איך וועל אים באַשיינען).

*
**

וכי רבי לא שנאה ר' חייא מנין לו? — פּרץ, דער רבי, האָט עס נישט געלערנט, פון וואָנען-זשע האָט עס גענומען דער תּלמיד זיינער מנחם? האָט דאָך פּרץ נישט אין זיינע שריפטן און נישט אין זיינע מינדלעכע אַרויסטרע-טונגען געפירט דעם ליינער אַדער הערער צו אַ בפירושער אהיה-פּילאָזאָפּיע. פּרץ איז בכלל נישט געווען קיין גאַט-דערקענער; געווען אַ שטענדיקער פאַרמעסטער, אָבער נישט קיין דערגרייכער. בכלל האָט ער פאַר זיינע וויזיעס נישט געהאַט קיין שום קאָנקרעטן לבוש; אַלץ איז געווען איינגעהילט אין אַ נעפל הוילע אַבסטראַקציעס.

יאַ פּרץ האָט געלעבט אין אַ צייט, ווען אַלץ האָט געשפּאַרט צו אַן אינע-ווייניקסטער איבערשאַצונג. אָבער דערביי האָט ס'דעמאָלטיק, אַפּילו "איי-בערגעשאַצט" יידיש לעבן נאָך געהאַט גענוג אייגענע זאָפטן. פּרץ האָט זיך אייגנטלעך געשפּילט מיט דעם שיין פון אַ קולטור-רעוואָלוציע, אָבער ער האָט זי קינימאַל נישט אַקטואַליזירט.

מנחםס ריפּע דיכטערישע יאָרן זיינען זיך שוין צונויפּגעפּאַלן מיט אַ צייט ווען ס'יידישע לעבן איז ביסלעכווייז אויסגעליידיקט געוואָרן און לכוף אָנגעהויבן איינטריקענען. דאָ אין האַדסאָן-לאַנד האָבן יידן געפּראַווט

פון זיך אַראָפּוואַרפן די לאַסט פון דורות און אַזוי אַרום פאַרלירן דעם נאַציאָנאַלן ווידערשטאַנדס־כוח. מנחםס וואָך האַרץ האָט דערליבער געווייטיקט און מינוטנווייז זיך געטרייסט מיט דער וואַרעמקייט, וואָס האָבן איבערן אוקינס געשלאַגן פון דער „אַלטער“ היים. די לאַגע איז אָבער געוואָרן גאָר יתומדיק, ווען סיידישע פוילן איז פאַרשניטן געוואָרן... האָט ער געווענדט זיין גייסטיקן בליק צו פרצן...

י. ל. פרץ האָט געלעבט אין אַ צייט פון גרויסע יוירונגען, ווען מ'האַט אפשר געקאַנט שטיפעריש פלירטעווען מיט אידעען. דעם טויט־ערנסטן מנחמען זיינען אָבער שטענדיק געווען פרעמד לייכטע שפילערייען. ער האָט דאָס פאַטענציעל־פּרעזישע אַקטואַליזירט אין אַ גרויסער דעהויבונגס־קראַפט; ער האָט צונויפגעקליבן די צעזייטע פּרעזישע פונקען און פון זיי אויפגעבלאָזן אַ פּלאַם. דער אַמאָליקער צעשפילטער פרץ איז נישט דערגאַנגען צום אהיה־פונקט, דער היינטיקער נאָך־מאידאַנעק־פּרץ וואָלט געמוזט דערצו דערגיין... י. ל. פרץ האָט זיינע אידעען אַרויסגעפישט פון די שפּרודליקע פּאַלקס־קוואַלן. מנחםס האָט זיי במשך פון פּערציק יאָר געהאַלטן אין איין איבער־נעמען און לסוף זיי איינגעשפאַנט אין היסטאָרישן גאַנג פון דער נאַציע... ער האָט דאָס איבערטראַנספּאַרמירט־פּרעזישע, שיקזאַלהאַפטיקידיישע אַריינ־געהויכט אין אַלע זיינע שאַפונגען: לידער, פּאַעמעס און דראַמעס.

ווען די חורבן־יאָרן האָבן אונדז אָנגעהויבן וואַרגן און מיטאַמאַל באַ־וויון די אידעאישע צעטומלטקייט פון אונדזער דור, האָט דאָס שיקזאַלהאַפטיק־ידישע אָנגעהויבן שווימען איבער די ברעגעס פון מנחםס דיכטערישע שאַ־פונגען און איז אַריבער צו זיין וועקעריש פובליציסטיש וואָרט. די יידישע קולטור איז אויסגעליידיקט, דער היסטאָרישער זינען איז פאַרטונקלט, די נאַציאָנאַלע דיסציפּלין איז צעשפאַנט — דעם פּאַלק דראַט אַ גייסטיקע סכנה. האָט פּרעסע תלמיד איבערגענומען די טאַג־טעגלעכע שליחות פון „אהיה שלחני אליכם“ און אין צאָלרייכע עסייען, אויפזאַצן און אַרטיקלען, צעזייט איבער באַרשאַרן, זשורנאַלן און צייטונגען, גענומען מיושבדיק לערנען, פּלאַ־מיק מאַנען און שטראַפּן.

היות אונדזער נאַציאָנאַל־גייסטיקער קיום איז באַדראַט, דאַרפן אונדזערע וועלט־שפּירונגען ווערן פאַרשאַרפט, אַז מיר זאָלן קאַנען מיטשלאַגן מיטן ריטם פון דעם וואַנדערנדיקן יידישן האַרץ. ס'האַט געוואַנדערט פון ירושלים איבער אַלכסנדריא, פּומבדיתא, קאַרדאַווע, וואַרמייזע, מיינץ, מאַנפעליע, קראַקע, לובלין, קיעוו, ווילנע, לעמבערג און וואַרשע. איצטער איז אויפ־געקומען אַ נייע פּאַזיציע — אַמעריקע. דאַרפן מיר אויך דאָ זיין וואָך פאַרן היגן יידישן האַרצשלאַג... דאָס איז אַ מער שלימותדיקע „גלות־יאַדע“.

וועגן וועלכער מנחם האָט נאָך מיט דרייסיק יאָר צוריק געדיכטעט אין זיין פּאָעמע „זאָמד“.

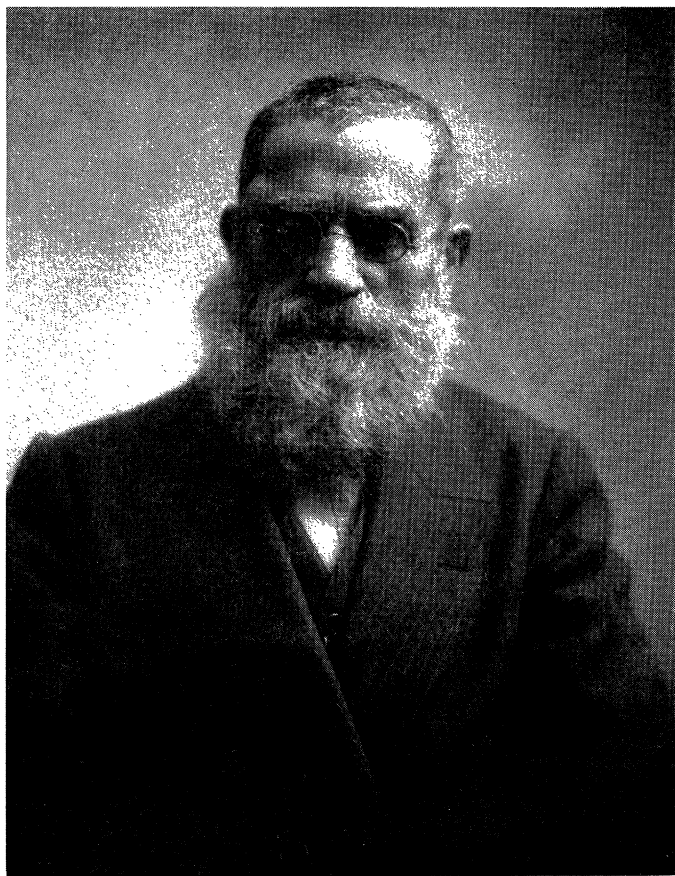
לויט מנחמען איז יידישקייט נישט קיין רשות, נאָר אַ חוב. אָבער וואָס איז יידישקייט אין וועזן? — אויף דעם ענטפערט מנחם אין זיין בראַשור „דער קריזיס אין יידיש“:

„אַ לעבנפאַרם, וואָס שטרעבט אַריינצושטעלן דעם כלל ווי דעם יחיד אין אַזאַ דיסציפלין, אַז דער דראַנג צו האַרמאָניע און שלימות זאָל איבער-וועלטיקן די ברוטאַלע עגאָאיזמען; גאַנג פון טומאה צו קדושה; קאַנטראַל פון אייביקייטס-געפיל איבער דער טאַג-טעגלעכקייט. דער צענטראַלער זייל אויף וועלכן דער מענטש זאָל זיך אַנשפּאַרן, דער לייטער איבער וועלכן ער קען שטייגן צו שלימות אין זיך און אין דער וועלט איז צו גאַט-אידעע.“

אַוודאי גיט מנחם נישט קיין רעאַלן ענטפער אויף אונדזערע גרויע טאַג-טעגלעכע פּלאַגן. זיין ליניע איז אַ ווערטיקאַלע און נישט יעדער בשר ודם קאָן אין זיך פאַרווירקלעכן די פולע קדושה. מנחם גיט אונדז אָבער די וויזיע פון קדושה. אין אונדזער היינטיקער זעלישער צעפּאַרנקייט איז מנחם דער וואונדערלעכער שיינגייסט, וואָס אַקצעפּטירט נישט די סטיל-לאַזע ווירקלעכקייט, רופט אונדז אומאויפהערלעך צו נייע פאַרמעסטן און קרבנות.

אין איין-אוינ-זעכציקסטן יאָר פון זיין לעבן, י"ג שבט תש"ט (12טער פעברואַר 1949) האָט דער אומדערבאַרעמדיקער טויט פון אונדז אַוועקגעריסן מנחמען. ער האָט איבערגעלאָזט זיין פרוי שרה, בת-יחידה אַדאַ, איר מאָן אפרים פּאַגעל און צוויי אייניקלעך. ער איז געווען דער נאָבעלער דיכטער-דענקער, וואָס האָט ערלעך געווייטיקט איבערן שיקזאַל פון זיין דור. ווי י. ל. פרצעס אַ קאַנטינואַטאַר האָט ער ביי זיך און ביי אונדז געמאַנט פּאַלקס-געטריישאַפט, העכערן זינען פאַר יידישקייט, אַחריות פאַר דער יידישער גע-שיכטע און פאַר דער וועלט. ער איז אַוועק, אָבער זיין אַרט אין דער יידי-שער ליטעראַטור איז פאַרבליבן אַ גלאַנצפולע פּאַזיציע, וואָס קיינער וועט זי נישט קאַנען אויסמיידן.

ניו-יאָרק, חודש יולי 1949.

מנחם באריי שאַס פּאַטער, ר' אהרן נח גאַלדבערג

משה

באמערקונג פון מחבר :

צווישן די ביבל-פארשער און עגיפטאלאגן גייט אן א פלוגחא וועגן דעם ווען יציאת מצרים איז פארגעקומען. קיין עגיפטישע קוואלן פאר אזא געשעעניש זיינען נישטא : מען פראווט עס אריינמיטשן אין אנדערע פאסירונגען. אזוי ארום ווערן אנגעגעבן פארשידענע דאטעס : 1290, 1335, 1379 (פאר דער קריסטלעכער צייט). פראפ. יהודה און אנדערע נעמען אן דעם פסוק א' אין מלכים (א) ו', אז די בויוונג פון בית-המקדש האט זיך אנגעהויבן 480 יאר נאך יציאת מצרים. אויב מען זאל אננעמען, אז דאס איז פארגעקומען אין 967 (פ.ק.צ.) פאלט יציאת מצרים אויס אויף 1447, צום סוף פון דער הערשאפט פון סאממעס דעם 8-טן, איינעם פון די מעכטיקסטע עגיפטישע הערשער.

איך פרעטענדיר נישט, הלילה, אויף קיין פארמעסט מיט די פארשער. אבער, ביים פארטראכטן זיך וועגן פראפ. יהודה'ס הנחה איז מיר אויפגעקומען, אז די ציפער 40 (מעג פון מבול, מעג פון משה'ס זיין אויפן בארג סיני, יארן פון גאנג אין מדבר, יארן פון הערשאפט פון א צאל שופטים, פון דוד'ן און שלמה'ן) שמעקט מיט מיטאלאגיע און דער חשבון 480 האט מיר אויסגעקוקט ווי די מיטא-לאגישע 40 גע'כפלט אויף דער צאל שבטים.

חויז דעם האבן די פרעהס אויך נאך מאַטמעס דעם דריטן געמאכט אינוואזיעס אין לאַנד כנען, און די נצחונות פון רעמסס דעם צווייטן אין לאַנד, וואָס האָט שוין געזאָלט זיין באַזעצט פון די צוועלף שבטים, פאַרנעמען אַ חשובן פּלאַץ אין זיין באַרימערישער ביאַראַפּיע. אין אַלע מלחמות צווישן די בני-ישראל און זייערע טכנים ווערט נישט דערמאָנט, אַז עמעצער פון זיי זאָלן צאָלן צינז צו מצרים און עס ווערן בכלל קיינע אינוואַזיעס נישט דערמאָנט. עס איז דעריבער גרינגער אָנצו-נעמען, אַז די בני-ישראל האָבן פאַרנומען דאָס לאַנד כנען נאָך מערנעפּסאן, דעם זון פון רעמסס דעם צווייטן, ווען די מיליטערישע מאַכט פון מצרים איז געפאַלן.

אזוי ווי נאך אַלע פאַקטן און פעסטשמעלונגען איז נאך אַלץ שווער אָפּצוטיילן יאָס היסטאָרישע פון מיטאלאָגישן, האָף איך, אַז מיט מײַן אויסוואַל פון דער דאַטע האָב איך נישט געפּעלשט אין היסטאָרישן אמת.

מ. ב.

משה

א

(א) מדבר. פארן אויג אַ פעלזנבאַרג. עס שטאַרצן דאַרנקוסטעס פון דער ערד. דאָס ביסל גראַז איז אויסגעצופט און שעפעלעך פאַרשמאַכטע ליגן, מעקען קלאַגנדיק מיטן רוקן צום באַרג זיצט משה. גרויס און ביינערדיק. דאָס פנים, אַרעמס, פיס — אַ טונקל בראַנדו. אין האַנט — דעם פאַסטען־שטאַק אין דרײַערד אַרײַנגעגראַבן, אויף דער האַנט וואָס האַלט דעם שטאַק, איז אַנגע־שפאַרט דער קין און ס׳פאַלט צווישן די קני אַרונטער די גראַ־געשטרייפטע שוואַרצע באַרד).

משה (ברומט צו זיך):

וועסטו קענען פיטערן די שעפעלעך,
פיטערן מיט רחמים און מיט ליבשאַפט,
וועסטו קענען זיין אַ פאַסטעך אויך
צו מיין פאַלק וואָס דו וועסט אויסלייזן.
משה האַט קיין רחמים און קיין ליבשאַפט נישט,
משה קען נישט פיטערן קיין שעפעלעך —
ליגן זיי פאַרחלשטע און קלאַגן
אַ געקלאַג פון הונגער און פון דורשט.
משה קען קיין פאַלק נישט ליב האַבן,
משה קען קיין פאַסטעך ביי אַ פאַלק נישט זיין —
שטייען זיי ביי ציגל אין מצרים,
וואַרטן אויפן אויסלייזער אומזיסט.

(פון ערגעץ קומט אַ רופן: — משה! קערט ער אום דעם קאַפּ
צום דאַרנקוסט — דער דאַרן שווייגט. ער הערט. דאָס קול קומט

(פון ערגענץ קומט אַ רופן! — משה! קערט אום דעם קאַפּ צום דאַרן-קוסט — דער דאַרן שווייגט. ער הערט. דאָס קול קומט ווידער. איצט דערקענט ער עס און ענטפערט: — איך בין דאָ! — וואו ביסטו? — דאָ, ביים באַרג! ער שטעלט זיך אויף אַנטקעגן דעם וואָס קומט. איצט זעט מען אים: די פּאַטלעס האָר פון אונ-טערן קאַפּ-טוּך, באַרד ביזן גאַרטל, שטאַליקייט פון מוסקולן און מאַכט פון קאַפּ אויף אויסגעשמידטן האַלדז. עס קומט אָן יתרו און מיט אים צפורה.

י ת ר ו (א זקו):

שוין אַ מעת-לעת מיר וואַגלען דאָ. וואָס טראַגט
דיך אום אין אַלע וויסטענישן? וואו פאַרשלעפּסטו מיר
די שאַף? זיי זיינען דאָך שוין אויסגעפאַלן!
משה (ווי נישט געהערט, מיט פחד קוקט צום ווייב):
צו וואָס פאַרפאַלגסטו מיך?

צ פ ו ר ה :

איך בענק נאָך דיר, מיין האָר!

משה:

איך האָב געגעבן דרי צוויי זין. וואָס ווילסטו נאָך?

צ פ ו ר ה :

נאָך זין און טעכטער.

משה:

כ'האָב נישט מער פאַר דיר
קיין קינדער. וואָס געדאַרפט געבוירן און באַהעפט
מיט נאָך אַ לייב האָב איך דורך דיר געבוירן.
איצט דאַרף איך מער נישט. ביסט מיר איבעריק.

צ פ ו ר ה :

נישט אמת! דו אַנטלויפסט פון זיך. עס קען
די פרוי דעם מאַן אין שויס ביי איר. מיט הונגער
פון לעמפערט האַסטו מיר דאָס לייב פאַרצוקט.
און לעמפערט שטילט זיין הונגער נישט מיט מדבר.

משה:

איך זאָג דיר: כ'האָב נישט מער פאַר דיר קיין קינדער.
בין מיד געווען פון יאַרן נע ונד און דיך
דערזען ביים ברונעם. איז אַן עלטער-זיידע

מיר אויפגעקומען, וואָס האָט אויך ביים ברונעם
 דערקענט זיין כלה, האָב איך דיך באַשיצט
 פון בייזע פּאַסטעכער און זיך געשטעלט ווי ער
 דיין פּאַטערס שאַף צו פּיטערן. נאָר איך
 בין נישט מיין עלטער-זיידע. ווער עס איז געווען
 זיין גאָט, האָט אַנדערש זיך דערקענט צו מיר.
 ער שיקט נישט קיין מלאכים זיך צו ראַנגלען
 מיט מיר ביינאַכט און כ'מער קיין קינדער נישט
 מיט ווייב און דינסט. ס'איז מדבר מיר געוועזן היים
 ביז כ'בין אונטער דיין טאַטנס דאָך געקומען,
 ס'איז מדבר איצט מיין היים. כ'האָב דיר געגעבן זיך.
 זיי זיינען דיינע, כ'האָב נישט מער, און מאַן נישט מער.

י ת ר ו (צו דער טאַכטער):

דו זעסט דאָך — ער איז נישט קיין מענטש. אַ דאָרן,
 אַ שרפּעדיקער מדבר-דאָרן, און נישטאַ
 קיין האַרץ אין אים. ווי דיך, אַזוי די שאַף מיינע
 פאַרשמאַכט.

משה:

די שאַף? איך קען נישט זעטיקן
 דיין טאַכטערס הונגער, נאָר די שאַף דיינע
 גענעזענע און גאַנצע וועל איך אומקערן.

(ער נעמט אַ שעפעלע אין אַרעם, רעדט צו דעם):

פאַרשמאַכט? מיר ווילן טרינקען?

טרינקען ווילן מיר?

וואָס זיינען שולדיק שעפעלעך ווען משה

וויל נישט קיין שליחות אָננעמען פון דאָרן?

(ער לייגט עס צוריק אַוועק. גייט מיטן שטעקן אום און טאַפט די

ערד. דערטאַפט עפעס און קלאַפט, קלאַפט אימפעטיק די ערד,

ס'ברעכט אויף אַ קוואַל, ס'נעמט פלייצן וואַסער, צערינגען ריטש-

קעלעך, די שאַף שטעלן זיך אויף און לעקן מיט די צינגער):

ס'איז גוט? און באַלד וועלן מיר עסן פרישן גראַז.

י ת ר ו (טרעט אָפּ אין שרעק):

האַסט נישט פאַרגעסן נאָך דעם כישוף פון מצרים?

צ פ ו ר ה :

ס'איז נישט קיין כישוף, טאטע!

מ ש ה :

ניין, נישט כישוף!

דער שטעקן איז אַ שטעקן, איך בין איך
און ס'וואַסער איז פון טיפן קוואַל אין דר'ערד.
נאָר אַלע זיינען מיר איין לייב, איין וועב,
איין אַטעם — אַלע איינס. ווי איך לייג צו
מיין האַנט און פיל דאָס בלוט אין מיינע שלייפן,
אַזוי פיל איך דעם אַטעמשראָג אין שטעקן,
איך ערד, אין שטיין, און זיי דורך מיינע בלוטן פילן
אויך מיך, מיין וואונטש און ווילן. און ווי ס'טוט
מיין אַרעם מיין באַפעל, אַזוי אויך טוען זיי,
וויל אַלע זיינען מיר
איין לייב, איין אַטעם — איינס.

י ת ר ו :

האַט זיך דער כוח פון אַ גאַט אין דיר באַזעצט?

מ ש ה :

נישטאָ קיין געטער. עס איז דאָ בלויז וועלט
און דער וואָס האַט דורך וועלט געגעבן זיך
אַ פּורעם.

י ת ר ו :

דער באַשעפער אירער, גאַט!

מ ש ה :

ניין, לעסטער אים נישט, גיב אים נישט קיין נאַמען!
עס דאַרפן נעמען די וואָס מענטשן האָבן זיך
געמאַכט פאַר געטער. ער, ער איז געווען
פאַר מענטש, פאַר וועלט, פאַר אָנהויב. ער איז איידער
און שפעטער. ער איז אייביק זיין. ער איז.

י ת ר ו :

און דו ווער ביסט?

משה :

איך בין דאָס זיין פון אים
אין לייב און בלוט.

יתרו :

בלויז דו ? מער קיינער נישט ?

משה :

אויך דו און זי. איר וויסט עס אָבער נישט.

יתרו :

און דו — פון וואָנען וויסט ?

משה :

פון מדבר. דאָרפסט אַוועק
פון מענטשן, זייערע לייבער, ווילנס, הונגערס,
זיך אָפשיידן פון נאַנט און ווייט, פון נעכטנס
און מאָרגנס, אָפּשטעלן די צייט און זיך אַליין
אין צייט און ווערן היינט, בלויז היינט, בלויז אַלעמאַל.
צעעפנט זיך פאַר דיר דער אַלעמאַל
אין מדבר־הימלען, אין די שטערן, אינעם זאַמד,
אין שפּראַך פון גראָו, אין ריזלען פון דיין בלוט
און הערסט. ביסט בלויז געהער, געשפיר. אויך שלאָף
ווערט וואַכיקער געהער. די זון גייט אויף,
גייט אונטער, ס'ווערט איר גליענדיקער קרייז
אַן אַטעמשלאַג פון אַ צעגליטן אייביק
און ציילסט נישט מער די טעג, די קרייזן אירע,
ווי ציילסט דיין אייגן אַטעם נישט, נאָר גאַרסט
אַריינצושפירן זיך אין אייביק, ווערן איינס
מיט אים ווי זאַמד, ווי שטערן. ביז פון חלל שפּירסטו,
אַן אייביקס אַטעם וויל זיך איינזעבן אין דיר
ווי דו אין אים — און ביסט נישט מער אַליין.
אויף וואָס עס פאַלט דיין אויג און וואָס עס קומט
אין דינע פינגער — אַלץ ווערט ער. דורך יעדן זעמדל
מיט גלי אין לייב דיר טריפט ער און פון יעדן גרעזל
מיט לעבן זאַפט ער זיך אין דיר אַריין.
מיט יעדן וואַסערשלוק, מיט יעדן ביס פון טייטל

דיר טריפט ער אינעם אינגעווייד אַריין.
 ביז דו דערהערסט זיין קול. ער רעדט אין דיר.
 אַמאַל איז עס פון טאַטנס קול, אַמאַל
 דיין אייגענער, און דאָך נישט דו. ס'איז ער.
 פון אָנהייב ווי אַ קינד ביסטו, ווי יענע
 וואָס שפּילן זיך מיט געטער. דאַרפסטו צייכנס
 און זוכסט זיי אַרום זיך. עס צינדט זיך אָן
 דער דאַרנבוים, דו הערסט פון אים אַ קול.
 דערנאָך באַדאַרפסטו עס נישט מער. דו ביסט
 אַליין דער צייכן — דו און ער אין דיר.
 דו ווייסט עס און ביסט גרייט פאַר אַ נסיון.
 פאַר אים אין דיר, פאַר דער באַהעפטונג אַ נסיון.
 (ער האַקט זיך אָפּ און רעדט צו זיך):
 פאַרגיב מיר וואָס איך זאָג די סודות אויס!
 דו האַסט דאָך נישט אָן איינציקן, אַ משה,
 זיך אָפּגעקליבן צו אַנטפלעקן זיך צו אים.
 דו ווילסט דאָך מיך צו מענטשן שיקן — איך זאָל גיין,
 אַ מין אַ מענטשלעכן צונויפברענגען מיט דיר.
 (ער זעצט זיך אויפן שטיין אָן אויסגעשעפטער).

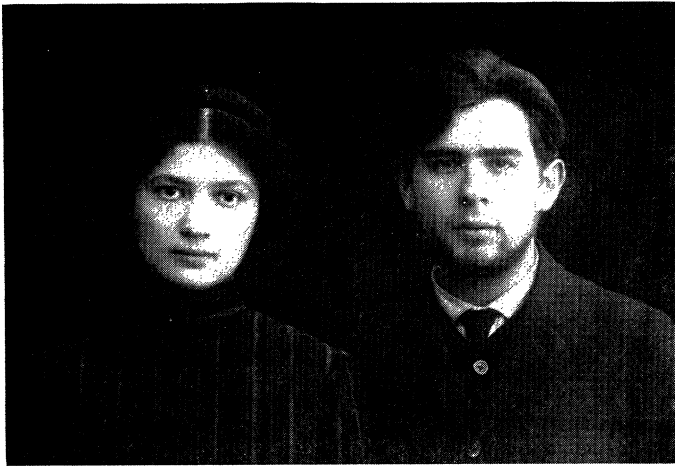
י ת ר ו (מיט פחד קוקט אים אָן און וואָגט און פרעגט):
 און אַז דו ווילסט זיך שטעלן צום נסיון?

מ ש ה :

דערוועגסטו זיך און זאָגסט: אויב איך בין דו —
 גיב מיר דעם כוח גראַז צו מאַכן וואַקסן
 פון ערד. און הערסט: — דער כוח איז אין דיר.
 און סהייבט דיך אויף דער כוח, לייגסט אַוועק
 די הענט אויף הייסן זאַמד און זע — עס שפּראַצן
 אין הויט אַריין דיר קילע ווייכע שטענגלעך גראַז.
 (ער גייט און טוט עס רעדנדיק).

צ פ ו ר ה :

דעריבער דאַרפסטו מיך נישט מער. מיט ערד
 באַהעפטו זיך.

מנחם באַרישאַג און זיין פרוי שרה — 1909

משה :

מיט ערד, מיט קוואל אין ערד,
מיט הארטן שטיין, מיט ברענדיקן דארן.

צפורה :

איז אויב ס'איז גאט אין דיר — פארוואס אין דיר
דער טרויער אזוי גרויס?

משה :

ווייל איך דארף גיין צוריק.

צפורה :

צו מענטש?

משה :

און צו נסיונות מיטן אייביקן.
פאר זיך דארף איך קיין וואסער פון דער ערד
נישט מער ארויסשלאגן און פונעם זאמד קיין גראז
נישט מאכן וואקסן איך זאל וויסן ווער איך בין.
פאר דיר, דיין פאטער און זיין שאף — געדארפט.
פאר זיי, די ברידער מיינע אונטער פרעהס יאך,
צו וועמען איך דארף גיין — פאר זיי וועל איך נאך מער
באדארפן. צייכנס ווייזן זיי. מיט צייכנס
די אויגן אויפרייסן, מע זאל מיר גלייבן.

יתרו :

דיר גלייבן, וואס?

משה :

אז ס'האט מיך עלטער-זיידעס גאט
געשיקט פון פרעהס יאך זיי אויסצולייזן.

יתרו . (מיט פחד) :

דו איינער קעגן פרעהן?

משה :

אייביקער אין מיר
און ווילן זיינער, די קנעכט ביי ליים און שטרוי,
זיך צו אנטפלעקן.

י ת ר ו :

און די צייכנס שרעקן דיך ?

מ ש ה (ווי ניט געהערט) :

טו אויס דעם שוך, ווייל הייליק איז דאָס אָרט —
האַב איך געהערט דעם טאַטנס קול פון דאָרן.
האַב איך געזאָגט : — איך דאַרף נישט אויסטאָן, טאַטע !
איך בין אַ באַרוועסער. ווי קאַרע מיינע זוילן
און טרעטן זיכער אין די דערנער. און איך דאַרף
קיין הייליקייטן נישט, ווייל אייביקס אַטעם
מאַכט הייליק אַלץ וואָס איך באַריר. האָט ער געזאָגט :
נישט דו, נאָר די צו וועמען ביסט געשיקט
זיי דאַרפן וויסן וואָס איז הייליק, הייליק, הייליק.

י ת ר ו :

האַסט מענטשן פיינט. האָסט פיינט די ברידער דיינע.

מ ש ה :

נישט פיינט ! אַז איך בין דאָ, האָב איך נישט פיינט, נישט ליב.
דאָ האָט זיך לעבן אָפגעשטעלט פאַר מיר.
איך לעב נישט מער. איך בין, ווי ער, ווי הימל,
ווי די חיילות שטערן אין די הימלען.
איך בין. און צי עס קלאַפט אָדער עס שטעלט זיך אָפּ
מיין אַטעם, ווייס איך — איך וועל קיינמאַל מער
נישט אויפהערן צו זיין, און דאָרט וועל איך צוריק
צו לעבן מוזן גיין. צו פיין און פחד.
צו מענטשן. צו האָר און קנעכט. צו לייב. צו ריח
פון לייב, פון בלוט, בלוט, בלוט, ניין, כ'האַב נישט פיינט,
נאָר ס'איז נישט מיינס מער. איך געהער נישט מער אַהין.

י ת ר ו :

האַסט דאָך אַליין געזאָגט : נישט איינעם, משהן,
האַט אייביקער דערוויילט פאַר זיין בן-יחיד
צו אים זיך צו אַנטפלעקן, נאָר דעם מין,
דעם מענטשלעכן, דורך דיר אַנטפלעקט זיך און צו דיר
געגעבן זיך דו זאָלט מיט אים צו מענטשן גיין.
ווער דאַרף דיך דאָ אין מדבר ? דו מעגסט זיין אַ גאַט.

מעגסט זאמד און שטיין באפעלן און באפרוכפערן —
ווער דאָרף דײך דאָ, ווען אין פאַרשלונגנקייט אין זיך
די שאַף אַפילו לאַזסטו אויספאַלן?
וואָס לענגער בלייבסט אַליין דאָ אין דיין געטלעכקייט,
אַלץ מער באַגולסטו דעם אייביקן, וואָס האָט
דײך פאַר אַ גאַט געמאַכט, נישט אין באַהאַלטן זיך
פון לעבן און צונויפגיסונג מיט אייביק זיין
איז דיין נסיון. ער איז דאָרט וואו לעבן לעבט
אין לייב, אין בלוט, אין גלוסטונג, פיין און פחד.
און אויב דיין שליחות איז צו מענטש און אויב דו דאַרפסט
דעם מענטשן הייליקן, ער זאָל דעם אַטעם
פון אייביקן דערשפירן אונטער יאָך פון בייטש —
וואָס אַנדערש קענען דיינע צייכנס ברענגען אים
ווי צדק? און קיין צדק איז נישטאָ אין דיר,
ווייל דו אַליין, אין מדבר אַ באַהאַלטענער,
באַגולסט אי דיין ווייב אי דיינע ברידער
אי דעם, וואָס האָט דײך אויסדערוויילט צו טאָן זיין ווילן.

מ ש ה :

אויך דו ביסט קול פון ברענענדיקן דאָרן,
און ס'וואָרט אויף דיינע ליפן: צדק — שלאָגט אַרויס
פון מיר. עס איז דער צייכן פון מיין שליחות.
נאָך ווען איך האָב זיין רעכט געטאָן דעם מצרי,
האָט ס'וואָרט אין זיי זיך אָנגעצונדן און באַגלייט
מיין גאַנג אין וואָגל. מיט דעם וואָרט וועט עמרמ'ס זון
דערקענען זיך צו זיי. יא, עמרמ'ס זון, דאָס בלוט
פון זייער בלוט. דאָס בין איך אויך. און ביידע
צערייסן מיך: דער אויסגעלייזטער פון זיין בלוט,
וואָס איז געוואָרן מדבר, און דער זון פון שטאַם
וואָס דאָרף זיך אומקערן צום בלוט פון שטאַם.
דו זעסט דעם באַרג, דעם אָנגעגליטן פעלדז דאָ?
ער איז מיין גרויסער ברודער. מיט געטריישאַפט
פון גרויסן ברודער נעמט ער אויפן קאַרק מיך
און טראַגט מיך צו די הימלען נאָר ווען אויף זיין הייך
אין נאַכטיקער אַליינקייט ווער איך איינס מיט אים
און מיטן אייביק איבער אונדז, צעציטערט זיך

אין מיר דעם טאטנס לייב, דער מאמעס מילך, עס שלאגט
 דער ריח פון מענטש אין נאָז פון איבער ווייטענישן, און
 איך בלאַנדזשע אום צווישן די ליים-שטיבלעך און הער
 דעם אַנגסט-געשריי נאָך צדק און גישט בלויז
 דער דאַרן אונטן, אויך דער פעלדז מיך מונטערט, גיי!

י ת ר ו :

נאָר קענסט די מורא פאַרן מענטש גישט בייקומען.

צ פ ו ר ה :

נאָך מער — די מורא זיך אַוועקצוגעבן
 דעם מענטש און ווערן איינס מיט אים אין לייב —
 די מורא פון אַ גאָט צו ווערן ווידער מענטש.

מ ש ה (קוקט זי אַ):

פאַרוואָס באַהעפט איך זיך מיט ערד און גישט מיט דיר?
 אויך דו ביסט זיסער הויפן ערד, וואָס גאַרט
 מיט שפּראַצונג אויפצוגיין. נאָר דו גענאַרסט. דו ווילסט
 דעם פלאַנצער איינצופלאַנצן אין זיך און ווערסט אַ הימל.
 גישט בלאַע הויך פון שטערן אין אומענדלעכקייט
 נאָר גלי פון זוניק לייב וואָס שמעלצט און שלינגט.
 צעצאָרנט זיך אין מיר דער מדבר-הימל,
 צעברומט זיך מיט רציחה, און אין שטראַף
 אויף זיך אַליין, דעם האַלב-פאַרשלונגענעם אין דיר
 פאַרצוק איך דיך ווי לעמפערט און אַנטלויף צוריק
 צו היים, צו מדבר — יעדע ליבשאַפט איז אַזאָ.
 אויך ליבשאַפט צו אַ שטאַם קען ווערן פאַלשער,
 פאַרפירערישער, תאוהדיקער הימל.
 ניין, גישט פאַר ליבשאַפט — פאַר מיין מדבר-צאָרן,
 פאַר בראַנד פון מיין רציחה האָב איך מורא.

י ת ר ו :

ביז דיר האָבן די געטער זיך געפונען
 ביי מאַן און ווייב צוקאַפנס און ביים וויג פון קינד.
 זיי האָבן אַפגעהיט די סטאַדע און געפירט
 די האַנט ביים אַקעראַיזן און ביים שניידמעסער.

זיי האָבן אין דער צייט געשיקט דעם רעגן,
 די זאַנגען אָנגעפילט מיט קערנער און מיט מילך
 די אייטערס פון דער קו. צי וויל דער וואָס שיקט דיך
 און האָט קיין נאָמען נישט, דעם מענטש אויף מדבר־זאַמד
 פאַרברענען? דאַרפן שטעכעדיקע דערנער
 דער צייכן זיין פון צדק?

משה :

ניין, דאָס זאָגט נישט אהיה.
 דערצייל זיי ווער איך בין און זיי וועלן מיר זיין
 צום פּאַלק — אַזוי זאָגט אהיה. און די אַבות
 האָט ער פאַרשפּראַכן ווי די זאַמד און שטערן
 די קינדער זייערע צו מערן און קיין מילך
 און האָניק זאָל פון זייער טיש נישט אויסריבען.
 אויף לעבן, פּרוכפּערונג, אויף זאַטע שייערס
 און פולע לאַגלען הייסט זיך זיי דערקענען אהיה.
 נאַר איך — צו מיר האָט ער אין מדבר זיך דערקענט.

י ת ר ו :

דערמאָן זיך וויפל טעג, חדשים, יאָרן
 דו האָסט זיך איינגעהערט צום מדבר ביז דערשפּירט
 דאָס זיין פון אייביק און געוואָרן איינס מיט אים.
 און זאָסט דאָך — אַלע זיינען עס און ווייסן נישט.
 דו ווייסט, און אויב דו ווייסט — פאַרוואָס איז פּאַלק דיינס
 דיר ווייניקער ווי שטומער פעלדז? פאַרוואָס געטרוען
 דעם זאַמד־מדבר און האָסט קיין גלויבן נישט
 אין מענטש־מדבר עס זאָל דיר דאָס אַנטפלעקן
 וואָס פעלדז און זאַמד האָבן אַנטפלעקט? זאָל פּאַלק
 דיר ווערן נייער מדבר. גיי אין אים און הער
 און שפּיר דעם אייביקן און וועסט דערשפּירן
 און וויסן ווי צום אייביקן עס פירן.

משה (צעלויכטן):

דאָס פּאַלק — אַ מדבר! פּאַלק און מדבר! פּונעם יאָך —
 צום באַרג אַהער וואו דאָרן האָט פאַר זיי געברענט.
 ביים באַרג דאָ זאָלן זיי דערקענען אהיה.

י ת ר ו :

צו וועמען פירסטו זיי? צו זיך, צו היים דיינער
ביים וויסטן באַרג?

מ ש ה :

ניין, נישט צו זיך. צו אים,
ווי איך האָב אים דערקענט,
(דערשרעקט זיך)

און טאַמער וועט דער גאַנג
זיי אָפּשרעקן? און טאַמער וועל איך גאַר אַליין
אין ליבשאַפט צווישן זיי צעשמאַלצן ווערן?
און טאַמער ווער איך אָן אין זיך דעם מדבר
און זיך דערנאָך אין צאָרן און רציחה
פאַרטיליקן אי זיך אי זיי?

י ת ר ו :

שטעל זיך אַליין
צום פּרוואו — צי ביסטו האָר אויך איבער אייגן לייב
און ווילן ווי דו ביסט עס איבער ערד און שטיין.
פרוביר דיין כוח אויס אויך איבער זיך און ווייס
צי קענסטו בלייבן דו אויך צווישן זיי.

מ ש ה (מיט שאַרפע אויגן קוקט אים אָן):

איך וועל אַריינלייגן מיין האַנט אין בוזעם
און הייסן, זי זאָל קרעציק ווערן.
(ער טוט עס, נעמט אַרויס די האַנט צוריק)

זע!

זי איז ווי שניי געוואָרן ווייס פון קרעץ.
איצט וועל איך זי צוריק אין בוזעם לייגן.
און הייסן, זי זאָל ווערן ריין ווי פריער.

(ער טוט עס, נעמט אַרויס די האַנט צוריק)

זי איז ווי פריער ריין. איצט ווייס איך — איך קען גיין.

(נעמט מיטן שטעקן אויפזאַמלען די שאַף, דאַס ווייב, דער שווער
העלפן אים צו און גייען).

ב

(א וועג. א בויס. א שטיין. האלב־נאָקעט, מדברדיק זיצט משה אויפן שטיין, און אהרן איבער אים, א זקניש־זויבערער אין בלאַען מאַנטל אויף ווייסן קיטל. הינטער זיי צורעכט — א צענדליק זקנים. לינקס — צפורה מיט די זין).

א ה ר ן (דערשלאַגן):

די זון איז שוין ביים האַלבן טאָג. די זקנים דאָ —
זיי זיינען שוטרם איבער זייערע ברידער
און מוזן גרייט זיין ביז די נאַכט פאַלט צו
א חשבון געבן פאַר אַ טאָג פון אַרבעט.
אַלץ איינס וועט זיי די בייטש נישט אויסמיידן
אויב נוגשים האָבן זיך געכאַפט. דערלויב
אונדז אומצוקערן זיך צוריק אַהיים.

משה:

האַסט מיטגעבראַכט די זקנים צו דערקענען מיך.

א ה ר ן:

איך בעט דיך, האַר מיינער און ברודער, גיי צוריק!

משה:

כ'האַב אַ באַפעל אַן אַנדערן. בין נישט צו דיר
אַליין געשיקט.

א ה ר ן:

ביסט נאָנט צו דיין באַפעלער, הערסט
זיין קול און ווייסט זיין ווילן. איך אָבער — איך קום
פון פאַלק. און אויב דו ביסט געשיקט צו אונדז מיט דעם
וואָס כ'האַב געהערט — ביסטו נישט דער דערלייזער.

משה:

דו ווייסט — איך בין געשיקט. דו האַסט געהאַט
אַ צייכן — פון דער ווייט געהערט מיין קומען.
ביסט מיר אַרױס אַנטקעגן. מיטגעבראַכט מיט זיך
די זקנים — און זיי האָבן דיר געגלויבט.

אַהרן :

דער גאָט פון אונדזערע אַבות האָט געטאָן מיט מיר
אָ חסד — חן געגעבן ביי די לייט
פון פּרעהס הויף, און כ'האַב געקענט אַמאָל
די רשעות לינדערן און אויסבעטן ביי זיי
אַ ביסל גנאָד. ווייסט דער באַשאַפער וויפל בלוט
עס קאָסט מיר צו דערהאַלטן כאַטש ביי הייפּעלעך
פון די געפּלאַגטע די אמונה, אַז דאָס וואָרט
פון בונד פאַרשניטענעם מיט אברהמען
וועט נאָך מקוים ווערן, און ס'איז גרויס געווען
מיין ציטערניש ווען כ'האַב דערהערט אין זיך דעם רוף:
— דיין ברודער קומט און ער וועט זיין דער גואל...
עס גלייבט אין מיר דאָס פּאַלק. האָבן די זקנים
די רוקנס איינגעשטעלט און מיטגעגאַנגען.
פון פנים דיינעם האָט אַ פחד זיי פאַרקלעמט.
אויך מיך. נאָך פּערציק יאָר — פאַרגעסן דיין געשטאַלט.
און נישט דערוואָרט אַזעלכן דיך — אַ מדבר־מענטש.
האַב איך געזאָגט צו זיי: לאַזט מיך, דעם ערשטן,
מיין ברודער אויפנעמען. איצט וועל איך זאָגן זיי:
— איך האָב געהערט אַ פּרעמדן קול. דער מדבר־מענטש
איז נישט מיין ברודער. און ביי דיר, מיין האָר,
מיט פחד און הכנעה בעט איך: גיי צוריק!

משה :

ווער ביסטו זיך צו שטעלן קעגן דעם באַפעל
פון ברענענדיקן דאָרן ?

אַהרן :

כ'בין פון פּאַלק
דער שיצער. שטעל זיך קעגן דעם וואָס קומט מיט בראַנד
זיי אומברענגען. ווייל נישט קיין ליכט פון האַפענונג —
אַ פייער ברענגסטו וואָס וועט זיי פאַרשרעפּן.

משה :

און אַנצינדן.

א ה ר ן :

דו זעסט נישט, ברודער! קומסט
 פון סוף פון דורות ווען ס'וועט מענטש געגליכן זיין
 צו גאט — און פאר זיין גאט נישט דארפן מער
 קיין נאָמען, ווייל זיי וועלן ביידע ווערן איינס.
 פון סוף פון דורות קומסטו. מיר — מיר דארפן ערשט
 דערלייזן זיך פון הינטישער געפאָלנקייט
 צו קענען צוקומען צום אָנהויב. ס'איז אברהם,
 דער עלטער-זיידע, פריי געווען, האָט ער געקענט
 זיין פאָטערס געטער ברעכן. מיר — מיר זיינען קנעכט.
 ביי אונדז דער הונגער אין געדערים זאָגט דריי מאָל
 אַ טאָג אַ תפילה צו די האַרנס גאָט, צום אָקס,
 וואָס מאַכט די פליישטעפּ פול. ביי אונדז דער רוקן
 זינגט, אַ צעשמיסענער, אַ לויב דער מאַכט
 פון פרעהס אָפגעטער. נעם צו די בייטש, פיל אָן
 די פלייש-טעפּ און די רעשטלעך, וואָס געדענקען נאָך
 דעם נאָמען יעקב, וועלן אויך פאַרגעסן.
 און דו — ביי דיר האָבן די אַבות נאָך
 דעם נאָמען פון באַשאַפער נישט דערקענט. ערשט דיר
 האָט ער אַנטפלעקט זיך אָן אַ נאָמען... אהיה...
 און צום אָננאָמענדיקן — וואו זאָלן זיי גיין
 מיט דיר? אין מדבר? פון דער בייטש, פון חושך,
 פון קינדער אויסגעוואַרגענע, דערטרונקענע —
 אין ברענענדיקן מדבר? ... גיי צוריק!

משה :

דו האָסט די ברידער דיינע ליב, מיין ברודער,
 נישט ווי אַ טאָטע וואָס די קינדער זיינע פירט,
 נאָר ווי אַן אָם, וואָס טראָגט די ברוסט אין מויל זיי.
 פאַר אַט דער ליבשאַפט האָב איך זיך געשראָקן,
 ווען כ'האָב געקראָגן דעם באַפעל צו גיין צו זיי,
 ביז כ'האָב דערהערט — דער וועג צום צוגעזאָגטן לאַנד
 דורך מדבר פירט. דורך מדבר... ס'האָט אברהם
 דערקענט זיין גאָט, נאָר שרהק, ס'ווייב זיינס, צוויי מאָל
 אַוועקגעשענקט צו פרעמדע צו באַשיצן זיך

מיט איר און שאָף און רינדער איינצוקויפן זיך
פאַר איר.

א א ר ן :

רעדסט אויף די אַבות. אברהם האָט אויך
געפירט זיין זון צו דער עקדה.

מ ש ה :

דאָס האָט גאָט
געלערנט אים — ער וויל נישט קיין קרבנות.
דער זיידע יצחק האָט דאָס זעלביקע געטאָן
מיט רבקה און דער פאָטער יעקב האָט זיין פאָטער,
אַ בלינדן, אָפגענאַרט, ביים ברודער אויסגעקויפט
די בכורה און ביים שווער די סטאָדעס שאָף
מיט שטעקעלעך געשניצטע אויסגעקליגט.
זיי האָבן גאָט דערקענט, די אַבות. יעקב האָט
געזען מלאכים שטייגן אויפן לייטער,
נאָר מיט די סטאָדעס שאָף און רינדער, מיט די קנעכט
און דינסטן, נישט געקענט אין זיך דערשפירן
פון אייביקן דעם אָטעם. האָט מען יעקבס זין
אָוועקגעשיקט אויף שקלאַפּעריי און ביטער ברויט,
אַז אונטער יאָך פון אומרעכט און רציחה
זאָל זיך אין זיי די בענקעניש צעגליען
צו צדק, ברידערשאַפט און גוטס. און ווען די צייט
פון זייער לערנשאַפט האָט זיך דערנענטערט
צום סוף — בין איך געוואָרן אויסגעקליבן
דורך יאָרן מדבר צו דערקענען דעם
וואָס האָט דעם מענטש אין זיין געשטאַלט געשאַפן
און די דערקענונג ברענגען זיי. און אויב
זיי ווייסן נאָך נישט היינט צו וועמען ס'גאַרט פון פיין
די אַרעמע נשמה זייערע, וועט קלאַנג
פון אהיהם וואָרט פאַר זיי דאָס אויפדעקן.
נישט צו קיין קנעכט וואָס גאַרן נאָך אַ וויילע שלאָף
און נאָך אַ פענעץ ברויט — איך קום צו ברידער,
וואָס האָבן אין דער נויט אַליין דערלערנט דאָס
וואָס זייערע אַבות האָבן נישט דערקענט. איך קום

מיט ווייט פון מדבר־שטרעקעס און מיט בלויער טיף
 פון מדבר־הימלען אויסבריען פון זיי
 די קנעכטשאפט און געפאלנקייט און שטילן
 די בענקעניש צו צדק. כ'קום — נישט מיט קיין רינד
 אויף העלפט צעשניטענער, נאָר מיטן קול
 פון אייביקן אין זייער אויער צו פאַרשניידן
 אַ נייעם בונד פון אים מיט זיי — זיין פאַלק.

א ה ר ן :

און ווי וועסטו אין מדבר זיי אַרויספירן?

משה :

איך וועל זיי צייכנס ווייזן. און ווער ס'איז
 פון קנעכטשאפט און מצרימס מיאוסקייטן קראַנק
 וועט ליים אין ציגל־פורעם וואַרפן און וועט גיין.

א ה ר ן :

אַנטקעגן בייטש פון נוגש, קייטן, שווערד און טויט?

משה :

דער קול פון אהיה וועט זיי אַנגורטן מיט מאַכט
 און זיי וועלן דורך אַלע שטראַפן, טויטן
 זיך דורכברעכן. באַפרייטע, וועלן זיי
 די נייע אַבות ווערן פון אַ פאַלק.
 ווי שטערן אומגעצילט און ליכטיק, און אַזוי
 וועט ווערן וואָר דער צוואַג צו אברהמען.
 און וועמען ריח פון די פלייש־טעפּ וועט פאַרהאַלטן דאָ.
 זאָל בלייבן דאָ.

א ה ר ן :

וועט אַלץ דאָ בלייבן. אַלע.
 ס'וועט פון די שישים ריבוא זיך נישט אַנזאַמלען
 קיין צענדליק וואָס זאָל ווידערשפעניקן די בייטש.
 און וועט זיך אַנזאַמלען, וועלן צען טויזנט
 פאַר זיי באַצאָלן. ברענגסט אויף אונדזער אַרעם הויז
 אַ פייער. און איך בעט דיך : גיי צוריק!

משה :

ווער ס'האַט געשיקט מיך, האָט געוואוסט צו וועמען.

א ה ר ן

פֿאַרגראַבט זיין קאַפּ און שטייט אַ ווייל אַ שטומער. גייט צו די זקנים.

קומט מיט זיי צוריק):

דאָס איז מיין ברודער משה מיט אַ וואָרט פֿאַר אייך.

ז ק נ י ם (אין פּחד פֿאַלן אויף די פּנימער).

מ ש ה :

שטייט אויף! כ'בין נישט קיין האַר איר זאָלט פֿאַר מיר

זיך בוקן. כ'בין אַ ברודער אייערער.

ז ק נ י ם (העלפט מיטל-יעריקע, העלפט אַלטע, שטייען אויף).

ע ר ש ט ע ר ז ק ן :

גאָטס פּחד פון דיין פנים שטראַלט.

מ ש ה :

איך בין צו אייך

פון אייביקן געשיקט.

ע ר ש ט ע ר ז ק ן :

מיר ווילן גלויבן.

מ ש ה :

איך האָב געזאָגט אַ רגע פּריער צו מיין ברודער :

איך וועל אייך צייכנס ווייזן. אויב איך טו עס,

וועט איר דעם צייכן-ווייזער גלויבן און נישט מיר.

און איך, וואָס בין געשיקט צו גיין מיט אייך

אַ לאַנגן וועג, וויל דאָ ביים ערשטן טרעפּן זיך

מיט אייך אַליין דער צייכן זיין. איך וויל איר זאָלט

די שטים פון דעם, וואָס שיקט מיך, פון מיין האַלדז

אַרויסהערן. איר זאָלט אין מיינע אויגן זען

זיין ווילן. איר זאָלט אין מיין וואָרט אַליין

די שעה פון אייער אויסלייזונג דערשפּירן.

ז ק נ י ם :

— מיר האָבן נישט געהערט נאָך.

— פּחד פון דיין פנים יאָגט.

— מיר האָבן אויפן אויסלייזער געוואָרט.

— מיר ווילן זאָלסט עס זיין.

— מיר ווילן גלויבן.

מ ש ה :

איך קום צו אייך פון אייביקן. ער איז
און האָט קיין נאַמען נישט, נאָר לאָזט זיך אייך
דערקענען מיטן צייכן: אהיה — אייביק זיין.
פון אַלעמאַל און אייביק איז ער. פון זיין זיין
קומט אַלץ און ער איז דאָס געוועב פון אַלץ און אַטעם.
ער איז מיט אונדז און אין אונדז. ווער ס'דערקענט אים —
דערקענט אויך זיך אין אייביקייט. מיט אים ווערט שטאַרק
דער שוואַכער און געהויבן דער געפאַלענער.
דער בלינדער זעט אַ ליכט און ווער עס מיינט — ער זינקט
אין טיפן תהום — האָט הויכן באַרג אונטער די פיס.
פאַר אים אַנטלויפט דער טויט, דער פחד און די פּיין.
עס ווערט ווי שטרוי די שווערע קייט פון שקלאַף
און בייטש פון נוגש טעפעט זיך ווי שפינוועב.
ס'האַט שלעכטס קיין שליטה נישט און שפאַט און חוזק ווערט
די מאַכט פון שונא. ליכט און פינצטער, ערד און ים,
פון באַרג דער פעלז און וואַלקן פון די הימלען —
אַלץ שטעלט זיך גרייט צו פירן קריג פאַר די,
וואָס טוען זיך אין אים באַהעפטן. מיט זיין וואַרט
בין איך צו אייך געקומען: פאַלק פון אייביקן,
דערשפּירט אין זיך זיין אַטעם און ווערט פריי!

ז ק נ י ם :

- וואָס רעדט ער ?
- מיר פאַרשטייען זיינע רייד נישט.
- פון וועלכן גאַט איז ער געשיקט ?
- ווי וועט ער פון די קייטן מאַכן שטרוי ?
- וואָס פאַר אַ בשורה האָט ער אונדז געבראַכט ?
- וואָס האָט ער אונדז געגעבן פאַרן פאַלק ?

ע ר ש ט ע ר ז ק ן :

פאַרגיב אונדז, געטלעכער, מיר האָבן נישט קיין אויער
פאַר דיינע רייד. מיר זיינען אויסגעמאַטערטע,
דערשלאַגענע, פאַריאַכטע. אַפגעגנבעט זיך,
געקומען דיך מקבל פנים זיין, פאַרוואָס ?
ווייל ס'האַט דיין ברודער אהרן, אונדזער טרייסטער,

אונדז אָנגעזאָגט די בשורה: ס'קומט דער אויסלייזער —
און מיר די בשורה דאַרפן ווייטער טראָגן
צום פּאָלק. מיר, ס'הייפל דאָ, און הייפעלעך אַנדערע —
מיר לעבן נאָך מיט דער געדעכעניש
פון אונדזערע אַבות און עס לעבט פאַר אונדז דער צוזאָג
פון גאָט פון אברהם. דאָס פּאָלק אַבער פאַרגעסט.
אַז דור נאָך דור דער יאָך און פיין ווערט שווערער
און ס'קומט קיין נס נישט, רינט דער גלויבן אויס,
און ס'בוקט זיך ס'פּאָלק צום מצרים אָפּגעטער.
אויב נישט פאַר זיך — פאַר זיי, פאַר די נישט-גלויביקע,
אַ צייכן דאַרפן מיר, אַן אַנזאָג פון אַ נס,
ווייל נאָר אַ נס קען אונדז דערלייזן. האָסטו
געזאָגט: דו ווילסט אַליין דער צייכן זיין.
עס לויכט מיט געטלעכקייט פון פנים דיינעם,
דיין אויסזען וואָרפט אַ פחד אַן, נאָר דיינע רייד
פאַרשטייען מיר נישט, געטלעכער. מיר האָבן אויך
קיין וואָרט נישט מיטצונעמען פאַרן פּאָלק.
רעדסט פון אַ גאָט וואָס קיינער האָט זיין נאָמען
נאָך נישט געהערט. און דיינע ווערטער פילן מיר —
עס פּאָכען פליגלען פון מלאכים, אַבער מיר,
אין ליים און קויט פאַרזונקענע, מיר קענען נישט
פון ערד זיך אָפּרייסן, אין הימלען שוועבן.
מיר קענען נישט באַנעמען דיינע רייד.
מיר האָבן גאַרנישט מיטצונעמען פאַרן פּאָלק.
קיין צייכן נישט, קיין וואָרט, קיין טרייסט, קיין האָפענונג.

משה (פאַרגאַפט, צו זיך):

אַ פּאָלק, אַ מדבר ...

(צו זיי):

איך האָב אויך אַמאָל ווי איר

געלעבט אונטערן מצרים יאָך. אויך פרעהס הויף

איז יאָך פאַר דעם וואָס וויל מיט זיינע ברידער זיין.

בין איך אַרויס און האָב דערזען: אַ מצרי שלאָגט

אַ ברודער. האָב איך אים צום טויט דערשלאָגן.

און אלע יארן נאך מיר — האָט נישט קיינער
א האַנט געהויבן אויפן פייניקער ?

ז ק ן :

דו ביסט אין פרעהס הויף געוואַקסן — איז אַ נס
מיט אונדז געשען און מ'האַט פאַר דיר ביי אונדז
קיין חשבון נישט געמאַנט. און ביסט אַנטלאָפן.
מיט פרעהס מאַנטל אויף די אַקסל האַסטו פריי
געקענט אַנטלויפן. מיר — ווען אונדזערער אַ קנעכט
זאָל וואָגן אויפהויבן אַ קול, אַן אויג מיט האַס
אַנטקעגן נוגש, וואַלטן טויזנטער
ווי ציגל אין די ווענט פאַרמויערט ווערן.
מיר האַלטן אויף דאָס לעבן מיט הכנעה,
מיט שטומקייט, מיט געבויגנקייט.

מ ש ה :

איז ווי וועט איר,
הכנעהדיקע, שטומע, זיך דערלייזן ?

ז ק ן :

מיר קענען נישט אַליין דערלייזן זיך.
נאָר גאָט, וואָס האַט אַרויסגעפירט די אַבות
פון קלעם און שטרויכלונגען, קען אונדז דערלייזן.

מ ש ה :

פאַרוואָס זאָל ער אייך אויסלייזן ? פאַרוואָס
מיט וואונדער זיך אַנטפלעקן צו אַ פאַלק
וואָס האַט פאַרגעסן אים, פאַרביטן אים
אויף אַפגעטער ?

ז ק נ י ם (קוקן זיך איבער פאַרלאָרענט).

ע ר ש ט ע ר ז ק ן :

מאַכסט חוזק פון אונדז, געטלעכער !
צי ווייל די רוט פון פייניקער איז איין
און טויט זיין פויסט, מוז דער גערעכטער אייביק זיין
געפייניקט און פאַרשקלאַפט ? און צווישן אונדז

און פרעהן — ווער איז דער גערעכטער ? האָט די פּיין
פון דורות נישט פאַרדינט אונדז קיין דערלייזונג ?
קען גאָט פון צדק אייביק צוזען אונדזער פּלאַג ?
און אויב עס דינט צו אָפּגעטער דאָס פּאַלק —
ווער האָט אין זיי דערוואַרגן די געדעכעניש,
פון יעקבס גאָט ? דערוואַרגן, דאָך נישט אויסגעברענט!
מיט אָפּגעטער אונטער די דעכער — פונעם קלעם
פון בוגש רופן זיי נאָך אַלץ צו אים.
האָט יעקבס גאָט אַן אַנדער פּאַלק ? און דיך —
דער גאָט, וואָס מיר באַנעמען נישט — צו וועמען
האָט דיך געשיקט ? וואָס ברענגט דיך דאָ צו אונדז ?

מ ש ה (דאָס פנים אויפגעהלט, צו זיך):

אין מדבר ברענט אַ סנה ...

(צו זיי):

איר דאַרפט צום פּאַלק

מיט צייכנס קומען ? זעט!

(ער וואַרפט זיין שטעקן אויף דער ערד. דער שטעקן נעמט ווי אַ
שלאַנג זיך וויקלטן. זקנים טרעטן אָפּ. ער כאַפט אים אָן. ס'זוערט
ווידער האַרטע האַלץ).

האָט איר געזען ?

ז ק נ י ם :

— איז נישט קיין כּישוף דאָס ?

— באַווייזן נישט אַזוינס

די כּישוף-מאַכער פון מצרים ?

מ ש ה (צום זוייב):

צפורה, ברענג דיין לאַגל וואַסער מיר.

צ פ ו ר ה (ברענגט עס).

מ ש ה (צו די זקנים):

קומט צו און טרינקט !

ז ק נ י ם

(דערנענטערן זיך איינציקווייז און טרינקען).

משה :

האָט איר געטרונקען וואַסער ?

ז ק נ י ם :

— געטרונקען.

— ריינעם ברונעם־וואַסער.

משה :

איצט זעט !

(ער גיסט דאָס וואַסער אויס. טווערט אויף די ערד אַ לוזשע, רויט

און קלעפעדיק ווי בלוט)

דאָס טוען אויך די כישוף־מאַכער ?

ז ק נ י ם :

— מיר גלויבן דיר !

— די אויגן אונדזערע האָבן געזען.

— דאָס קענען מיר דעם פאַלק דערציילן.

משה

(זיין האַנט אויף אהרנס אַקסל) :

און וואָס איר האָט פון מיינע ווערטער נישט געקענט

באַנעמען, וועט אייך אויפקלערן מיין ברודער.

אהרן :

מיין ברודער האָט געוואָלט אונדז אויספרובירן.

איצט האָט ער אונדז דערקענט און זאָגט : דער גאָט

פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב

האָט זיך דערמאָנט אָן זיינע קינדער, האָט דערהערט

אונדזער געשריי פון אונטער פרעהס יאָך,

און אים, מיין ברודער, אונדז געשיקט מיט וואונדער

און גרויסע צייכנס אונדז אַרויסצופירן

פון לאַנד מצרים.

נישט פון אונדז דערוואַרט ער

מיר זאלן אויפהייבן אַ שווערד אויף פרעהן
און שטעלן זיך אַנטקעגן זיינע רייטוועגן
און רייטער. ניין — ער ווייס די אַנמאַכט אונדזערע.
האַט ער דעריבער אונדז געוויזן צייכנס
צו זאָגן, אַז די האַנט פון גאַט וועט האַלטן
דעם שווערד פאַר אונדז. און נישט געצאָרנט האַט ער
וואָס מיר האָבן די רייד פון דער אַלמעכטיקייט
פון אייביקן באַנעמען נישט געקענט. ער ווייס —
איין אונדזער עלנט אַרעם און דערשלאָגן
איז די מחשבה אונדזערע און אויך דערפאַר
באַגערן מיר דערלייזונג. אַז דאָס אויג
זאַל פריי און ליכטיק ווערן פאַר גאַטס וואונדער.
זייט מונטער, ברידער, זייט געגריסט און גייט צוריק
און שטילערהייט צעטראַגט אין פאַלק די בשורה,
אַז גאַט האַט זיך דערמאַנט אין אונדז און וואונדער קומען.

ז ק נ י ם (די אויגן בלאַנדזשען צווישן ביידע ברידער).

מ ש ה :

מיין ברודער אהרן קומט פון צווישן אייך
און איך פון מדבר. ווייס ער ווי צו ברענגען אייך
דאָס וואָרט פון אייביקן אין וואָרט פון אייער וואונטש.
אַ טאָג וועט קומען און מיר וועלן אַלע שטיין
צוזאַמען דאָרט וואו כ'האַב דאָס וואָרט פאַרנומען.
ס'וועט דעמאָלט זיין פאַר אַלעמען איין לשון.
איצט גלויבט מיין ברודער. וואָס ער זאָגט איז אמת.

ז ק נ י ם (באַרואיקטע קוקן זיך איבער, גייען אַפ).

א א ר ן :

געלויבט איז גאַט פון אונדזערע אַבות
פאַר אַט דער שעה
ווען האַסט דערקענט די ברידער דיינע
און הינטער זייער בלינדקייט און געפאַלנקייט
דערזען אין זיי דעם גלי פון צדק.

דעם צייכן פון גאָטס בונד מיט זיי.
 געבענטשט ווער ס'האָט מיר אָנגעזאָגט דיין קומען.
 געבענטשט דיין קומען און דיין זיין!
 (פאָלט צו און קושט אים).

משה :

דאָס פאָלק איז מדבר.
 ווען כ'האָב צוערשט דערזען די פעלזיקייט
 און גליענדיקע נאָקעטקייט פון מדבר,
 האָט אימה דורכגענומען מיינע גלידער.
 נאָר כ'האָב געוואוסט —
 אין שטומעניש פון מדבר אָטעמט אייביקער,
 און כ'האָב געהערט מיט דאָרשט און לעכצעניש
 ביז כ'האָב דערהערט.
 דאָס פאָלק איז מדבר.
 אין האַרטער שטייניקייט פון נוגשס פויסט,
 האָט זיך באַהעפט מיט אייביקן
 פאַרהוילן אין די טיפע טיפענישן.
 און דערנער וואַקסן פון דער שטייניקייט.
 נאָר כ'ווייס — פון טיפער טיפעניש
 וועט זיך אַרויסברעכן דאָס פייער
 און דערנער וועלן ברענען.
 דאָס פאָלק איז מדבר.
 און אַז כ'וועל זיי צונויפפירן —
 די צוויי מדבריות —
 וועט דער פאַרשטיקטער גלי אין פאָלק דערשפירן
 דעם אָטעם פון דער וועלט,
 ווי איך האָב אים דערשפירט,
 און ס'וועט פון פאָלק און וועלט אַ זיווג ווערן
 אין איינקייט מיטן איינס,
 אין גאַנג צום איינס, צום אייביקן.

ג

(ביינאכט אין אהרנס הויז. ס'ברענט אויפן טיש אן אויל-לעמפל,
באלייכט די פנימער פון ביידע ברידער. ארום זיי איז נאכט).

מ ש ה :

עס איז שוין שפעט גענוג. זיי האָבן שוין געמעגט
דאָ זיין.

א ה ר ן :

זיי וואָרטן ביז נאָך האַלבער נאָכט.
האַסט דאָך געזען די שרעק אויף זייערע פנימער
ווען זיי האָבן פון אונדז אַוועקגעקערט זיך
ביי פּרעהס טויער.

מ ש ה :

מער ווי שרעק. אויך שנאה.

א ה ר ן :

איצט וואָרטן זיי די שטאַט זאָל איינשלאָפן.
מען זאָל זיי נישט דערזען אַריינגיין אין מיין הויז.

מ ש ה :

אין הויז פון די וואָס דאַרפן זיי דערלייזן.

א ה ר ן :

ס'גייט אויס צו זייער לייב. דאָס פּאַלק ווערט בלויז געיאָגט.
נישטאָ קיין שטרוי אויף ציגל — גייט מען זוכן.
מען טרייבט פון איין אָרט — לויפט מען ערגעץ אַנדערש.
דער חשבון פאַר דער טעגלעכער צאָל ציגל ווערט
פון זיי געמאַנט, פון זיי — די שוטרים. און די בייטש
אויף זייערע רוקנס פאַלט.

מ ש ה :

ווען זיי האָבן געזאָלט
דעם ערשטן מאָל מיט אונדז צו פּרעהן גיין,
איז שטראָף נאָך איבער רוקנס נישט געהאַנגען.
נאָר ביז צו פּרעהס טויער איז מיט אונדז פון זיי
קיין איינער נישט געבליבן. אויסגערובען
צו איינעם און צו צוויי.

אהרן:

זיי האָבן נישט געוואָגט
אונדז אָפּוואַגן, און גיין מיט אונדז געשראַקן זיך.

משה:

זיך נישט געשראַקן היינט ווען רוקן האָט פאַרזוכט
דעם בייטש. דער בייטש פון נוגש גיט מער מוט
און גבורה ווי דער וואונטש דערלייזט צו ווערן.

אהרן:

האָסט עס געוואוסט. זיי האָבן דיך געוואָרנט.
און האָסט זיי צוגעזאָגט — די האַנט פון גאָט
וועט פעכטן זייער קריג. נישט זיי אַליין.
האָסט נישט געדאַרפט זיי מיטרופן צו פרעהן
און שטעלן צום נסיון אָפּצונאַרן דיך.

משה:

איז דאָס די איינציקע גענאַרעריי?
יא, כ'האָב זיי צוגעזאָגט. ווען כ'האָב דערזען
די פנימער און האָב דערהערט די רייד פון זיי,
איז מיר צושטאַנד געקומען דאָס פאַרוואַס
כ'האָב זיך אַזוי געשראַקן. ס'האָט דאָס בלוט
פון ברודער זיך אין מיר אויף זיי צעיאַמערט
און איך בין גרייט געוואָרן טראַגן בערג פאַר זיי
אויף מיינע אַקסל און די טיפקייטן פון ערד
און הערשאַפטן פון הימל רופן זיי צו הילף.
בין איך אַהערגעקומען און דערקענט זיי.
זיי זיינען קנעכט נישט בלויז ביי פרעהן, נאָר נאָך מער
ביי זייער בלינדער תאוה אויסצוגלייכן זיך
מיט פרעהס פאַלק, מיט פרעהס האַרן. כ'האָב דערזען
נישט בלויז די ציגל-קנעטער אין די היילן-שטיבלעך,
נאָר זייערע ברידער אין די ברייטע הייזער
באַפּוצטע לויטן שטייגער פון די האַרן,
דערזען די ווייבער זייערע, באַהאַנגענע
מיט צירונג און דערזען די קנאה — פונעם קנעכט
צום רייכן ברודער און פון אים — צום האַר ...

א פאלק, א פאלק א גאנץ אין קנעכטשאפט לעבט
 נישט אונטער בייטש פון האר, נאר אונטער בייטש
 פון תאוה איינצוקויפן זיך די פעטע זעט
 און וואוילטיקן פון האר. און איך, דער מדבר-מענטש,
 דער באַרוועסער, מיט האַרבן זאָק אויף לענדן,
 מיט ערד פאַר אַ געלעגער און מיט הימל פאַר
 אַ דאָך — איך דאַרף עס זיי מיט אהיהס מאַכט
 אַרויספירן פון פרעהס פלייש-טעפּ אין אַ לאַנד
 וואו אייגענע פלייש-טעפּ זאָלן גרעסער זיין
 און מילך מיט האַגניק זאָל איבער די מיילער רינען...

א ה ר ן :

און וואָס האַסטו געוואָלט ? די קנעכטשאַפט זאָל ביי זיי
 דערוואַרגן אויך די גלוסטונגען פון מענטש
 צו זאָטקייט, פרייד פון אויג און פרייד פון האַרץ ?
 זיי זיינען מענטשן ! קנאה צו די האַרן
 איז קוואַל פון זייער ווילן צו דערלייזונג.
 די קנאה האָט זיי אַפגעקערט פון גאָט
 פון זייערע אַבות. אמת ! ווייל די געטער
 פון פרעהן רעגענען מיט זעטיקייט און מאַכט
 און הערשאַפט און דער גאָט פון זייערע אַבות
 האָט זיי פאַרקויפט פאַר קנעכט. זיי ווייסן וואויל,
 אַז אַלע געטער זיינען האַלץ און שטיין
 און זייער גאָט איז האַר פון ערד, פון הימל.
 איז וואָס פאַרלאַנגען זיי פון אים ? ער זאָל זיין מאַכט
 באַווייזן איבער פרעהס געטער. אויסקויפן
 פון קנעכטשאַפט און זיי מאַכן פאַר אַ פאלק
 אי זאָט אי מעכטיק ווי דאָס פאלק פון פרעהן.
 זיי זיינען מענטשן ! נישט אין נאַקעטקייט
 פון מדבר טוט זיך זיי דערקענען גאָט.
 נאַר אינעם ברויט אויף זייער טיש און אין דער רוי
 ביי זייער שוועל. זיי האָבן נישט גענאַרט דיך.
 האַסט זיך אַליין גענאַרט. דורך יאָרן מדבר
 פאַרגעסן וואָס איז מענטש.

משה :

און דו געדענקסט!
 ביסטו געגאנגען פרעהן איינריידן,
 אַז ווילסט דאָס פּאַלק אַרויספירן אין מדבר
 קרבנות ברענגען צו דיין גאָט. אַ פּאַלק אַ גאַנץ
 מיט ווייב און קינד, מיט פי און רינד אין מדבר פירן
 קרבנות ברענגען... און געמיינט, אַז פרעה
 וועט לאָזן זיך גענאַרן. און דיין ערשטע דינסט
 צום גאָט פון צדק וואָס דאַרף אויסשטרעקן
 אַ האַנט פון צדק, איז געווען אַ שקר.

אהרן :

ווען איך זאָל לאָזן דיך אין פנים פרעהן
 די נאַקעטקייט פון אמת דינעם וואָרפן:
 — באַפריי מיין פּאַלק, ס'וויל מער ביי דיר נישט שקלאַפן —
 וואָלט שטראַף אויף אונדזער רוקן צען מאָל האַרבער נאָך
 געווען ווי איצט.

משה :

האַסטו געמיינט — דו כאַפסט אַרויס
 פון מיר דעם אמת, אַבער פרעה ווייס.
 און פאַרן אמת איז די שטראַף. און שטראַף אַצינד
 איז בלויז אַן אָנהויב. זי וועט האַרבער ווערן.
 יא, איך דאָס פּאַלק וועל שווינען. אהיהם מאַכט אַליין
 וועט פירן די מלחמה. נאָר אויף מיר
 האָט פרעה נישט קיין שליטה. וועט זיין צאָרן
 זיך שטילן אויפן פּאַלק, און ס'דאַרף זיין גרייט.
 און וויסן צוליב וואָס די שטראַף, פאַר וועמען.
 און וויסן אזיך צו וואָס מען גייט אין מדבר.
 דו הערסט? אין מדבר! נישט קרבנות ברענגען,
 נאָר צו דערקענען אים וואָס האָט געשיקט מיך.
 און כ'וועל נישט מיטנעמען מצרימס טיך מיט פיש
 און נישט מצרימס פאַשע מיט די אַקסן.
 ווער ס'קען זיך מיט די פלייש־טעפּ נישט צעשיידן,

זאל בלייבן דאָ. אין מדבר וועט מען גיין!
 אַהין וואו אהיה רעדט פון גראָז און שטיין.
 און ווער ס'איז גרייט אויף מדבר — דאַרף זיין גרייט
 אויף פרעהס שטראַף און וויסן — ס'איז אַ קרבן.
 זאַל פרעהס פּאַלק ביי זיינע געטער קויפן
 די זעט און מאַכט מיט בלוט און רויך פון אַקסן.
 ווער ס'האַט אַהער געשיקט מיך וויל אַ קרבן
 פון מענטש — זיין קנאה, גייציקייט און דאַרשט
 פון נישט געשטילטער, בריענדיקער תאוה.
 צו זיי, צו די גערייניקטע, וועט אהיה
 אַנטפלעקן זיך און מאַכן זיי צום פּאַלק פאַר זיך.
 (אין לויף פון אַט די רייד שטעלט ער זיך אויף און שטייט אַ ברוי-
 זיקער איבערן ברודער. אַזוי דערזען אים די זקנים אויך, וואָס
 שלייכן זיך אַריין אין דער פינצטער).

אַה רן (דערזעט די זקנים, שטעלט זיך אויף):
 ווי שלעכט זיינען די בשורות וואָס איר ברענגט אונדז?

ערשטער זקן:

דער צאַרן פרעהס ברענט. ער וועט די גזירה
 נישט אַפּשאַפּן. אומזיסט געווען די טרערן.

צווייטער זקן:

דערצייל דעם גאַנצן אמת.

ערשטער זקן:

ווי אַ שעפּס
 צעריסן צווישן וואָלף און פּאַסטעך ווערן מיר.
 פון פרעהס ציין וויל משה אונדז אַרויסרייסן
 און צווישן ביידן ווערן מיר פאַרצוקט.

דריטער זקן:

און נישט אויף אהרנען דער צאַרן, בלויז
 אויף משהן. ער וועט אים מיט זיינע הענט
 אַליין דערמאַרדן — זאָגט ער — אויב ס'וועט משה
 זיך ווידער אויף זיין שוועל באַווייזן.

ערשטער זקן:

איר האָט געלעבט ביי מיר צופרידן — זאָגט ער.
 איך האָב צו אייער גאָט זיך נישט געמישט.
 באַפרייט פון אַרבעט די לויים — זאָלן זיין
 די אויפזעער אויף אייך און שטיין פאַר אייער גאָט.
 געפעלט אייך נישט ביי מיר? ווילט איר מיך אָפנאַרן,
 אַנטלויפן? ליבער אייך אַ ווילדן מענטש
 אין מדבר נאָכגיין איידער אַרבעטן ביי מיר?
 זענט איר געמיינע קנעכט! פאַרדינט איר נישט מיין גנאָד,
 דאַרף מען אייך לערנען ווי צו שעצן גוטס. נישטאָ
 פאַר אייך קיין שטרוי — און ציגל זאָל נישט פעלן.
 אַזוי האָט ער געשריען.

דריטער זקן:

און מיט בייטשן
 צום טויער האָבן זיינע דינער אונדז געיאָגט.

משה:

און איר — וואָס ווילט? ער זאָל אייך ליב האָבן?

ערשטער זקן:

פאַרגיב אונדז, געטלעכער, מיר זיינען קנעכט.
 ווען מיר האָבן די בשורה פון דיין אַנקום
 געבראַכט צום פּאָלק — — —

משה:

צו וועלכן פּאָלק? די ציגל-קנעטער,
 די הענדלער מיט די אויסגעצירטע ווייבער,
 די פּי-ציכטער מיט סטאַדעס אויף דער פּאַשע,
 די אויפזעער איבער די האַרנס הייזער?

ערשטער זקן:

די ציגל-קנעטער, געטלעכער! נישט אונדזער שולד
 וואָס הייפלעך אונדזערע האָבן זיך איינגעקויפט
 אין חסד ביי די האַרן און געוואָרן רייך.
 זיי זיינען נישט מיט אונדז. און נישט פון זיי
 דער בלוטיקער געשריי צום גאָט פון אונדזערע אַבות.

פון אונדז — די אַרעמע, געפלאַגטע. האָבן מיר
געבראַכט די בשורה פון דיין אַנקום און דערציילט
ווי ס'לויכט מיט געטלעכקייט פון דיר — האָט זיך אַ פרייד
צעצונדן אין די הייזער. איצט אָבער,
ווען ס'איז אויף אַלעמען געפאַלן פּרעהס שטראַף —

מ ש ה :

פאַרשעלטן זיי מיין נאַמען.

צווייטער זקן :

אַז מיר זיינען קנעכט.

מיר האָבן נישט קיין כוח מער צו בייגן
די רוקנס אונטער נייער פּלאַג. די הערצער קוים
זיי האַלטן זיך אין די צעבראַכענע לייבער.
אַ מילדער בליק פון האַר איז אונדזער ליכט
און זיין געבייזער — אונדזער שוואַרצע נאַכט.
פון פּרעהס צאַרן ווערט פאַרלאַשן אונדזער טאַג.

ערשטער זקן :

דעריבער זיינען מיר געקומען, געטלעכער,
דיר פּאַלן צו די פּיס און בעטן : שייד זיך אָפּ
אַצינד און לאָז די ביזע שעה פאַרבייגיין.
זאַל פּרעה הערן, אַז דו ביסט אַוועק,
זאַל אָפּטאַן זיך פון אונדז די שטראַף און ס'וועט דערנאָך
דאָס פּאַלק דערמאַנען זיך און רופן זיך צוריק.

מ ש ה (פאַרמאַכט די אויגן) :

צו וועמען האַסטו מיך געשיקט ?
איך ווייס,

די וויסטעניש פון שטיין און זאַמד
איז נישט קיין מדבר.

דאָרטן ביסטו גאַנץ און אייביק.

דו ביסט אין אַלץ און אָפּן.

מדבר איז די וויסטעניש פון מענטש,

פון דעם צעבראַכענעם, דערטרונקענעם

אין פּחד און אין גלוסטונגען פון לייב.

דאָ האַסטו צייכנס בלויז,
 דאָ האַסטו פונקען בלויז פון זיך
 אין מענטש פאַרגראַבן
 ווי אין פאַרלייגטע היילן אונטערערדישע,
 און פון די היילן דאַרף מען זיך אַרויסגראַבן
 צו טראַפּעלעך, צו פונקעלעך,
 אַז דו זאָלסט אויך אין וויסטעניש פון מענטש
 זיך אַנצינדן און ווערן דו.
 אויף דעם האַסטו געשיקט מיך.
 אַז איך זאָל זיין דער אויפגראַבער.
 אַז איך זאָל אין די היילן פינצטערע
 פון זייערע נשמות זיך אַרונטערלאָזן
 און דאַרטן זיך געפינען
 און ברענגען זיי צו דיר
 דורך דיר באַלויכטענע.
 און אַז זיי טרייבן מיך ?
 און אַז דער מדבר וויל מיט דיר נישט אויפגיין ?
 דו שווייגסט ?
 דו זאָגסט — ס'איז מיין נסיון.
 אויף דעם בין איך געשיקט געוואָרן
 און מאַכט געקראַגן
 איך זאָל דאָס מדבר-פּאַלק
 מיט דייע וואונדער אַנצינדן.
 איך וועל אים צינדן, צינדן, צינדן ...

ז ק נ י ם

(פון זיינע רייד צעפאַלן אויף זייערע פנימער, הינטערוויילעכס רוקן
 זיך אַרויס).

משה דערוואַכט, קוקט אין דער לידיקייט פאַר זיך):

זיי האַבן מיר געענטפערט. אויסגערוגען.
 איך בין אַליין. אַליין אַנטקעגן זיי.
 אַליין אַנטקעגן פרעהן. איך אַליין
 דאַרף ביידן בייקומען. די מאַכט פון פרעהן
 און אַנמאַכט פון די קנעכט זיינע אַליין.

א ה ר ן :

וועסט גארנישט בייקומען, אויב דו וועסט בלייבן דא.
מיט דיר דאָ וועט ער זיי פארטיליקן.
אַ חסד טו מיט זיי אַצינד און גיי.

מ ש ה :

און מאַרגן וועסטו אַ געבויגענער
צו פרעהן קומען אַנוואַגן: — מיין ברודער,
דער ווידערשפעניקער, האָט אונדז פאַרלאָזט.
זיי האָבן אים פאַריאַגט, די קנעכט דיינע,
מיר זיינען דיר געטריי. זיי מוחל אונדזער זינד.

א ה ר ן :

אַז איך וועל דאַרפן, וועל איך גיין. אַראָפּנעמען
די שטראָף און לינדערן דעם יאָך פון פאַלק —
אַז איך וועל דאַרפן, וועל איך גיין.

מ ש ח :

אין נאַכט אַריין.
כ׳בין דעמאַלט נאַכן מצרי אויך אין נאַכט אַוועק.
אַ דאַנק דיר, ברודער, וואָס דו האָסט פון מיטן וועג
אַהיים צוריקגעשיקט מיין ווייב און קינדער,
איך זאָל נישט דאַרפן פירן זיי אַצינד מיט מיר
אין נאַכט אַריין. די נאַכט איז מיינע. מיינער איז
דער מדבר. מיינס דאָס זיין אַליין מיט מדבר.

ד

(ביי פרעהן, טראַן־זאָל. ער — אַ מידער מענטש אין הויכע זעכ־
ציקער, ס׳געגאַלטע פנים — שטייף. נאָר אונטער די אויגן —
זעקעלעך. די נאָז פאַרשפיצט און ליפּן דיין. פון ביידע זייטן טראַן
— די וואַך. אַרונטער טרעפּ — די סוויטע: האַרן און חכמים.
מיט קאָפּ געבויגן פאַר די טרעפּ צום טראַן — אַ האַר).

פ ר ע ח :

און אונטערטרייבן קען מען נישט?

ה א ר :

זיי פאלן איצט
שוין יעדן טאג אין הונדערטער. די אלטע קוים
א פאר חדשים דויערן. די יינגערע —
א יאר. מער ווי די נאכט צום שלאפן און די צייט
פאר זייער מאלצייט קריגן זיי קיין רו נישט.

פ ר ע ה :

ברענג אנדערע.

ה א ר :

פון וואָנען, ליכטיקער ?
אז קיין מלחמות פירן מיר נישט מער
און קיין געפאָנגענע, קיין פרעמדע, איז נישטאָ — — —

פ ר ע ה :

נעם די וואָס זיינען שולדיק צינזן פאר דער ערד.

ה א ר :

וועט וויסט ווערן די ערד. ווען ס'בלייבן חובות
און ס'צאלט נישט אָפּ אַ שניט, וועט אָפּצאלן
אַ צווייטער. אָבער צונעמען די הענט,
וועט בלייבן וויסט די ערד און דאָרפסט די תבואה.

פ ר ע ה :

איך ווייס נישט וואו זיי זוכן. נעם זיי וואו דו ווילסט.
ס'איז וואוילגעפעלן אַמאָנען צו לאָזן
מיין גרויסן פאָטער לעבן ביז צו ניינציק יאָר,
און איך, דער שפראַך פון יונגן כוח זיינעם,
זאל ביז מיין עלטער מוזן וואָרטן אויפן טראָגן.
דעריבער דאָרף מיין הויז און אייביקייט
זיין קלענער, אַרעמער ווי זיינס ? און אַז ער האָט
מיר ברידער, שוועסטער, ווייבער אָן אַ צאל געלאָזט
צו עסן ביי מיין טיש, איז נישט די שפע
פון לאַנד גענוג צו קויפן קנעכט אויב קענסט זיי נישט
פון קריג מיט פרעמדע און פון פעלדער נעמען ?

ה א ר :

אז וויפל כ'זאל נישט ברענגען, ליכטיקער,
וועט אלץ דאס בויען דויערן נאך לאנגע יאר.

פ ר ע ה :

איז בוי צוערשט די קאמערן פאר מיר
און פאר מיין הויזגעזינד. און שפעטער — ברייטער בוי,
בוי העכער, מעכטיקער, בוי צוואנציק, דרייסיק יאר
עס זאל מיין הויז אין אייביקייט נישט קלענער זיין
ווי די פון מיינע אבות. גיי און קום נישט מער!
(דער האר, געבויגן, טרעט אָפּ הינטערוויילעכט).
ווער נאך ?

ה ו י פ - ה א ר :

דיין קאמאנדיר פון כנען, ליכטיקער

פ ר ע ה (צום קאמאנדיר וואָס קומט אַרײַן):
וואָס ברענגט דײַך דאָ ?

ק א מ א נ ד י ר :

דער וואונטש צו זען דיין געטלעך ליכט.

פ ר ע ה :

דערצייל.

ק א מ א נ ד י ר :

ס'איז שטיל ביים ירדן. מלכים צאלן צינן
און ס'וואַרפט דיין נאָמען אָן אַ פּחד אויפן לאַנד.
נאָר ס'איז שוין יאָרן זינט דו האָסט די כנענים
צעטראַטן מיט דיין רייטוואָגן און אָפּגעקויפט
דעם חתי. וואַרט דער חתי אויפן ברויט פון דיר
און ס'קומט דאָס ברויט נישט. זאַמלט ער די פּעלקער
און זאָגט זיי צו באַפרייען פון דיין הערשאַפט.
און מיטן גאַרניזאָן, וואָס דו האָסט מיר באַוויליקט,
וועל איך נישט אויפהאַלטן דיין הערשאַפט, ליכטיקער !

פ ר ע ה :

איך האָב נישט מער קיין זעלנער דיר צו שיקן.
גענוג די צינן-צאַלער אַוועקרייסן פון פעלד.

אז כיוועל די זעלנער אויך פון אַקער שיקן
צוריק צום שפּיז — ווער וועט דאָס ברויט באַזאָרגן?
נישט פאַרן חתי שוין — פאַר אונדז אַליין.

קאַמאַנדיר:

דיין גרויסער רום, דער רום פון פאַטער דיינעם,
דער רום פון אונדזער וואָפּן מאַנט, מיר זאָלן — — —

פּרעה אויפגערעגט):

וואָס שטעכסטו מיר די אויגן מיט מיין פאַטערס רום?
איך האָב אַליין מיין מאַכט ביים ירדן איינגעשטעלט — — —

קאַמאַנדיר:

דיין נאָמען וואַרפט אויך איצט אַ פּחד אָן
אויף אַלע פעלקער.

פּרעה:

האַלט אים אויף, דעם פּחד,
מיט וואָס דו ווילסט. מיין פאַטער אין מיין עלטער אויך
האַט קיין מלחמות נישט געפירט מער. זיך פאַרלאָזט
אויף זיינע קאַמאַנדירן — זיי זאָלן פאַר אים
די זיגן אויפהאַלטן. דו קענסט נישט? וועל איך דיר
אַ נחלה איינטיילן מיט קנעכט און שאַף מיר ברויט.
מיט קנעכט אין פעלד וועסטו זיך בעסער אויסטויגן
ווי מיט מיין הערשאַפט אין אַן אונטערטעניק לאַנד.

קאַמאַנדיר (טרעט אָפּ):

איך בין דיין דינער, ליכטיקער.

פּרעה:

ווער נאָך איז דאָרט?

הויף־האַר:

צוריקגעקומען ער, דער משה.

פּרעה:

ווידער ער!

(כאַפט פּון אַ לייב־וועכטער אַ שפּיז, שטייט גרייט).

משה (קומט אריין):
וואָס וואָרפסטו נישט?

פרעה (גרימיק):
דו לאָזסט נישט.

משה:
ביסט דאָך האָר און גאַט.

פרעה
(לאָזט פאָלן פון דער האַנט דעם שפּיט, בלייבט זיצן):
צו וואָס ביסטו צוריקגעקומען? נאָך אַמאָל
מיר איינריידן — דו ווילסט דיין פאָלק אַרויסנעמען
אין מדבר, צו דיין גאַט קרבנות ברענגען?

משה:
איך וויל מיין פאָלק פון דיר אַוועקנעמען.

פרעה:
וואָס קומסטו מיר דערציילן? קענסט עס נעמען — נעם!

משה:
איך וויל, אַז דו זאָלסט זיי אַרויסשיקן.
זיי האָבן אָפּגעדינט דעם פרייז פון ברויט פאַר זיך
און פאַשע פאַר די פי וואָס איר האָט גנעדיק
די זיידעס צוגעטיילט אַמאָל אין גושן.
זיי האָבן אָפּגעזאַלט פאַר אַלין, און ס'איז שוין צייט
דעם חשבון אָפּצושליסן. לאַז זיי גיין.

פרעה:
איך פיר מיט שקלאָפּן קיין חשבונות נישט.
אַ שקלאָפּ געהערט זיין האָר. און אַקאַרשט איז געווען
דער מייסטער דאָ וואָס בויט מיין היים אין אייביקייט
און זיך געקלאָגט: אים פעלן שקלאָפּן. טראַכט איך:
נאָך צופיל פון דיין פאָלק אין וואוילטאָג לעבן דאָ
ווי הענדלער, פי-ציכטער און אויפזעער
ביי מיינע האָרן. וועל איך אַלעמען פאַרשפּאַנען
ביים קנעטן ליים און הובלען פעלזן פאַר מיין היים.

משה :

דער טראַן-זיצער, וואָס האָט אַמאָל אין גושן
אַ היים פאַר זיי געמאַכט, האָט נישט געפאַנגען זיי
אין קריג און נישט געקויפט פאַר קנעכט. מיט בייטש
האָט איר אין שקלאַפּן-יאָך פאַרשפּאַנט זיי.

פּרעה :

רעכט געטאָן!
גענוג פאַר מדבר-שלעפּער אויב מען לאָזט זיי
זיין קנעכט אין אַמאָנס לאַנד.

משה :

הער אויס, מערנעפטא!

פּרעה :

ווי וואָגסטו מיך ביים נאַמען אַנצורופן?

משה :

איך האָב עס שוין געטאָן אַמאָל. געדענקסט נישט.

פּרעה :

ווער ביסטו?

משה :

נישט קיין ברודער דיינער. כ'זאָל עס זיין —
צי קענסטו דען געדענקען אַלע זין און טעכטער
פון אַלע ווייבער פון דיין פּאָטער? ... כ'בין עס נישט.
נאָר ס'האָט אַמאָל אַ שוועסטער דיינע פונעם טיך
אַרויסגעשלעפּט אַ קינד און צווישן אַלע קינדער
דיין פּאָטערס האָט עס אויך געגעסן ביי זיין טיש.
ער האָט עס נישט געקענט, ווי נישט דערקענט אויך
די אייגענע. נאָר איך געדענק. אויך דיך
געדענק איך.

פּרעה :

דו ביסט דער וואָס האָט צוליב אַ שקלאַף
געטויט אַ מצרי און אַנטלאַפּן.

משה :

איך בין דער.

פרעה :

קומט דיר נאך טויט פון דעמאלט.

הארן :

— טויט אים, ליכטיקער!

— הייס אים ארויספירן.

— פארשטיינען אים!

משה

(נעמט קלאַפּ מיטן שטעקן אינעם שטיין פון דיל. די שרייער אויפגערגטע, קערן זיך צו אים מיט פויסטן. קלאַפּט ער צאָרן־דיקער. און פּלוצעם די קולות פון די שרייער ווערן חיהש, ווילד. זיי מאַטערן זיך ווערטער אויסצופורעמען מיט שטומע צינגער, קענען נישט און רעווען. די אַנדערע אין פּחד בלייבן שטום):

אַז דו וועסט הייסן זיי אַרויספירן.

וועל איך דיר האַבן נאָך עפעס צו זאָגן.

פרעה

(אַ צייכן גיט. מען פירט אַרויס די שטומע שרייער).

משה :

איך בין באַגאַנגען אַ פאַרבּרעכן דעמאלט.

נישט קעגן נוגש מיט דער בייטש, נאָר קעגן די

וואָס האַבן אַפּגעצאַלט פאַר מיין אַנטלויפן.

נאָר כ'האַב נאָך דעמאלט נישט געוואוסט — כ'פיר אויס

אַ העכערן באַפעל. און נישט געוואוסט —

איך שטיי נישט אונטער דיין געזעץ. היינט ווייס איך.

און כ'קום ביי דיר נישט בעטן. אויך נישט מאַנען

ביי דיר קיין יושר. אויב דו ווייסט אפשר פון רעכט

און אומרעכט פאַרן האַר — פאַר שקלאַפּן ווייסטו נישט.

ווי דו האַסט נישט באַנומען דעמאלט ווי מען קען

צוליב אַ שקלאַף אָן אויפּזעער פון פרעה טויטן.

אזוי באַנעמסטו איצט נישט ווי עס ווילן קנעכט

אַראַפּוואַרפן דעם יאָך פון זייער האַר.

און וועסט עס נישט באַנעמען. זאָג איך בלויז:
 מיין פאַלק האָט אָפגעדינט פאַר אייער גנאָד
 און וויל פון אייך אַוועקגיין. לאָז עס פריי.

אַן אַלטער האַר:

דערלויב מיר, ליכטיקער, צו אים צו רעדן.

(צו משה):

איך זע — ביסט אַ שליח פון דיין גאָט.
 ער גיט דיר כוח צייכנס צו באַווייזן.
 איז שוין געווען ביי אונדז אַמאַל אַן איכנאַטאָן,
 וואָס האָט געלעסטערט רע און אַמאַן און פאַרשוועכט
 די טעמפלען זייערע, נאָר ער אַפילו, ער
 איז נישט אַזוי אַראָפּ פון זינען ער זאָל הייסן
 באַפרייען קנעכט. באַפרייען קנעכט! ווי קען מען
 די ווערטער גאָר צונויפבינדן? אַ קנעכט איז קנעכט.
 דער ליכטיקער זאָל היינט דיין פאַלק באַפרייען,
 וועט מאַרגן דער סאָלדאַט נישט וועלן גיין אין קריג,
 דער פויער וועט זיין ברויט נישט צושטעלן,
 דער דינער וועט זיך אַפזאָגן צו דינען,
 און פעלקער שפּלע — צו צאָלן ציבן.
 דו ווילסט אַ חורבן ברענגען אויף דער וועלט.
 וואָס פאַר אַ גאָט וויל אומברענגען אַ וועלט?

משה:

ווען וועסטו מיר אַן ענטפער געבן, פרעה?

פּרעה (צום הויף):

פאַרלאָזט מיך! איך וויל בלייבן דאָ מיט אים אַליין.
 (די האַרן און די וואָך גייען אַרויס).
 איך וויל באַנעמען, משה! זעסט — איך רוף דיר אַן
 ביים נאָמען. כ'פיל אין דינע רייד דיין שנאה.
 נישט צום באַדריקער פון דיין פאַלק. צו מיר,
 מערנעפטא. זאָג — פאַרוואָס האָסטו מיך פיינט?

משה:

דו פילסט עס? ביסט גערעכט. דורך דיר האָב איך דערקענט
 דאָס שלעכטס פון אייך. אויך איך אין פרעהס הויף

בין נישט אומזיסט געשיקט געוואָרן. יאָ, אויך איך.
 דו מיינסט — פון דיר, פון פּאַטער דיינעם קומט די בייטש
 פון שקלאַפּעריי אויף יעקבס שטאַם? נישט אמת!
 דאָס האָט מען זיי אין הונגער־יאָר געשיקט אויף זעט
 פון כנען קיין מצרים און געלאָזט דערפאַר
 מיט קנעכטשאַפט צאלן אַנצוועסן זיך צו זעט
 מיט אייער ביז, רציחה, גאוה, אומצוכט
 און עס דערנאָך ווי מיאוסקייט אַרויסשפּייען.
 און מיך האָט מען אין פרעהס הויף געשיקט
 איך זאָל דערקענען וואָס איז מאַכט און הערשאַפט,
 דערזען ווי ברודער ווינטשט דעם ברודערס טויט
 צוליבן טראָן און אַלע ווינטשן זיי דעם טויט
 פון פּאַטער — — —

פ ר ע ה :

האַסט עס אַלץ געזען?

מ ש ה :

געזען. און דו

דער ערשטער האָסטו דעם האָס צו אייך פאַרפלאַנצט אין מיר.
 איך בין פון דיר אַ פאַר יאָר עלטער. פלעגסטו אָפט
 מיר נאַכגיין. מיך האָט ס'בלוט פון שטאַם געצויגן
 אין דרויסן צו די ליים־שטיבלעך פון פויערים
 און קנעכט. און איינמאַל האָבן מיר ביים ברעג פון טייך
 געטראָפן קינדער שפילן זיך. האָט פלוצעם
 אַ קראַקאָדיל פאַרגנבעט זיך, אַ כאַפּ געטאָן
 אַ קינד און מיר האָבן געזען ווי ס'ווערט
 אין זיינע ציין צעריסן. כ'האַב פאַרדעקט
 דאָס פנים, און געשריי האָט מיך געוואָרגן.
 און דו — דו האָסט געלאַכט.

פ ר ע ה :

געלאַכט?

מ ש ה :

געלאַכט.

פ ר ע ה :

אצינד געדענק איך, נישט דאָס קינד. כ'געדענק דיין כעס.
פון כעס דיינעם האָב איך צום ערשטן מאל דערפילט
דעם טעם פון קרענקונג און באַנעמען נישט געקענט
פאַרוואָס דו האָסט פון מיר זיך אָפּגעקערט.
פאַרוואָס האָסטו מיר דעמאלט נישט געזאָגט ?

מ ש ה :

אַז דו באַנעמסט נישט איצט דעם מאָרד פון טויזנטער
וואָס קומען אום ביים בויען וואָס דו רופסט
דיין „הויז אין אייביקייט“ — ווי וואָלט דיך דעמאלט
גערירט אַ שקלאַפּן-קינד ביים קראַקאָדיל אין מויל ?
דו ווייסט פון פרעהס, פריסטערס, קאַמאַנדירן, האָרן,
דו ווייסט פון פויערים, סאַלדאַטן, שקלאַפּן —
נאָר וואָס איז מענטש — דאָס האָט מען אין די טעמפלען
פון רע און אַמאָן קיינעם נישט געלערנט.

פ ר ע ה :

וואָס מיינסטו — מענטש ?

מ ש ה :

דאָס וואָס גלייכט אויס דעם שקלאַפּ
מיט פרעהן. מענטש איז דער וואָס אייביקער
האָט אים באַשאַפן אין זיין פורעם און באַשענקט
מיט העכסטן גאָב פון אַלע ברואים — וואָרט.
מענטש איז דאָס זיין פון אייביקן אין לייב און בלוט.
און אייביקייט פאַר מענטש איז איינע. יא. פאַר דעם
וואָס ליגט אַ באַלזאַמירטער אין אַ באָרג
פון שטיין געהובלטן און פאַר זיין שקלאַפּ וואָס איז
אין שטיין פאַרמויערט — אייביקייט איז איינע.

פ ר ע ה :

און איכנאטאן — האָט ער געוואוסט פון מענטש ?

מ ש ה :

ער האָט געוואוסט — ס'איז דאָ איין פאַטער און איין קוואַל
פון לעבן, אָבער אַז דער קוואַל איז אַלעמענס
און אַז ביים פאַטער זיינען אַלע מענטשן קינדער —

דאָס נישט. אויך ער האָט פאַר זיין פּאַטער-גאַט
געבויט אַ שטאַט מיט שקלאַפּן-בלוט, אויך ער ווי דו
וואַלט זיך צעלאַכט ווען קראַקאַדיל עסט אויף
אַ שקלאַפּן-קינד.

פ ר ע ה :

און ווער האָט דיך געלערנט?

מ ש ה :

דאָס בלוט פון מיינע אַבות, פון די פּאַסטעכער,
די מדבר-שלעפּער. ס'האָט דער פּאַסטעך ליב זיין שאַף.
ער ווייס — דער גורל פון דער שאַף איז — ווערן
אַמאַל אַ מאַלצייט. נאָר ווי לאַנג ער פּיטערט עס
האָט עס דער פּאַסטעך ליב. און ווער עס לעבט
אין מדבר איז נישט קנעכט. אַפילו ווען ער דינט
אַ האַר, איז מדבר גרעסער ווי די הערשאַפט
פון אַלע האַרן. מדבר אַטעמט אייביקייט.
אַ לעבעדיקע אייביקייט, אַ ליכטיקע.
און אַז דו ווייסט — ס'איז אַ באַשעפּער דאָ
וואָס איז דער קוואַל פון ליכט און פון דיין זיין,
און אַז דו ווייסט — אַן ליבשאַפט קען נישט פּיטערן
זיין שאַף דער גוטער פּאַסטעך און ער טיילט נישט אַפּ
די ווייסע פון די שוואַרצע — ווייסטו אויך:
עס רוט דאָס אויג פון אייביקן מיט ליבשאַפט
אויף אַלע זיינע קינדער. דאָס ווייס יעקבס שטאַם.
דאָס וויסן האַבן זיי געבראַכט אין גושן,
און אויך אין שקלאַפּעריי ביי דיר געבליבן פריי.
אַ קנעכט, וואָס נעמט זיין גורל אָן, איז שטום.
זיי שרייען. שרייען ווייל זיי ווייסן: נישט קיין קנעכט,
נאָר זייער פּאַטערס קינדער זיינען זיי.

פ ר ע ה :

און דאָס איז מענטש? איך האָב עס נישט געוואוסט אַזוי
און דאָך געוואוסט עפעס. מיין עלטער-זיידע
איז נישט געווען קיין פרעה. און ס'קען מאַרגן
אַ מדבר-מחנה אַניאָגן, מיין טראַן פּאַרכאַפּן
און שטעלן מיך אונטער דער בייטש ווי איך

די ברידער דיינע. כ'וועל אויך זאגן דאָס
וואָס דו האָסט נישט דערזאָגט: איך אויך בין שקלאַף.
דו האָסט געקענט דעם הויף. דעם האָס, די שפּיז,
דעם גיפּט אונטער דער פּאַלע. פון די הונדערט ברידער
האָט אַכציקסטער און פּופציקסטער און דרייסיקסטער
זיך נישט געקענט צום טראָן דערשלאָגן. פינפטער — יאָ.
און צענטער אויך. און איך בין דרייצנטער געווען.
ווי ס'האָט געעגבערט מיך דאָס לעבן פון די צוועלף!
פון יעדן איינעם קראַנקהייט האָט מיך פרייט
און ציטערניש געטרייסלט. יאָרן, יאָרן, יאָרן!
און איך פלעג ווערן קראַנק פון האָס און ציטערניש.
איז נישט, איז נישט קיין פרעה! זאָל ער טויזנט יאָר
נאָך אַפּלעבן, דער אַלטער, זאָלן אַלע
מיט ציין פאַרקריצטע וואַרטן אויף זיין טויט
און איינער אויפן צווייטנס — איך וויל ווערן פריי.
אַצינד פאַרשטיי איך עס. וואָס כ'האַב געוואַלט
איז — ווערן מענטש. ווייל פרעה אויך איז קנעכט.
כ'בין עס געווען ביי בריענדיקער דורשט צום טראָן,
און כ'בין עס איצט ביים טראָן. און איך וויל אויך זיין פריי.
כ'וויל רו. איך וואַלט מיין הויז אין אייביקייט
אוועקגעשאַנקען פאַר אַ צענדליק יאָרן רו.
בין איך אַ קנעכט ביים טראָן. אַ קנעכט. פאַרוואָס זאָל איך
די ברידער דיינע געבן מער ווי כ'האַב אַליין?

מ ש ה :

דו ביסט אַ קנעכט ביי זיך. זיי זיינען קנעכט ביי דיר.
דו ווילסט אַ קנעכט זיין ביי דער מאַכט וואָס קליידט דיך אָן.
זיי זיינען דינער פון אַן אַנדער מאַכט.

פ ר ע ה :

איז מענטש אויך דינער? אויך נישט פריי?

מ ש ה :

דאָס איז אַ דינסט
ביי זיך. די מאַכט איז אייביקייט. די דינסט איז קנופּ
פון מענטש מיט אייביקייט. און דינסט צום אייביקן,
וואָס איז אַ גלייכער פאַטער אַלעמען, איז פרייהייט.

פ ר ע ה :

איז כל־זמן כ'דין דער מאַכט און טראַן בין איך נישט פריי.
 און כ'קען נישט ווערן מענטש. איז דאָך געווען גערעכט
 דער אַלטער דאָ. ווילסט אומברענגען די וועלט,
 ווען יעדער וואָס קען שטיין אַ גלייכער אויף די פיס
 און ס'דרייט זיך אים אַ צונג אין מויל, וועט ווערן מענטש,
 וועט ווערן פריי, איז אויס מיט טראַנען, הערשאַפטן,
 אויס מיט מלחמות און נצחונות, אויס מיט גאַלד
 און קופער. אויס מיט פויערים אין פעלד
 און האַנטווערקער ביי די וואַרשטאַטן. אויס מיט וועלט.
 ווערט מדבר. און דאָס ווילסטו. מדבר ווילסטו.

מ ש ה :

ס'ווערט אויס מיט דיין וועלט. ס'ווערט אַן אַנדערע,
 וואו אייביקער איז הערשער און וואו מענטש דינט זיך.
 פאַר אים די ערד און וואָס אין איר, פאַר אים דער טייך.
 פאַר אים זיין ברויט, זיין קופער און דאָס ווערק
 פון זיינע הענט. ווייל ערד און טייך און וואָס אין זיי
 געהערט צום אייביקן און מענטש איז קינד זיינס.

פ ר ע ה :

איז ווילסטו מיך פון טראַן אַראַפּזעצן?

מ ש ה :

נישט דיך.
 ביז ס'ווערט די וועלט, די אַנדערע, וועסטו
 און הונדערט נאָך דיר זיצן אויף די טראַנען.
 איך וויל מיין פאַלק אַרויספירן. עס זאָל אַליין
 פאַר זיך די הערשאַפט איינשטעלן פון אייביקן.

פ ר ע ה :

אין מדבר?

מ ש ה :

נישט אין מדבר. אינעם לאַנד
 פון וואַנען זיי זיינען אַהער געקומען.

פ ר ע ה :

און ווייזן אַנדערע אַ מוסטער ווי עס לעבט
 אַ פּאַלק אָן טראָן און הערשער. און די פעלקער
 ביים ירדן וועלן זיי דאָס לאַנד אַוועקגעבן.
 און קיניגרייכן וועלן צוקוקן ווי ס'שטעלט
 זיין הערשאַפט איין אַ גאַט פון פרייען מענטש
 וואָס שאַפט אַפּ האַר און קנעכט. און איך, איך, פרעה,
 וועל זיי אַרויסלאָזן און זאָגן : גייט, הייבט אָן
 דעם חורבן פון דער וועלט. . . קענסט מיט דיין שטעקן
 אַ קלאַפּ טאָן, משה, און מיך מאַכן שטום.
 נאָר ביסט משוגע, וואָס דו ווילסט וועט נישט געשען.

מ ש ה :

דער ווילן איז נישט מיינער. איך בין בלויז דאָס וואָרט.
 און ס'וועט געשען. דו קענסט נאָר אויסקלייבן :
 דעם ווילן פּאַלגן, אַדער אָנהויבן אַ קריג.

פ ר ע ה :

איך האָב אָן אַנדער אויסוואַל : לאָזן אין איין נאַכט
 דאָס פּאַלק דיינס אויסשעכטן און ס'וועט דיין גאַט
 נישט האָבן מער מיט וועמען אויפצושטעלן
 זיין קיניגרייך.

מ ש ה :

דער ווילן וועט אַליץ איינס געשען.
 האָט דאָך דיין פּאַטער שוין באַפוילן אויסראַטן
 די ניי-געבוירענע זכרים און דערנאָך
 גענערט מיך ביי זיין טיש. דער שווערד איז בלינד.
 דער ווילן אַבער זעט. און ער וועט אויפמאַנען
 ביי דיר דאָס לעצטע קינד זיינס.

פ ר ע ה :

כ'וואַלט געלאַכט פון דיר
 ווען איך זאָל דיר נישט גלויבן. אַבער הערסט ? איך גלויב.
 צי ס'איז דיין גאַט וואָס וואָרפט אַ פּחד אָן אויף מיר.
 צי דאָס ביסטו, וואָס איך בין יינגלווייז

דיר נאכגעגאנגען — כ'גלויב. און וועל דיר ווידער זאגן
וואס דו האסט נישט דערוואגט. דיין קריג איז נישט מיט מיר.
ס'איז אויך מיט אלע אבות מיינע, אלע טראגען
פון היינט און פון די קומענדיקע דורות.
ווי דו ביסט א שליח — בין איך אויך. דו האסט
אנטפלעקט פאר מיר דעם זין פון יארן ווארטן
און פון מיין מאכט אצינד. דעם מענטש דיינעם,
דאס קינד פון דיין באשעפער, דעם וואס ליבשאפט גארט —
אים דארפן קנעכט. די הארן האבן מאכט.
דו קומסט אין נאמען פון א שקלאפן-גאט. און איך —
מיך האבן אויסגעוויילט די הארן-געטער
צו שיצן זייער הערשאפט. נעכטן האב איך
געבעטן רו. כ'האב נישט געוואלט קיין קריג מער.
נאר אויב עס איז א קריג פאר וועלט, פאר מיין וועלט,
א קריג פאר דורות, פאר פארגאנגענע
און קומענדיקע — בין איך גרייט. און זאל איך אויך
דעם קריג פארלירן — וועל איך זיין דער ערשטער
און אנדערע נאך מיר וועלן אים פירן —
דעם קריג אויף דורות.

מ ש ה :

האסט באנומען, פרעה.
עס הויבט זיך אן דער קריג פון מאכט פון אייביקייט
אנטקעגן מאכט פון האר איבער זיין ברודער.

פ ר ע ה :

זאל ער זיך אנהויבן!

מ ש ה :

ער איז שוין דא.

ח ו י ת - ה א ר (לויפט אריין):

א, ליכטיקער!

פ ר ע ה :

וואס איז געשען?

הויף־האר:

א שטראף.

א, ליכטיקער! א היישעריק, א פינצטערניש,
האט אנגעיאגט און לאזט די פעלדער באקעט.

הארן (אנדערע לויפן אריין):

— אן אומגליק, ליכטיקער!

— א חורבן!

— א געקלאג!

משה:

אז דו וועסט אלץ נאך וועלן אויסמיידן
דעם קריג, וועסטו מיך לאזן רופן, פרעה.
(גיט ארויס).

ה

(דער בארג. עס נידערן אַרונטער — משה, די לוחות אין די אַרעמס,
און נאך אים יהושע — ביידע אויסגעטריקנטע, ביי ביידן די אויגן
פיבערדיק צעגליט).

יהושע:

און איצט, מיין האר, לאז מיר א ווייל דיר העלפן.

משה:

וועסט נאך גענוג משאות טראַגן. דייע. דאָס —
איז מיינס. דו האַסט געקריצט דעם שטיין פאַר מיר,
האַסט לאַנגע טעג מיט מיר געפאַסט. אין פאַטערס הויז
האַט מען דיין לייב נישט אויסגעצערט מיט הונגער.

יהושע (פאַלט אויף די קני, ברעכט אויס אין אַ געוויין).

משה:

דער הונגער האַט דיך שוואַך געמאַכט.

יהושע (אין געוויין):

נישט הונגער.

פון איבערפולקייט פלאַצט דאָס האַרץ אין מיר.
דערלויב מיר עפענען דאָס מויל און ריידן.

משה (זיין האַנט אויף יהושעס קאַפּ):
מיר וועלן זיך דאָ צוועצן און ריידן, מיין זון.
(ער זעצט זיך).

יהושע (אַלץ אויף די קני'):
אַ רגע זען דיין פנים האָט מיר אָפּגעצאָלט
פאַר הונדערט הונגער־טעג, און שטיין פון באַרג
האָט מיר די אַדערן פאַרפלייצט מיט הייליקייט
ווי וויין מיט גלי. ווער בין איך דען אַז איך,
אַ יינגל מיט מצרימס שטויב אויף מיינע פיס,
זאָל זוכה זיין מיט דיר דעם באַרג באַשטייגן
און טרעטן אויפן שטיין, וואו אהיהס מאַכט
האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין פלאַם און וואַלקן?

משה:
דו ביסט מיין צייכן. דורכן ליינען אויף דיין לייב
האָב איך נאָך אין מצרים דיך דערקענט.

יהושע:
ווען דו וואַלסט נישט באַוויליקט מיך צו לאָזן
דיין דינער זיין — וואַלט איך ביי דיינע פיס געשטאַרבן.

משה:
נאָך גרעסער ווי אין מיר איז די אַנטפלעקונג
אין דיר. איך האָב געדאַרפט באַהעפטן זיך
מיט מדבר. דו — אין לאַנד פון טומאה האָסט דערשפּירט
די שטים. און אויב דער פלאַם און דאָרן איז געווען
מיין צייכן אין דעם זאַמד און שטיינער־מדבר,
ביסטו אין פאַלק־מדבר געווען מיין צייכן.
דערפאַר דיך מיטגענומען אויפן באַרג מיט זיך —
דיך אויספרוּבירן, און דעם בונד וואָס איז פאַרקריצט
דאָ אויף די טאַוולען, איינקריצן אין האַרץ ביי דיר.
שטיי אויף, מיין זון!

יהושע (הייבט זיך אויף):
אויך אויפן באַרג די אַלע טעג
בין איך אַ יעדע רגע גרייט געווען פאַר דיר
צו שטאַרבן. און ווען האָסט די אַל געגעבן מיר,

איך זאל די אותיות קריצן פון דיין מויל,
האָט גאָר דאָס לייב אין מיר זיך אָנגעצונדן
ווי כ׳וואַלט געווען — פאַרגיב די לעסטערדיקע רייד! —
נישט מענטש, נאָר שפּריץ פון פּלאַם וואָס איז געבליבן
אין שטיין, אין הייליקן, און האָט פון שטיין צוריק
אין מיר זיך אָנגעצונדן. נישט דער שפיץ פון אַל —
עס האָט דער פּלאַם געגראָבן זיך אין שטיין.
און כ׳האַב געוואוסט, אַז וואָס איך פיל און טו —
ביסט דו, נאָר דו. אַן דיר וואַלט שטיין פון באַרג
געווען בלויז האַרטער שטיין און גאַרנישט מער. אַן דיר
וואַלט איך געווען אַ וואַרעם. אויב נישט דינען דיר,
דערלויב, מיין האַר, ביי דינע פּיס צו שטאַרבן.

משה :

נישט מיך באַדינסטו. ביסט ווי איך דער דינער
פון דעם וואָס האָט אונדז ביידן אויסדערוויילט.
און נישט פון מיר דער פּלאַם אין דיר. ער איז פון באַרג,
פון אים, וואָס האָט זיך אויפן באַרג אַנטפלעקט.
מיר נידערן אַרונטער באַלד. און איידער
קומסט אַן צוריק צום פּאַלק זיי וויסן, זון מיינער —
ס׳איז דינסט. מיין שליחות נענטערט זיך צום סוף.
איך האָב געדאַרפט צונויפברענגען די צוויי מדבריות
און זיי צונויפגעבראַכט. דאָס קול פון אייביקן
פון באַרג אַרונטער איז אויף אַלע דורות
מיט פייער זיי אַריין אין בלוט. פאַרשניטן
מיט פייער איז דער בונד און וואָס איז אינגעקריצט
דאָ אויף די טאָוולען איז מיין לעצטער מופת.

יהושע :

דער קלאַנג פון „לעצט“ אויף דינע ליפן טרייבט
אַ חושך אָן. ניין, זאָג עס נישט, מיין האַר.
דו ביסט מיט אונדז. וועסט אייביק, אייביק זיין מיט אונדז.

משה :

מיט אייך זאל אייביק זיין דער אייביקער.
זיין אייביקייט דאָ אויף די טאָוולען טראָג איך
צום פּאַלק. און איך — מיין אייביקייט איז מיטן שטיין

און אייביק וועל איך ווערן ווען איך וועל צו אים
זיך אומקערן. און כ'בענק זיך אומצוקערן.
דעריבער רעד איך ערשט צו דיר. דו האָסט געזען
אונדז ביידן: באַרג און מיך.

י ה ו ש ע :

יא, כ'האָב געזען
די אייביקייט צווישן אייך ביידן.

מ ש ה :

ס'איז דער באַרג
מיין ברודער. אים צופוסנס האָב איך זיך געגרייט
מיין שליחות אויסצופירן. זיך געשראָקן
און פון זיין פעלזיקייט געצויגן כוח.
איך האָב געזען מיין פּאַלק אָן אויסגעלייזטס.
אַ פּאַלק אין שעפּסן-וואָל און ליינען. נישט קיין האַר
און נישט קיין דינער. ערד און בוים און פי
ווי מוטער, ברודער, שוועסטער, טראַגן צו
די נאַרונג און נישטאַ קיין קנאה, לוסט און רויב.
די ליבשאַפט צווישן מענטש און ערד גייט אויף
פון יעדן קערנדל און וואו אַ צאָן בייסט איין
אַ ביסן ברויט איז אַ מזבח. ווער עס פּלאַנצט
אַ ניי געבורט איין איז אַ כהן, און וואו ס'זיצט
אַ פרידלעכע משפּחה איז אַ טעמפל.

י ה ו ש ע :

דו האָסט דיין זעאונג איינגעקריצט אין שטיין.

מ ש ה :

די זעאונג האָט געפירט מיך קיין מצרים.
זי האָט באַוואָפנט מיך צום קריג מיט פרעהן.
דורך איר האָב איך אין שפּאַן פון אויסלייונג פאַרשפּאַנט
אויך די וואָס האָבן זיך דערלייזן נישט געוואָלט.
נאָר שוין ביים ערשטן טראַט אין מדבר האָט מען מיך
מיט שטיינער שיר פאַרוואַרפּן, ווייל ס'איז ביטער
דאָס וואָסער זיי געווען און ס'האָבן אויסגעפעלט
די פלייש-טעפּ פון מצרים. מיט דער זעאונג

האָב איך אָהערגעבראַכט זיי — וואו דער סנה
האַט זי אין מיר צעצונדן. זיי געבראַכט אָהער
און האָב דערזען די צוויי מדבריות : מדבר־שטיין,
וואָס האָט אַריינגענומען מיד אין אייביק זיין,
און מדבר־פּאַלק וואָס שלעפט מיט ששים רבוא הענט
אין תאוהדיק־צעווירבלט, בלוטיק לעבן.
וואָס איז אַמאַל געווען בלויז שרעק פאַר זיי, איז איצט
אַ דערנער־קנויל אין האַלדו געוואָרן. כ'בין אַרויף
אָהער, און שטיין, מיין ברודער, האָט אויך מיד, ווי דין
פאַרפלייצט מיטן באַגער זיך אויפצולייזן דאָ.

י ה ו ש ע :

אויך דין, מיין האָר ? איצט ווייס איך וואָס באַדייט
די גאַרונג דאָ צו שטאַרבן. ס'איז דער רוף
פון אייביקייט, די אייביקייט אין באַרג דאָ.

מ ש ה :

נאַר ס'איז נאָך נישט מיין צייט געווען. איך האָב געוואוסט —
עס וואָרט דאָס פּאַלק און כ'האַב זיי דאָ אָהערגעבראַכט
זיי בייצוקומען מיטן באַרג. און כ'האַב דערהערט —
ניין, נישט פון גאַרגל מיינעם, נאַר פון גאַר דער ברייט
פון מדבר און פון יעדן שפיץ און שפּאַלט פון שטיין :
— כ'האַב אייך געבראַכט צו זיך אויף אַדלער־פליגלען,
איר זאָלט פון אַלע פעלקער זיין מיין אייגנס,
אַ פּאַלק פון כהנים, אַ הייליק פּאַלק — — —

י ה ו ש ע :

מיר האָבן עס געהערט. ווי דונער און טרומייט
וואָלט זיך צונויפגעשמאַלצן, האָט דיין קול געשאַלט.
יאָ — דיינס, נאַר ס'האַבן אַלע הימלען מיטגעשאַלט,
און ס'פּאַלק איז אויף די פנימער געפּאַלן.

מ ש ה :

איך בין אַראָפּ צו זיי. די אויגן זייערע
מיט פחד פול, נאַר אַליץ נאָך בלינד, צעשראַקן,
און כ'האַב געזען — עס ליגט נאָך שווער און זומפיק
אין זיי דער קויט און אומצוכט פון מצרים

און טויב זיינען די הערצער, טויב צו אהיהס וואָרט,
 בין איך צוריק אַוועק צום באַרג, זיך אויסגעשפּרייט
 און האָב געבעטן: — באַרג, מיין ברודער באַרג!
 נאָר דו קענסט מיטן אייביק זיי פאַרקניפּן.
 פאַר מיר האָט זיך אַ דאַרנבוים צעצונדן.
 פאַר זיי דאַרפסטו אַליין זיך אַנצינדן
 מיט פּלאַם און שטערן, קנולן רויך און וואַלקנס,
 מיט שאל און דונער, גאַרער מאַכט פון אהיה —
 וועק אויף אין זיך דעם פּלאַם פון אייביק, צינד זיך אַן
 אַנטפלעק זיך מיט דער פּורכט און מאַכט פון אהיה!..
 זיי האָבן עס געזען. זיי האָבן עס געהערט.
 עס האָט מיט אייביק זיך אין זיי אַריינגעברענגט.
 איך האָב נישט מער קיין מופתים. דאָס — די טאַולען דאָ —
 מיין לעצטער צייכן זיינען. ס'קומט צום סוף מיין שליחות.

י ה ו ש ע :

ווי קען דאָס פּאַלק אָן דיר דערגיין צום לאַנד,
 צום צוגעזאַגטן ?

מ ש ה :

מיך האָט מען געשיקט
 פון טומאה זיי אַרויסצופירן און דעם בונד
 מיט אהיה איינברענגען אין זיי. פאַרפּלאַנצן זיי
 אין לאַנד — דאָס קענען אַנדערע. און אַז מיין שווער
 האָט מיך געלערנט ווי דעם עול פון משפט
 פאַרטיילן צווישן זקנים, האָט ער אויך
 געוויזן ווי זיך צו באַגיין אָן מיר. אויך איצט
 איז משפט אין די הענט פון אהרנען און חורן.
 (שטייט אויף, די טאַולען אין די הענט. זיי נידערן).

י ה ו ש ע (בלייבט שטיין):

איך הער אַ קריגס-געשריי אין לאַגער.

מ ש ה (האַרכט איין):

ניין!

ס'איז נישט קיין קריגס-געשריי און נישט קיין וויי-געשריי.
 ס'איז יובל, פרייד.

יהושע :

דאָס האָבן זיי געשיקט
שליחים אויסצוקוקן דיך. דאָס איז די פרייד
מיט דיר, מיט דיין צוריקקומען.
(זיי לאָזן זיך אַרונטער נאָך עטלעכע טריט. עס עפנט זיך דער מדבר.
אַ צעיובלט פּאָלק טאַנצט קרייזעדיק אַרום אַ זאַך וואָס גלאַנצט
אין זון).

משה :

אַ טאַנץ. און דאָס וואָס גלאַנצט אין זון — וואָס איז עס ?

יהושע :

פון עפעס אַ געשטאַלט.

משה :

די מדבר-זון פאַרבלענדט
דיין אויג. און אפשר זעסטו און דו ווילסט נישט זען.
מצרימס אַפּיס האָט אַ זון געבוירן דאָ.
אַ קאַלב! אַ קאַלב! און אַ מזבח שטייט פאַר איר.
מע טאַנצט אַרום, מע קושט זיך, מענער, ווייבער —
אַ קאַלב! אַ קאַלב!

(זיין קול צעטראַגט זיך איבערן מדבר, ווערט פאַרטויבט פון טאַנץ-
יובל. ער שרייט נאָך צאָרנדיקער. און מיטאַמאָל — אַ שלידדער
ביידע טאָוולען, זיי פּאָלן, קראַכן, ברעקלען זיך, ער שרייט :

פאַרשטומט! שטעלט אָפּ! שטעלט אָפּ!

(די ראַנדן פון דער מחנה נעמען הערן. דער טאַנץ פּאַלט איין,
שטאַרבט אָפּ. נאָר די אין קרייז אַרום דעם אָפּגאַט הערן גאַרנישט
און עס ברויזט אַלץ שיכורער פון לייב דער ווירבל. עס רוקט זיך
אונטער אהרן, פּאַלט צום ברודערס פּיס).

משה :

וואָס האָט געטאַן דיר אַט דאָס זינדיקע פּאַלק
זאָלסט אויף אים ברענגען נאָך אַ זינד אַזאַ ?

א אהרן (שטייט אויף) :

זאַל דער גערעכטער צאָרן פון מיין האַר נישט גרימען!
דו קענסט דאָס פּאַלק — פאַרדאַרבן פון מצרים

און אינעם מדבר דאָ פאַרלוירן. ביסט אַוועק
און אויפן באַרג פאַרזאַמט זיך. זיינען זיי צו מיר
געקומען און געזאַגט: מאַך אונדז אַן אַנדער גאַט
וואָס זאָל אונדז פירן, ווייל דער מאַן, דער משה
וואָס האָט אַהערגעבראַכט אונדז פון מצרים —
מיר ווייסן נישט וואָס איז מיט אים געשען.
האַב איך געזאַגט: טוט אויס דאָס גאַלד און ברענגט מיר.
און כ'האַב אין פייער עס אַריינגעוואָרפן און — — —
עס איז אַרויסגעקומען אַט די קאַלב דאָ.

מ ש ה :

אַרויסגעקומען! האָסט געזאַגט אַ שפּרוך אַזאַ
און פייער האָט אַ קאַלב דיר אויסגעשמאַלצן
ווי טראַפּנס צוויי אין אַפיסן אַריינגעראַטן.
און דער מזבח אויך — אַליין פון דר'ערד
אַרויסגעשפרונגען. און די שאַף געשאַכטענע
אויף אים האָבן אַליין געשאַכטן זיך.
און וואו איז חור?

א ה ר ן :

זיי האָבן אים געטייט.

מ ש ה :

פאַרוואָס?

א ה ר ן :

ווייל ער האָט נישט געלאָזט די קאַלב זיי מאַכן.

מ ש ה :

און דו האָסט יאָ געלאָזט. אַליין געמאַכט.
(לאָזט שטיין דעם ברודער, שרייט אַריבער אים):
ווער ס'איז אַ לוי, ווער מיט אהיה — קומט צו מיר.
(ס'וואַקסט אויס אַ קליינע מחנה אַרום אים).

ל ו י י ם :

— מיר האָבן נישט געוואַלט.
— געשראַקן זיך פאַר זיי.
— זיי זיינען ווילד געווען.

- אויך אהרנען אַרומגערינגלט.
- זיי ווילן זיך נישט איינשטילן אויך איצט.
- זיי הערן נישט.
- ווי שיכור זיינען זיי.

משה :

טוט יעדערער זיין שווערד אָן, גייט צו זיי און שניידט.
און נאָך דעם גייט פון צעלט צו צעלט און קוילעט —
צי ס'איז אַ פרייגד, אַ קרוב, צי אַ ברודער.

אהרן (פאָלט אויפן פנים) :

דערבאַרעם זיך, פאַרגיב זיי היינטיקס מאָל.

משה (צו יהושע) :

און דו פאַרברען דעם אָפגאַט און צעמאַל אויף שטויב
און מיש עס אויס מיט וואַסער — אַ געטראַנק פאַר זיי —
עס זאָל אין די געדערעם עסן זיי די קאַלב.

ו

(פאַר משהס צעלט. צפורה און די זין).

גרשם :

כ'וועל גיין זיי העלפן אויפקלייבן די טויטע.

צפורה :

ניין, גיי נישט, זון! זיי וועלן פאַר דיין פאַטער
אויף דיר דעם צאַרן אויסלאָזן.

גרשם :

נישטאָ אין זיי

קיין צאַרן, בלויז געוויין.

צפורה :

וועלן זיי זאָגן :

דער פאַטער האָט געשניטן און דער זון
קומט אויפזאַמלען דעם שניט. בלייב דאָ. דיין פאַטער
וועט אויפשטיין און זיך נאַכפרעגן אויף דיר.

גרשם :

אויף מיר ? ער זעט מיך נישט. איך בין פאר אים ווי לופט,
ווי נישט פון אים געבוירן. זעט ער דיך דען ?
האָט ער אַמאָל אַ וואָרט צו דיר גערעדט
זינט ס'האָט דער זיידע אונדז געבראַכט אַהער ?

אליעזר :

כ'וויל גיין צוריק צום זיידן. כ'דאַרף נישט פאַר אַ פּאַטער
אַ קיניג וואָס שעכט אויס זיין פּאַלק.

צפורה :

דיין פּאַטער
איז נישט קיין קיניג.

אליעזר :

איז ער גרעסער נאָך — אַ גאַט.
זיי זאָגן אַלע. און זיי האָבן מורא
פאַר מיר. איך וויל קיין גאַט נישט פאַר אַ פּאַטער.
איך וויל נישט זיין אין מדבר דאָ. איך וויל צוריק
צום זיידן גיין.

צפורה :

דיין זיידע האָט אונדז דאָ געבראַכט.
ער אויך שטייט ווי אַ דינער פאַר דיין פּאַטער.

אליעזר :

וועסט אים דערציילן וועגן נעכטן, וועט ער
אונדז אַלעמען צוריקנעמען.

צפורה :

מיר וועלן גיין.
מיר וועלן אַלע גיין צוריק אין מדין.
זיי שטילער, יינגל ! זע, דיין פעטער קומט.

אהרן

(קומט צו, בלייבט שטיין און שווייגט).

צפורה :

דיין ברודער שלאָפט. זיין דינער איז אַוועק פאַרפרי.

אהרן:

דריי טויזנט מתים. וואו נאָר אַ געצעלט — אַ מת.
אַ פּאַל קאַ גאַנץ גראַבט קברים. יאָמער און געקלאָג,
און אַנדערע צעלויפן. מיטן וועג צוריק,
צו פרעהן. ער האָט בלויז אין יאָך געפלאָגט,
נאָר נישט געקוילעט. און זיי ווייסן נישט דעם וועג,
זיי וועלן אויסגיין, אומקומען אין מדבר.

משה

(דערשיינט ביים שוועל. זיין פנים איז פאַרענדערט. די אויגן אָנ־
געשוואָלן, ברענען. האָלט זיך אָן אין פאַרהאַנג פון געצעלט. רעדט
שטיל, געבראַכט):

דער מערדער משה! אומגעבראַכט דריי טויזנט,
מיט בלוט זיך אָנגעטרונקען און געלייגט זיך שלאָפן.
וואו אַ געצעלט — אַ מת. דער מערדער שלאָפט.
דאָס פּאַלק גראַבט קברים און מע לויפט פון משהס שווערד
זיך ראַטעווען ביי פרעהן און דער מערדער שלאָפט.
(ער ברעכט זיך. זין טראַגן אים צו אַ בענקל און מען זעצט אים
אין. דער קאַפּ אַרונטער פּאַלט. ער זיצט פאַרגליווערט. זייער
שטיל):

כ׳האַב זיך געבעטן. שיק אָן אַנדערן!
מיט דיר צוזאַמען בין איך: דו און איך.
זיין — דו און זיי — דאָס קען איך נישט.
מיט דיר בין איך דיין וואָרט און ווילן.
קענסט אַנשיקן אַ מבול און אַ וועלט פאַרטרינקען
און ביי דיין ווילן איז עס רעכט.
ס׳איז דין. ס׳איז צדק.
קענסט אַנשיקן, מגפות, היישעריק, מלחמות
און ביי דיין ווילן איז עס רעכט.
ס׳איז דין. ס׳איז צדק.
און אַז דיין ווילן הייסט מיך: קוילע — קוילע איך,
נאָר איך בין דאָך נישט דו. כ׳בין — זי.
בין זייער האַרץ
וואָס שווערד שטעכט דורך.
בין זייער בלוט וואָס זינקט אין זאַמד.

איך בין די מאַמעס און די טאַטעס.
 איך בין די קברים און דער מדבר.
 איך קען נישט זיין צוזאַמען: דו און זיי.
 איך קען נישט זיין: דיין וואָרט און זייער אַנגסט.
 און אויב די שווערד דאַרף זיין דער שופט — מעק מיך אויס,
 פאַרגעס די טעג דיינע מיט מיר
 און זאָל דער האַגל קללות וואָס אויף מיר
 מיט סקילה אומברענגען מיין נאַמען.

א ה ר ן (שטי 2):

נישטאַ קיין קללות.

מ ש ה (הייבט אויף די אויגן).

א ה ר ן:

ניין, זיי שעלטן נישט.

מ ש ה:

פאַרוואָס?

א ה ר ן:

מע שעלט קיין גאַט נישט. וואָס ער טוט איז רעכט.
 מען איז פאַרלוירן ווי די שאַף אין קוילערס האַנט.
 נאָר שעלטן שעלט מען נישט.

מ ש ה:

אַ, גאַט! אליעזר זאָגט:

ער דאַרף אַ גאַט נישט פאַר אַ פאַטער. ווייל אַ גאַט
 מעג שעכטן און מע שעלט אים נישט. נאָר אליעזר
 ווייס בעסער: מאַרד איז מאַרד. און גרשם אויך,
 דו ווילסט דאָך גיין מיט זיי, צפורה. גיין צוריק
 אין מדין. גיי! און זאָלן זיי אָן מיר פאַרגעסן.

א ה ר ן:

וואָס האַסטו צו די זין דיינע?

מ ש ה:

איך בין צו זיי
 אַלץ איינס קיין פאַטער נישט. אַזוי פיל האָט די שווערד
 געלאָזט יתומים, וועלן זיין נאָך צוויי.

א ה ר ן :

בלייב דאָ, צפורה! קום אין מיין געצעלט.
ביי מיר וועלן די זין דיינע זיין זין.

צ פ ו ר ה :

זיי זיינען קיין יתומים נישט. זיי האָבן
א מוטער און אַ זיידן. און ביים זיידן אויך
אַ היים. און מוטערס פּאַלק וועט זיי אַ פּאַטער זיין.
(נעמט ביידע יינגלעך ביי די הענט, פאַרשווינדט).

א ה ר ן :

ווי האָסטו אויף דייך אייגן בלוט קיין רחמים נישט?

מ ש ה :

אַ מאַן און פּאַטער דאַרפן זיי און נישט קיין גאָט.

א ה ר ן :

הלואי וואָלסטו מיך נעכטן אויסגעהערט!
נאָר דיך האָט צאָרן ווי אַ בראַנד פאַרפלייצט.
וואָס האָט דאָס פּאַלק געבעטן? משה, דער וואָס האָט
אַרויסגעבראַכט אונדז פון מצרים, איז נישטאָ.
מיר ווייסן נישט וואָס איז געשען מיט אים.
גיב אונדז אַן אַנדער גאָט וואָס זאָל אונדז פירן.

מ ש ה :

אַן אַנדער גאָט!

א ה ר ן :

וואָס דען ביסטו פאַר זיי?
דעם, וואָס דו פירסט זיין שליחות אויס, באַנעמט מען נישט.
און אַלע וואונדער וואָס געשען מיט זיי — אין דיר,
מיט פרעהן קריג געפירט האָסטו. איבערן ים
זיי דורכגעפירט האָסטו. פון ברענענדיקן באַרג,
פון פּלאַם און דונער האָט מען דיך געהערט,
אַן דיר איז יעדע רגע פול מיט אַנגסט.
ביסטו אַוועק — אַ טאָג און צען. מיט יעדן טאָג
די אַנגסט ווערט גרעסער. ווער קען דיך פאַרבייטן
אויב נישט אַן אַנדער גאָט? און געטער האָבן זיי
ביז דיר געקענט נאָר די וואָס אין מצרים.

משה :

איך בין געזעסן אויפן באַרג, פאַר זיי געקריצט
דעם בונד וואָס זאָל זיי מאַכן פאַר אַ הייליק פּאַלק
און דאָ דערווייל אַליין געוואָרן טומאה.

אהרן :

פאַרוואָס האָב איך ווי חור זיך טייטן נישט געלאָזט ?
האָב איך אַ לעבן אין מצרים אָפּגעדייט
פאַר זיי דעם בונד מיט יעקבס גאַט, איך זאָל אַליין
אויף מיינע אַלטע יאָרן און אָפּגאַט מאַכן ?
וואָלט נישט דער טויט געווען מיר גרינגער ? אָבער ווער
וואָלט אויסגעטייטשט פאַר דיר די אַנגסט און עלנד
און אומשולדיקע זינד פון אַט דעם פּאַלק ?
ווער וואָלט אַצינד פון איבער זייערע קברים
צו דיר געבראַכט זייער געוויין — ס'געוויין פון שולד
און זינד, וואָס וואָשט זיך אָפּ פון זייער בלוט ?

משה :

עס וועט נישט אָפּוואַשן, זיי האָבן מיך געדאַרפט
פאַר קריג מיט פרעהן, מדבר בין איך, האָט דער בראַנד
פון מדבר אָפּגעטאַן זיין שליחות ווען ער האָט
די שונאים זייערע געשלאַגן, איצט אָבער,
אַז ער שלאָגט זיי אַליין, דאַרף ער פון זיי
זיך אָפּשיידן, ווייל מדבר קען נישט אַנדערש
ווי ברענען, האָסט ביים טויער פון מצרים
אַליין געוואָרנט מיך : איך קום פאַרשרפען זיי,
דו ביסט גערעכט געווען, זיי דאַרפן אָפּגעטער.
און דאָס וואָס ברענט אין מיר מיט צאָרן ברענט
אויף אָפּגעטער, כּוועל זיי און זיך פאַרברענען.

אהרן :

דו קענסט פון אָפּגעטער באַשיצן זיי,
און אָפּשייד דייער וועט זיי אומברענגען.
(ס'קומט אָן יהושע און מיט אים נאָך יונגעלייט און הינטער זיי
אַ גרופע זקנים, יהושע אויף אַקסל שלעפט אַ שווערן פּאַק, קומט
צו צו משהן, לייגט אים אויף דער ערד פאַר זיינע פיס).

משה :

וואָס ברענגסטו מיר ?

יהושע : (צעוויקלט עס) :

די ברוכשטיקער, מיין האָר.

משה :

ווער האָט באַפוילן צונויפצונעמען זיי ?

יהושע :

די טעג און נעכט מיט דיר, מיין האָר, דער גלי פון אהיהם פלאַם אין יעדן אויסגעקריצטן אות, די זעאונג פון אַ הייליק פאַלק, דער בונד מיט אהיה. האָב איך גערופן די חברים און געזאַגט : זאַל פאַלק די טויטע אָפגעבן דער ערד און מיר וועלן צונויפזאַמלען די שטיקער פון דעם וואָס דאַרף זיין אייביק לעבן. אַרום באַרג גענישטערט, אויפגעזוכט די שטיקער, שפליטערס און דיר צוריקגעבראַכט די טאָוילען — יעדן אות.

משה

(הייבט אויף אַ ברוכשטיק, נעמט עס אויף דער קני און קוקט עס אָן. פון אויגן גיסן זיך טרערן).

אהרן :

זאַל דאָס דער סוף זיין פון דיין שליחות ? בונד צעשמעטערטער, אַ פאַלק מיט טויט געשלאָגן און עלנד — אַן אַ גאַט און אַן אַ פאַטער — מיט דעם ווילסטו אונדז לאַזן און אַוועקגיין ?

יהושע : (שפרייט זיך אויס אויף דר'ערד) :

מיר וועלן שטאַרבן איידער דו פאַרלאָזסט אונדז.

אַנדערע

(אויך אויף דער ערד) :

אַן דיר איז טויט. מיר וועלן אומקומען אַן דיר.

משה :

שטייט אויף ! זאַל אהרן ריידן.

א ה ר ן :

זאל בלוט פון פאלק
און טרערן פון די זקנים אפּוואַשן פון זיי
די זינד און אויך פון דיר דעם צאַרן. און אַצינד
באוואַרן זיי אַנטקעגן נייע אַפּגעטער.

מ ש ה :

מיט וואָס באַוואַרענען ?

א ה ר ן :

נישט זיי אַליין דער גאַט !
צעטייל דיין געטלעכקייט. גיב אַפּ פון זיך
צו צייכנס הייליקע, באַשטענדיקע
וואָס זאלן מיט זיי בלייבן היינט און אַלעמאַל.

מ ש ה :

וואָס פאַר אַ צייכנס ?

א ה ר ן :

ווער ס'האַט דיך געשיקט
איז נישט קיין גאַט פאַר דיר און האָט קיין נאָמען נישט.
צום סוף פון דורות וועט עס מענטש באַנעמען.
נאָר די וואָס דו האָסט אויסגעלייזט פון אונטער בייטש
פון רא און אַמאָן און פאַר זיי פאַרשניטן
אַ בונד אין וואָרט וואָס אויף די שטיקער שטיין —
זיי מוזן קענען זייער גאַט, דעם פאַטער
און שיצער זייערן — ער מוז אַ נאָמען האָבן.

מ ש ה :

ווי אַלע אַפּגעטער פון אַלע פעלקער.

א ה ר ן :

נישט קיין געשטאַלט און פנים, נישט קיין אַפּבילד,
געשניצט, געגאַסן צי געמאַלן, נאָר אַ נאָמען.
זיי זאלן קענען רופן אים ביים נאָמען.
זיי זאלן איינס מיט אים אין נאָמען זיינעם זיין.
ווער ס'האַט אין דיר אַנטפלעקט זיך דאַרף קיין היים נישט,
און דו — וואו ס'פאַלט דיין אויג אויף הימל צי אויף ערד —

ביסטו מיט אים. נאָר זיי פאָר זייער בונד מיט גאָט
 אַ וואוינונג דאַרפן וואו עס זאָל זיין נאָמען רוען.
 און וואוינט דאָס פאָלק דערווייל אין צעלטן אויפן וועג
 צום צוגעזאָגטן לאַנד, זאָל אויך אַ וואַנדער־צעלט
 די וואוינונג זיין פאָר גאָט.

מ ש ה :

און אין דער וואוינונג וואָס ?

א ה ר ן :

אויף דעם האָט דיר געענטפערט יהושע
 און די וואָס האָבן דאָ די ברוכשטיקער געבראַכט.
 וועסט וועלן גאַנץ מאַכן צוריק דעם בונד, וועסטו
 זיך אומקערן צום באָרג און נייע טאָוולען
 אונדז ברענגען פאָר גאָטס הויז — אַ בונד אַן אייביקן.
 און וועסטו נישט גיין, וועלן די צעבראַכענע
 אונדז בלייבן פאָר אַ הייליקייט.

מ ש ה :

רעד ווייטער.

א ה ר ן :

ווער ס'האָט געשיקט דיך דאַרף נישט קיין מזבחות
 און קיין קרבנות. נישט פון דאַנק און לויב צו אים
 און נישט פון אויסקויף פאַרן מענטש. נאָר מענטש,
 צום גאָט זיינעם אַ צוגעקניפטער, מוז
 מתנות ברענגען אים און אויסקויפן ביי אים
 זיין זינד, זיין לעבן און זיין נאָכוואוקס. און עס דאַרף
 דער אייביקער נישט קיין כהנים. זאָל דאָס פאָלק,
 דאָס גאַנצע פאָלק, כהנים זיין — אַ הייליק פאָלק
 צום הייליקן. נאָר זיי, די אויסגעלייזטע,
 און דורות נאָך זיי וועלן דאַרפן דינער
 אין הויז פון זייער גאָט.

מ ש ה :

גענוג, איך ווייס שוין.

איך זאָל דאָס פאָלק נישט מוזן שטראַפן מער,
 מוז איך די בענקשאַפט קיין מצרים אין זיי שטילן.

מוז איך מצרים ברענגען זיי אָהער.
 קיין פליישטעפּ האָב איך נישט פאַר זיי. עס וואַקסן נישט
 קיין ציבעלעס און קנאַבל אין דער מדבר.
 אַ הויז אָבער פאַר גאַט און אַ מזבח.
 קרבנות און כהנים קענען יאָ דאָ וואַקסן.
 און אַז מ'האַט גאַלד געפונען פאַר דער קאַלב,
 וועט גאַלד און צירונג זיין אויך פאַר גאַטס הויז
 און פאַר כהנים, אויסגעצירט און אויסגעפּוצט
 ווי רע און אַמאָנס דינער... הער מיך אויס,
 מיין ברודער, און אויך איר וואָס האָבן אויפגעזוכט
 און מיר צוריקגעבראַכט די שערבלעך פונעם בונד.
 האָט מען געמאַכט פון מיר אַן אַפגאַט — בין איך בלויז
 אַ מענטש. ווילט איר, איך זאָל פון אייביקן
 אַן אַפגאַט מאַכן — איך, וואָס ציטער אויך
 ווען ס'קומט דער צייכן אהיה פון מיין מויל, זאָל איך
 אַ טעמפל פון מזבחות און קרבנות
 און כהונה איינשטעלן. איך זאָל די אייביקייט,
 די סודותדיקע שיינ פון שטערן און די פּורכט
 פון דעם וואָס אַטעמט צווישן זיי פאַרבייטן אייך
 אויף גאַלד און שטיין און בלוט און פלייש און רויך פון אַקס...
 ווייל ס'פאַלק דאַרף צייכנס — צייכנס פאַרן אויג און נאַז.
 וועט אפשר נאָך אַ מעכטיקערער צייכן זיין
 ווען איר וועט מיר, ווי איך די קאַלב, פאַרברענען
 און געבן זיי דאָס אַש פון מיר צו טרינקען —
 אַ ביטערע געדעכעניש אויף דורי דורות,
 פון מענטש, וואָס איז געוואָרן אַפגאַט. ברענגט מיך אום
 און איר וועט פריי ווערן צו דינען וואָס איר ווילט.
 (ער שטעלט זיך אויף אין פולער הויך):
 אַט בין איך. רוף דאָס פאַלק און גרייט דאָס פיער צו
 און ווער עס האָט אַ שווערד זאָל דורכשטעכן.
 (ס'ווערט ווידער אַ געוויין צווישן די זקנים און יונגע. יהושע פאַלט
 צו משהס פיס).

א א ה ר ן (צאַרנדיק):

טרעט אָפּ, יהושע! און זאָל אייביקער
 מיר מוחל זיין פאַר שטראַפּן זיין שליח.

יהושע (רוקט זיך צאָפּ).

א ה ר ן :

זיך לאָזן אומברענגען — דאָס האָב איך אויך געקענט, און נישט געלאָזט זיך, ווייל געטראַכט פון זיי. און דו, וואָס ביסט געשיקט זיי אָנצוהעפטן אָן אייביקן — דו טראַכטסט נאָך וועגן משהן. זאָל פאָלק אין זומפּ פון טומאה איינזינקען, נאָר משה זאָל אַרויסגיין ריין און גאַנץ.

מ ש ה :

נישט זיך באַשיץ איך, ס'איז נישטאָ קיין משה. ס'איז דאָ בלויז דער וואָס האָט מיך פאַר זיין מויל געמאַכט.

א ה ר ן :

און דיר זיין מאַכט אין האַנט געגעבן זאָלסט מיט איר באַפעלן היישעריק און פראש און פינצטערניש און טייך און ים צו פאָלגן דיין באַפעל. נאָר דו — דו מאַנסט פון אים, ער זאָל פון דיינעטוועגן דעם סדר פון באַשאַף צו נישט מאַכן. עס וואַקסט נישט איבער נאַכט פון קערנדל אַרויס קיין רייפער בוים און ס'ווערן פון אַ מוטער-טראַכט קיין זקנים נישט געבוירן. דו אַבער פאַרלאַנגסט פון אייביקן ער זאָל דיר איבער נאַכט אַ פאָלק פון קנעכט פאַרוואַנדלען אין אַ פאָלק פון משהס. דאָס קען נישט אויך דער אייביקער אַליין. דורך דורות אָן אַ צאָל וועט מענטש אין בלוט און בלינדקייט-יאָך פון זיינע תאוות טראַגן, ביז יענעם דור ווען יעדער מוטער-זון וועט אַטעמען מיט אייביקייט ווי משה. פאַר משהן דאַרף מען נישט קיין טאָוולען קריצן, קיין חוקים און משפטים איינשטעלן. מען דאַרף עס פאַרן מענטש וואָס זאָל דאָס בלוט פון קנעכט דורך זיי צו הייליקייט דערלייטערן. און ס'דאַרף דער מענטש פאַר הייליקייט אויך צייכנס — ער זאָל דורך זיי אַליין געהייליקט ווערן. און ווער זאָל אים די צייכנס געבן, ווען נישט דו,

דער אויסלייזער און גאָט? דו ווילסט נישט זיין
 קיין גאָט און אָפּגאָט — ווער אַ פּאָטער! האַרבער
 און מאָנענדיקער פּאָטער מיט אַ רוט
 אַ פייערדיקער, אָבער פּאָטער זיי צו זיי
 און נישט אַנטלויף פון זיך און זיי אין טויט אַריין.
 נישט פעלש די שליחות וואָס איז דיר פּאַרטרויט.

מ ש ה (מיט אַראַפּגעלאַזטן קאַפּ):

מאָך דו! בוי אויף אַ צעלט, שטעל אויף מזבחות
 און ברענג אויף זיי קרבנות. טו זיך אָן
 אין כהנס מאָנטל — ווער די הייליקייט. ווער דו.
 דו וויסט די וואונטשן פון דעם פּאַלק, איך ווייס נישט.
 איך האָב עס נישט געטראָגן אויף די הענט ווי דו.

א ה ר ן :

כ'וועל בויען, טאָן און זיין — מיט דיין באַפעל.

מ ש ה :

אויב ס'איז אַזוי דער ווילן — זאָל דער ווילן זיין.
 און איצט לאַזט מיד אַליין. בלייב דאָ, יהושע!
 (די זקנים, יונגע, אהרן גייען אָפּ. ער זעצט זיך ווידער)

ביז נעכטן בין איך — איך געווען, אַ דינער
 פון אייביקן. היינט בין איך אויך אַ קנעכט
 פון זייער בלוט — דעם בלוט וואָס כ'האַב פּאַרגאַסן
 און בלוט וואָס פליסט אין זיי. אויף אַלע מאָל אַ קנעכט.

י ה ו ש ע :

דו האָסט געזאָגט: דאָס פּאַלק איז מדבר. ס'אַטעמט
 דער אייביקער אין מדבר. אויך אין זייער בלוט
 איז אַטעם דאָ פון אייביקן.

מ ש ה :

זאָג נאָך אַמאַל.

י ה ו ש ע :

אין בלוט פון פּאַלק איז אויך דער אייביקער.

משה :

און איבער מיר, דער קאלב, און מיר, דעם אָפּגאַט,
און איבער זייער בלוט וואָס כ'האַב פאַרגאַסן,
און איבער טויט און האַרבער שטראַף, און איבער אים,
דעם גאַט וואָס דאַרף אַ הויז האַבן, און איבער שטיין
און בלוט און פייער דאַרף מען פירן עס
דאָס בלוט זייערס, צום אייביקן וואָס לעבט אין דעם.
מיר וועלן ווידער שטייגן אויפן באַרג, יהושע.
אויך דאָס אַריינקריצן אין שטיינער־טאָוולען.

ז

(פאַר משהס צעלט. ער זיצט אַן אַנגעלאַדענער, מיט ביידע עלנן־
בויגנס אויף די קני. יהושע הינטער אים. אַנטקעגן — אהרן).

משה :

וואָס ווידער ? וואָסער, פיש, געבראַטנס, קנאַבל ?

אהרן :

נישט דאָס. און נישט די מחנה איצט.

משה :

ווער דען ?

אהרן :

די ראשי עדה. דייע שופטים, אויסטייטשער
פון דיין געזעץ. און פירן פירט זיי קרה,
דעם זיידנס אייניקל. זיי ווילן נישט
דיין הערשאַפט און מיין כהונה. ווייניק — זאָגן זיי —
וואָס דו האָסט זיי אַרויסגענומען פון אַ לאַנד
פון מילך און האַניק צו פאַרטיליקן
אין מדבר. ביסט נאָך געוואָרן קיניג — — —

משה :

אַ ביסל בין איך יאָ געפאַלן. פריער —
אַ גאַט, ערשט בלויז אַ קיניג. איז וואו זיינען

די רייטוואַגנס און פערד מיינע, די קנעכט און וואָך ?
וואָס נעם איך זייערס פאַר מיין קיניגלעכן טיש ?

א ה ר ן :

מיט שווערד און קללות טוסטו הערשן — זאָגן זיי.
און מיך, דיין ברודער, האָסטו אויסגעריכט
ווי אַ פאַרפּוצטע כלה צו דער כהונה
און מיינע זין פאַר העלפער. אַלץ פאַר עמרמס הויז.

מ ש ה :

און זיי וואָס ווילן ?

מ ש ה :

קרחן פאַר כהן.
מיר זיינען אַלע אייניקלעך פון זיידן קהת!
פאַרוואָס פאַר עמרמס זין די הערשאַפט, און פאַר זיי,
פאַר יצהרס זין, בלויז דינסט ביים אַרון,
מנורה און מזבחות ?

מ ש ה :

אַלע פרעגן דאָס ?
און אַלע ראשי עדה קומען מאַנען
פאַר קרחן די כהונה ?

א ה ר ן :

דאָס זאָגט פינחס.
ער איז אַ נאַכט אַרומגעגאַנגען צווישן זיי.
זיך צוגעהערט. אַט קומט ער אָן.

פּינחס : (אַ דרייסיקער, אַ שוואַרצער, אַ פאַרסאַפּעטער):

זיי גייען !

דאָס גאַנץ געזעמל זייערס קומט. אַ גאַנצע נאַכט
געגרייט זיך. קרח אומגעלאָפן, אַנגערעדט.
איצט קומען זיי, די מורדים. וואַלט די ערד
זיך אונטער זיי געשפּאַלטן, איינגעשלונגען !

מ ש ה :

האַסט שוין פאַרמשפּט ? ווייסט שוין אויך די שטראַף ?

פֿינח'ס :

כ'האָב נאָר געזאָגט. איך משפט קיינעם נישט.

משה

(דערזעט די עדה אַנקומען און שטעלט זיך אויף. פאַרויס צוויי זקנים: קרח — שטייף און מאַנעריש, און אָון בן פּלת — אַ גע- בויגענער. די אַנדערע — מיט פּחד אויף די פּנימער):

זאָל נידערן דער גנאָד פון אייביקן
אויף די בשיאי עדה. כ'זע אַ נאַכט אָן שלאָף
אין אייערע אויגן. וואָס באַשווערט אייער געמיט?

אָון בן פּלת :

שוין נישט פון נעכטן איז באַלאָדן דאָס געמיט
ביי אונדז מיט ספּקות און פאַרווירונג. וואָס דו זעסט
אין אונדזערע אויגן איז אַ נאַכט פון פּחד
ביז מיר האָבן געוואָגט פאַר דיר צו ברענגען
די אַנגסטן אונדזערע. דיין געטלעך וואָרט
וואָס האָט אונדז אויפגעלויכטן ווי די מאַרגן-זון
האַט זיך אין וואַלקנס איינגעהילט. פאַרטונקלט איז
דער זין פון בונד וואָס האָסט פאַר אונדז פאַרשניטן.

קרח :

דו האָסט געפעלשט אין זיך. האָסט פון די פעלקער
און זייערע פּירונגען אונדז אַפּגעשיידט
מיר זאָלן זיין אַ הייליק פּאַלק צום הייליקן.
דו האָסט אַ בונד פאַר גאָר דעם פּאַלק פאַרשניטן.
איצט האָסטו פונעם בונד אַ געצנדינסט געמאַכט.

משה :

מיט וואָס דעם בונד פאַרשוועכט, מיין ברודער קרח?

קרח (צו די וואָס הינטער אים):

רעדט איר וואָס אויפן האַרץ ביי אייך! איך בין
איין בלוט מיט זיי. אויף מיר וועלן זיי זאָגן:
דער זון פון יצהר ברענט מיט קנאה צו די זין
פון עמרם. איר זענט נישט קיין אייגענע. רעדט איר!

ע ר ש ט ע ר נ ש י א :

פון דיינע ערשטע צייכנס אין מצרים
האָט זיך דער גאָט פון אונדזערע אַבות ווידער
אַנטפלעקט צו אונדז. אין קנעכטשאַפט האָבן דורות
דערשלאָגענע געוואָרט אויף דער אַנטפלעקונג
און דו האָסט זי געבראַכט צו אונדז. דורך דיר
זיינען מיר ווידער גאָטס דערוויילטער שטאַם
און ס'גלייט אין אונדז דאָס וואָרט פון פלאַם אַרויס ;
איר זענט אַ הייליק פאַלק צום הייליקן.

צ ו ו י י ט ע ר נ ש י א :

ביון סוף פון אַלע דורות וועלן קינדס־קינדער
פון דיר דערציילן. וואו האָט נאָך אַ גאָט אַזוי
אַ שפל און צעבראַכן פאַלק אַרויסגעפירט
פון אייזן־צוואַנג ? דו ביסט די שטאַרקע האַנט
פון אונדזער גאָט, דו ביסט זיין וואָרט, דו ביסט אַליין
דער צייכן פון זיין העכסטן גנאָד צו אונדז.
און דו אַליין האָסט אונדז אַנטפלעקט פאַרוואָס
פון אַלע פעלקער האָט דער אייביקער גראָד אונדז,
די שוואַכסטע און געפאַלנסטע, זיך אויסדערוויילט.
ווייל ליב איז אים דער זאַמען פון אברהם.
ווייל הייליק זיינען מיר צום הייליקן.

ד ר י ט ע ר נ ש י א :

האָסט אונדז אַ טאָג אַ זיבעטן געגעבן
פון רו, פון הייליקער, פאַר האָר און דינער
און אונדז דערמיט דערהויבן איבער פעלקער.
און איידער נאָך ס'האָט אונדזער פוס באַטראַטן
די ערד וואָס איז אונדז צוגעזאַגט, האָסטו אויך איר,
דער ערד, געגעבן שבת. ווייל ווי מיר אַליין,
צו גאָט געהייליקטע, איז הייליק אַלץ וואָס אונדזערס,
ווייל אַלץ אין אונדז און וואָס מיט אונדז איז זיינס,
ווייל מיר זיינען אַ הייליק פאַלק צום הייליקן.

פ ע ר ט ע ר נ ש י א :

האָסט אונדז פון עקל פון מצרים אָפגעשיידט,
אַ ברודער זאָל נישט אויפדעקן אַ שוועסטערס שאַנד

און נישט א זון א שטיפמוטערס און נישט
א שוועגעריןס — א שוואַגער. זאָל זיך בלוט
מיט אייגן בלוט נישט מישן. ריין און הייליק
זאָל זיין דער בונד פון מאַן און פרוי, אין הייליקייט
די דורות זאָלן אויפקומען פון יעקבס שטאַם,
ווייל מיר זיינען אַ הייליק פּאַלק צום הייליקן.

פּינפטער נשיא:

און צדק האַסטו אונדז פאַרזאָגט. צום יתום
און דער אלמנה. און צום גר וואָס צווישן אונדז.
צום קנעכט, צום אייגענעם און פּרעמדן. און פאַרזאָגט
גערעכטן משפט פאַרן שעדיקער
און רויבער פון זיין חברס האָב און אַלע
וואָס ברעכן דיינע חוקים — צדק אָנגעזאָגט,
ווייל צדק איז פון אונדזער פּאַלק דער צייכן
און מיר זיינען אַ הייליק פּאַלק צום הייליקן.

זעקסטער נשיא:

און האַסט אונדז אים אַנטפלעקט — אַ גאַט פון גייסט,
אַן פנים און געשטאַלט, אַ גאַט פון צאָרן
אויף אומגעהאַרכיקע און פול מיט ליבשאַפט
און גנאָד פאַר די וואָס פּאַלגן זיין געבאַט.
נישטאַ פאַר אונדז קיין אַנדער האַר — ער איז אַליין
דער פּאַטער אונדזערער און קיניג — דער גאַט
און מיר זיין פּאַלק אויף אייביק אייביקייט —
אַ הייליק פּאַלק צום הייליקן.

זיבעטער נשיא:

מיר האָבן אַלע גלייך זיין וואָרט פאַרנומען,
מיט אַלע גלייך האַסטו דעם בונד פאַרשניטן.
האַסט אונדז דיין וואָרט אין מויל אַריינגעטאַן
מיר זאָלן מיטן פּאַלק די חוקים לערנען,
און ווען דאָס פּאַלק האַט וועגן פלייש געקלאָגט
און האַסט אויף אונדז דיין גייסט פאַרשפּרייט, מיר זאָלן
זיי איינשטילן, האַסטו געזאָגט: זאָל גאַר דאָס פּאַלק
פון גאַט נביאים זיין! איצט טוסטו יעקבס קינדער
באַפעלן ווי די מצרים צו די כּהנים

פון זייערע אָפגעטער צום חושן ואפור גיין,
 דו הייסט די שולדן זייערע זיך אויסקויפן
 ביים כהן און זיך רייניקן דורך אים.
 נישט דורכן וואָרט — דורך גאַב צום כהן זאָל דער בונד
 זיך אויפהאַלטן. און מיר — ווער זיינען מיר ביי גאַט?

אַ כ מ ע ר נ ש י א :

דו האָסט פון באַרג אַראָפגענידערט און דערוען
 דעם עגל. האָסטו אונדז באַפוילן: נעמט
 די שווערדן, גייט פון טיר צו טיר און הרגעט —
 און מיר האָבן געהרגעט. ווייל דער צאַרן
 פון צאַרנדיקן גאַט אין דיר האָט אונדז געברענט
 אויף די אומווערדיקייטן פון מצרים.
 דו האָסט אויף שטויב צעשטויבט דאָס גאַלד פון אָפגאַט
 און מיטן שטויב געהייסן אַנטרינקען דאָס פאַלק
 עס זאָל די זינד אין די געדערעם ברענען.
 איצט האָסטו אויסגעצירט מיט גאַלד דעם צעלט פון דעם
 וואָס ערד און הימל איז זיין וואוינונג און אַ קרוין
 דעם כהן אויפן קאַפ אַרויפגעזעצט.

ק ר ח :

און ווער איז ער, דער כהן? דער וואָס האָט אַליין
 דאָס פאַלק צו זינד געבראַכט, וואָס האָט אַליין
 דעם עגל אויסגעשמאַלצן, וואָס דאָס בלוט
 פון די געשאַכטענע איז אויף זיין קאַפ — ער איז
 דער כהן אויך צום גאַט פון חורב. זינדיקער
 דאַרף אויסלייזן פון זינד, פאַרפירער — פירן
 און בלוט פאַרטונקענער דאַרף רייניקן.

אָ ון בן פ ל ת :

ס'איז וויי צו אונדז מיר זאָלן דאַרפן מיט די רייד
 אָט די פאַר דיר זיך שטעלן. האָבן מיר אויף דעם
 פאַרלאָזט מצרים, אַז מיר זאָלן נאַכטאָן
 די פירונגען פון אַמאַנס טעמפלען? פירסטו אונדז
 אין צוגעזאַגטן לאַנד מיר זאָלן דאַרט, אויך דאַרט,
 דעם שטייגער פון די פעלקער איבערנעמען?
 און הייבסטו אָן מיט משכן און כהנים היינט.

און הייבסטו מיט מזבחות און קרבנות אָן —
פאַרוואָס זאָל נישט דאָס פּאַלק די געצן נאַכגיין אויך
אין אַלץ ? פאַרוואָס די חוקים דיינע היטן ?
פאַרוואָס נישט ווערן ווי די אַנדערע ? פאַרוואָס ?

ש מ י מ ע ס :

- מיר דאַרפן קיין כהנים און מזבחות נישט.
- מיר זיינען אַלע הייליקע צו גאָט.
- מיר דאַרפן קיין כהנים נישט.
- מיר זיינען אַלע הייליקע.
- מיר זיינען אַלע הייליקע.

מ ש ה :

האַט איר שוין אַלץ געזאָגט ? איז עמעצער נאָך דאָ
וואָס דאַרף מיר זאָגן עפעס ? קיינער נישט ?
(ס'איז שטיל. ער לאַזט זיך אויף די קני אַראָפּ און מיט די הענט
צענטפרייט, דאָס פנים גראַבט ער איין אין זאָמד. ער ליגט אַזוי אַ
רגע. טויטלעך שטיל. דערנאָך הייבט ער זיך אויף פאַמעלעך און
בלייבט שטיין) :

איר זענט גערעכט. גערעכט איז קרח, און בן פּלֶת
און אַלע איר. איך האָב געפעלשט. געפעלשט ווען כ'האַב
געהייסן אויפשטעלן דעם משכן, ווען געזאָלבת
מיין ברודער צו דער כהונה, ווען אין שבט לוי
די דינסט ביים משכן איינגעטיילט. איך האָב געפעלשט.
זענט איר געקומען מיט מיין פעלשונג שלאָגן מיך.
ווי טיף אָבער די מלקות שניידן ווייסט איר נישט.
ווייל נישט פון משכן און דער כהונה האָט זיך
מיין פעלשונג אָנגעהויבן. און אויב כ'דאַרף
זיך אויפדעקן פאַר אייך אין גאַר מיין זינדיקייט,
וועל איך זיך אויפדעקן אַצינד.

די לאַנגע קייט

פון מיינע פעלשונגען — זי ציט זיך נאָך
פון מיינע פאַסטעך־טעג ווען כ'האַב צוערשט
באַנומען דעם באַפעל צו גיין צו אייך.
דאָס האָט דאָס בלוט פון שטאַם, דער מוטערס מילך
און פאַטערס קול פון דאַרן־קוסט אַרויסגערעדט.

כ'האָב זיך דערמיט געראַנגלט. נישט געוואָלט
 דעם מדבר־פעלדז פאַרלאָזן, און פאַרלאָזט, געפאַלגט.
 זאָל זיין, אַז כ'האָב געמוזט. דאָס איז דער ווילן
 פון אייביקן, אַז קיינמאַל זאָל אַ מענטש
 נישט ווערן פול מיט אים און קענען בלייבן
 אַליין אין אים. דאָס איז די שטראַף פאַר זיין אַ מענטש:
 פאַרוועבונג פון אַ לעבעדיקן אַטעם
 מיט אייביקייט מוז ווערן שליחות, דינסט
 צו לעבעדיקע אַטעמס. כ'האָב געקענט
 אַליין דעם אַטעם אָפגעבן און ווערן שטיין
 און זיך דערלייזן פון דער שליחות. כ'האָב געפאַלגט.
 צו אייך געגאַנגען. ברענגען אייך אין מדבר.
 אין אייביקייט אַריינזעבן. איך האָב געפעלשט.
 אין זיך געפעלשט.
 ביים טויער פון מצרים
 דערזען אויף אייך דעם פחד. האָט מיין ברודער
 געבעטן: גיי צוריק, דו ביסט נישט אונדזערער.
 איך האָב געקענט אים פאַלגן און צום דאָרן
 אַן ענטפער ברענגען: ס'איז נאָך נישט מיין צייט.
 נאָר ס'בלוט אין אייך, דער צער אין אייך, די ציטערניש
 אין אייך האָט ווידער מיט באַפעל צעקלונגען זיך
 אין מיר און כ'האָב ווי קינדער אויפגעהייטערט אייך
 מיט צייכנס און געלאָזט מיין ברודער אייך פאַרזיסן
 די שרעק פאַר מיר און פאַרן מדבר וואָס אויף מיר.
 איך האָב געפעלשט אין זיך מיט אייך צו בלייבן.
 איך האָב אַ פאַלק פון קנעכט געפונען. צו דער בייטש
 פון נוגש קנעכט און צו די פלייש־טעפ קנעכט.
 ביים ערשטן פרואווי, ביי ערשטער שטראַף פון פּרעהן
 האָט איר פון מיר זיך אָפגעקערט. פאַרטריבן מיך.
 איצט בין איך פריי געווען. דאָס פאַלק צו וועמען
 מ'האָט מיך געשיקט וויל קיין דערלייזונג נישט.
 נאָר איך בין ווידער צונעם באַרג אַוועק,
 געברענט מיט נייער זעאונג פון אַ לעבן
 וואו איר זאָלט זיך מיט צדק, רייניקייט, הייליקייט
 פון אייער זומפ אַרויסהייבן און בין דערנאָך

געקומען פירן קריג פאר אייך אליין,
אליין מיט גוואלד אייך אויסלייזן. און נאך אמאל
געפעלשט אין זיך, אין זון און שטערן, זאמד און שטיין
וואס האבן מיר מיט זיך אין אייביקייט פארוועבט.

ש ט י מ ע ס :

— דיין בלייבן איז געווארן אַ סכנה.
— מיט דיר וואָלט פרעה אונדז צום טויט פאַרפייניקט.
— ביסט נישט געקומען איבערגעבן אונדז דעם טויט.
— געקומען אויסלייזן, נישט ברענגען אומגליק.

משה :

איך בין געקומען אויסלייזן. פון פרעהס צונג
אַראַפרייסן דאָס וואָרט, אַז איר מעגט גיין.
אַרויס פון קנעכטשאַפט און פאַרדאַרבנקייט פון קנעכט.
נאַר כ'האַב געזען די תּאוּוה אין די אויגן,
געדענקט די דורות שקלאַפּעריי און קנאה
צום האָר, זיין האָב און גוטס, און איך וואָס האָב געדאַרפט
אייך זאָגן: גלוסט נישט! — האָב געזאָגט: — נאַרט אויס
ביי זיי דאָס גאַלד און זילבער, האָב און גוטס,
נאַרט אויס, נעמט צו!

ש ט י מ ע ס :

— ס'איז אונדזער מי און פיין געווען.

קרח :

פון וואָס וואָלט אהרן דען די קאַלב געשמאַלצן
ווען נישט דאָס צוגערויבטע גאַלד ? פון וואָס
די כלים פאַרן משכן און פאַר אהרנען
די קרוין, ווען נישט די רינגען מיט די האַלדזבענדער ?

משה :

וואָס איז דען דיינס אין משכן, ברודער קרח ?
און וויפל פון דיין גאַלד אין אהרנס קרוין ?

קרח :

מיינס — גאַרנישט ! איך פון פרעהס לאַנד האָב אייגנס אַלץ
אַרויסגעפירט. איך האָב די מצרים נאָך געלאָזט

מיין פעלד און הייזער. דאָרף איך נישט פון רויב
קיין שטייער צאָלן — נישט פאַר אהרנס קאַלב.
נישט פאַר זיין קרוין און די געפעס פון משכן.

מ ש ה :

זענט איר אַרויס מיט גרויס פאַרמעגן, אַנגערויבטס
און אייגנס, און געזען ווי מעכטיק ס'איז די האַנט
פון דעם מיט וועמענס ווילן כ'האַב איך אויסגעלייזט.
נאָר איר האָט בלויז די טריט פון פרעהס רייטער
דערהערט אייך נאָכיאַגן, און אַלע וואונדער
און צייכנס און די מאַכט פון אייער אויסלייזער
איז אויסגערוזען און איר האָט געשריען:
— צו וואָס אַרויסגעפירט אונדז? בעסער גיין צוריק
מצרים דינען! .. כ'האַב געדאַרפט איך לאָזן דאָרט.
געזען: ס'וועט נישט דערהייבן זיך צו הייליקייט
אַ פאַלק אַ שפּלס, וואָס פאַר יעדן שאַטן פאַלט
אויף דר'ערד און גרייט זיך ווידער צו פאַרקויפן.
נאָר אייער שפּלות, אייער אַרעמוזעליקייט
האָט מיך געברייט ווי וואונדן און כ'האַב ווידער
געפעלשט אין זיך און ווידער קעגן ווילן
צו נייע וואונדער און אַנטפלעקונגען
געפירט אייך... זאָל איך נאָך דערציילן וויפל מאַל
כ'האַב אייער דורשט און הונגער און די תאוהס
געשטילט מיט פעלשונגען אין זיך?

אַ כ ט ע ר נ ש י א :

האַסט נישט געפעלשט
אין זיך ווען נאָכן עגל אונדז באַפוילן גיין
און מאַרדן.

מ ש ה :

נישט געפעלשט. דעם צאָרן נישט געצאַמט.
ווען איר האָט מיך געשלאָגן מיט דער שפּלות,
פאַרדאָרבנקייט און קנאה־תאוהס אייערע,
האָט איר געשלאָגן און פאַרמיאוסט מיך, דעם מענטש,
דעם ברודער אייערן. נאָר ווען אין גאַנג אַהין
וואו איר דאַרפט אויפשטעלן דאָס קיניגרייך פון אהיה

האָט איר זיך אויפגעשטעלט אַ געזי, האָט איר נישט מיך
 געשלאָגן. און פאַר שענדן אהיהס נאָמען
 וועט אייביק נאָכגיין אייך די שווערד און אויסראַטונג.
 כ'האָב נישט געוואוסט, אַז דאָס בין איך געווען
 דער אָפּגאַט, איך — די קאַלב. און אַז די שווערד
 זאָל מער נישט דאַרפן שעכטן, האָב איך זיך,
 זייע אָפּגאַט, אָפּגעטאַן פון אייך. איך זאָל אַליין
 דער צייכן מער נישט זיין. צי איך בין דאָ מיט אייך,
 צי כ'וועל אַוועקגיין מאַרגן — זאָלן צייכנס
 באַשטענדיקע פאַרבייטן מיך... יא, כ'האָב געפעלשט.
 ווי אַלע מאָל אייך נאָכגעגעבן. ווידער
 דעם באַרג באַשטיגן, לוחות אַנדערע געבראַכט,
 געלאָזט זיי איינשליסן אין גאַלד־באַדעקטן אַרון,
 געלאָזט אַ משכן בויען אַרום זיי
 און איינשטעלן די כהונה־צייכנס, צייכנס — — —

אַון בן פּלַת :

מיר דאַרפן נישט קיין צייכנס. האָסט דעם בונד
 געשלאָסן דורכן וואָרט און וואָרט איז צייכן.
 נישט שטיין באַקריצטער, נאָר די קריצונג אויפן שטיין.
 און אויב עס דאַרף דער שטיין דאָס בוך אונדז בלייבן,
 איז נישט באַהאַלטן אונטער כהנס שוץ,
 נאָר פריי פאַר די וואָס לערנען מיטן פאַלק
 די חוקים דיינע, אַז פון שטיין זאָל זיך דאָס וואָרט
 אויף טאָוולען פון די הערצער איינקריצן.

משה :

זאָל אמת ווערן וואָס דו זאָגסט, בן פּלַת!
 באַווייז ווי ס'קריצט זיך איין אין פאַלק דאָס וואָרט.
 באַפעל — און איך וועל אויף אַ טאַג פון זיי
 די שפיין אַוועקנעמען — און זאָלן זיי געטריי
 און פאַרכטיק דעם נסיון אויסהאַלטן. וועל איך
 אַליין מיט מיינע הענט, אַט די, צעוואָרפן
 דעם משכן, אויסטאַן אהרנען די כהונה
 און וועל זיך אָפּשיידן פון אייך מיט זיכערקייט,
 אַז כ'האָב די שליחות מיינע אויסגעפירט. באַווייז!

און בן פלל :

דאָס קען איך נישט. דאָס פּאַלק איז צו נסיונות
נישט גרייט נאָך. ס'האַרץ איז אין מצרים נאָך.
נאָר אונדז, די שופּטים, איז גענוג דאָס וואָרט.

מ ש ה :

און ווער זענט איר? האָט איר פון אייער האָרץ
מצרים מיטן וואָרצל אויסגעריסן?
האָט איר די שפּלות און פּאַרדאַרבנקייט פון פּאַלק
פון זיך שוין אויסגעברענגט? איז אייער בלוט
פון תּאוּוה ריין און אייער אויג פון קנאה?
מיר זיינען הייליקע — שרייט איר. כ'האַב יאָרן
מיט שטערן, שטיין און גראַז געזוכט באַהעפטונג
אַריינצואַטעמען די ריינקייט פון באַשאַף —
און איר זענט איבער נאַכט געוואָרן הייליקע.
כ'פיר יעדן טאָג מלחמה מיט מיין בלוט
און ציטער טאַמער ברעכט מיך דער נסיון,
און איר ווי אַנגעגליטע מדבר־פעלדזן
שטייט פעסט און האָרט אין אייער הייליקייט...

ש ט י מ ע ס :

— מיר ווייסן אויך — מיר זיינען בלוט, מיר ווייסן.
— ס'איז קיינער נישט באַוואָרנט קעגן זינד.
— דעריבער זוכן מיר אין וואָרט אַ שוץ.

מ ש ה :

זענט איר אין מדבר איצט, אַליין. און מאָרגן
אַז איר וועט אַנקומען אין צוגעזאַגטן לאַנד
און ס'וועלן שכנים אייך אַרומרינגלען
מיט אַפּגעטער, מיט שעכטונגען, מיט נאָף —
וועט אויך דאָס וואָרט אין אייער מויל גענוג זיין
דאָס פּאַלק פון נייע קעלבער צו באַשירעמען
און אויפהיטן דעם בונד?

ק ר ח :

און די כּהנים —
זיי וועלן יאָ באַשירעמען? און כּהונה,
מזבחות זיינען נישט עבודה זרה?

משה :

א ברויט געגעסן פארן אפגאָט איז אַ לויב
צום אַפגאָט. פארן אייביקן אַ ברויט איז לויב
צום אייביקן. מען קען אייך איבערנאַכט
פון טומאה נישט אַוועקרייסן און מיט דער טומאה
אין שכנות וועט איר לעבן. מוז מען אייך
דער טומאהס כלים אַנפילן מיט הייליקייט:
די כהונה זאָל אַ דינסט צו אהיה ווערן.
מזבחות און דאָס בלוט אויף זיי — אַ צייכן
פון בונד מיט אהיה, און דער שטיין געקריצטער
אין גאַלד-געדעקטן אַרון אונטער כהנס שוין —
אַ צייכן, אַז די העכסטע הייליקייט איז וואָרט.

קרח :

און אהרן מוז די קרוין פון כהונה טראָגן.
אויף דורי דורות. ער און זיינע זין ...

משה :

מיין ברודער קרח! קענסט מיך פרעגן אויך פאַרוואָס
בין איך עס דער וואָס שטייט פאַר אייך. איך ווייס נישט.
עס איז געוואָרן צייט אַרויסצונעמען
די קינדער יעקבס פונעם צוואַנג און ס'איז אויף מיר
די האַנט געפאַלן. האָב איך זיך געבעטן: שיק
אַן אַנדערן — און האָב געמוזט געהאַרכן.
פאַרוואָס אויף מיר די האַנט? איך ווייס נישט. און ווען כ'האָב
באַגענט אַהרנען, האָב איך געוואוסט: אויך ער
האַט דעם באַפעל. ער דאַרף מיט גוטסקייט צאַמען
דעם מדברדיקן בראַנד אין מיר, שליח זיין
פון שפּלן פאַריאַכטן פאַלק צום פּלאַם פון סנה.
און ער איז דאָס געווען. אויך מיטן עגל.
ער קען דאָס פאַלק. ער האַט עס ליב. און אויב
די כהונה איז פאַרבינדונג צווישן פּלאַם פון סנה
און מענטש צעשטרויכלטן, איז ער דערויף באַשטימט.

קרח :

ווייל ער איז דיר אַ ברודער.

א ה ר ן (טרעט אַרויס):

יא. דאָס בין איך.

און בין געוואָרן ברודער נישט ווען פון דער ווייט
דערהערט די בשורה פון זיין אַנקומען.
נאָר ווען ער איז פון פרעהס לאַנד אַנטלאָפן
מיט טויט פון נוגש אויף די הענט. פאַר יענעם טויט
האַט זיך די בייטש פון טויזנט נוגשים אַנדערע
צעשמיסן איבער לייבער. דעמאָלט בין איך
אָוועק אין פרעהס הויף און האָב געזאָגט: — איך בין
דער ברודער פון אַנטלאָפענעם. שטראַפּט מיך
פאַר זיין פאַרברעך, נאָר שטראַפּט נישט די אומשולדיקע.
מען האָט צו פרעהן מיך געבראַכט און כ'האַב
געפונען חן אין זיינע אויגן און געקענט
צו זיינע האָרן ריידן, פאַר מיין פאַלק
זיך איינשטעלן אין גויט. פון דעמאָלט הויבט זיך אַן
מיין ברודערשאַפט.

ש ט י מ ע פ :

— איז אמת?

— יא, ס'איז אמת.

— ער האָט זיך איינגעשטעלט.

— געווען אַ פירשפרעכער.

ק ר ח :

נישט אמת! ער איז נישט אַליין געגאַנגען
פאַר פאַלק זיך איינשטעלן. ס'האַט מרים אים געבראַכט
צו פרעהס טאַכטער. זי האָט אים געפירט.

מ ש ח (אין פאַרשטיקטן צאָרן):

דו ביסט געקומען אויפדעקן מיין פעלשוונג
און מאַנען אַ פאַרבינדונג פאַרן פאַלק
מיט אהיה אַן פאַרבינדער, האָב איך דיך
און דיינע אויסגעהערט און זיך צוריק אַנטפלעקט
פאַר אייך מיט רייד פון אמת. איצט זאָל אהיה זיין
דער שופּט. אויב עס ברענט אין דיר די קנאה,
פאַר הייליקייט פון אהיהס בוגד מיט יעקבס שטאַם,
אויב פירסט מיט מיר מלחמה קעגן יעדן שפור

פון געטערדינסט און ווילסט מיט פלאם פון וואָרט אַליין
 דאָס גאַנצע פּאַלק דערלייטערן צו כהונה —
 זאָל אויפגיין איבער דיר דאָס ליכט פון אהיה,
 און איך און אהרן — ביידע וועלן מיר
 געטריי און אונטערטעניק האַרכן דיין באַפעל.

(די אויגן פּלאַמען אויף, דאָס קול ווערט דונערדיק)

נאָר אויב עס ברענט אין דיר די קנאה צו דער קרוין
 אויף אהרנס קאַפּ און האַסט די עדה דאָ
 געפאַנגען אין אַ נעץ פון הייליקייט —
 מיט זיי נקמה אויסצושפּילן, און דאָס פּאַלק,
 וואָס בעט אויף צייכנס פון זיין גאַט, פאַרשעמען —
 זאָל אהיהס אַרעם אויף דיר פּאַלן וואו דו שטייט,
 זאָל ערד פאַרשלינגען דיין געביין און שקר.

ק ר ח

(הייבט אָן צו ציטערן, פּאַלט אויף דער ערד)

ע ד ה :

(צעשראַקענע, פאַרציטערטע, טרעט אָפּ)

— מיר האָבן נישט פאַרשטאַנען.

— זיי אונדז מוחל.

מ ש ה :

נעמט צו דעם מת!

(עס ווערט געטאָן)

און איצט, אַז עס איז אויסגעראַמט
 דאָס ביזן פון צווישן איך, הערט אויס! גערעכט זענט איר!
 פאַר אַלץ וואָס איך בין אויסגעשטאַנען צווישן איך
 האָט אייער מרידה היינט מיר אָפּגעצאַלט. צו איך
 האָב איך געגאַרט ווען כ'האַב פאַרלאָזט מיין מדבר!
 אין אייך דער שכר פאַר אַלץ וואָס איך וועל אויסשטיין נאָך.
 זאָל קיינמאַל, קיינמאַל זיך נישט שטילן דער געשריי:
 — מיר זיינען אַלע הייליקע! איר זענט עס נישט.
 עס וועלן דורות אָן אַ שיעור פאַרביי ביז דאָס
 מיט וואָס איך בין צו אייך געשיקט געוואָרן
 וועט ווי דאָס בלוט אייך ריזלען אין די אַדערן.

ביז דעמאָלט וועט איר גיין מיט אומוועגן
 צו הייליקייט. אָן אומוועג איז די כהונה.
 עס וועלן מער נאָך קרומע וועגן זיין. נאָר זאָל
 דער גלייכער וועג, דער וועג פון אייער אויסגעשריי
 נישט אָפטאָן זיך פון אייערע אויגן קיינמאָל,
 און ברענען אייך די ליפן זאָל דאָס וואָרט:
 מיר זיינען אַלע הייליקע! ביז יענעם טאָג
 ווען איר וועט בייקומען די אומוועגן אין זיך
 און גאָר דאָס פאָלק און יעדער מינדסטער צווישן אייך
 וועט זיין צום אייביקן אַ כהן. זייט געבענטשט.

ח

(ביים אוהל מועד, משה און אהרן).

משה (זיצט אַ פאַרחושכטער):

עס ווערט שוין פערציק טעג און איך האָב מורא.
 איז רואיקער דאָס פאָלק אַצינד ווי אין די טעג
 ווען זיי האָבן געמאַנט ביי דיר דעם עגל?

אהרן:

דער גאַנג פון אויסקוקער איז מיט סכנות פול.
 נאָר דאַרפסט געטרויען יהושען. ווייזט דיר נישט
 דיין אויג וואָס טוט אין וועג מיט זיי פאַרלויפן?

משה:

איך זע נישט. גאָר נישט. ווייל כ'האָב נאָך אַמאָל
 אין זיך געפעלשט. כ'האָב נישט געדאַרפט זיי שיקן.
 מיין זינד פון שיקן זיי איז האַרבער נאָך
 ווי דיינע פאַר זיי אויסשמעלצן דעם עגל.
 דאָס לאַנד איז צוגעזאַגט. די אַבות צוגעזאַגט.
 און דורות אין מצרים האָבן זיי געדענקט
 דעם צוזאַג. און צום לאַנד איז זייער גאַנג.
 צו וואָס דעם צוזאַג אויף די פינגער קוקן.

צו וואָס דאָס לאַנד גיין אויסשפירן, באַטראַכטן, ווי מען באַטאַפּט אַ שטיקל סחורה אין דער האַנט פון נישט באַגלויבטן סוחר? איך האָב זיי דערלויבט דעם צוזאָג צו באַצווייפלען און אויף מיר די זינד. און זאָלן זיי מכשולים אַנטרעפן אין וועג, וועט אַלץ, וואָס איז געשען מיט זיי ביז איצט אין שרעק פאַרגיין. צו וואָס האָב איך געדאַרפט זיי שטעלן צום נסיון?

א ה ר ן :

האַסט געמוזט!

זיי האָבן דיך באַלאַגערט מיטן וואונטש צו זען דאָס לאַנד — האַסט נישט געקענט זיי אָפּזאָגן. ס'ליגט אויך אויף זיי אַ לאַסט, אויף די נשיאים. דער מדבר מאַטערט אויס. און ס'פאַלק איז אומרואיק. עס מורמלט, מאַנט. זאָל זיין אַ טרייסט דאָס וויסן, אַז באַלד וועט זיך אַ זעטיק לעבן אָנהייבן. די אויסקוקער וועלן זיך אומקערן, די פירות ברענגען, ווייזן ווי עס טריפט דאָס לאַנד מיט מילך און האַניק — וועט פאַרשטומט ווערן ס'געשריי וועגן די פליישטעפּ פון מצרים, און נישט צוריק — צום לאַנד וועט עס זיי ציען. נישט צו נסיונות נייע — אויסצומיידן נסיונות אַלטע האַסטו זיי געשיקט.

מ ש ה :

ביסט אַלץ דער זעליקער. פאַר דיר זיינען זיי אַלץ נאָך קינדער, וואָס מען מוז זיי נאָכגעבן, מיט קעלבער גאַלדענע, מזבחות, כהנים.

א ה ר ן :

זיי דאַרפן פאַרן לאַנד מלחמה פירן. ווי קענען זיי באַגעגענען אַ שונא נישט וויסנדיק ווי שטאַרק ער איז, וואו ער האָט שטעט באַפעסטיקטע, וואו אָפענע. האַסט נישט געקענט זיי אָפּזאָגן, געמוזט זיי שיקן אויסקוקער.

משה :

וועט זייער כוח זיגן ? וועלן זיי אליין
 מלחמה פירן ? וואו ס'וועט אהיה זיי פארויס
 נישט גיין, וועט יעדער פרייער וועג זיך איינצאמען
 מיט בערג און יעדער פלויט וועט ווי א פעלזן-וואנט
 פון מויער-פעסטונג ווערן. און וואו אהיה
 וועט פירן קריג פאר זיי, וועלן די מויערן
 ווי טרוקן ליים אונטער דער זון זיך קרישלען.
 נישט וועגן זייער צאל און מאכט האט אהיה
 צום פאלק זיי אויסגעקליבן... מיינע איז די זינד...
 (רייסט אויף דעם קאפ):

איצט קומען זיי!

(ער שרייט עס אויס מיט פחד, מיט א פארגעפיל פון אומגליק.
 ס'לויפט א מענטש פון לאגער און בלייבט שטיין).

אנגעלאפענער :

מ'האט זיי געזען. זיי זיינען באענט!

(גלייך נעמט פון לאגער אַנקומען דאָס פּאַלק מיט ווייב און קינד.
 אַ צענדליק איילן אָפּגערוקט פון משהן בלייבט מען שטיין, מען
 מאַכט אַ פרייען קרייז, נאָר הינטן און אַרום ווערט רושיקער,
 געדיכטער — ים מיט קעפּ און לייבער. באַלד צעשפּאַלט ער זיך,
 דער ים, עס ווערט אַ סטעזשקע, מען לאַזט אַדורך די אויסקוקער,
 די צוועלף, און ווידער גיסט ער זיך צונויף און שליסט זיי אין.
 די ערשטע אויסקוקער אויף אַקסלען טראַגן אַ שטאַנג מיט הענגלעך
 וויינטרויבן, די אַנדערע אין קוישן — טייטלען, פייגן, מילגרוימען
 זיי בלייבן שטיין און שווייגן. רגעס ציען זיך. דאָס פּאַלק אין
 וואַרטעניש ווי איינגעגליווערט. ביי משהן, אויפגעשטעלט אין
 פולער הויך, דאָס פנים איינגעקלעמט, די אויגן שאַרף. ער צישעט
 ענדלעך אויס צווישן די ציין):

משה :

וואָס שווייגט איר ? זאָגט מיט וואָס איר זענט געקומען.

(די אויסקוקער קוקן זיך איבער. ס'טרעט אַרויס דער ערשטער
 אונטער שטאַנג מיט וויינטרויבן):

ערשטער :

מיר האָבן אויסגעקוקט דאָס לאַנד און פון די פרוכט
געבראַכט מיט אונדז. די טרויבן זיינען רייך מיט ווין,
די מילגרוימען מיט זאַפט, די טייטלעך זיינען זיס.

צווייטער :

די פאַשע פאַר די קי און רינדער גריין. די ערד
איז פעט. עס טריפט דאָס לאַנד מיט מילך און האַניק.

משה :

רעדט זויטער!

(מען ענטפערט נישט).

זאַגט וואָס נאָך איר האָט צו זאָגן.

דריטער :

דאָס לאַנד וואָס מיר האָבן באַזען איז רייך און גוט.
נאָר די באַוואוינער זיינע זיינען שטאַרק.
זיי זיצן איינגעמויערט הינטער שווערע ווענט
פון פעסטונגען, און ס'זיינען דאָרט די ריזן דאָ.
די קינדער פון ענק. אומזיסט דער גאַנג אַהין.
מיר וועלן זיי נישט אייננעמען. אומזיסט דער גאַנג.

כלב (פון צווישן אַנדערע רייסט זיך אַרויס):

נישט אמת! ער וואָרפט פחד אָן. מיר וועלן גיין
און בייקומען. מיר וועלן גיין און בייקומען.

אויסקוקער :

— ווי היישעריקן זיינען מיר אַנטקעגן זיי.
— זיי וועלן ווי מילבן אונדז צעטרעטן.
— דאָס לאַנד איז רייך וואו עס איז רייך. נאָר וואו עס ברייט
דער שטיין, איז עס ווי מדבר טויט און נאַקעט.
— עס איז אַ לאַנד וואָס עסט זיינע באַוואוינער אויף.
(סיווערט אַ גערודער, אַ יללה צווישן פאַלר).

פאלק :

— וואו האָט איר אונדז פאַרפירט?
— שוין בעסער שטאַרבן דאָ.
— הלוואי וואָלט אונדז דער טויט געטראָפן אין מצרים!

— צו וואָס די ווייבער און די קינדער נאָך
 אויף רויב אַוועקפירן?
 — אויב טויט, זאָל זיין שוין דאָ.
 — מען קען נאָך קיין מצרים גיין צוריק.
 — צוריק!
 — צוריק!
 — גענוג געלאָזט פון עמרמס זין זיך פירן.
 — זאָל משה קיניגן איבער אַן אַנדער פּאָלק.
 — מיר ווילן גיין צוריק!
 — צוריק!
 — צוריק!

משה (פּאָלט אויפן פּניס).

אהרן (לעבן אים).

בלב (וויל איבערשרייען אַלעמען):

מיר וועלן בייקומען. מיר וועלן גיין
 און אַלע שונאים בייקומען. דאָס לאַנד איז גוט.
 און עס וועט ווערן אונדזערס. אונדזערס וועט עס זיין.

יהושע:

טוט אָפּ די שרעק פון זיך! דער מעכטיקער וואָס האָט
 אַרויסגעפירט אונדז פון מצרים, וועט אונדז אויך
 אין לאַנד אַריינברענגען. ער האָט צעבראַכן
 מצרים מאַכט און וועט צעברעכן אויך די שווערד
 פון די וואָס שטייען אונדז אין וועג און איינוואַרפן
 די ווענט פון זייערע פעסטונגען. זיין ווילן איז
 אין לאַנד פאַרפלאַנצן אונדז. זיין ווילן וועט געשען.

פּאָלק:

— גיי דו מלחמה פירן מיט די ריזן.
 — גיי מיט דיין קאַפּ די מויער-ווענט צעברעכן.

יהושע:

פאַרטרייבט די שרעק און גאַט וועט פירן אונדזער קריג.
 איך זאָג אייך: ס'האַט זיך אָפּגעטאַן דער שאַטן
 פון אונדזערע שונאים און זיי זיינען אונדזער ברויט.
 בויט אויפן אייביקן אייער בטחון.

פאלק:

- גענוג געהערט פון דיר.
- פארמאך דאס מויל.
- מען דארף זיי שטום מאכן, די אנריידער!
- ארויסשלעפן אין דרויסן און פארשטיינען.
- מען דארף זיי שטום מאכן.
- פארשטיינען.
- נעמט זיי!

משה

(שפרינגט אויף און שטעלט זיך צווישן יהושע און קלב, ביידע הענט אויף זייערע אַקסלען).
 קומט, נעמט זיי! שלעפט זיי צום פארשטיינען!
 וואָס וואָרט איר? קומט און נעמט! און מיך מיט זיי.

אהרן

(שפרינגט אויף, אויך ער שטייט אַ פאַרצאַפּלטער. די מחנה שטילט זיך איין, ווערט שטום. ער נעמט די הענט אַרונטער, רעדט צום הימל):
 איך קען נישט לענגער. נעם מיך צו.
 אַ דונער שיק אַראָפּ
 און לאַז מיך מיט מיין לעצטער פעלשונג אומקומען.
 ביז איצט האָב איך
 פון וועגן בריענדיקער ליבשאַפט
 צו זיי, די בלינדע, די צעשראַקענע,
 אין זיך אַליין געפעלשט.
 איך בין געוואָרן איינס
 מיט זייער הונגער, זייער דורשט,
 כ'האָב זיך געבויגן פאַר דער בלינדער שרעק
 אין זייערע צעבייטשטע רוקנס,
 איך האָב די הייליקייט געגאַסן
 אין זייערע טומאה-כלים —
 איך האָב געפעלשט אין זיך,
 ווייל ס'האַט אַזוי באַפוילן
 די ליבשאַפט וואָס אין מיר — דיין ווילן.
 און היינט האָב איך אין דיר געפעלשט.

כ'האָב מיט דער הונגעריקער סלינע אין די מיילער זייערע
 צונויפגעשמאַלצן זיך,
 מיט זייער אומגלויבן און פחד,
 און זיי אַליין געשיקט
 דיין צוזאַג איבערוועגן
 און אַפשאַצן און אויסקוקן
 דאָס לאַנד, וואָס דו האָסט זיי פאַרשפראַכן,
 און האָב פאַרגעסן, אַז זיי קענען דיך נאָך נישט.
 איך האָב פאַרגעסן.
 איך האָב געדאַרפט זיין דיין שליח און דיין וואָרט צו זיי,
 און בין געוואָרן — זיי. אינגאַנצן זיי.
 איצט בין איך מער נישט דיין שליח. נעם מיך צו...
 וואָס שווייגסטו? פאַרוואָס שיקסטו נישט דיין דונער??
 פאַר מיינע טעג אין דיר
 און פאַר דער שליחות דיינער
 אַ חסד טו מיט מיר און ענטפער מיר.
 אַן אינציק מאָל נאָך ענטפער מיר...
 (ער לאַזט אַראָפּ דעם קאַפּ און מיטאַמאַל — צום פּאַלק):
 איר וועט נישט גיין צוריק, נישטאַ פאַר אייך
 קיין גאַנג צוריק. נאָר אויך אין צוגעזאַגטן לאַנד
 וועט איר נישט אַנקומען. נישט איר. נישט איך.
 נישט איך, ווייל איך האָב אייך געלאַזט גיין אויסקוקן
 דאָס לאַנד. נישט איר, ווייל אייער שרעק פאַר יענע,
 וואָס איר דאַרפט בייקומען, איז אַלץ נאָך גרעסער
 פון אייער זיכערקייט אין אים, וואָס האָט אייך
 אַרויסגענומען פון מצרים און צום פּאַלק
 פאַר זיך געהייליקט. ניין, איר וועט נישט אַנקומען
 אין לאַנד. פאַר יעדן טאַג, וואָס מיינע אויסקוקער —
 יא, אייערע און מיינע — האָבן זיך געזאַמט,
 וועט איר אַ יאָר אין מדבר וואַגלען, איר און איך.
 פאַר יעדן טאַג — אַ יאָר, פאַר יעדן טאַג — אַ יאָר.
 ביז אַלע, אַלע איר וואָס איבער צוואַנציק
 וועט אויסגיין דאָ און זאַמד וועט איינשלינגען
 די פּגרים אייערע. און שעלטן וועלן אייך
 די קינדער אייערע, ווייל איבער אייך אויך זיי

אויף גאַנג פון פּערציק יאָר זיינען פּאַרמשפּט.
 נאָר זיי וועלן דערגיין. די יוגנט און די קינדער,
 וואָס איר האָט נישט געוואָלט צום רויב מאַכן —
 זיי וועלן אָנקומען און ירשנען דאָס לאַנד.
 און אָנקומען מיט זיי וועט יהושע
 און כּלב, וואָס האָבן געטרויט דער מאַכט פון אים,
 וואָס פירט אייך, נאָר נישט אייך, וואָס האָב געלאָזט
 דעם גלויבן צום נסיון שטעלן. גלייך מיט אייך
 וועל איך אין מדבר בלייבן און נישט זען דאָס לאַנד.

פ א ל ק :

- דו מעגסט דאָ בלייבן.
- ס'איז דער מדבר דיינער.
- דו קומסט פון מדבר און דו בלייבסט אין מדבר.
- מיר קומען פון אַ לאַנד מיט ברויט און פלייש.
- מיר קענען גיין צוריק.
- אויב אומקומען, איז אויפן וועג אַהיים.
- אויב טויט פאַר אונדז, וועלן די קינדער דאָרט דערגיין.
- נישט שלעפּן קינדער פּערציק יאָר אין מדבר.
- מיט וואָס האָבן די קינדער זיך פאַרזינדיקט?
- לאַמיר די קינדער ברענגען קיין מצרים.
- ס'איז נענטער קיין מצרים.
- לאַמיר גיין!
- צוריק!

מ ש ה :

איר וועט אויך אומברענגען די קינדער אויפן וועג.
 ס'וועט קיינער נישט דערגיין צוריק. די ערד
 וועט אייך קיין קוואַלן נישט אַרויפּשלאָגן.
 דער הימל וועט נישט אַניאָגן קיין פייגל.
 דער ים וועט זיך פאַר אייך נישט שפּאַלטן. טויט
 איז אַלץ וואָס נעמט זיך אויפן וועג צוריק.

א ה ר ן :

ס'איז מאָרד! אַ דור, אַ גאַנצן דור פאַרטיליקסטו.
 האָסט אונדז אַרויסגענומען פון מצרים — אונדז
 און נישט אַליין די קינדער אונדזערע. האָסט אונדז

געפירט, די טאטעס, אונדז דאס לאַנד פאַרשפּראַכן.
אַ גאַנצן דור פאַרטיליקסטו. ס'איז מאַרד!

מ ש ה :

זיי ווילן נישט דאָס לאַנד. זיי ווילן גיין צוריק.
און קיין צוריק איז מער נישטאַ. און צווישן לאַנד
און וועג צוריק איז מדבר. האָבן זיי אַליין
דעם מדבר אויסגעקליבן. זיי אַליין.

א ה ר ן :

נישט זייערס איז די שולד, ס'האָבן די אויסקוקערס
אַ פּחד אָנגעוואַרפן, זיי צעבראַכן.
נישט זייער שולד. דאָס לאַנד איז זיי פאַרשפּראַכן.

מ ש ה :

נישט זיי: דעם פּאַלק פון אהיה. און זיי ווילן נישט
דאָס פּאַלק פון אהיה זיין. זיי גלויבן אין דער מאַכט
פון חתי און יבּוסי און אמורי
און נישט אין אהיהס מאַכט. און בייקומען וועט זיי
דער חתי און יבּוסי. שטאַט דער שווערד
פון שונא זאָל זיך אַנטרינקען מיט זייער בלוט.
זאָל זייער לייב דער מדבר איינשלינגען.
(ס'ברעכט אויס אַ יללה צווישן פּאַלק. עס טרעטן איינצלנע אַרויס
— נשיאים, זיי פּאַלן אויף דער ערד פאַר משה, שטייען אויף).

נ ש י א י ם :

— דערבאַרעם זיך, פאַרגיב דעם פּאַלק!
— נישט זייערס. אונדזערע די זינד. דאָס האָבן מיר
פאַרלאַנגט אַרויסצושיקן אויסקוקער.
— דאָס האָבן מיר דעם גאַט פון חורב נישט געטרויט.
— פאַרטיליק אונדז, באַשטראַף די אויסקוקער.
— באַשטראַף די אַנריידער, נאָר שוין דאָס פּאַלק.
(געוויינען אין דער מחנה ווערן העפטיקער):

פּ אַ ל ק :

— מיר ווילן אין מלחמה.
— שיק אונדז און מיר וועלן גיין.
— שוין בעסער אומקומען פון שווערד אין מדבר.

- אויב טויט אין מדבר, זאל ער קומען היינט.
- דיין שווערד איז שוין אמאל געגאנגען צווישן אונדז.
- שיק נאך אמאל די לייט אונדז אויסצושלאכטן.
- פון צעלט צו צעלט זאלן זיי גיין און שעכטן.
- מיר וועלן אויסשטרעקן פאר זיי די העלדזער.
- אז נישט, לאמיר אליין זיך אויסשעכטן.
- זיך קוילענען אליין.
- זיך קוילענען אליין.
- לאמיר זיך אויסשעכטן!
- זיך קוילענען!

משה :

געפאלן איז דער גזר. געשלאסן איז דער רינג.
 איר וועט אליין קיין האנט אויף זיך נישט הייבן.
 נישט דאס איז אהיהס ווילן. און ביי אייך
 דעם ווילן האט דעם מצרים בייטש צעבראכן.
 האט אהיה אייך ווי קראנקע קינדער אויף די הענט
 ארויסגעטראגן. ווי אן אדלער פון דער נעסט
 די אדלערלעך, ארויפגעהויבן צו דער בלאג
 פון הימלען. נאר קיין פליגל זיינען אייך
 נישט אנגעוואקסן. ס'האבן אהיהס וואונדער
 מיט מוט נישט אויפגעגליט אין אייערע אויגן,
 מיט ווילן אייך נישט אויסגעגלייכט דעם רוקן.
 און וואס איז דאס פארשפראכן לאנד? א היים
 וואו איר זאלט איינשטעלן דאס קיניגרייך
 פון אייביקן, וואו אהיה זאל אייך זיין דער גאט
 און איר זיין פאלק. און ס'וועלן פרעמדע פעלקער
 די היים ארומרינגלען מיט בעלים, אפגעטער,
 מיט במות און מזבחות, און פון וואו א קער
 נסיונות גלוסטטיקע וועלן פארווארפן
 אויף אייך די נעצן און מיט ווארט פון אהיה
 און זיין געזעץ וועט איר זיך דארפן ווערן
 און בייקומען די שטרויכלונגען און תאוהס.
 און אז דער ערשטער אנבליק פון די פעלקער האט
 מיט טויט־שרעק אייך צעבראכן און דאס ווארט
 פון די צעשראקענע אויסקוקער האט אלע אייך,

די גאַנצע מחנה, ווי די בייטש פון נוגש,
 גענומען יאָגן צו מצרימס יאָך צוריק —
 ווי וועט איר מיט די פרעמדע אָפּגעטער
 מלחמות פירן, ווי אין צוגעזאָגטן לאַנד
 באַפעסטיקן דאָס קיניגרייך פון אהיה?
 און דאָס — דאָס אַנקוקן, דאָס אויסטאַפּן
 די סחורה פון דעם נישט־באַגלויבטן סוחר —
 דאָס איז געווען אַ פּראָבע. נישט די אויסקוקער
 דאָס לאַנד האָבן באַזען — דאָס האָט דער אייביקער
 זיין פּאָלק און זיין שליח צום נסיון
 געשטעלט און האָט דערזען — זיי האָבן נישט פּאַרדינט
 דעם זכות אין לאַנד אַריינצוקומען. ס'האָט דער רינג
 פון אונדזערע נסיונות זיך געשלאָסן.
 געפּאָלן איז דער גור. מיר קענען אונדזער זינד
 בלויז אויסקויפּן מיט אויספּאָלגן דעם גור:
 אין מדבר גיין און אויפברענגען דעם דור
 וואָס טראָגט נישט אונדזער זינד און וועט נאָך אונדז
 אין לאַנד אַריינקומען. אויך דאָס איז זכות.
 נישט ערשטע אינעם לאַנד, נאָר לעצטע פון מצרים.
 און מער ווי לעצטע — זיין די טאַטעס. זאָל מיט אונדז
 אַ קייט זיך אָנהייבן ביז דורי דורות
 פון טאַטעס וואָס דעם מדבר טראָגן אויס אויף זיך
 פאַר זין וואָס זאָלן אַנקומען אין אהיהס לאַנד.
 און אַז מיר ווייסן — מדבר איז דער גור אויף אונדז —
 איצט קענען מיר זיך מדברדיק באַהעפטן
 מיט דעם וואָס האָט זיך אונדז אַנטפלעקט און פּלאַנצן
 דעם בונד אין דור וואָס וועט אים ירשנען.
 איצט גייט צו אייערע געצעלטן. האַדעוועט
 די קינדער אין די שויסן און ברענגט נייע
 פון אייערע לענדן. גיט די טעכטער אָפּ
 צו מאַנען און נעמט ווייבער פאַר די זין.
 ברענגט אויף אַ פּאָלק — אַ הייליק פּאָלק פאַר אהיה.
 (די מחנה גייט אַוועק אַ וויינענדיקע. עס בלייבן משה, אהרן,
 יהושע, כלב.)

א ה ר ן :

איצט מעג איך שטאַרבן. ס'איז דער גזר געפאַלן.
זיי דאַרפן מיך נישט מער. איך האָב נישט מער
ביי קיינעם עפעס אויסצובעטן, מילדערן
פאַר זיי. זיי דאַרפן מער נישט קיין באַשיצער.
די כהונה דאַרף מיך אויך נישט. מעג איך שטאַרבן.

מ ש ה :

וועסט שטאַרבן ווען דיין צייט וועט קומען. איצט
באדאַרפן זיי אַ טרייסטער. ס'וועט מיט דיר
זיי גרינגער זיין — זיין גרינגער ווי מיט מיר.
(בייגט איין דעם קאַפּ, ברעכט אויס אין אַ געוויין).

א ה ר ן :

וואָס וויינסטו?

מ ש ה :

נישט אויף דיר און נישט אויף זיך. אויף זיי —
אויף אַלע דורות זייערע. הערסט דאָס געוויין
פון לאַגער? ס'איז דער ערשטער פון די דורות
וואָס ביי די טויערן פון צוגעזאָגטן לאַנד
באָוויינט זיין זינד און אוממאַכט. ערשטע זיינען זיי
צו שטרויכלען און צעבראַכן ווערן, ערשטע
פאַר שטראָף און אומקום. שטרויכלונג, זינד און אומקום —
דאָס איז די קייט, וואָס הייבט זיך אָן. אין אַן אַ צאָל
נסיונות וועלן זיי געשטרויכלט ווערן
און דור פון דור וועט לערנען און פאַרגעסן.
און זינדיקע, צעבראַכענע, אוממעכטיקע,
ביי טויערן פון צוגעזאָגטן לאַנד
באָוויינען וועלן זיי די אוממאַכט זייערע
און טרייסטן זיך דערמיט וואָס אַ יהושע
און כלב טרעטן יאָ די שוועל אַריבער
און וואָס זיי קענען אַנרירן דעם מאַנטל-זוים
פון די וואָס וועלן אַנקומען אין לאַנד.
זיי דאַרט אין לאַגער זיך אַליין באָוויינען.
איך דאָ — ס'געוויין פון אַלע דורות וויין!

ט

(א באַרג. ביי אַ מזבח — בלק. גרויס און שווער. אַרום — די האַרן זיינע. אים אַנטקעגן — בלעם. אַ דינער קנאַכיקער מיט ביינערדיקע פויסטן. דאָס פנים איינגעצויגן, ליפן פליישיק. איין אויג אונטער אַ שווערער ברעם איז בלינד. דאָס אַנדערע — משונה גרויס. די שוואַרצע באַרד נעמט ווי אַ רינג אַרום דאָס דינע פנים).

ב ל ק :

דאָס דריטע מאַל שוין האַסטו מיך גענאַרט.
כ'האָב דיך גערופן שעלטן — און דו האַסט געבענטשט.
האָב איך געזאָגט: ניט שעלט אָבער ניט בענטש.
און ווידער האַסטו זיך מיט בענטשונגען צעקרייט.

ב ל ע ם (אַ געבראַכענער):

כ'האָב דיך געוואַרנט: איך בין נישט קיין האַר
אויף מיינע רייד. נישט וואונטש פון האַרץ מיינעם
פירט אויס מיין צונג: ער פאַלגט אַן אַנדערן.
און ווען די רייד פון יענעם פילן אַן מיין מויל,
מעג איך מיט פויסטן וועלן שטום זיך מאַכן, —
איך קען נישט: איך מוז אויספילן זיין ווילן.

ב ל ק :

פאַרוואָס מוזסטו אים פאַלגן? ער איז דאָך
נישט דיין גאָט! זייער גאָט איז ער, דער גאָט
פון שונא אונדזערן, פון דיינעם און פון מיינעם.
צי זעסטו נישט דאָס אומגליק ווי עס גייט
אויף דיין פאַלק און אויף מיינס? ווי ס'עסט דער אַקס
דאָס גראַז פון פעלד אָפּ, וועלן זיי אי מואב
אי מדין אויפעסן, די מענער אויסשעכטן, די ווייבער
און קינדער צונעמען — פון מיין לאַנד ווי פון דיינעם.
ווי קענסטו זיין ביי זייער גאָט אַ נביא?

ב ל ע ם :

ווי דו האָב איך מיין לאַנד און פּאָלק ליב. איך האָב ליב
 די ברויט־פעלדער און פּאַשע־פעלדער, ליב
 דאָס מיסט אויף אונדזער ערד, דעם ריח פון דער שטאַל,
 דעם שיכורן גערודן פון זון־באַטרונקען לייב,
 די שויסן פון די ווייבער אָפענע צום בעל
 פון גלוסטונג און פון פרוכפערונג. איך בין
 ווי דו אַ קינד פון אונדזער בעל, וואָס האָט מיך
 פון ערד געבוירן און מיט ערד און בלוט פאַרקניפט,
 און פיינט האָב איך דעם מדבר־גאַט,
 דעם נישט־געזעענעם, דעם צאַרנדיקן,
 וואָס שייטט דעם מענטשן פון דער חיה אָפּ
 און שמידט אין הייליקייט זיין ערד, זיין ברויט
 זיין ווייב־געלעגער, זיינע טעג און נעכט.
 איך האָב אים פיינט. נאָר גאַט איז ער. פון אים,
 דעם נישט־געזעענעם, אַ ציטערניש פילט אָן
 מיין זעל, איך הער די שטערן און די הימלען
 דערציילן זיין אַלזעאיקייט, עס רייסט זיך
 מיין גייסט צו אים און שיכור ווער איך און פאַרבלענדט
 פון אַ באַגער זיך אויסצוטאָן פון לייב
 און ווערן מיט אים איינס אין אומגעזעענקייט,
 וואָס איז אַזוי אַלזעאיק, ליכטיק, ריין.

ב ל ק :

איז אויב ער טוט אַזוי דיין גייסט באַמעכטיקן,
 פאַרוואָס זאָל ער נישט ווערן אויך דיין גאַט
 און גאַט פון פּאָלק דיינעם ? פאַרוואָס נישט בויען
 מזבחות אים און ברענגען אים קרבנות ?
 וועט מואב אויך אים פאַר אַ גאַט מאַכן
 און זאָל ער פירן אונדזער קריג פאַר אונדז
 און אָפּשטעלן דאָס פּאָלק וואָס קומט פון מדבר.

ב ל ע ם :

ער וועט דיין גאַט נישט ווערן און דיין פּאָלק
 וועט זיך נישט אונטערגעבן זיין געבאַט.
 אַ האַרבער איז ער און אַ צאַרנדיקער.

ער וועט דיין שווערד פון האַנט אַרויסרייסן
 און זאָגן דיר : נישט מאַרד ! ער וועט די אויגן
 דיר אויפרייסן און אַנזאָגן : נישט גלוסט.
 ער וועט די בלוטן דיר צעצינדן און באַפעלן :
 זיי הייליק צו דיין ווייב ! ער וועט דיר פאַר באַגער
 צו יונגפּרוי־שוים פאַרשטיינען. וועט דיין קנעכט
 צום גלייכן מאַכן דיר, וועט דיר אַ טאַג אַ וואָך
 די אַרבעט אויף די פעלדער אַפּשטעלן.
 וועט טעג און נעכט דיר פּלאַגן מיט אַ מורא
 פאַר זינד און זינד און פאַר די זינד מיט טויט
 מיט הונגער און מגפות שטראַפּן. ניין, נישט דו
 און נישט דיין פּאַלק וועט פאַר אַ גאַט אים מאַכן.

ב ל ק :

און זיי ? ווי קענען זיי ?

ב ל ע ם :

זיי האָט ער אויסגעקליבן
 זיין הערשאַפט איינצושטעלן איבער מענטש.
 ער דרינגט אין מענטש אַריין, באַוועלטיקט אים
 מיט מורא פאַר זיין פּאַרכטיקייט און גאַרונג
 צו ליבשאַפט, וואָס איז ווי דער הימל הויל
 און פריידיק ווי פרימאַרגנדיקע זון,
 און פייניקט אים. איך קען די פייניקונג.
 איך פיר מיט אים מלחמה. וואָס באַטרונקענער
 איך ווער פון גאַרונג צו זיין ליכטיקייט,
 אַלץ ווייטער פון אים לויף איך, טונק מיין זעל
 אין בלוט, און חיהשקייט און אומצוכט. וואו אַ שלעכטס
 אין סדום געווען האָב איך עס מיינס געמאַכט,
 נאָר אויך אין זומפ פון תאוהס און רציחה
 אַ גליענדיקער צינדט ער זיך אין מיר און פילט
 מיין זעל מיט עקל אָן צו מיר. און אויב
 איך שענד מיין לייב מיט נאָענטקייט צו מיין אייזעלין,
 פון מיר זיין גייסט טרייבט ער אַריין אין איר
 און אויך די חיה טוט זיין ווילן. יא, איך ווייס
 ווי פייניקן ער קען דעם מענטש וואָס ער דערווילט.

נאָר זיי — ביי זיי האָט ער די עלטערזיידעס נאָך
פאַרשיכורט מיט זיין נאָענטקייט, זיי אין בלוט אַרײַן
זיך איינגעזאַפּט, אויף קנעכטשאַפּט זיי פאַרשיקט.
צעפּייניקט מיט אַ בענקעניש צו אים
און אויסגעלערנט בייגן זיך אונטער זיין רוט
און אָננעמען פאַר ליב זיין שטראַף. אויך זיי
פון פלייש און בלוט זיינען, אויך זיי צעברייט
די גלוסטעניש פון ערד און לייב, נאָר ס'האָט ביי זיי
אַ זון אַ קנעכט געקענט די ליבע אַפּשטויסן
פון אַ פּרינצעסין, ריין זיין לייב צו האַלטן
און פּייניקן זיך אין געפּענגעניש דערפאַר.
און אַז זיי זינדיקן און ער שטרעקט אויס דערנאָך
מיט האַרבער שטראַף זיין אַרעם, בייגן זיי זיך
און נעמען אַן פאַר ליב די שטראַף. דערפאַר
האָט ער זיי אויסגעוויילט. זיי זיינען זיינע,
זיי מוזן זיינע זיין אויף אַלעמאַל.

ב ל ק :

און ער וועט גיין מיט זיי! און ער וועט פירן
דעם קריג פאַר זיי! און ווי אַ היישעריק
וועט דאָס געזעמל אונדו פאַרפלייצן, אַפּעסן
און וויסט מאַכן דאָס לאַנד און פאַלק אונדזערס...

ב ל ע ם :

דו קענסט זיי אָפהאַלטן. דו קענסט פאַרשטרויכלען
דעם וועג זיי. קענסט ביים שוועל פון לאַנד דיינעם
דעם צאָרן אָנצינדן פון גאָט אויף זיי
און שיטער זאָלן ווערן די געצעלטן.
אַזוי זאָגט בלעם דער זון פון בעזר,
אַזוי רעדט דער מאַן מיטן אַפּענעם אויג.
אין די ווייטן קוקט ער, אין די צייטן פאַראויס,
ער זייט די שטרויכלונגען אויף די וועגן פון יעקב
און די שטראַף פון גאָט אויפן רוקן פון ישראל.
די קופּער פון מצרים, די זילבער און גאָלד
אין יעקבס זעק אויף אַלע וועגן,
און דער גאַלדענער שטויב פון דער גאַלדענער קאַלב

וועט אייביק עסן דעם אינגעווייד פון ישראל.
 פון מצרים האָט זיי דער האַר אויסגעלייזט
 און צום הייליקן פּאָלק פאַר זיך גענומען,
 נאָר ווי שפּיזן בריען די אויגן פון גאָט.
 ער זעט די גלוסטונגען אין האַרץ פון ישראל
 און ס'געטרויט נישט זיין פּאָלק דער מעכטיקער פון סיני.
 צווישן פעלקער וועט ער זיי מאַכן וואוינען,
 און מיט געטער וועט ער זיי פרובירן —
 ווי גלוסטיק זיינען די טעג און נעכט ביי די פעלקער
 און ווי זיס און גנעדיק די פרעמדע געטער.
 ווי אַ באַטרונקענער וועט זיך וואַקלען יעקב
 און אין פרעמדע שויסן וועט פּאָלן ישראל,
 אין די אַרעמס פון זיינע פיינט וועט ער פּאָלן
 און זייער ליבשאַפט וועט אים פּאַרלענדן.
 ווי נידעריק איז געפּאָלן יעקב
 און אין אומצוכט איז אויסגעטונקט ישראל!
 אין זיין אייגן בלוט וועט ער זיין אומצוכט וואַשן
 און גאָטס צאָרן וועט אויסברענען זיין זינד.
 ביז אַ גערייניקטער וועט אויפשטיין יעקב
 און צעוואונדיקט דאָס איבערבלייב פון ישראל
 און דערקענען זיין גאָט וואָס האָט אויסדערוויילט
 אין טאָג פון דער צאָרנדיקער שטראַף.

ב ל ק :

האַסטו געשאַלטן אַדער ווידער זיי געבענטשט ?

ב ל ע ם :

איך האָב געזאָגט דיר וואָס איך זע. ניט שווערד
 וועט יעקבן באַזיגן, נישט מלחמה
 וועט אים פּאַרלענדן. נאָר אין זיסקייטן
 פון ערד און גלוסטונגען פון לייב געפּאַנגען
 וועט יעקב פון זיין גאָט זיך אָפּקערן
 און גאָט, זיין צאָרנדיקער האַר, וועט אים אַליין
 דעם שונא איבערגעבן. אייביק וועט עס זיין
 און אין די שטרויכלונגען פון ערד און לייב,
 אין גנאָד און מילדקייט פון די פרעמדע געטער

וועט פאלן יעקב. שפרייט דער ערשטער אויס די נעץ.
 מיט שויסן אָפּענע און מיטן בעל פון פעור
 אין שויס, מיט וויין און ליד, די גלוסטיקע
 און יונגע טעכטער שיק אַרויס ישראלס זין
 צו פאַנגען — און נישט איך וועל דאַרפן שעלטן:
 פון גאַט אַליין די קללה און די שטראַף
 וועט די פאַרפירטע אויסראַטן; איצט פיר איך
 מיט דיר מלחמה, האַר פון יעקב! נישט אויף מיין לייב —
 אויף לייב פון דיינע קינדער פיר איך קריג מיט דיר!

י

(אין דרויסן פאַרן לאַגער. משה זיצט, די וויסע עלטער בייגט
 אים, שפאַרט ער זיך אויך זיצנדיקערהייט אַן אויפן שטעקן. אלעזר,
 פינחס לעבן אים. אַרום — די עלטסטע. ביים זייט — אַ גרופע
 קריגסלייט. צווישן זיי שטייט בלעם אַ געפאַנגענער. פאַר משהן
 דער עלטסטער קריגסמאַן ראַפאַרטירט):

קריגסמאַן:

די מאַנסלייט אַלע אויסגעטויט און מיט זיי אויך
 די פינף מלכים זייערע. די שטעט
 און דערפער אויסגעברענט און וואָס געבליבן
 פון רויב, פון פי, פון ווייבער און פון קינדער
 אַהער געבראַכט.

משה (צאָרנדיק):

פון וועלכע ווייבער?

קריגסמאַן:

פון אַלע געטלעכער!

משה:

און אויך פון יענע
 וואָס האָבן זייערע קני פאַר אייך צעעפנט
 און פאַרן בעל פון פעור מיט אייך געשפרייט זיך?
 ווילט איר זיך ווידער וואַלגערן מיט זיי?

זאל איך די עלטסטע אייערע ווידער דארפן
צעהענגען פאר דער זון און ריכטער מיטן שווערד
ארויסשיקן איבער דער מחנה?

קריגס מאן:

זאג דיין ווארט!

משה:

פארלענדן! יעדע פרוי וואס איז געלעגן
מיט מאן — צום טויט! און אלע יינגלעך — טויטן.
די קינדער-מיידלעך קענט איר לעבן לאזן.
(מיטן קאפ צו בלעמן):
באפרייט אים, לאזט אים צוקומען אהער.

בלעם:

(קומט צו און פאלט אויף דרערד, וויל אַנכאַפן דעם ראַנד פון
משהס אויבער-בגד).

משה:

נישט ריר זיך צו! נעם צו פון מיר די טומאה!

בלעם:

(אַ ליגנדיקער, רוקט זיך אויף די קני צוריק).

משה:

שטיי אויף!

בלעם: (פאלגט).

משה:

דיר נישט געראַטן. האַסט פון אונדז
אַ ציגנז פון פיר און צוואַנציק טויזנט איינגעמאַנט,
און צוגעזען ווי ס'לאַנד און פאַלק דיינס ווערט
מיט שווערד און פייער אויסגעראַטן. נישט געלוינט.

בלעם:

ס'האַט יאָ געלוינט! דו האַסט געמיינט — דו וועסט
דעם דור פון מדבר לאַזן אויסשטאַרבן
און אַפשיידן וועסטו זיך פון אַ נייעם דור
אין מדבר ווי אין פייער אויסגעלייטערט.

און ווי עס שפרינגט אַ טראַפּן וואַסער אָפּ
פון רויט־צעגליטן אייזן, וועט פון אים
די זינדיקייט און טומאה אָפּשפּרינגען.
האַסטו געזען. ביים ראַנד פון צוגעזאָגטן לאַנד
אין אַנבליק פון אַ גלוסטיק ווייבער־לייב
האַט ס'הייליק און געלייטערט פּאַלק פּאַרגעסן
זיין גאַט און אויסלייזער און פּאַר אַ געץ
געפּאַלן. יאָ, דו האַסט געזען. און ווייסט אויך —
דיין פּאַלק איז איינס און מיר זיינען אַ סך.
דיין גאַט איז איינער — אונדזערע — אַ סך.
נישט מדין און נישט מואב — וועלן אַנדערע
דאָס הייליק פּאַלק אַרומרינגלען. ביי אַלעמען
די ווייבער גלוסטיק און די שויסן אָפּן.
ביי אַלעמען די געטער בענטשן לוסט
און פרייד און בלוט און שיכרות ערדישע.
וואָס זינד ביי אייך — ביי אונדז איז לעבן.
וואָס טומאה און אומוירדיקייט ביי אייך —
ביי אונדז איז פרייד. אין זיך אַליין אַ פעלשונג
באַגאַנגען איז דער אייביקער ווען ער האַט מענטש
פון ערד און בלוט באַשאַפּן. קיינמאַל וועט ער אים
צו זיך נישט אויפהויבן. דו ווייסט עס אויך אויף זיך.

מ ש ה :

וואָס ווייס איך וועגן זיך ?

ב ל ע ם :

דו ווייסט — דו ביסט די זינד
אַין זיך נישט בייגעקומען. זיך געקלאַמערט
צו אייביקייט ביים באַרג, דאָס וואַרט פון אייביקייט
געמאַכט צום רוט איבערן פּאַלק, און זיך אַליין
די תּאוּהס נאַכגעגעבן. ביסט נישט ריינער
פון מיר. איך גיב דער טומאה אָפּן נאָך און שטיל
די תּאוּה מיט מיין אייזעלין. דו האַסט זיך
צום ווייב אַ כּוּשית צוגענומען פּאַר אַ קעפּס־ווייב.
מיט צאָרן גייסטו צו איר שויס און לאַזסט
דעם צאָרן אויס אויף אַנדערע. פּאַרוואָס מעגסטו

געבוירן קינדער מיט אַ מדין־ווייב
און זמרין קומט דערפאַר דערשטאַכן ווערן?

פּינחם (לויפט מיטן שפּיז צו בלעמען):

משה:

נישט ריר אים!

פּינחם (טרעט צוריק).

בלעם:

און די תאוה צו רציחה
ווער האָט אַזוי געשטילט ווי דו? מיט גאָר דעם בלוט,
דעם אומשולדיקן בלוט אויף מיינע הענט,
וואָס כ'האַב פאַרגאַסן צו באַפרייען זיך פון צוואַנג
פון גאָט דיינעם בין איך אַ ווייסע לאַם
אַנטקעגן דיר. זינט האָסט דאָס פאַלק אַרויסגעפירט
אין מדבר, וויפל טויזנטער פון זיי
האַסטו צעמאַרדעט! האָסטו אין האַנט גענומען
די רוט פון שטראַפער פאַרן אייביקן, געוויינט
אויף די וואָס דו ברענגסט אום, און דאָך האָט עס געקילט
די דורשט נאָך בלוט אין דיר און האָסט געוואַרט
זיי זאָלן נאָך אַ זינד באַגיין, דו זאָלסט זיי
מיט שווערד און מיט מגפות ווידער שטראַפֿן.

פּינחם (טוט אַ פאַל פאַר משה):

אַ, געטלעכער, ווי קענסטו לאָזן אים
דיין נאַמען פאַר דער עדה אַזוי לעסטערן?

משה:

שטיי אויף! ער רעדט וואָס ס'איז אין מויל געגעבן אים.

פּינחם (שטייט פלאַטערדיק).

בלעם:

וואָס האָסטו פון אַן אַרעם פאַלק געוואַלט?
וואָס האָסטו זיך מיט פיינען אַנגעזעצט אויף זיי
דאָס לייב זיי דורכצוליכטיקן מיט שיין
פון הימלען ווען עס ציט זיי צו דער ערד?

ווי האַסטו עס געקענט ווען דו אַליין
מיט טומאה און מיט זינד ביסט אַנגעזאַפּט?

משה :

איז צוליב וואָס האַסטו זיך אויסגעשפּרייט
פאַר מיר, דעם מערדער? צוליב וואָס געזוכט
דעם זיים פון מאַנטל מיינעם אַנצורירן?

בלעם :

נישט איך בין אויף דער ערד געפאַלן. דאָס האַט ער
מיך צו די פיס דיינע געוואָרפן — ער, וואָס פילט
מיט זעעוודיקייט אָן מיין אויג. איך ווייס —
ביסט פון איין לייב מיט מיר און שוואַרצער ווי אין מיר
אין דיר די פינצטערניש, נאָר אַז איך זע
דיין אויג און פנים, זע איך ווייטע הימלען
און גאָט, דעם נישט געזעענעם, אין זיי. איך זע
זיין ווילן און זיין בענקשאַפּט און זיין ליבשאַפּט
און אויך די צאָרנדיקע קנאה זיינע.
נישט בלינדע פּלאַגן און מגפות שיקט אַראָפּ
אַ בלינדער גאָט — דאָס מאַנט צו זיך געטריישאַפּט
אַ פייערדיקע ליבע און מיט פייער
פון ליבע געטלעכער ברענט דיין רציחה.
איך זע דאָס שוואַרצע ווייב אין דיינע אַרעמס —
אַ ליכטיקייט פון איר גייט אויף. נישט ווייב —
דאָס נעמסטו גלוסטיקע און פרוכפּערדיקע ערד
און שטראַלסט עס דורך מיט הימל און דו זאָגסט:
אַזוי זאָל ערד אין מענטש צעליכטיקט ווערן!
פון אַלץ וואָס פינצטער ווערט אין דיינע פינגער ליכט.
פון אַלץ וואָס ביז ווערט גוטס ביי דיר. פון אַלץ
וואָס חיהש ווערט אין דיר גאָטס ווילן. אַלץ
וואָס טומאה — לייכט מיט הייליקייט ביי דיר.
(פאַרהאַקט זיך — און מיט גאַל):
נאָר מערדער ביסטו — און ס'וועט די רציחה,
די הייליקע, אויף אייך אַ קללה ווערן.
דיין פאַלק איז איינס — און מיר זיינען אַ סך.
דיין גאָט איז איינער — אונדזערע אַ סך.

און וואָס ביי דיר איז מאַרד פון הייליקייט
 וועט ביי די פעלקער מאַרד פון שנאה ווערן,
 און אין די נעמען פון די געטער קליידן זיך
 אין הייליקייט. וואו גלוסטיקייט און זינד
 וועט אייך פון אייביקן נישט אָפקערן
 ער זאָל אַליין אייך שטרעפן מיט פאַרטיליקונג.
 וועט יאָגן אייך דער שווערד פון אונדזערע געטער,
 דער שווערד פון שנאה איינגעטונקט אין הייליקייט
 און ס'וועלן מערדער זאָגן: ס'האַט אַזוי
 געטאָן מיט זיי אויך משה, גאַטס שליח.

מ ש ה :

און דו — דיין אויג וועט ווייכן זיך אין טרערן
 אויף די נסיונות פון גאַטס אויסדערוויילטן פּאַלק.

בלעם :

פון איבער זיינע חורבות, איבער בלוט און טויט
 וועט אויפשטיין יעקב אַ צעוואונדיקטער,
 און אין דעם טויטן האָט פון פרעמדע געטער
 דערקענען זייער פאַלשקייט, אין דער האַרבער שטראַף
 פון גאַט זיינעם דערקענען זיין גערעכטיקייט.
 און ווי אַ צעדער צו די הימלען ציט זיך,
 זיך ציען אַ געלייטערטער אין ליבשאַפט
 צום גאַט וואָס טוליעט אים צו זיך אין ליבשאַפט.
 (רייסט איבער, שרייט ווי אַ חיה):

הער אויף! נעם צו, נעם צו דיין גייסט פון מיר!
 שטעך אויס דאָס איינציק אויג מיינס, מאַך מיך בלינד,
 איך זאָל נישט זען דיין פנים. צווינג מיך נישט
 צו רעדן דינע רייד! נעם צו דיין גייסט פון מיר!

מ ש ה :

וועסט זען אויך בלינדערהייט. זאָג וואָס דו זעסט.

בלעם :

(פּאַלט אויף די קני, רעדט אַ באַנומענער):

אַזוי רעדט בלעם, דער זון פון בעור,
 אַזוי רעדט דער מאַן מיטן אָפענעם אויג.

אזוי רעדט דער וואָס הערט די רייד פון גאָט
און דער ווילן פון העכסטן איז אים באַוואוסט.
דעם אַלמעכטיקן זעט ער אין זיין זעאונג.
און מעג ער פאַלן אַליין —
זיין אויג איז ליכטיק מיט אַנטפלעקונג.
איך זע אים, אָבער נישט אַצינד.
איך קוק אים אָן, אָבער נישט פון דער נאַענט.
ווי אַ שטערן וועט אויפלוזיכטן יעקב
און אַ שיין וועט שטראַמען פון ישראל.
פון שטויב און בלוט וועט ער אויפשטיין
און די פעלקער וועלן קוקן און זאָגן:
זע, נישטאָ קיין אומרעכט אין יעקב
און ריין פון אומווערדיקייט איז ישראל.
ווייל דער אייביקער, זיין גאָט, איז מיט אים
און דער אַנזאָג פון זיין מלך איז אויף אים.
געבענטשט זיינען די וואָס בענטשן אים
און פאַרשאַלטן די וואָס שעלטן אים.
זאָל שטאַרבן מיין זעל דעם טויט פון אַ גערעכטן
און זאָל דער סוף מיינער זיין ווי זיינער.
(פאַלט מיטן קאַפּ צו דער ערד).

משה (צו פינחס):

דו קענסט אים נעמען.

(צו די קריגסלייט):

און מיט אים צוזאַמען

זאָל ווערן אויסגעראַטן אויך דאָס לייב

וואָס האָט דורך אים צו זינד און שטראַף געבראַכט.

יא

(ביי מרים אין געצעלט. איר פנים איז פאַרדעקט. ס'קומט אַהרן.

זעצט זיך קעגנאיבער איר).

אהרן:

דעק אויף דאָס פנים.

מרים :

(טוט עס) :

אהרן :

אויסשלאג פון צרעת.

מרים :

אזוי די הענט, די פיס, דאס גאנצע לייב.

אהרן :

דיין פנים נעכטן האט געלויכטן. ווען איז דאס
געשען מיט דיר ?

מרים :

ווען איך האב דיך פארלאזט,
האב איך דערפילט — עס ברענט דאס לייב אויף מיר.
ביז כ'בין צו זיך געקומען אין געצעלט
בין איך אזוי געווארן.

אהרן :

ס'איז די שטראף אויף דיר.

מרים :

פארוואס ?

אהרן :

פאר דיינע רייד אויף אונדזער ברודער.

מרים :

וואס האב איך דען געזאגט אויף אים ? האט ער געדארפט
די כושית נעמען זיך אויפן געלעגער ?
צפורהן מיט די זין פארטרייבן און די דא
צום ווייב געמאכט. מיט וואס האט יתרוס טאכטער
זיך קעגן אים פארזינדיקט, אז די שווארצע דא
זאל זי פארבייטן ?

אהרן :

ער האט נישט געזוכט
די כושית. מ'האט זי א מתנה אים געבראכט.

מרים:

און אז געבראכט? און אז ער האָט אַ ווייב געדאַרפט
אָן אַנדערע, איז ווייניק טעכטער דאָ
פון אונדזער שטאָם? ווער וואָלט פון פאַלק אים אָפגעזאָגט
אַ טאָכטער געבן?

אהרן:

ניין, האָסט נישט געדאַרפט
די רייד רעדן און איך האָב נישט געטאַרט
דיך אויסהערן. דו דאַרפסט איצט אויך נישט ריידן.

מרים:

איך מעג. כ'האָב אים אויף מיינע הענט געטראָגן.

אהרן:

דו ווייסט נישט ווער ער איז. ער איז אַוועק פון אונדז
אַ יונגעראַמאָן, און ביז ער איז אַנטלאָפן.
ווי אָפט ער פלעגט נישט קומען צווישן אונדז.
האָט פּרעהס הויף אים אָפגעטיילט פון אונדז.
מיר קענען נישט די וואָגל-וועגן זיינע
פון אַלע יאָרן ביז ער איז צוריק צו אונדז
אַ מדבר-מענטש, אַ געטלעכער, געקומען.
אין בלוט אַ ברודער, איז ער דער שליח
פון אייביקן, און אַלץ וואָס גאָט באַווייזט דורך אים,
איז סוד וואָס מיר באַנעמען נישט. מיר קענען נישט
אים משפטן. מיר ווייסן נישט וואָס רעכט
און אומרעכט איז ווען ס'קומט צו אים. מיר ווייסן נישט.

מרים:

האָט נישט גאָטס כבוד זיך באַוויזן אויך צו אונדז?
און אויב ער איז שליח — מעג ער דען
דאָס פאַלק מיט זיינע פירונגען פאַרשעמען?

אהרן:

דורך וועמען האָט גאָטס כבוד זיך אַנטפלעקט צו אונדז
אויב נישט דורך אים? און איך, ווען כ'האָב דערהערט

דעם אַנזאָג, אַז ער קומט און אַז איך דאַרף
אַרויסגיין אים באַגעגענען — האָב עס דערהערט
אין חלום. און צו אים אין ליכט פון טאָג רעדט גאָט.

מ ר י ם :

פאַרוואָס האָסטו מיך געכטן אויסגעהערט?
אויב האָסט געוואוסט — פאַרוואָס געלאָזט מיך גלויבן
אַז דו ביסט גלייך מיט מיר אויף אים פאַרביטערט?

א ה ר ן :

ביינאַכט האָב איך אַ קול געהערט אין חלום
און ס'האַט אַזוי געזאָגט: אויב צווישן איך
איז דאָ אַ נביא, טו איך זיך אין זעאונגען
צו אים דערקענען, רעד מיט אים אין חלום.
נישט מיט מיין קנעכט, מיט משהן: מויל צו מויל
רעד איך צו אים און אין מיין גאַנצן הויז
איז ער באַגלויבט. ווי האָט איר זיך דערוועגט
צו ריידן אויף מיין קנעכט, אויף משהן? .. איצט נאָך
פאַרקלינגט דאָס קול מיין אייגנס...

מ ר י ם :

איז די כושית
אויך ליב ביי גאָט? האָט ער אויך דאָס געמעגט?

א ה ר ן :

מיר ווייסן נישט. ס'איז דאָ אַ שופט איבער אים
אַ העכערער, נישט מיר דאַרפן אים משפטן.

מ ר י ם :

און אַז איך האָב געזינדיקט — ווער וועט מיר מיין זינד
פאַרגעבן, פון דער שטראַף מיך אויסלייזן?

א ה ר ן :

רוף אונדזער ברודער. לאַמיר אונדזער שולד פאַר אים
אַנטפלעקן. אפשר וועט ער מוחל זיין
און אויסבעטן פאַר דיר ביי גאָט אַ היילונג.

יב

(א) געצעלטט ווי פריער. משה, אהרן, מרים).

משה :

וואָס איז דיר שוועסטער ?

מרים :

זיי מיר מוחל, ברודער,

וואָס איך האָב דיך געמוזט צו זיך מטריח זיין.

כ'האָב קעגן דיר געזינדיקט. האָב געדאַרפט

זיך אויסשפרייטן פאַר דיין געצעלט, נאָר נישט געקענט

אַרויסגיין אין דער מחנה מיט מיין שטראָף.

משה :

פאַרוואָס איז צוגעדעקט דיין פנים.

אהרן :

ס'האַט צרעת

באַשלאָגן זי. איך האָב עס אויך פאַרדינט.

מיר האָבן ביידע גלייך פאַרזינדיקט קעגן דיר.

משה :

מיט וואָס ?

מרים :

כ'האָב שלעכטס גערעדט אויף דיר.

משה :

צו וואָס געדאַרפט

אונטער די אויגן רעדן ? אויב איך טו עפעס

וואָס איז נישט רעכט אין דיינע אויגן, ביסטו דאָך

מיין שוועסטער. האָסט מיך דאָך געטראָגן אויף די הענט.

פאַרוואָס נישט קומען זאָגן מיר ? ווער אויב נישט דו

זאָל מיך פון שלעכטס באַשיצן ?

מרים :

נישט געוואָגט.

ביסט אַזוי אַפגעזונדערט, אַזוי ווייט פון אונדז.

משה :

אויב איך בין ווייט, בין איך דער זיבדיקער, נישט דו.
און וואָס איז דיר נישט רעכט געווען אין מיר?

מרים :

די כושית.

משה :

שוואַרץ און יונג און פרעמד. און איך —
אַן אַלטער מאַן. צפורהן מיט די זין מיינע
אַוועקגעשיקט, און די צום ווייב גענומען.
האַט דאָס דיר, שוועסטער, ווי געטאַן?

מרים :

ווייסט אַלץ.

משה :

האַסט ליב צפורהן?

מרים :

ווי אַ שוועסטער איז זי מיר.

משה :

איך האָב זי פריער ליב געקראָגן. און זי איז
מיר ליב.

מרים :

דעריבער זי פון זיך פאַרטריבן?

משה :

דעריבער שוועסטער! ווי אַ מדבר־וואַגלער,
אַן אויסגעדורשטער און צעטריקנטער, קומט אָן
צו פרישע קוואַלן אין אַ גאַרטן, וואָס איז קיל
און זיס מיט שמעקעדיקע פירות, בין איך אויך
צו איר געקומען און זי איז געוואָרן
מיין זיסער גאַרטן, פרוכפערדיקע ערד און רו.
נישט ווייב איז מיר צפורה, נישט אַ שוים
מיין זוּימען אויפצוגעמען, נאָר אַ זיסע ערד,
אַ ווייכע, זאַפטיקע, וואו ס'זינקען איין די פיס

און ווילן זינקען נאָכן הייסן מדבר־זאָמד
און בריענדיקע שטיינער. ווען ס'איז מיר באַשערט
צו זיין אַ פּאָטער און אַ מאַן, צו בויען זיך
אַ הויז, צו אַקערן אַ פעלד, צו מערן פי
און רינדער — ווי וואָלט איך פּאַרזונקען אין דער רו
פון אירע ווייכע הענט און אויגן! נאָר פון טאָג
ווען ס'האַט פּאַריאַגט מיך פון מצרים דורך די טעג
אין כּוש און ביז דער שוועל פון מדין האָט אַ האַנט
געטריבן מיך, די האַנט וואָס האָט זיך אויסגעשטרעקט
דאָס פּאַלק אַרויסצונעמען פון מצרים,
די האַנט וואָס האָט צום חורב מיך געבראַכט
און אָנגעצונדן דאָרט פאַר מיר דעם סנה.
כ'האָב זיך געראַנגלט מיט דער האַנט. ווען זיך דערשפּירט
אַ ברודער צונעם באַרג, צום גראַז, צום הימל,
מיט זיי אינאיינעם אין דער אייביקייט פאַרוועבט,
האָב איך געמיינט — עס איז פאַר מיר די מאַכט אין מיר,
ביז ס'האַט דער סנה דערמאַנט מיך: נישט פאַר מיר איז עס —
פאַר פּאַלק. נאָר פּלאַם פון סנה מוז מדבר האָבן.
עס וועט נישט ברענען אין דער ווייכער, זיסער ערד.
און ווער עס גייט מיט פּלאַם פון סנה, מוז ווערן
אַליין אַ מדבר. האָט דער פּלאַם פאַרברענט אין מיר
מיין זיסע היים. זי איז געוואָרן מיר אין וועג
אַ שטרויכלונג. האָט געמוזט זיך אָפּשיידן פון מיר.

מ ר י ם :

און זי, די כּושית?

מ ש ה :

ווען מ'האַט זי געבראַכט צו מיר
האָב איך דעם צייכן נישט פאַרשטאַנען. ווי נישט דו
און אהרן. וואָס האָט זיך איר פּאָטער מיטאַמאָל
דערמאַנט אָן מיר? וואָס שיקט ער אַ מתנה מיר
די טאַכטער?

א ה ר ן :

ווער איז ער, דער פּאָטער אירער?

משה :

דער מלך פון די כושים. איך האָב אים געדינט.
 און איצט האָט ער דערהערט — איך בין אליין
 געוואָרן מלך... מלך בין איך... שיקט ער מיר
 אַ טאַכטער זיינע... ביו איך האָב דערהערט אַ קול:
 — דו טאַרסט זיך איבער פאַלק מיט פּרישות מער
 נישט איבערנעמען. ביסט ווי אַלע. מיט אַ פאַלק
 אַ וואָגלדיקס אליין אַ וואָגלער. מיט אַ פאַלק,
 וואָס ציט צו גלוסטונגען פון לייב און בלוט.
 אליין אַ מענטש פון לייב און בלוט. און אַ דו זאַלסט
 די זינד און תּאוּהס זייערע באַנעמען.
 הער אויף צו זיין דער ברענענדיקער דאָרן
 און שטיל אליין די תּאוּהס דיינע.

מרים :

איז פאַרוואָס
 צפּורהן נישט צוריקרופן? וועסט זיין מיט איר
 אַ מענטש ווי אַלע.

משה :

נישט צפּורה, ניין! פאַר מיר
 איז זי נשמה — די נשמה פון אַ היים,
 וואו ליבשאַפט בליט אין רו און לייכט אַרויס פון פעלד
 און גאַרטן. מיר איז נישט באַשערט קיין היים.
 צוזאַמען מיט מיין דור וועל איך די טעג מיינע
 אין מדבר דאָ פאַרענדיקן און נישט דערזען
 קיין היים. און די נשמה מיינע — נישט צו מיר
 געהערט זי. כ'קען זי מיט קיין ווייב נישט טיילן.
 פאַר ווייב האָב איך נאָר לייב...
 און כ'דאַרף זי נישט.
 איך קען די תּאוּהס מיינע וואַרגן. נאָר איך הער
 דאָס קול אין מיר: דו, וועמען מ'האַט געמאַכט צום גאָט,
 געדענק, דו ביסט אַ חיה! זאָל דאָס ווייב, אַט דאָס,
 ביי דיר אויפן געלעגער זיין צום צייכן,
 אַז אויך דער זינדיקסטער, געפאַלנטער פון זיי
 איז דיר אין לייב אַ ברודער.

מרים :

ברודער מיינער!
מיין אַרעמער, מיין הייליקער, מיין געטלעכער!
ווי ביטער האָב איך קעגן דיר געזינדיקט!

משה :

ניין, שוועסטער, נישט קיין זינד ביסטו באַגאַנגען.
האַסט אויף אַ ווייל מיך אומגעקערט אַהיים.
אַט בין איך לעבן דיר אַ יינגל ווידער.
איך גנבע זיך אַרויס פון פרעהס הויף
און קום צו דיר אין אונדזער שטיבל. ס'איז נישטאָ
קיין מאַמע מער און דו ביסט שוועסטער מיר
און מאַמע. כ'שעם זיך פאַרן ווייסן ליינען
פון פרעהס הויף, נאָר גלעטסט מיין פנים, מיינע הענט
און רעדסט צו מיר פון גויט, פון ליידי, פון ברידער...
דערנאָך, געדענקסטו, האַסטו מיך אויפגעהערט
צו צערטלען. אַ צעבליטע שוין, אַ מיידלשע,
געשמט זיך פאַר די פולע אַרעמס דיינע
אויף מיינע אַקסל... ווען איך האָב געטראָפן
צפורקה, האָב איך ווידער דיך דערזען.
ווי דעמאָלט... ניין, האַסט נישט געזינדיקט קעגן מיר.
האַסט אויף אַ ווייל מיך אומגעקערט אַהיים.
און ס'קומט דיר נישט קיין שטראַף...
(מאַכט צו די אויגן)
אַ היילונג שיק איר!
איך בעט דיך, הייל זי! שיק אַ היילונג איר, איך בעט...
(צענפנט די אויגן)
נישטאָ מער קיין געהער פאַר מיר...

מרים :

ניין, ברודער!
ס'איז נישט קיין שטראַף. אַ חסד האָט מיר גאַט געטאָן
און אומגעקערט אַ ברודער. ווי וואָלט איך צוריק
געפונען דיך ווען נישט מיין זינד, ווען נישט די שטראַף
פאַר איר. אַ חסד איז די שטראַף. געלויבט
איז אונדזער גאַט פאַר אַלץ וואָס איז געשען מיט מיר.

משה

(צו אהרן):

דו ביסט דער כהן. ווייסטו דאָס געזעץ
פון אַ מצורע. נאָך די זיבן טעג
וועט ווייטער גיין אין וועג אַריין די מחנה.

יג

(אַ באַרג. אַ הייל. די עפענונג באַווייזט אַ שטיינערנעם געלעגער.
משה, אהרן, צוויי ווייסע זקנים, הינטער זיי אלעזר)

משה:

דאָ זיינען מיר.

אהרן:

איך ווייס, מיין ברודער.

(צו אלעזר):

קען אַלץ דאָס פאַלק פון אונטן זען אונדז?

אלעזר:

זיי זעען, פאַטער. פון דער ווייטן

זיך נאַכגעשלייכט נאָך אונדז און זעען.

אהרן:

דאָס פאַלק, מיין פאַלק... עס איז מיר גרינגער

ווען זייערע אויגן קוקן נאָך.

(צו משה):

פאַרוואָס אין קרוין און בגדי כהונה

געפירט מיך אויפן באַרג אַהער?

פאַרוואָס נישט אונטן פאַרן פאַלק

די כהונה אָנגעטאָן מיין זון?

משה:

דער כהן קומט אין בגדי כהונה

זיך שטעלן פאַרן אייביקן.

אהרן:

דאָ בין איך קרבן שוין, נישט כהן.

משה :

דעם לעצטן קרבן ברענגט דער כהן
ווען זיך אליין ער גיט אוועק.

אהרן :

זיי דו דער כהן אויף מיין קרבן.

משה :

איך בין אליין נישט מער ווי קרבן.
פון דאָרט וואוהין דו גייסט אַצינד
האָב איך געבראַכט זיך גאַנץ און אייביק
צו דיר, צום ראַנד פון מענטש און פּאַלק,
אַז דו זאָלסט מיך צום קרבן מאַכן
פאַר זיי און זייער אויסלייזונג.
ביסט אַלע מאָל געוועזן כהן
און איך — דער קרבן אַלע מאָל.
דיין זון וועט ירשנען דיין קרוין,
און זיינע זין נאָך אים — און איך
מיט לעצטן הויך מיינעם וועט אויסגיין
דער לעצטער פונק אויף מיין מזבח.

אהרן :

ווייל איך בין ערד און דו ביסט פייער.

משה :

בין איך צו דיר געשיקט געוואָרן
דו זאָלסט מיך לעשן, לעשן, לעשן.
איצט בין איך באַלד שוין אויסגעלאָשן.
און דאָ ביים שטיינערנעם מזבח
וואו דו ווערסט אויך דאָ דער קרבן — זיינען
מיר ביידע ברידער, גלייכע ברידער.
גיב אָפּ דיין זון די כהונה, ברודער !

אהרן

(טוט אויס די בגדי כהונה, בלייבט איבער אין אַ העמד פון ווייסן

ליינען):

טו אָן, מיין זון.

(צו משהן):

דאַרף איך די קרוין

אים אַנטאָן אויפן קאַפּ, צי קרוינען

וועט אים ווער ס'האַט אויך מיך געקרוינט?

משה:

ער איז נישט ערשטער, ער איז יורש.

אהרן (באַקרוינט דעם זון):

זאָל גאָט דיך בענטשן און באַהיטן.

אלעזר: (מיט אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ גיסט טרערן).

אהרן:

איצט בין איך גרייט, מיין האַר!

משה:

אויך גרייט

פאַר דיר דער שטיינערנער געלעגער.

אהרן (איז גרייט זיך אויסצוציען).

משה:

ניין, זיך נאָך, ברודער!

(אהרן זעצט זיך, משה אים צופוסנס):

זאָג, וואָס הערסטו?

אהרן:

פון ברייטן טייך, פון פרעמדן טייך

די כוואַליעס הער איך רוישן.

דאַרט שווימט אַ קעסטל אויפן טייך

און ס'שווימט אַ קינד אין קעסטל.

די מאַמע וויינט, דער טאַטע וויינט:

אַ, גאָט, באַשיץ דאָס קינד אונדז.

אויף ברייטן טייך, אויף פרעמדן טייך

דעם גואל טראַגט די כוואַליע.

(גלעט משהן איבערן קאַפּ, טרערן רינען אים).

משה :

דער טייך, דער אייגענער, איז נאָנט,
נאָר כ'קען אים נישט דערהערן.
פון נילוס-טייך צום ירדן-טייך
ציט לאַנגער וועג אין מדבר.

צום טייך צום אייגענעם דערגיין
וועט דער וואָס שטאַמט פון מדבר,
ווער ס'הערט נאָך אַלץ דעם פרעמדן טייך —
דער שטאַרבן מוז אין מדבר.

שוין קורץ דער וועג, און נאָנט דער סוף.
אַליין מוז איך דערשפּאַנען
אויף קורצן וועג, אויף לעצטן גאַנג,
דיין ברכה גיב מיר, ברודער!

אהרן :

איך גיי אַוועק, דו בלייבסט אַליין.
איצט ביסטו ביידע ברידער.
אויף קורצן וועג, אויף לעצטן גאַנג —
נעם מיט מיין ליבשאַפט, ברודער.
האַב ליב דאָס אַרעם, זינדיק פאַלק,
מיט חסד גיי און רחמים.
אַ גאַט מיט רחמים זיי צו זיי —
מיין האַר, מיין גאַט, מיין ברודער!

משה :

נישט לעסטער אין דיין לעצטער שעה,
נישט זינדיק מיט דיין גוטסקייט.
פון אים דער צאָרן און דאָס גוטס,
פון אים די שטראַף און רחמים.

אַ ברכה גיב אויף כוח מיר
איך זאָל ביז לעצטן אַטעם
פון אייביקן דער ווילן זיין
און גאַנצער קרבן בלייבן.

א ה ר ן :

וואָס אייביקער האָט דיר באַשערט,
דאָס זאָלסטו בלייבן ברודער.

מ ש ה (שטייט אויף) :

שפּרייט אויס די פּיס אַצינד, פאַרמאַך
די אויגן, שליס די ליפּן צו און רן.

א ה ר ן

(פּאָלגט, בלייבט ליגן אַ פּאַרגליווערטער).

א ל ע ז ר :

(פּאָלט צום טויטן פּאָטער צו).

מ ש ה

(אין עפענונג פון הייל בלייבט שטיין מיטן רוקן צונעם מת) :

און וועלכע הייל איז מיר באַשטימט ?
און ווער וועט מיך פאַרשלעפּערן ?

(ער דרייט זיך אויס) :

קום, כהן גדול, עס איז צייט !

א ל ע ז ר :

(קומט אַרויס פון הייל).

מ ש ה

(שפּרייט אויס די הענט אויף ביידע זייטן פון דער עפענונג) :

פאַרמאַך זיך הייל !

(די שטיינער רוקן זיך צונויף, פאַרמאַכן זיך)

קום, כהן גדול !

(זיי נעמען גיין — אַרונטער, פּאָלק פון אַלע זייטן באַרג אַרויף

אַנטקעגן שפּאַרט. מען קוקט זיי אָן. מען וויינט).

יד

פאר משהס צעלט. אליעזר און יהושע).

אלעזר (שטייל):

ביז ס'וועלן אַנקומען פון פּאַלק די עלטסטע,
קום, לאַמיר אין אַ זייט אַוועקגיין און דערצייל.
(ווינקט אין דער זייט פון געצעלט).

יהושע:

מען דאַרף נישט גיין. ער וועט אונדז נישט דערהערן.

אלעזר:

זיין אויער אַלעמאַל כאַפט אויף דעם ווייטסטן קלאַנג.

יהושע:

נישט איצט. עס האָט זיך אָנגעהויבן געכטן.
פאַרנאַכט האָט ער געשיקט מיך רופן און געזאָגט:
— וואָס לענגער איך פאַרבלייב מיט אייך, אַלץ לענגער
פאַרהאַלט איך אייער גאַנג. איך זאַל אַוועקגיין היינט,
קענסטו אין דריי־פיר טעג דעם ירדן איבערגיין.
וועל איך אַוועקגיין מאַרגן. וועסט צונויפרופן
דאָס פּאַלק, כ'וועל זיך מיט דיר און זיי געזעגענען
און גיין. — אַזוי האָט ער געזאָגט. כ'האַב דאָך געוואוסט —
דער טאָג איז נאָנט. נאָר ווען דערהערט די רייד,
געפילט ווי ס'לעבן לעשט זיך אויס אין מיר.
אין זיינע אויגן אַבער איז אַ ליכט געווען
ווי פון פאַרגליווערטע לבנות און עס האָט
פאַרגאַסן מיך מיט גזר: דער עול איז דיינער איצט.
האַב איך געבעטן: לאַז מיך, האַר, די נאַכט
מיט דיר דאָ בלייבן.

אלעזר:

און ער האָט באַוויליקט?

י ה ו ש ע :

ס'איז עפעס אומגעריכטס געשען, אַ שמיכל
איז אויף זיין פנים אויפגעגאנגען און ער האָט
געענטפערט: — בלייב! דערנאָך געזאָגט: — דו זיך
און לאָז מיך פון דיין מויל פאַרנעמען דאָס געבאַט.
פון ערשטן וואָרט וואָס אויף די לוחות ביז
דעם לעצטן חוק — כ'האָב מיך געזעצט און ער
איז שטיין געבליבן. האָט אַ פחד מיך פאַרקלעמט
און כ'האָב קוים אויסגערעדט: — ווי קען איך זיצן, האָר,
ווען דו — — ? ער האָט מיר אַפּגעהאַקט די רייד:
— אַזוי דאַרף זיין אַצינד. דו זיצסט, איך שטיי.
די זון האָט נאָך געגלייט אין אונטערגאַנג ווען כ'האָב
פון וואָרט „אנכי“ אַנגעהויבן און לבנה
איז שוין געווען אין מיטן גאַנג ווען ער
האָט אויפּגעהערט צו פרעגן.

אַ ל ע ז ר :

וואָס געפרעגט ?

י ה ו ש ע :

אי דאָס וואָס איז פאַרשריבן און אויך דאָס
וואָס אין פאַרשריבענעם נישטאַ. און פון זיין שטיין
און פון זיין פרעגן האָב איך אַפט געפילט ווי כ'ווער
מיט בלוט, מיט אייגענעם, פאַרגאַסן, ס'האָט געדאַכט:
נישט וועגן זיכערקייט מיט מיר פרעגט ער מיך אויס,
נאָר וועגן זיכערקייט מיט זיך. ווי ס'וואָלט
דאָס וואָרט פון אים אַנטרונגען און ער זוכט עס
ביי מיר און פרייט זיך ווען איך זוך עס אַפּ פאַר אים.

אַ ל ע ז ר :

דאָס האָט ער זיך מיט דיר געפרייט.

י ה ו ש ע :

איך ווייס נישט.
דערנאָך האָט ער געזאָגט: — גיי שלאָפן! האָסט אויף זיך
אַ פאַלק און אַ מלחמה. — צוגעפירט מיך
צו זיין געלעגער: — שלאָף! ער האָט געזען וואָס כ'וויל

אים פרעגן און געזאגט: — דו ווילסט דאך נישט
 איך זאל מיין לעצטע נאכט דעם שלאף אָוועקגעבן!
 כ'האָב זיך געלייגט. און ער אין שטאַנג זיך אָנגעשפּאַרט
 איז ביז פּרימאַרגן אָפּגעשטאַנען. פון דער רגע
 ווי ר'האַט זיך אָפּגעקערט פון מיר, האָב איך דערהערט
 זיין ברומען אין דער פינצטער און פאַרשטיקטע רייד,
 רייד אומפאַרשטענדלעכע, רייד פון הכּנעה,
 געבעט, געראַנגל און פאַרמעסט און האָב דערשפּירט —
 מיר זיינען נישט אַליין אין צעלט. אַ שפּעלטל אויג
 צעעפּנט און דערזען: דער צעלט איז פול מיט ליכט,
 אַ ליכט פון איידער זון גייט אויף און אינעם ליכט —
 געשטאַלטן, אויך פון ליכט. אַט האָבן זיי
 ווי מענטשן אויסגעזען, מיט לאַנגע בערד
 און הויכע פאַסטעך־שטעקנס — כ'האָב געוואוסט:
 די אַבות זיינען עס, און אַט ווי חיות גאַר,
 פּיל־קעפּיקע, פּיל־פּליגלדיקע חיות
 וואָס שוועבן אַרום אים. מיט יעדן מאָל
 וואָס כ'האָב אַן אויג צעעפּנט, האָבן אַנדערע
 געשטאַלטן זיך געטראַגן אינעם ליכט
 ביז ס'האַט זיך מיר געדאַכט — דער צעלט צענומען,
 איך ליג ווי אויף אַ וואַלקן און פון ווייטן — ער
 אין הוילער העלקייט שטייט אויף גאַרנישט, און אַרום
 אַ מילך־ווייסע אומענדלעכקייט פון גאַרנישט.
 קען זיין — כ'האָב איינגעדרימלט. ווייל דערנאָך
 האָב איך זיין קול געהערט: — שטיי אויף, יהושע!
 היינט איז דיין טאַג. היינט פאַלט אויף דיר דער עול
 דאָס פאַלק פון אהיה פירן און עס ברענגען
 אין צוגעזאַטן לאַנד. גיי, רייניק זיך
 און מאַך זיך גרייט און זאַג, די עלטסטע אויך
 זיי זאלן גרייט מאַכן דאָס פאַלק און רוף מיר.

אַלעזר:

היינט איז דיין טאַג. עס האָט אונדז נישט געבוירן
 איין שויס, ווי משהן און מיין פאַטער, נאָר אין עול
 זיינען מיר ברידער, דו דער האָר און נביא

און איך דער כהן גדול. וועסטו אויך מיט אים
ארויפגיין אויפן באָרג ווי מיט מיין פּאַטער איך ?

י ה ו ש ע :

ער דאַרף מיך נישט. איך האָב געזען ביינאַכט
ווער ס'וועט אים צומאַכן די אויגן.
(עס קומען אָן די עלטסטע).

כ ל ב בן י פּו נ ה :

דו האַסט געשיקט נאָך אונדז.

י ה ו ש ע (פּייערלעך) :

יא, ברודער כלב,
איך האָב געשיקט נאָך אייך.

כ ל ב

(מיט שרעק) :

פאַרשלאַפט ? אין צעלט ?

י ה ו ש ע :

נישט שלאָף איז אונדזער האָר. די גלידער קרעפטיק
און זיינע אויגן העל. נאָר ס'איז זיין ווילן
זיך אָפּצושיידן היינט. פון אייביקן דער רוף
האַט אים געבראַכט צו אונדז און איצט האָט ער דערהערט
דעם רוף צוריקצוגיין. היינט שיינט ער זיך פון אונדז.
אלעזר, איך און כלב זיינען בייגעווען
ווען ער איז אויפן סיני אויפגעשטיגן
ס'געבאַט פון אייביקן צו ברענגען. איר און ס'פאַלק
מיט אייך וועט זוכה זיין צו זען דעם מופת
ווי ס'קערט זיך אום צו אהיה דער וואָס איז פאַר אונדז
און דורות אָן אַ צאָל דאָס וואָרט פון אהיה.
גייט, זאָגט דעם פאַלק עס זאָל זיך רייניקן
און אַנקליידן און שטעלן זיך געהייליקטע
דאָס לעצטע וואָרט פון אונדזער האָר צו הערן.
(די עלטסטע גייען אָפּ. נאָך איידער זיי פאַרשווינדן קומט צפורה,
אַ פאַרעלטערטע און פירט אַ מיידעלע פון אַ יאָר צעל).

צפורה :

כ'וויל זען מיין מאן.

משה (קומט פון געצעלט אַרויס) :

איך האָב געוואַרט אויף דיר.

ווער האָט דיר אָנגעזאָגט, אַז איך גיי היינט אַוועק ?

צפורה :

דער וואָס דיך געהייסן אויף מיר וואַרטן.

משה :

מיין חשבון וואָלט נישט גאַנץ געווען אָן דיר.

צפורה :

און מיינער איז פון לאַנג שוין קלאַר. איך בין געווען

אַ הויפּן ערד — אַ זיסער הויפּן ערד,

האַסטו געזאָגט אַמאָל — וואו ס'האַט אַ גאַט

צוויי זין פאַרפלאַנצט. און ביזע געטער עסן אויף

די קינדער זייערע. האָט מיינער אויך

די זין זיינע געשאַכטן און ס'האַט אים געשמעקט

דער ריח פון זייער בלוט. איצט בין איך אַלץ

אַ הויפּן ערד, נאָר אויסגעטריקנט ווי דער זאַמד

אין מדבר און ס'וועט מער קיין פלאַנץ פון מיר

נישט אויפגיין.

משה :

און דאָס קינד פון וועמען איז ?

צפורה :

פון גרשומען. דו האָסט דערלויבט די מיידעלעך,

די קליינע, לאָזן לעבן. נישט פאַרדעכטיקט —

דו שפאַרסט זיך אָפּ אַן אייניקל.

משה :

צו וואָס ביסטו אַוועק ?

צפורה :

האַסט מיך פאַרמיאוסט, ווי מען קערט זיך אָפּ

פון קויט און קרעץ — פון מיר זיך אָפּגעקערט,

מיט נעגל האָב איך אין די נעכט געריסן
 דאָס לייב עס זאָל נאָך דיר נישט יאָמערן.
 און דו — איין בליק אויף מיר, און ס'האָט דאָס פנים
 ביי דיר זיך אויסגעקרימט. און דיינע זין —
 זיי האָסטו נישט געקענט גאָר ווי נישט דו וואָלסט זיי
 פאַרפלאַנצט אין מיר. און כ'האָב געזען שוין דעמאָלט:
 נישט איינער פון די זין דיינע — יהושע וועט
 דיך ירשענען, איז ווי האָב איך געקענט.
 צו וואָס געדאַרפט ווי אַ פאַרמיאוסטער שרץ
 זיך וואָלגערן ביי דיינע פיס אָן האַפּענונג,
 אָן וועסט אַמאָל כאַטש אַנטרעטן אויף מיר ?
 האָב איך אי זיך פון פיין באַפרייט אי דיך —
 פון מיר און דיינע קינדער. זיידעס הויז
 און מדינס ערד איז גוט געווען צו זיי.
 גענומען ווייבער, זין געהאַט און טעכטער —
 ביז ס'האָט דיין שווערד זיי אומגעבראַכט.

משה :

צפורה!

ווי האָסטו נישט געזען ? נישט פון דערווידער
 צו דיר האָב איך זיך אַפּגעקערט — פון גלוסטונג
 און ליבשאַפט און פון מורא כ'זאָל אין דיר
 נישט אויפלייזן מיין זיין. אַליין ביים חורב
 בין איך דיך בייגעקומען. בין געוואָרן פריי.
 יא, אַלץ נאָך לייב, נאָר זיין פון אייביקן אין לייב.
 קען זיין — דיין פאַטער איז גערעכט געווען. אויך דו
 ביסט זיין פון אייביקן. נאָר ביידע מיר
 צוזאַמען זיינען מענטש און וואָס אונדז בינדט — איז ערד.
 און כ'בין געגאַנגען צו אַ שפּל, אַרעם פאַלק
 וואָס האָט געלעכצט נאָך רחמים, און וואָס מער
 איך האָב געמוזט די תאוהס זייערע
 און הונגערס נאָכגעבן, אַלץ מער האָט מיך
 געוואָרגן פחד, כ'זאָל ווי זיי נישט ווערן.
 מיין ברודער אהרן האָט געזאַגט אַמאָל : איך קום
 פון סוף פון דורות. ניין ! אין סוף פון דורות

וועט מענטש, פון מוטערלייב געבוירן, אי דעם שויס
פון ווייב אי אײגן בלוט אזוי מיט אייביקייט
אדורכלייכטן, אז ער וועט קענען זיין אי מענטש
אי וואָס איר האָט אין מיר גערופן : גאַט.
איך האָב עס נישט געקענט. פון וועגן געטלעכקייט
האָב איך איבערן לייב אין מיר געמוזט אַ שווערד
כסדר האַלטן, און ווי נישט געשווינט
מיין אײגן בלוט, אויך זייערס נישט געשווינט.
געדאַרפט אַ רחמימדיקער פאַטער זיין פאַר זיי
און בין געווען אַן אַנגעגליטע שווערד. און דו
און די געבוירענע פון שויס דיינעם — איר האָט
דורך טעג, דורך אַוונטן און נעכט מיט שוואַרצער ערד,
מיט גלוסטיקער, מיט זיסער ערד מיין בלוט פאַרפליצט.

צ פ ו ר ה :

איז אויב שוין שוואַרץ, זאָל זיין אין גאַנצן שוואַרץ.
האַסטו אַ כושיט זיך צום ווייב גענומען.

מ ש ה :

אויך דאָס איז דיר באַוואוסט און ס'קומט דיר ענטפער.
גערעכט געווען איז מרים ווען זי האָט פאַר דיר
זיך איינגעשטעלט און שלעכטס גערעדט אויף מיר.
ווי ווייט כ'האָב זיך פון זיי נישט אַפגעזונדערט,
בין איך מיט זיי געווען און ס'האָט די נאָזלעכער
גערייצט כסדר לייב. וואָס כ'האָב מיט זיי געלערנט —
איז רייניקן און הייליקן דאָס לייב. אין רייד
פון מזיל מיינעם, אין צייכנס פון געבאַט,
אין דער מחשבה וועגן איינצאַמען אין זיי
די תאוהדיקע חיה — האָב איך זיך אַליין
פאַרטרונקען אין אומווערדיקייט און כ'האָב געזען :
איך זינק צו זיי. און ווען דער כושי האט געשיקט
זיין טאַכטער מיר, האָב איך דערזען אַ צייכן :
אויף איר וועל איך פון זיך אַרויסשפיייען דעם גיפט.
צו דיר האָט ליבשאַפט מיך געגליט. דו האָסט
דעם מאַרד געצונדן מיר, אין דיר האָט זיך מיין גייסט
געשמאַלצן. דאָ מיט איר — בלויז לייב צו לייב.

כ'האָב זיך גענאַרט. וואָס כ'האָב געלערנט זיי
 גילט אויך פאַר מיר. איך אויך בין מענטש. מיט טומאה
 ווערט טומאה נישט געלאָשן. בלויז מיט פייערן
 פון הייליקייט קען טומאה ווערן אויסגעברענט.
 איר לייב האָט בראַנדיקער אין מיר געצונדן
 די בענקעניש צו דיר. נאָר רופן דיך צוריק
 און זיין אַ מאַן צו דיר — דאָס האָט דער „גאָט“
 וואָס טראָגט אַ פּאַלק אויף זיינע אַרעמס נישט געקאָנט.
 צפורה! באַלד קומט אַן דאָס פּאַלק אַהער.
 דו וועסט עס נישט דערקענען. ווער עס האָט געדענקט
 מצרים, איז נישטאַ מער. אַלע טויט.
 אַרויס פון אונטער יאָך צו לעבן פריי
 און אַלע אומגעקומען אין דער מדבר.
 באַצאָלט פאַר עפעס וואָס אַ דור אַ טויזנטסטער
 וועט אפשר ווערן. איך האָב אויך באַצאָלט.
 און דו, וואָס ביסט געקומען מיר אין וועג,
 און דיינע קינדער האָבן אויך באַצאָלט.
 פאַר עפעס וואָס אַ דור אַמאָל אַ טויזנטסטער
 וועט אפשר ווערן. היינט אַבער, ביז זון פאַרגייט,
 וועט זיך מיין צאָלונג ענדיקן. דאָרף מער נישט זיין
 קיין „גאָט“, אַ קורצע שעה קען איך אַ מענטש זיין.
 איך קען דיך ליב האָבן. אין דיינע גראַע האָר
 די שוואַרצקייט פון דיין יונגער בליאונג זען.
 מיין האַנט אַרויפלייגן אויף דיינע אַקסל
 און מענטשלעך זיין און הייליק זיין אין ליבשאַפט.

צ פ ו ר ה (פּאַלט פאַר אים):

מיין מאַן, מיין גאָט, מיין הייליקער רוצח!
 פאַרוואָס אין אַנגעזיכט פון דיר פאַרגעס איך
 דיין שלעכטיקייט, פאַרוואָס צעגייט מיין האַרץ
 מיט יעדן וואָרט, מיט יעדן קלאַנג פון דיר?

מ ש ה:

ווייל מיר זיינען איין לייב. און וואָס דאָס האַרץ
 פון ווייב און מוטער האָט באַנעמען נישט געקענט,
 האָט ס'האַרץ פון זיווג יאָ באַנומען, יהושע!

יהושע :

איך ווייס, מיין האַר! צפורה וועט מיר זיין
אַ שוועסטער און דאָס קינד — אַ קינד.

צפורה (צו יהושע):

ניין, האַר מיינער!

דאָס לאַנד וואָס איז מיין מאַן פאַרבאַטן, קען פאַר מיר
קיין היים נישט זיין. וועסט מיר דערלויבן גיין צוריק
אַהין וואו כ'האַב מיט אים געבוירן מיינע זין.

משה :

בלייב דאָ צפורה, ביז איך גיי אַוועק.
(זי בלייבט. ער שיידט זיך אָפּ צוריק).

טו

(דאָס פּאָלק איז אויסגעשטעלט אַרום געצעלט. אַ קרעפטיק פּאָלק.
נישטאַ קיין זקנים צווישן זיי, בלויז מיטליעריקע און יונגע. זיי
פּאַרויס—די עלטסטע פון די שבטים. פייערלעך און שטיל. **יהושע**
עפנט אויף אַ פּאָלע פון געצעלט. דעם שטעקן אין דער האַנט
באַווייזט זיך **משה**. אין אַנגעזיכט פון פּאָלק פאַרהאַלט ער זיך ווי
סוואַלט פאַרפעלט אים אַטעם, מאַכט אַ שפּאַן און נאָך איינעם.
די ליפּן מורמלען. ער איז אַלץ מיט זיך אַליין. און אַט — אַ טיפּן
אַטעם צי און נאָך אַ שפּאַן. איצט איז ער מיטן פּאָלק).

משה :

כ'האַב אייך געבעטן קומען זיך געזעגענען
מיט מיר. ניין, נישט באַפוילן, נאָר געבעטן.
באַפעלן וועט אייך איצט אַן אַנדערער. מיט אים,
מיט יהושען, וועט איר איבערגיין דעם טייך
און אייננעמען דאָס לאַנד. די טאַטעס אייערע
און איד — מיר האַבן זיך פאַרזינדיקט. רוט שוין
ס'געביין זייערס אין מדבר. איך וועל מיינס
ביז זון פאַרגייט אויף רו אַוועקטראַגן.

(ס'ברעכט אויס געוויין אין פאלק)

איר וויינט? איך האָב אַזוי פיל איך געפייניקט,
אַזוי פיל בלוט אייערס פאַרגאַסן — און איר וויינט?

ש מ י מ ע פ :

— מיר זיינען זינדיקע געווען.

— דערצערנט דיר.

— זיך נישט געקענט פון שלעכטס אַוועקרייסן.

— זיי מוחל!

מ ש ה :

נישט מיך האָט איר דערצערנט. מיך, בן עמרם,
דעם מענטש פון מוטער-לייב — מיך האָט איר נישט געקענט.
געווען מיט איך איז אַ שליה. ס'איז געווען
אַ שטים בלויז פון אַ ווילן וואָס האָט זיך פאַרקליידט
אין מיר און איך געפירט די אַלע פערציק יאָר.
און וואו בין איך געווען, בן-עמרם, מענטש
פון מוטער-לייב? אַמאָל, ביז כ'בין געוואָרן שטים,
האָב איך געמיינט — איך האָב זיך אויסגעלייזט פון זיך
און בין נישטאָ מער. אָבער ווען דערנענטערט זיך צו איך,
בין איך צוריק געוואָרן מענטש און ברודער — בלוט
פון אייער בלוט און בין פון אייער בין.
און ווען איך האָב פאַר איך געקריצט געבאַטן,
האָב איך זיי אין מיין אייגן לייב אַריינגעקריצט.
און מיט די אַנזאָגן וואָס כ'האָב איך אַנגעזאָגט
האָב איך מיין אייגן בלוט געצאַמט. און ווען
געבענטשט איך — זיך געבענטשט, און ווען געשאַלטן —
געשאַלטן זיך. אַז אַנדערש וואָלט איך אייער שלעכטס
און זינד און תאוהס און פאַרדאַרבנקייט געקענט
ווען איך בין נישט אַ ברודער, בלוט פון אייער בלוט?
נאָר איר האָט נישט געזען דעם ברודער. איר האָט נאָר
אַ שטים געקענט, אַ האַרטע, צאַרנדיקע שטים.
איצט איז מיין צייט געקומען. ס'נעמט אַן אַנדערער
די שליחות איבער. ביז איך שייך זיך אָפּ פון איך
האָב איך רשות געבעטן אויף דער לעצטער שעה
צו ווערן מענטש מיט איך, צו ווערן ברודער.

ש ט י מ ע ם :

- נישט ברודער — פאָטער ביסטו אונדז געווען.
- אויך אין דין צאָרן ביסטו אונדז געווען אַ פאָטער.
- אין שטראַף דיינער דין ליבשאַפט האָבן מיר געפילט.
- אין שטים פון גאָט — אויך דיינע.

חשבון אויפן אש

(י. 5. פרץ)

טאגער -

און יענעם א פֿרוי 1915 רחוק זיין אונזער
געזעט א גרויסן טלוד און א גרויסן כחיה
זיין טאן ס'ס איז געשטאנן י. ל. פֿר, וואס
זיין זאל הייבן א פֿעדעראלע באהאלטן פֿון
פֿון אירען טאג. און אונדז בוד טלוד
איז רודע פֿולגעניג, זיז געקומען בן בארה
פֿון זיין געבלין וואלן.

זיין טאן זכרון זען ביינען געזעען
פֿולגעניג זיין אונדז און זיין געזעען ווי
פֿולגעניג געזעען גא אונז א קינד. זיין
ד וואס געזעען אונדז, וואס א זיין
זינד טאן זיין געזעען.

זיין זיין געזעען אונדז געזעען
זיין בוד בן געזעען פֿון פֿר, פֿר, פֿר
פֿולגעניג פֿון אונדז, בוד פֿון אונדז
קען אונדז געזעען, אונדז וואס
זיין פֿון געזעען.

זיין טאג

5-2-1915

אין דער פֿאעמע „חשבון אויפן אש“ פֿארנעמט י. ל. פֿר
א תויפֿט-ארט.
מתנת דעם דרוקן מיר דא די ווערטער וואָס מנחם באַריושא
האָט גערעדט צו זיין מאַכער, אַדא, אין ערשטן באַנד פֿון
י. ל. פֿרצעס געזאַמלטע ווערק — אַ מתנת צו איר צוואַנציקסטן
געבוירנשאַג.

חשבון אויפן אָש

[י. ל. פּרין]

(אויפן אָש פון וואַרשעווער געטאָ. איך האָב געזען אַ ווייזע פון
מיין דור וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען און האָט זיך פון מיר אָפּגע-
קערט און איך ליג אויף דער ערד).

א

אַ האַנט האָט מיך אַ ריר געטאָן און כ'האַב דערהערט:
— שטייט אויף!

איך האָב דערקענט דאָס קול, די אויגן אויפגעריסן,
דערזען געבויגן איבער מיר דאָס גרויסע פנים,
דאָס שווערע מויל האַלב־אַפן אונטער שווערע וואַנצעס
און פון די ברוינע אויגן —

אַ מין לבנהדיק און אומבאַנומען ליכט.
איך האָב געוואוסט — ער איז געקומען פון אַן אַנדער וועלט,
און ס'איז מיר נישט געווען קיין חילוק,
און ס'האָט מיך ניט געשראַקן אויך
וואָס אַט — און ער וועט מיך מיט רייד פאַרשטיינען
ווי יענע מיט די בליקן.

נאָר ער האָט אין דער שווערער גופ'יקייט זיך אויסגעגלייכט
און ווידער מיר דערמאָנט: — שטייט אויף!
האַב איך זיך אויפגעהויבן.

האַט ער מיטן לבנהדיקן ליכט
מיך אָפּגעגאַסן, און געווען איז אין די אויגן טאַטעשקייט
און עפעס נאָך וואָס האָט געהאַט די פאַרב פון פיין,
נאָר ס'איז נישט קיין פיין געווען, נאָר עפעס אומבאַנומענס,
ווייל ס'איז געקומען פון אַן אַנדער וועלט.

פון מיר האָט ער דעם בליק אַוועקגעשיקט אין קרייז
 אויף גאַנצן מדבר אַרום אונדז
 און כ׳האַב געוואוסט — איך דאַרף עס אויך טאָן.
 דאָס איז געווען אַ מין עבודה
 צו דעם וואָס האָט אונדז ביידן דאָ אַהערגעבראַכט.
 אַזוי אין מיטן דער אומענדלעכקייט פון טויטן שטיין
 און ווילדגראַז זיינען מיר געשטאַנען — ער
 פון יענער וועלט, איך נאָך פון דער,
 און ביידע וועלטן זיינען זיך צונויפגעקומען
 און זיינען דאָ געוואָרן איינס.

מיט בליקן אַלץ אין וויסטן חלל האָט ער אַנגעהויבן:
 — איר׳ט מיך גערופן.

א י ד :

איך רוף אייך אָפּט.

ע ר :

איצט נישט ווי אַלעמאַל.
 אין שטומעניש האָט איר געמאַנט אַ חשבון
 פון זיך און אויך פון מיר.
 און אַז דער חשבון האָט זיך נישט געמאַכט,
 האָט איר פאַרמשפּט מיך און זיך
 און נאָכן משפּט אויף אַ שטראַף געגאַרט.
 ניט אויסגעברענטער דור האָט אייך מיט חרם
 באַשטראַפּט — דאָס האָט איר זיך אַליין באַשטראַפּט.

א י ד :

אירט אַלעמאַל אין מיר אַריינגעזען
 וואָס איך אַליין האָב ניט באַנומען.

ע ר :

מיר זיינען ביידע אַלטע יידן,
 און ביידע דאַרפן מיר דעם חשבון מאַכן.
 און איר האָט זיך פאַרחרמט
 כדי אַפּצושניידן פון זיך און קענען זען
 דאָס ניט דערזעענע מיט נייע אויגן.

א י ך :

כ'בין אויסגעברענט ווי דאָ מיינ דור.
 און פון די כלים וואָס איך האָב זיך איינגעשאַפט
 צו קענען אין זיי אויפקלייבן מיינ טעגלעך ביסל מן
 פון זיין און גלויבן.
 געבליבן זיינען שערבלעך בלויז.
 בין איך אַהערגעקומען — — —

ע ר :

אין אַש דאָ אויפצודעקן די ניצוצות
 וואָס זאָלן ווידער גאַנץ מאַכן די כלים.

א י ך :

נישט די. איך האָב געדאַרפט
 די שערבלעך בלויז אין האַנט נעמען צו זען —
 די כלים זיינען קיין מאָל ניט געווען קיין גאַנצע.

ע ר :

מיר ווילן חשבונען.
 דאָ אויפן אַש פון דורות ווילט איר
 אַרויסלייגן דעם חשבון וועגן דור און דורות
 וואָס האָט זיך אין דער שטומעניש ביי אייך געקליבן.
 מיר וועלן אויף אַ הויפן שטיינער זיך אַוועקזעצן
 און איר וועט ריידן.

מיר האָבן אויף אַ הויפן שטיינער זיך אַוועקגעזעצט.
 דאָס יענעוועלטיק ליכט פון זיינע אויגן איז געווען אויף מיר
 און כ'האָב גערעדט :

ב

ס'איז אמת אייער זיין מיט מיר. ניט בלויז אין יאָרן
 האָט זיך דער חילוק צווישן אונדז פאַרווישט.
 אויך דאָרט פון וואָנען כ'קום האָט שוין מיינ דור אין וואָר
 כמעט קיין אָנהאַלט ניט.

זאל מיר דאס אש דאָ, זאלן מיר די שטיינער מוחל זיין
 וואָס איך הויב אָן מיט זיך.
 איך רעד נאָך אַלץ דאָס לשון פון מיין דור
 וואָס האָט פאַר יעדער תהום און זוניקייט איין שפיגל — זיך.

אַן עלנט הייפל הייזער זיינען מיר
 צעשפרייט איבער אַ גרויסן קאָנטינענט,
 און וואָס איז אונדזערס — ווי אַ ווינטערדיקע זון
 ביי ראַנדן שנייאיקע דערברענט.

ניט יורשים זיינען מיר. מיר זיינען עס אַליין
 די אור-אַבות, די זיידעס און די זין.
 ניט אין געדעכעניש — אין אונדזער אייגן זיין
 האָט זיך געשיכטע פון יאַרטויזנטער פאַרשפינט.

פאַרשפינט און זיך אַריינגעשפינט
 אין אַלע קעמערלעך פון אונדזערע געהירן.
 אַנטקעגן יעדער כוואַליע אירער וואָס קומט אָן
 די חושים אונדזערע ווי אַנזאָגערס וויברירן.

און וואָס עס האָט דערזען אין וועלט אָן אַריסטאָטעל,
 און וואָס עס האָט פון מענטש באַנומען אַ שעקספיר,
 און וואָס עס האָט דערציילט פון ליבשאַפט אַ ר' נחמן
 און פון מסירת נפש איר — דאָס זיינען מיר.

און שפיל פון נאָך געאַנטע קלאַנגען און קאַלירן,
 און ליניעס פון נאָך פאַנטאַזירטע טורעמס,
 און רוש פון נאָך געחלומטע מאַטאָרן,
 און כלים וואָס באַגערן נאָך די פורעמס —

דאָס זיינען מיר. און כאַטש צעבלאַנדזשעט און צעפלאַטערט
 פון זיין אַזוי פיל און אַזוי פיל וויסן,
 און כאַטש פאַרווירבלט אינעם דורותדיקן ווירואַר
 פון אויפקומס, אונטערגאַנגס, נסיונות, נסים —

פאַרווירבלטע, צעבלאַנדזשעטע, צעשטויבטע
 ווי נאַכט-מאַטן צום פלאַם
 מיר שלאָגן זיך פאַרשיכורטע פון גורל
 צום פלאַטערדיקן ליכט פון אונדזער שטאַם.

מעג זיין דער גאַנג דורך שטעכעדיקע דראַטן,
מעג לילית אויפשטעלן געצעלטן וואו אַ טראַט.
מעגן די פליגל זיך פאַרשרפענען ווי ביי מאַטן —
דורך בראַנד און זינד און שטעכעדיקן דראַט

מיר טוען אַלץ צום ניט דערגרייכטן ליכט זיך ציען
מיט אַ באַגער וואָס לייטערט און פאַרצערט,
ווייל ס'איז ניטאָ אין אונדז קיין אַנדער בליאונג
חוץ דעם צעצונדענעם באַגער.

פאַרוואָס־זשע האָבן מיר, אַזעלכע אויפגעצונדענע
פון שטערן ביז די טריט,
אַפילו אין דעם הייפל הייזער אונדזערע
די גאַרעניש צום ליכט ניט אויפגעהיט ?

פאַרוואָס האָבן אַאַזיסן מיט אַזאַ גליענדיקן צוויט
אַנטקעגן גרויען סטעפּ ניט אויפגעשטעלט זיך קיין מחיצה
און פון דער זריעה פון אַל־גראַזיקייט
די לייטערדיקע בליאונג ניט געקענט באַשיצן ?

*
**

עס איז גערעכט דער משפט איבער מיר
פון דור וואָס איז פאַרשניטן.
אויב פעלשן האָבן מיר געפעלשט און זיך פאַרדינט די שטראַף —
פאַרוואָס האָב איך זי אויסגעמיטן ?

און אויב עס איז אַ גורלדיקער קרייז אַזאַ :
היינט דער און מאַרגן יענער —
פאַרוואָס האָב איך דעם גורלס חסד אַנגענומען
און זיי אַליין געלאַזט דאָ ברענען ?

איך בין דאָך זייערער. ניט הינטער שוץ פון אַקעאַן
וואו איך בין מיט מיין לייב אַוועק —
מיט זיי האָב איך די לעבעדיקע שטיינער דאָ באַשפּאַנט
און דאָ מיין שורש אין דער וועלט אַנטפּלעקט.

מיט זיי איבער די דורות אויסגעלייגט דעם וואַנדער
פון אור־מענטש ביז צום וואונדערלעכסטן אָדם.

און זיך אליין געקרוינט פאַר אַנזאָגער און שפינער
פון פירנדיקן, צויבערלעכן פאָדעם.

און פאַרן פאָדעם צו דעם קומענדיקן אָדם
דעם טאַטנס „חיי־אָדם“ אָפּגעגט,
און ס'האַט אַ נייעם זין אין שמע ישראל
געטייטשט דער פאַקטן־פאַרשער, שפּראַכלער און פּאַעט.

אַ נייעם זין — אַן ערדישן, רעאַלן.
און דאָך האָט עס געברייט ווי קויל די ליפּ,
און ס'איז געווען אַ סימן: דורך באַנייטן וואָרט
ווערט נייער בונד מיט אייביקייט פאַרקניפט.

ס'איז אַלץ אין מיר פון דאָ. און ווען די נייע היים
האַט מחנות, מחנות אַרום מיר פאַרפלייצט
מיט אירע ברויטיקייטן, ברייטיקייטן און בלענד,
האַב איך פאַר אונדזער הייפל עלנטע געזוכט אַ טרייסט

אין ווייטן דאָ. איך האָב געזאָגט: מיליאָנען מיילן
צעשיידן איין פּלאַנעט פון אַנדערן. נאָר אויב
זיי וואַנדערן אין זייערע אַרביטעס אַלע
אַרום איין זון, איז מעגן זיי ווי שטערן־שטויב

איינס פאַרן צווייטן אויסזען, זיינען זיי צוזאַמען
אַן איינציקע געבונדענע סיסטעם,
און מיר, צעוואַרפענע אַאָזיסן,
אַ הייפל בלויז אין יעדער פרעמד.

כל־זמן מיר אַלע ציען אונדזער ליכט און חיות
פון איין פאַרוואַגלטער, פאַרשעמטער שכינה —
אַן עדה זיינען מיר, און מעג אין יעדער פרעמד באַזונדער
דער וואונדער אונדזערער ווי אַוונט־גלי צערינען —

ניט דאָס צערינען, נאָר דאָס עדהדיקע גליען
וועט ווי אַ זון־סיסטעם אין חלל קרייזן,
און ליכט־יאָרן נאָך אונדז
אַ שטערנדיקן גאַנג די דורות ווייזן.

אַזוי האָט מיך מיין חלק מיט מיין דור, דעם דאָאיקן,
פון דער פאַרפלייצעניש פון זעט באַוואַרנט.

און כ'האָב אין מיטן ברויטיקער צעגרינטער פרעירי
אָ סנה זיך אויפגעדאָרנט.

נאָר אָט שוין ניט קיין סנה אין פרעירי,
נאָר אַלע פעדעם פון מיין שורש ברענען
און איך ווי אין אַ לאַזשע פון אַ צירק, זיך הינטער שויך פון אַקעאָן
און קוק אַראָפּ אויף דער אַרענע.

עס ברענט אַ קאַנטינענט. פון אויפגעקראַכטע קראַטערס
צעכוואַליעט זיך אַ לאַווע א צעפלוישטע
פון רויכיקער רציחה קעגן מיר און מיין געביין,
איך צייל און צייל און צייל די עדהס קדושים

וואָס ווערן יעדן טאָג פאַרקוילט, און פון מיין סנה
צעפּלעכט זיך אַרומ מיר אַ דאָרנדיקע סוכה
וואָס פּלעכט זיך איין מיט דערנער אין מיין לייב און שרייבט
און שרייבט צעגליטע פּסוקים אויף מיין רוקן.

וואָס איז דער טייטש פון זיי ? האָט די אַנטפּלעקונג אויפן סיני
דאָך מיט קיין גרויליקערע פּלאַמען ניט געשמעטערט
ווי די פאַר מיינע אויגן און קיין טויטלעכערע שנאה
האָט ניט געשפיגן פון מצרימס געטער

ווי די וואָס ברענען מיך איצט. איז דאָך פאַראַן
אַ זין אויך אין די פּייערדיקע רייד
וואָס ווערן אויף מיין לייב געקריצט. ווער וועט
פאַר מיר אַנטפּלעקן זיך מיטן באַשייד ?

ווער וועט מיר מיט אַ טראָפּן ליכט
דעם זין באַהעלן פון דער פאַרכטיקער כּוונה ?
צו וועמען ווענדן זיך נאָך הילף,
ביי וועמען גיין אַן ענטפּער מאַגען ?

*
**

ווער זאָל מיר ענטפּערן, אַז ערד און הימל
איז אויסגעפּילט מיט מיר,
און איבער אַלץ אין מיר און אויסער מיר
איך, איינציקער, געוועלטיק און רעגיר ?

דאָס איז געווען די תורה פון מיין דור : די גאַרע וועלט
איז בלויז אַן אויסשפרייטונג פון דיר, דעם עולם קטן,
און אַלץ אין איר אין צייט און רוים —
די תהומען און די הימלען, די מחבלים און די גאַטן —

ס'איז אַלץ פון דיר. און דיר איז אויך געגעבן
די מאַכט פון אַלע מאַכטן און דער נס פון אַלע ניסים,
די כישופדיקע הערשאַפט איבער וועלט און שליסל
צו אַלע סודות, זעאונגען און וויסנס —

דאָס וואָרט, אין דיר, דעם מענטש, אין ווילן דיינעם,
וואָס איז אויך וועלט-ווילן, און אין אַלמעכטיקן געצייג
פון דיין יצירה — וואָרט — איז אַלץ וואָס מענטש באַדאַרף
אַרויסצורייסן זיך פון דורותדיקן שטייג

פון זיין געפאַנגענשאַפט ביי בלינדקייט, הערשאַפטן און מורא
און ווערן מעכטיק, פריידיק, פריי,
די גאולה איז אין אייך — דעם מענטש, זיין ווילן און זיין וואָרט,
די גאולה איז אין אייך, אין אייך, די דריי.

און פאַר דער גאולה פון די דריי איז וואָרט געוואָרן
דער טרובאַדור, דער נביא און דער מופת.
אַליין אין קראַנץ און קרוין זיך אַנגעטאַן און וועגן זיך
אַליין צעבלאַזן זיך אין שופרות

און זיך אין דור אַריינגעהייליקט — אַן עבודה זרה. יא, עבודה זרה
מיט דינער, קטרת-צינדער און כהנים,
און ס'האַט זיך אַנגעהויבן אַ מלחמה. פון די קברים
די זיידעס זיינען אויפגעשטאַנען

און האָבן זיך אין אויערן פון דור צעברומט מיט די ניגונים
פון עמוד, גמרא-שטענדער און געוויין ביי חצות :
— ס'איז שקר ! נאָר דער יחוד מיט דער שכינה
גיסט אַן מיט הייליקייט און ליכט דאָס אות

און גיט די ווערטער לעבן. ס'איז נישט אייערס אַט-אַדאָס !
דאָס האָט אַ פרעמדע עולם-הזה אייך פאַרשיכורט,
האַט איר דעם מענטש פון שורש אַפגעריסן
און אַפגעריסן ס'וואָרט פון עיקר.

מיר וועלן אייך ניט לאָזן. טאָג און נאַכט
 אין וואָר און חלום וועלן מיר אייך בריען די געהירן
 מיט גאַנג צום יחוד, ברענען אייך און בריען,
 ביז איר וועט נאָך אַמאַל אין זיך דערשפירן

דעם שורש אונדזערן. — אַזוי האָבן די זיידעס
 זיך אָנגעזעצט און ס'האָבן זיך צוויי הערשאַפטן צעשטריטן
 און בלוט פון דור, און ער, געיאָגט פון ביידע,
 האָט זיך געוואַקלט ווי אַ שיף אין מיטן

צעברויזטע כוואַליעס. און ווען אומבאַהאַלפן
 אַנטקעגן בריעניש אין בלוט איז מען געגאַנגען
 זיך אָפּטונקען אין קדושה ביי די זיידעס,
 איז מען געגאַנגען, אָבער ניט דערגאַנגען.

איר וועט מיר מוחל זיין! איר זענט דאָך צוליב דעם
 אַהערגעקומען ווייל מיר ביידע דאַרפן
 אַ חשבון מאַכן און איר קען ניט איינשטיקן די רייד —
 אויך רייד צו אייך וואָס אויף די ליפן שרפען.

*

**

ס'איז אמת — איר האָב אייך גערופן. נעכטן ערשט
 האָב איר צום אַלטן מאַרק זיך אומגעקערט,
 צו אייער אַלטן מאַרק מיט זיינע שאַטנס און די מתים,
 און האָב דערזען אייך און דערהערט.

איר האָט געלאָזט פאַר זיך אַ דור און דורות דורכגיין
 מיט זייערע קליינע פרייד און וועלענישן, ווינד און וויי,
 מיט לעבנס — שאַטנס און מיט טויטן — הפקר,
 און אינעם גאַנג האָט זיך געהערט אויך דער געשריי

פון זייערע טריט: וואָס איז דער זין?
 האָט איר געענטפערט? כּוּזע די אויגן און ער
 אַנטקעגן יעדן שאַטן וואָס איר פירט אַרויס
 און פון די קורצע שפּרוכן זייערע קוועלט

אין אייך דער מייסטער וואָס האָט אַזוי שאַרף
 אַ לעבן אין אַ שורה פאַרסך-הכלט.

דער גאנג פון שאַטנס פרעגט, אָבער דער ענטפערער
האַט אויפגעשפילט מיט זיי בלויז אַ ספעקטאַקל

און אומזין איז געוואָרן שפיל. וועט אויך פון דאָ,
פון אַלטן מאַרק אַט דאָ, פון שטויב און פראַך
פון אונדזער דור, ניט מער ווי אַ ספעקטאַקל ווערן
און ס'וועט קיין זין ניט אויפגיין? כ'בין דערנאָך

אַוועק מיט אייך צום בריסקער רב און ביאַלער רבין,
צום שבת פון ר' שלמהס הייליקער מרידה,
צום שטומען ניגון פון אברהמל באַס — און האָב דערזען:
איר רופט אַרויס די שבת-יום-טובדיקע יידן

און לאַזט זיי אויפגליען אין זייער לויטערער אמונה
און שפּיגלט זיך אין זיי — און וואו זענט איר?
און ס'האַט זיך מיר אַנטפלעקט די פיין פון ניט-דערגאַנגענעם
וואָס כ'האַב אין אייער אומרו אַלעמאַל געשפּירט —

די פיין פון דער מחיצה צווישן אייך און זיי.
וואָס איז זי, די מחיצה? פאַרן פּובליקום —
בלויז אַ שערענגע בינע-לעמפעלעך, זיי,

די שבת-יום-טובדיקע, אין דעם אַפגעשלאַסענעם תּחום

פון וויזיע-לעבן וואָס איר האָט זיי איינגעטיילט, און איר —
אין גרויסער וועלט, דער שאַפער זייערער און מייסטער.
פאַר אייך אָבער ניט בינע, פון אונטערן באַרג
מיט אייגעקויפטע מייסטערשאַפטן רייסט זיך

פון אייך דער זיוו השכינה און איר ווייסט:
דאָס האָט דער גלי זיינער אין אייך געבויט אַ היכל
פאַר תּמימותדיקע, שלימותדיקע זיידעס,
נאָר איר אַליין וועט קיינמאַל ניט דערגרייכן

די שוועלן זיינע, ווייל דער גאַנג אַהין
פירט דורך אמונה בלויז, אמונה ממש,
און ניט דורך אויפשפּיל פון אמונה, און דער גאַנג
פון אייערע שאַטנס דורכן אַלטן מאַרק זאַמאַשטש

און אַלע אַלטע מערק דורך אַלע דורות —
מיט וואָס פאַר אַן עיגנויים, מי און מאַטער

איר זאלט ניט וועלן ווי די זיידעס אים באזינען,
וועט איר בלויז אויפשפילן א טרויעריק טעאטער

און אויף דער בינע אייערער וועט חושך הויערן.
אזוי איז מיט ר' שלמהס אייניקל אויך איר געשטאלטער
צוריקגעקומען פון דער וויסנדיקער וועלט,
דער אייזן-הארטער, פראַסטיק-קאלטער,

א מופת פון באַנייטן גלויבן אויסצובעטן
ביי זיידנס שאַטנס און האָט ניט געפועלט.
און אויב אין אייך האָט נאָך דער ריס געבלוטקט,
האָט דור וואָס האָט געצויגן זיך צו אייער אוהל,

דעם ריס און די געפאַלנקייט און ביטער וויסן
פון קיין מאָל ניט אַריינקומען אין היכל זיך פאַרשפּאַרט,
און פון דער הייליקייט פון אַבות איז געבליבן
אַן אַפּגעשטויבטער גאַרטל און אַ צוגעקלעפטע באַרד

ביים בינע-שפּילער. און ווי ווייט ס'איז דער אַקטיאָר
אין די קאַלירטע אונטערוועש הינטער קוליסן
פון יענעם וועמענס קדושה ער האָט אויפגעשפּילט,
אזוי איז ווייט געווען דאָס קלוגע וויסן

פון דור פון יענער שלימות וואָס מען האָט
אזוי באַמוחט און באַבענקט און באַגעשטאַלטיקט
אין מייסטערישן וואָרט. זאָל איך אין מדבר דאָ
נאָך אַלץ פרובירן הינטער זיך צו באַהאַלטן?

זאָל איך מיט אים זיך לאָזן דורכדרינגען דעם חושך
ווען כ'ווייס — ס'האָט אַלעמאַל בלויז שעמערירט מיט פּונקען
פון אויסגעבאַרגטער קדושה און אַליין
אין קדמונדיקן ליכט זיך קיינמאַל ניט געטונקען?

איך קען ניט. ווי ביי אייך ר' שלמהס אייניקל
וואָס האָנט פון טויט האָט זי אַראָפּגעדריקט
צו דר'ערד צוזאַמען מיט די שטיקלעך שוואַרצע קנויטן
פון פרעמדע ליכט — קום איך אַהער צוריק

באַלאַדן מיט מיליאָנען טויטן און מיט שוואַרצע שערבּלעך
פון דעם וואָס האָט געזאָלט אַ וואונדער-כלי זיין

און פאל אַראָפּ צום אַש פון דור מיינעם און זאָג :
 איך קען ניט מיט געבאַרגטע פונקען־שיין
 דעם חושך אַנצינדן און דורכן גורל אייערן
 באַזינען אייך און זיך. און אויב עס איז ניטאָ
 קיין זין אין אייער אומקום — וואָס איז מער געבליבן
 פון אונדזער גאַנג ווי אַט דער מדבר דאָ ?

**

איך קען ניט. איך, דער דור,
 וואָס האָב די ערד און אַקעאַנען דורכגעשניטן
 פון ים־סוף ביז די אינדיאַנער פרעריס —
 איך זיך מיט אייך אין מדבר דאָ אין מיטן
 אַן איינגעשרענקטער וועלט, און ס'איז דער חלל
 פון בריענדיקער קראַפּעווע און אויסגעברענטע ציגל
 פאַר די וואָס קומען ווי פאַר די וואָס זיינען אומגעקומען
 דער זעלבער שפיגל.

זי וויל אונדז ניט, די וועלט. נאָך איז קיין גראַז
 ניט אויפגעאַנגען איבער ברידער־קברים,
 נאָך האָט דאָס טויטע לייב אין גאַנצן ניט פאַרצערט
 דער קבר־וואַרעם —

און ווי אַ הונט דעם מוילוואורף שנאָפט אַרויס
 פון ערד־לעכער אים צו פאַרצוקן,
 שנאָפט די רציחה אונדזער איבערבלייב
 פון דער באַהעלטעניש אַרויס. און סדומס צדיקים,
 מיט פסוקים אויף די ליפּן און גערעכטיקייט אין פויסט —
 די אַפּוטרופּסים איבער די נאָך גאַנצע גלידער
 פון אונדזער גוף — זיי טראָגן אונדז אַנטקעגן
 דאָס הייליקע וואַרט: ברידער —

נאָר אין דער יושרדיקער פויסט אויך אַ קאַנטראַקט
 מיט שטעמפלען אייזערנע פאַרויגלט,
 אַז וואָס איז אונדזערס בירושה ווערט פאַרפאַקט
 אין קעלערס פון מזוייען אונטער שלאָס און ריגל.

און דאָס איז חסד ... איז נאָך קנאַפּ געווען
דער האָס צום ניט־באַנומענעם, די חיהשע רציחה?
צו וואָס האָט ס'בלוט פון אַבות אויך געדאַרפט
אַרויסגעבוירן אויף דער וועלט משיחים

וואָס זאָלן מוזן צוליב גאולה פאַר דער וועלט
פאַרשעלטן זייער אייגענעם זאַמען?
אַמאָל דער גלילער, וואָס האָט מיט ליבשאַפט און הכנעה
צעעפנט דעם גן־עדן פאַר דער זינדיקער נשמה

וואָס שטייפט דעם גוף ביי שטאַלענע מאַשינען
מיט שנאה און רעוואָלט — צו וואָס האָט אונדזער בלוט
געדאַרפט אין ביידנס אַדערן רינען
אַז ביידנס מחנות, אין דער ביטערער מלחמה

איינס מיט אַן אַנדער, זאָלן האָבן זיך פאַרשוואַרן
אויף איינס: צעשטויבן דעם משיחס זאַמען
און אויסלעשן דעם מדברדיקן דאַרן
און אַכצן הונדערט יאָר נאָך אים דער טרירער (*)

וואָס ברענט מיט דער געדעכעניש פון זיינע אַבות?
מען לעשט דעם דאַרן — מיטן מילך פון חסד
און וויין פון ברודערשאַפט און בלוט פון מאָרד,
און צווייגן, אויסגעלאָשן און צעפרעסן,

צעשפרינגען זיך און ציען אָן אַ פרעמדע קאַרע.
אַלץ עלנטער, אַרומגעהאַקטער, דינער,
דער דאַרן בריט זיין גורלדיקע בריאונג
אַנטקעגן דער פאַרטיליקונג און שנאה

און נאָר אויף בערג און טאָלן אַרום דודס שטאַט
האָט נייער דור ווי זעלנער אין טראַנשייען
אויף גאולה אַדער טויט זיך איינגעגראָבן אין דער ערד,
וואָס איז געווען און איז איצט ווידער זייער,

און ס'זעט דער איבערבלייב — ס'האָט ווידער אויפגעגליט
דער דאַרן אַ צעצווייגטער, ווידער העלט דער פלאַם

(* טריר איז די געבורטשטאָט פון קאַרל מאַרקס.)

פון מדברדיקן פייערזייל צו די צעפייניקטע,
פאַרשטויסענע אויף יעדער ערד און ים

און רופט צום קריג פאַר שורש און פאַר שטאַם.
עס רופט דער פייערזייל, דער טויטער שפּיגל טרייבט
און ס'ברענט אַ סנה פון גאולה אַדער טויט
אין בלוט פון איבערבלייב.

איז דאָס דער זין פון אַש אונטער די פּיס ביי אונדז?
האַט אונדזער בלוט געפאַכטן דאָ די לעצטע שלאַכט
פאַר גאַנג דורך וועלט און האָט פאַרשפּילט,
אויף אַלעמאַל פאַרשפּילט, און וואָס מיך האָט געבראַכט

אַהער איז לעצטער גור־דין, און ניטאָ שוין וועגן וואָס
דעם חשבון חשבונען? ... ניט מיטן אַש אונטער די פּיס
און ניט מיט דעם פון אַלע דורות וואָס האָט זיך אין בלוט
מיר אַפּגעזעצט? ... און כ'האַב אומזיסט

פון עולם האמת אייך געטאָן מטריח זיין? ... איך ווייס,
אַז ניט! וואָס כ'בין געווען און וואָס איך בין
האַב איך געדאַרפט זיין. און ס'איז דאָ אַ זין
אין זיין מיינעם. ס'איז דאָ אַ זין. ס'איז דאָ אַ זין.

ג

איך האָב דעררעדט. מיט אויגן צו דער ערד
איז ער געזעסן ווי ער וואָלט זיך צוגעהערט
צום נאַכקלאַנג פון די רייד מיינע אין מיר,
דערנאָך זיך אַפּגערוּפּן:

— האָט איר די טענה אויסגעלייגט.

צו מיר, צו זיך, צום דור.

איצט דאַרף דאָס פעלד מיט טויטע שטיינער

די שברי כלים אַנפּילן מיט ענטפּער

טאָ זאָלן טויטע שטיינער ריידן!

איר זאָלט אַ חשבון קענען מאַכן.

פון לעצטן שפרוך, פון קול זיינעם האָט מיך אַ פחד
פון ערב אימהדיקס מיט קאַלטע נאָדלען אַרום לייב
אַרומגעשטריקט. באַלד האָבן קולות
פון שטיינער, שטיקער ציגל, אַש, פון ערד אַליין
גענומען אויפגיין — אונטער מיינע פיס, הינטערן פלייצע, רעכטס
און לינקס: געקלאָג פון עופעלעך, געזאַנג פון קינדער אין אַ ראָד,
געטופ פון פיס, געקנאַל פון ביקסן, זאָט געלעכטער
פון ביר-פאַרשווענקטע קולות, אַ געכליפ פון אַ בעל-תפילה,
געקוויטש פון קולות מיידלשע ווי רויט-צעצונדענע חלפים,
אַ בעטלער-ניגון, ווייען שניידיקע פון אונטער בייטש,
געוויין איבער אַ בר-מנן, געוויין, געוויין —
און נאָך געקנאַלן, ווייען, יאַמערן — דאָס גאַנצע פעלד,
דאָס גאַנצע שטיינערדיקע פעלד האָט זיך צעהילכט, צעיאַמערט
מיט איין געמיש פון קולות, איין געריס פון אַלע חושים
און אָדערן אין מיר — און כ'האַב פון אַ בערגל שטיינער
אַראַפגעגליטשט זיך, אויסגעצויגן אויף דר'ערד
מיט הענט און פיס צעשפרייטע: אויב איך דאַרף
דעם ענטפער טרינקען, זאָל איך טרינקען, איינטרינקען אין אים.
ניט ווי אַ מענטש וואָס ראַנגלט זיך מיט כוואַליעס, נאָר ווי איינער
וואָס זינקט אין תהום, און תהום האָט שוין פאַרשווענקט
דעם לעצטן ראַנד, בין איך געזונקען
ביז ס'האַט מיך ווידער אַנגערירט זיין האַנט און קול:
— שטייט אויף!... דער תהום פון קולות
האַט מיטאַמאָל זיך אַפגעהאַקט, נאָר ניט אין מיר,
און כ'האַב די אויגן ניט געוואַלט מער עפענען, ניט אויפשטיין.
און ווידער האָב איך אים דערהערט: — שטייט אויף!
מיט קוואַלן רחמים האָט זיך עס צעגאַסן איבער מיר.
און אַז איך האָב זיך אויפגעזעצט, בין איך געווען
אין זיין רשות, ווי איך וואַלט אויך ווי ער
געקומען פון אַן אַנדער וועלט, נאָר טאַטע איז דאָרט ער.
און אים, דער טאַטן, דאַרף איך הערן.

ד

האָט ער געזאָגט :

אַ רגע בלויז

האָט אייך אַרומגענומען גסיסהדיקער ברויז

פון לעבן אין רוצחס נעגל —

און שוין זענט איר אויף דר'ערד געלעגן

אַליין צו ווערן אויס.

פון וואָס האָט איר זיך ראַטעווען געוואַלט אין אויס?

פון תוהו ובוהו.

ווייל שלל פון קולות איינצלנע, צעטיילטע,

און יעדער איינער זיינס — איז תוהו ובוהו.

און פאַרן אויער

פון לעבעדיקן מענטש, דעם איין מאָל שוין אַרויסגעשיילטן

פון ניט, איז תוהו ובוהו טויזנט שטריק

וואָס שלעפּן אים צוריק

צום ניט פון פאַרן ווערן.

עס מוז אַ ניגון האָבן ס'לעבעדיקע אויער,

נאָר מיט אַ ניגון קען עס הערן.

און ווען טוט לעבן ניט זיך ראַנגלען

אין די פאַרקלעמטע צוואַנגען

פון אָנהויב מיטן סוף?

אין טעג פון חורבן און מלחמה —

ווען קלאָגט עס ניט מיטן געיאַמער

פון שוואַרצער שטראַף?

אין טעג פון שלום און פון זעט —

ווען פלאַטערט ניט איבערן טיש און וויג און בעט

דער שרעקעדיקער טאַמער?

און ווען דאָס אויער זאָל דערהערן מיטאַמאָל

דאָס אָפּגעזונדערטע, דאָס גוססדיקע קול

פון יעדן לעבעדיקן אַטעם

וואָס ווערט געטראַטן און צעטראַטן

פון שוואַרצן שאַטן

און זיינע דינער און מחבלים —

ווען וועט זיך די נשמה ניט צעצאָפלען

אין די צעברויזטע פינצטערנישן פונעם תוהו ובוהו?

דער אָדם אויסגעשיילט פון תוהו ובוהו
 אין פורעם און געשטאַלט,
 מוז פורעם האָבן פאַרן שלל
 פון רויע קולות, אַז דאָס אויער
 זאָל הערן עפעס — עס מוז האָבן ניגון.
 און וואָס איז דער יסוד פון ניגון?
 דער טאָן. דער עיקרדיקער טאָן.
 און ווער עס מאַנט
 אַ חשבון זיך אַליין אַרויסצושיילן
 פון תוהו ובוהו ווי אַן איינס
 מוז קענען ציילן.
 און וואָס איז דער יסוד פון ציילן?
 דער איינס. דער ערשטער איינס.
 צום ערשטן איינס, צום עיקרדיקן טאָן
 פון וועלט-ניגון האָט דער געשאַפּענער געטאָן
 פון אַלע דורות לעכצן צו דערשפירן
 דעם אייגענעם איינס אין איינס פון דער יצירה,
 און מיט דער שפּירונג שטעלן זיך אַנטקעגן
 דעם ברויז און שטורעם
 פון תוהו ובוהו ביי די ברעגן
 פון דעם וואָס איז שוין ערד און פורעם.

וואָס האָט דען מענטש פאַר זיך אַרויסגעריסן
 פון תוהו ובוהו מער
 ווי אינדזלען עלנטע, אַאָזיסן
 פון פעסטער ערד
 וואו ער איז אין געבענטשטע שעהן זוכה
 זיין אייגן קול צונויפצוגיסן
 מיט קול פון גראַז און בלאַט און זאָנג,
 און אין די נידערן און הייכן
 דערהערן דאָס געזאָנג
 צום אָנהויב, צום יסוד, צום איינס?
 וואָס האָבן מיר אין לאַנגן מאַטערדיקן גאַנג
 דורך אַלע ווילדערנישן פון צעברויזטן בלוט
 זיך מער דען איינגעקויפט ווי ניגון

וואָס העלפט אַמאַל אין אַ מינוט
פון חסד זיך אַרויסצוקריגן
פון דער אומענדלעכקייט פון תוהו ובוהו
און אַנפילן דאָס אויער
מיט דער האַרמאַניע פון איינס ?

*
**

האַבן מיר געזינדיקט ? ... אוי געזינדיקט !

אַז אַ וועלט, נעבעך, אַ ניט-באַשניטענע,
שליידערט זיך אין די געוויטערן
פון די תאוהס אירע,
האַמערט עס איר אין געהירן,
קען זי ניט דערהערן, קען זי ניט דערשפירן
דעם יסוד פון ניגון פון יצירה —
דעם יסוד פון איינס.
איינס ביי איר איז בלויז דער מענטש, דער הונגעריקער,
איינס איז בלויז דער מענטש, דער זאַטער,
זאַט און פרייכנדיק און שיכור
פון זיין גליען, פון זיין פלאַטער,
פון זיין גלוסטן און זיין ווילן,
פון זיין גאַרן און פון שטילן
זיינע תאוהס, די צעצונדענע —
היינט וואָס איז דער וואונדער דען
וואָס דאָס אויג זיינס קען בלויז זען
איינסן, איינסלעך, איינסעלעך
אין געיעג נאָך זעט צעפאַכטענע
און צעטראַטענע און צעשאַכטענע ?
און וואָס איז דער וואונדער
וואָס דער הימל איז באַשפונען
מיט אַ נעץ פון רויטע, נעפלדיקע זונען,
און פון יעדער באַרג און טאַל און טייך באַזונדער
גייען אויף צעקלונגענע ניגונים
ווי די איינסן, ווי די איינסלעך, ווי די איינסעלעך,

און עס רייסן זיך אין אויער טענער, טענדלעך, טענדעלעך,
ווי די הענער, ווי די הענדעלעך
אויפגערייצטע און צעפאכטענע
און צעמזיקטע און צעשאכטענע?

האָבן מיר געזינדיקט? ... אוי געזינדיקט!

איז דאָך שוין אַ שלל מיט יאָרן
ווי מען וואָרנט און מען וואָרנט:
גייט ניט אין די וועגן זייערע,
קוקט ניט מיט די אויגן זייערע
און ניט הערט מיט זייערע אויערן.
ווייל די חושים און מחשבות זייערע
פלאַטערן נאָך אַלץ אין תוהו ובוהו
און מיט תאוהס, מיט צעשטורעמטע,
שלעפן זיי די וועלט, די שוין געפורעמטע,
ווידער און צוריק אין תוהו ובוהו.
אַבער בלוט איז רויט און זודיק
און דער נחש שפילט די דודע:
— אוי, עס גלוסט זיך און עס ציט
און עס בענקט זיך און עס ברייט
ביז ס'ווערט די נשמה אויסגערונען...
אין די אויגן — רויטע נעפלדיקע זונען,
אין די אויערן צעצונדענע ניגונים —
זינגט זיך מיט מיט זיי,
טאַנצט זיך מיט מיט זיי,
שפילט זיך מיט מיט זיי
צום געדריי פון לאַקנדיקע יצר־הרעס,
צום געבלענד פון גילדענע עבודה־זרהס.
אַבער אַז די זיידעס האָבן אין די אַדערן פאַרפלאַנצט
דעם בראשיתדיקן ניגון,
זינגט מען און מען טאַנצט
און עס קענען זיך די גלידער ניט צעוויגן
צו די טאַקטן פון עבודה־זרהדיקן טאַנץ.
טוט מען אָן דעם זיידנס טלית מיט די תפילין,

קלעפט מען צו דעם זיידנס באַרד צום גלאַטן קין —
אפשר וועט מען זיך אַזוי אַריינשפילן, דערשפילן
צו אַ תיקון פון דער בלענדעניש און זינד.
און די זיידעס מיט די שטייפע גאַרטלען
קוקן אויף די אייניקלעך פאַרנאַרטע
און זיי זינגען צו דאָס לידעלע:
הויך זיינען די ניסעלעך,
קורץ זיינען די פיסעלעך,
קליין זיינען די יידעלעך,
קענען ניט דערגרייכן,
קענען ניט דערגרייכן.

האַבן מיר געזינדיקט? ... אוי געזינדיקט!

האַבן זיך די תוהו ובוהו תהומען
ווי וואלקאנען אויפגעריסן
און אין שוואַרצע, פייערדיקע שטראַמען
פון פאַרדאַרבונג און פאַרוויסטונג
לייב און לעבן איינגעוויכערט —
אין געווירבל פון צערויכערטער רציחה
צו צעמאַלן עס צוריק אויף תוהו ובוהו.
איז אויף וועמען גייט דער תוהו ובוהו?
אויף זיין קדמונדיקן שונא, אויפן שיר היחוד.
און ביי וועמען זינגט דאָס בלוט דעם שיר היחוד? ...
אַיי דער קין איז ביי די זין
ווי געשליפענער בורשטיין
און מען שפילט טעאַטער בלויז
מיט די צוגעקלעפטע בערד —
אַבער תוהו ובוהו הערט
פון דעם צענטן דור אַרויס,
פון דערווייטערסטן, אויסגערונענעם,
ווי עס זינגט אין בלוט דער איינגעשפונענער,
איינגעברענטער שיר היחוד.
ליגן דורות, ערשטער ווי דער צענטער,
פונעם פייערדיקן וויכער אויסגעברענטע.

און פון אַש פון איינגעגליווערטער רציחה
 רעוועט, שטורעמט, וויכערט
 תוהו ובוהו.
 אין געוויכער פון די קולות פון מיליאָנען
 אין די קעלן איינגעפראָרענע
 ראַנגלט זיך אויך אַ פאַרלאָרענער,
 אַ פאַרשטויסענער, דער טאָן —
 ערשטער טאָן פון ניגון פון יצירה.
 ווי זאָלן אבליים
 מיט די שברי כלים
 אים דערשפירן
 און פון תוהו ובוהו
 ווידער אַ בראשית בויען
 אַז מען האָט פאַרגעסן ווי צו ציילן,
 אַז מען ווייס ניט וואָס איז איינס ?

האַבן מיר געזינדיקט ? ... אוי געזינדיקט !

ה

ס'האַבן גרויסע קענער,
 כעמיקער, דאָקטוירים, אינזשינערן
 אויסגעחשבונט, אויסגעצירקלט, אויסגעווירעט
 מייסטערישע פלענער
 פון געשייטסטע טויט־פאַבריקן.
 ווער זאָל אויספירן די מייסטערישע פלענער ?
 ווער עס דאַרף אין אויוון ברענען,
 וועמען ס'דאַרף די קויל דערהרגען,
 וועמען ס'דאַרף דער גאָז דערוואַרגן —
 זיי אַליין זאָלן זיך גרייטן זייערע טויטן.
 קלאַפן איבער שינעס באַנען אַנגעפראָפּט,
 לייב אויף לייב און קאַפּ אויף קאַפּ,
 טאָג אויף טאָג אַלץ ליידיקער די גאַסן און די שטיבער,
 אַבער די וואָס בלייבן איבער

גייען ווייטער נאך דעם ריח פון אַ ברויטל
 צו די באַנען, צו די טויטן.
 — אוי, מען פירט דאָך אייך צום טויט!
 נאָר דער ריח פון אַ שטיקל ברויט
 זינגט אין נאָזלעכער, אין אויערן אַריין:
 — ס'קען ניט זיין! ס'קען ניט זיין!...

וואָס איז איינס?
 איינס איז ריח פון אַ שטיקל ברויט,
 איינס איז אומגלויבן אין טויט,
 איינס איז בלינדער, לעמישער בטחון:
 איך בין איך און ניט מיין שכן.

איבער וויגן מאַמעלעך
 וויגן קינדער איין מיט גראַמעלעך,
 זיסע גראַמעלעך פון ראַזשינקעס און מאַנדלען.
 מאַמעס — בריסטן קוואַרע זעקעלעך,
 קינדער — קעפעלעך אויף דינע שטעקעלעך,
 און דער טויט איבער די וויגן
 מרוקעט צו דעם זיסן ניגון
 פון די ראַזשינקעס מיט מאַנדלען...
 טיף אין קעלערן, אין היילן אונטערערדישע,
 ניט אַנטפלעקט נאָך פון די שפּיר־הינט פון די מערדערשע,
 צווישן מאַרגנדיקע הייליקע הרוגים
 בליצן פלאַמען פון קורץ־שעהיקע זיווגים.
 פינגער פלעכטן זיך און קלאַמערן די דורות
 וואָס די שויסן וועלן קיינמאָל ניט געבוירן,
 אַלע דורות וואָס דער מערדער וועט פאַרלענדן
 גיסן אָן מיט זייער גלוסטעניש די לענדן,
 און דאָס פיבערן פון דורות, דורות בלוטן
 אין דער נאַענטקייט פון געבליבענע מינוטן.

וואָס איז איינס?
 איינס איז מאַמעס ניגון
 קינדער צו פאַרוויגן פאַרן טויט,
 איינס — געזאַנג פון בלוטן,
 אייביקייט אין די מינוטן פאַרן טויט.

אונטער הימלען קרייזן קראָען שוואַרצע סטאַיעס
 איבער קופּעס מתים — הונגערס בייניקע שיריים.
 ווי אין גריבער קראָטן קרייזן קינדער טשאַטעס
 אונטער ווענט פון געטאָ צו די גוטע שכנים
 מיט די הונגער-אויגן אויסצואוויינען
 שטיקלעך ברויט פאַר מאַמעס און פאַר טאַטעס.
 און אין רחבותדיקע, פּליוז און אַטלעסענע דירות,
 מיט די וויבער איינגעטונקט אין צירונג,
 מיט די קינדער אין כל-טוב געבאָדענע,
 ביי די טישן, די באַלויכטענע, באַלאַדענע,
 זיצן די וואָס מאַכן דעם פאַרטיליקער
 די פאַרטיליקונג אַ ביסל ביליקער
 און זיי טיילן מיט אים די פּראָפּיטן
 פונעם אייגן בלוט וואָס ווערט פאַרשניטן.
 ס'טראַגן ברויט אַהיים די היטערס אויף די ראַגן,
 וואָס פון שטיבער, פון די הויפּן יאַגן
 מחנות צו די וועגענער און וואַגנס,
 צו די אַנגעפּראַפטע באַנען,
 צו די גאַז-קראַנען.
 און אין שכנות פון די גאַז-קראַנען
 פאַר אַן איבעריקן לעפל בלאַטיקן געקעכץ,
 פאַר אַ ווערעמדיקן ביסן
 קנאַלן ברידער מיט די קנוטן לינקס און רעכטס,
 טונקען זיך אין ברידערס גסיסה.

וואָס איז איינס?

איינס איז וואַלף אין די געדערים,
 איינס איז שרעק פון בלינדע ווערעם.
 איינס איז הינטישע רציחה
 פון געקנוטעוועטע קריכער
 אויפן שוועל פון טויט.

פינגער איינגעדאַרט פון דורשט און הונגער,
 שליפּן קלאַפּן אויס די לעצטע וויילע.
 אין פאַררוקטע שטיבלעך כיתות אַלטע, יונגע.

סקריפעט אַ געזאַנג פון אויסגעדאַרטע מיילער :

— אוי, אמר אַביי !

בריען אַ פאַר אויגן אויף מיט גרינעם פייער,

גאַרגלט אויס אַ קול : — זו תורה וזו שכרה !

ענטפערט מען אים : — ווילסטו די וועלט זאַל ווערן חרוב ?

שרייט ער : — ס'איז די וועלט שוין סיי־ווי חרוב,

סיי־ווי חרוב — אוי, אמר אַביי !...

אין חדרים קינדערלעך — ביינערדיקע נאַקנס —

ציילן פרעהן אויס די עשר מכות

ביז עס כאַפן זיי די כאַפער אין די גאַסן.

און ביי לערערקעס און לערער אין די קלאַסן

גרייטן קינדער צו אַ שפּיל מיט לידער

וועגן חנהן מיט די זיבן זין

און די שלאַכטן פון די חשמונאים־ברידער,

ביז דער לעצטער פון די זיבן זין

און דער לעצטער פון די ברידער

פאַרן אַפּ מיט וועגענער און באַנען

צו די קאַלך־אויונס און גאַזן־קראַנען.

וואָס איז איינס ?

איינס איז תורה,

איינס איז קנופּ פון דורות,

איינס איז חיי עולם

וואָס ווי זשאַר אונטער פאַרלאַשענע קוילן

גליט אונטערן אַנגסט פון טויט.

און ווען לעצטע הרודעס

פון אַ פאַלק אַן אויסגעראַטנס

ווערן באַלד אויף אַש צעשאַטן,

קומען אויף צוריק יהודהס —

נישט צו ראַטעווען און שיצן,

נאָר אין דורות איינצוקריצן

אַ געדעכעניש פון שטאַרבער מיט כלי־זיין אין די הענט

צווישן ברענענדיקע ווענט,

אין אַ חורבה אַ צעריסענער

פון אַ שונא אַ צעבלוטיקטן, צעוואוטיקטן, געשמיסענעם.
 פאַרן לעצטן יום־הדין
 שטעלן אַלע זיך ווי זין —
 אַלע ווייטע, אַלע נאַנטע,
 די באַתפילינטע, באַפאַנטע
 די מיט רויט און די מיט ווייס און בלאַ —
 אַלע זיינען דאָ
 אין די דורות איינצוקאַרבן
 אַ געדעכעניש פון שטאַרבער
 מיט כלי־זיין אין די הענט
 צווישן ברענענדיקע ווענט.

וואָס איז איינס?
 איינס איז צעשטראַל פון גבורה
 וואָס צום קדמונדיקן פורעם
 פירט צוריק דעם מענטש.
 איינס איז הייליקער צוזאַמען
 וואָס איז פינצטערניש און פלאַמען
 צינדט אָן אייביקייטן פאַרן מענטש.

אינעם אַש דאָ, צווישן שטיין און ציגל
 איינסן, איינסן ווימלען
 איינסן וואָס ווי ווייסע פליגל
 פלאַטערן צו הימלען.
 וואָס אַבער פון אַלע איז דער איינס, דער איינער,
 שורש און יסוד?
 ער איז אויך דאָ צווישן אַש און שטיינער.

ן

ער האָט זיך אויפגעהויבן. איך מיט אים.
 געגאַנגען. אַפגעשטעלט זיך — איר דערקענט עס נישט?
 מיר ט׳זיך געדאַכט — דאָס רעשטל ברוק פון גאַס
 איז מיר באַקאַנט. — דאָ בין איך אַפגעזעסן יאָרן
 און קוויטלעך אויסגעטיילט אויף קברים. איר געדענקט?

איך האָב דערזען דאָס גמינע־הויז, זיין טיש,
די טישן פון די אַנדערע באַאָמטע אַרום אים.
— איצט לאַמיר זיצן. וועט איר ווידער זען.

פון באַרג מיט שטיינער האָט זיך אויסגעשיילט אַ צימער,
אַ קאַבינעט. אויף ווענט פּאַרטערטן פון רבנים,
מנהיגים. אין דער מיט אַ גרויסער שרייבטיש. אַרום טיש
פיר יידן שטייען — אויף די אַרבל בלויע מגן־דודס
אויף ווייסע בענדער. אַלע איינגעבראַכענע, געזונקענע,
ווי נאָך אַ לאַנגער מאַטערניש. דער שטייפסטער צווישן זיי,
מיט אַ געוויקס פון דריי טאַג באַרד אויפן געגאַלטן פנים —
דער עלטסטער. קעגנאיבער זיי אַ דייטש מיט צוויי באַגלייטער —
אויף גאַרטלען רעוואָלווערן, אויף די אַרעמס — סוואַטיקאַס.
ביים דייטש דאָס פנים ציטערט. באַלד און די רציחה
וועט פונעם לעדער־טאַש דעם רעוואָלווער אַרויסכאַפן.

ד י י ט ש :

איך זאָג צום לעצטן מאָל — איר האָט אומזיסט
זיך איינגעשפּאַרט. די הונדערט טויזנט דאַרפן מיר
אויף אַרבעט. די מלחמה מיטן שונא אויפן מזרח
האָט זיך פּאַרשלעפט. מיר דאַרפן אַרבעטער אויפן פּראַנט.
און איר ווי אייזלען האָט זיך איינגעשפּאַרט. איר מיינט —
ס'איז אונדז צום האַרצן שלאַגן אייך, פּאַרהונגערן,
אין קאַרצער האַלטן? אַט שוין באַלד דריי יאָר.
געווען אַמאָל אויך מיספּאַרשטענדענישן. אַבער אַלעמאָל
זיי אויסגעגליכן, זיך פּאַרשטאַנען.

ע ל ט ס ט ע ר :

זיך פּאַרשטאַנען.

אויך איצט פּאַרשטייען מיר זיך גוט.

ד י י ט ש (צאַרנדיקער) :

ווייסט איר דאָך —

ס'וועט אייך נישט העלפן. אַז מיר וועלן דאַרפן
אַ הונדערט טויזנט אַרבעטער, וועלן מיר נעמען.

ע ל ט ס ט ע ר :

מיר זעען ווי איר נעמט. די ווייבער, קינדער, אַלטע לייט,
אַרויסגעשלעפטע פון די היימען, אַנגעטרעבענע

מיט בייטשן און פיסטוילן צו פאָרגאָזטע פּיִוואָגאַנען —
מיר זעען ווי איר נעמט די טויזנטער צו אַרבעט.

ד ר י י ט ש :

מיר פירן אַ מלחמה און מיר קענען נישט פאָרגינען זיך
אומזיסטע עסער שפּייזן. ווער ס'אַרבעט נישט — מוז גיין.

ע ל ט ס ט ע ר :

אויך אין דער היים ביי אייך ? אויך אייערע וויבער, קינדער
און אַלטע לייט ? אויך זיי ווערן פאָרגאָזט, פאָרברענט ?

ד ר י י ט ש

(כאַפט אַרויס דעם רעוואָלווער):

ווי וואָסטו, הינטיש קויט, פאָרגלייכן אונדזער אַריש בלוט
מיט אייער אָפּפאַל ?

ע ל ט ס ט ע ר :

כ'וואָג, הער מאַיאָר, ווייל דער רעוואָלווער
אין אייער האַנט איז גרייט און מער ווי שיסן קענט איר ניט.
איר קענט אויך פּייניקן, פאָרפּייניקן. איר קענט אונדז אויך,
ווי אַלע טויזנטער, דורך גאַסן טרייבן און פאָרטרייבן —
איצט ווייסן מיר וואוהין. איר האָט דאָך אונדז אַליין
געגעבן אַ מלוכה דאָ. איז פירן מיר זיך אויך
ווי אַ רעגירונג. שיקן אויסשפּירערס אַרויס און ווייסן
וואָס ס'ווערט מיט אונדז געטאָן. מיר ווייסן, הער מאַיאָר,
און ס'לוינט זיך אונדז ניט מער אייך לאָזן גלויבן —
איר קליגט אונדז איבער. ס'האָט זיך אונדז געלוינט
ווי לאַנג ס'האָט זיך געדאַכט — מען קען נאָך עפעס,
כאָטש עפעס ראַטעווען. אַט פאַר דעם עפעס האָבן מיר
געלאָזט פון אייך גענאַרן זיך, געבויגן זיך,
געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז מיר דינען אייך.
איצט לוינט זיך אונדז נישט מער. די שפּיל איז אָפּן.
איר האָט נישט מער ווי טויט, טויט אויפן ראַנד
פון ברודער־קבר, אויף דער תּליה, אונטערן בייטש.
טויט אויף דער גאַס פון הונגער, אין וואָגאַן פון גאַז —
איר האָט די קונסט פון מאַרד דערפּירט צו מייסטערשאַפט,
צו העכסטער מייסטערשאַפט. מען וועט פאָרגעסן קאַנט'ן
דעם פּילאָזאָף, און געטען דעם פּאַעט, און וואָנגערן,

דעם מוזיקער, נאָר אייערע מאָרד־קינסטלער און טויט־מיסטער
אויף אייביק וועלן דאָס גערמאַנענטום באַקרוינען
מיט זייער רום און גרויסקייט ...

ד י י ט ש :

און די מענטשהייט

וועט אייביק דאַנקען אונדז וואָס מיר האָבן די וועלט
פון אייער עיפוש אויסגעלייזט.

ע ל ט ט ע ר :

איר וועט נישט אויסלייזן.

אויך דאָס האָט איר געוואוסט : מיר האָבן וואַרצלען
געלאָזט אין אַלע עקן ערד און ס'קען נישט אייער האַנט
אונדז אומעטום דערגרייכן. וועט איר דאָ פאַרטיליקן
דעם שטאַם, די וואַרצלען אויסרייסן, וועט אויפגיין
אַ נייער שטאַם מיט וואַרצלען אויף אַן אַנדער ערד.
האַט איר פאַרטראַכט — איר וועט נישט בלויז דאָס לעבן,
דעם מענטש וועט איר פאַרטיליקן, דעם נאָמען אונדזערן
אין קייט, אין ווערעמדיקייט, אין געמיינהייט אויסטונקען.

ווער ס'דאַרף אין קבר גיין, זאָל זיך אַליין

דעם קבר אויסגראַבן. לאַך, וועלט, מיט אונדז

פון אַט די ווערעמדיקע ברואים ! פאַר אַ פענעץ ברויט

קען מען די בעסטע זייערע אַפקויפן. אַט זעט :

ווער טרייבט די טאַטעס מיט די מאַמעס פון די הייזער ?

די זין, די אייגענע זין ! ווער בייטשט די ברידער, שוועסטער

אין גאַנג צו שחיטה ? אייגענע ברידער, בלוט וואָס איז

צעווערעמט און פאַרסמט. געדענקט איר אַבער, הער מאַיאַר,

די מעשה מיט די מיידלעך ? זיי אין באַד געשיקט

פאַר אייערע העלדן און געגאַנגען זיינען פערציק, פופציק

רייזן־בלוטיקע אַרייער זיך זעטיקן מיט יידיש לייב,

געגאַנגען און געפונען — טויטע. ס'איז נישט אַנגעשטאַנען

די מיידלעך אונדזערע דאָס אַרישע בלוט. ס'איז ליבער

געווען דער טויט. דעם טויט, דאָס איינציקע וואָס איר פאַרמאַגט,

מיט עקל אייך צוריק אַ וואַרף געטאָן אין פנים — — —

ד י י ט ש (מיט רציחה) :

ווי לאַנג נאָך, ייד ? ...

ע ל ט ס ט ע ר :

טוט, הער מאַיָאַר, אַ צי דאָס צינגל
און ס'וועט זיין אויס.

ד י י ט ש :

כ'וועל טאָן ווען איך וועל דאַרפן.

ע ל ט ס ט ע ר :

איז ביז איר גרייט מיר צו אָן אַנדער טויט, וועל איך
דאָס מייניקע דערזאָגן. איר מעגט טויזנטער
פון אונדזערע טעכטער אין די שאַנד־הייזער פאַרפייניקן —
די טויטע אויף די וויסע בעטן האָבן אויסגעקויפט
די שאַנד פון אַלע. ס'מעגן טויזנטער צו אייך פאַרקויפטע
די ברידער זייערע פאַרראַטן — די וואָס שטאַרבן
מיט תפילות אויף די ליפן וועלן אונדזער נאָמען ריינוואַשן
פון קויט פון די פאַרקויפטע. נישט געראַטן אייך
די שפּיל. און אַט האָט איר פאַרטראַכט דעם קליגסטן
און שענסטן ווייץ: אַליין די עלטסטע פון די יידן זאָלן אייך
דאָס פאַלק צו אויסשלאַכטונג דערלאַנגען. דאָ ערשט
וועט איר זיך אין די הויפּנס אַנלאַכן און אַנווייזן
דער וועלט: אַט זיינען אייך די עלטסטע פון דערוויילטן פאַלק — — —
דער ווייץ איז נישט געראַטן.

ד י י ט ש :

האָסט דערזאָגט?

ע ל ט ס ט ע ר :

איך האָף, איר וועט עס פינקטלעך איבערגעבן.

ד י י ט ש :

דאָס איז מיין זאָך

נאָר מאַכסט אַ טעות, ייד! ווען מיר וועלן מיט אייך
פאַרענדיקן, וועט אויך דער לעצטער לעבעדיקער וואָרעם
פון אייך אויף אַש פאַרברענט ווערן און ס'וועט
נישט בלייבן קיינער צו דערציילן פון דער העלדישקייט
פון אייערע פרומע מיידלעך. ווער עס זאל נישט זיין מיט וועמען
מיר וועלן פרידן שליסן נאָכן זיג — פון אייך
וועט קיין געדעכעניש נישט בלייבן, וואו איר זאָלט נישט
זיך האָבן איינגעלויזיקט אויף דער ערד — מיר וועלן אייך

מיט פייער אויסברענען. און יעדער אַנדער פּאָלק נאָך אונדז.
 כ'האָב אַ באַפעל צו געבן אייך נאָך צוויי שעה צייט.
 איך וואָלט געקענט פּאַרן אַוועקגיין אייך באַזוכן, צונעמען
 די פּלעשעלעך, איר זאָלט זיך נישט פּאַר העלדן מאַכן
 ווי יענע מיידלעך. טו איך עס נישט. אויב איר ווילט
 מיט פּלעשעלעך פּאַרענדיקן — זענט איר ווילקאָמען.
 דער שליסל אייערער צום דרויסן און צום שפּעטער איז
 ביי אונדז. נישט איר, נאָר מיר וועלן דערציילן וועגן אייך.
 וועל איך אייך טרעפן לעבעדיק צי טויט אין צוויי שעה צייט.
 דייטש (מיט די צוויי באַגלייטער גייט אַרויס).

ערשטער פרנס:

דאָ האָבן מיר געהערט דעם פולן אמת.

צווייטער פרנס:

זיינעם בלוז.

ער קען נאָך די מפּלה קריגן. ווייסן מיר עס דאָך אָן אים:
 עס גייט אים שלעכט ביים רוס. ביז ער וועט אַלע
 אונדז אומברענגען, חלילה. קען ער נאָך אַליין
 אַ מיטה משונה אייננעמען.

דריטער פרנס:

איז וואָס דעריבער?

צווייטער פרנס:

אייך ווייס נישט, איך האָב מורא אויפן מויל אַרויסברענגען
 די ווערטער — אפשר האָט ניט מיין אמונה קיין ממשות.
 די טויערן פון רחמים האָבן זיך פּאַרהאַקט און ס'איז
 דער לעצטער פונק פון חסד אויסגעלאָשן. איך האָב מורא
 צו זאָגן דאָס. איך קען נישט זאָגן. זייט מיר מוחל!
 איך וויל חלילה נישט דעם מינדסטן שאַטן וואַרפן
 אויף אייער יידישקייט, איך האָב ביי יעדן בלוטיקן נסיון
 געזען וואָס פּאַר אַ טייערע יידן איר זענט. נאָר איך —
 איך בין אַ דאָוונער. איך וועל ביז דער לעצטער רגע וואַרטן
 עס זאָל אַ נס געשען אַ נס. (וויינט) עס קען דאָך נישט
 דער לעצטער פונק פון רחמים אַפּטאָן זיך פון אונדז.
 איז דאָכט מיר — זייט מיר מוחל — אפשר אַפּשלעפן,
 פּאַרציען, דינגען זיך מיט זיי, דערציילן אַז מען דאַרף

א וואך, צוויי וואכן אויף צונויפשטעלן די צעטלען, אַפּקלייבן די הונדערט טויזנט... כ'ויל די הימלען זאָגן: זעט, אויך מיטן חלף אויפן האַלדז פאַרלירן מיר נישט דעם בטחון איז מוזט איר אונדז מיט רחמים ענטפערן. איר מוזט מיר זיינען גוזר אויף אייך הימלען, איר זאָלט אונדז מיט רחמים ענטפערן.

ד ר י ט ע ר פ ר נ ס :

איר רעדט אַזוינס וואָס אַפּווענדן עס קען מען נישט. אמונה קען, דאַרף קענען ביישטיין די גרויליקסטע, די טויטסטע לאַגיק. האָב איך די אמונה נישט און זע: דערווייל איז זייער מאַכט נישט איינגעבראַכן. און אַז מע שלעפט צו פינף צו זעקס טויזנט אַ טאָג און טויזנטער פון הונגער פאַלן — וויפל טעג אַזעלכע דאַרפן זיי די לעצטע פון אונדז אומצוברענגען? איז די קשיא בלויז: צי זאָלן מיר די מיטמערדער פון אונדזער פאַלק זיין? און אויב עס דאַרף אַ נס געשען און ס'זאָל אַ רעשטל פון אונדז נאָך בלייבן. ווער גיט אונדז דאָס רעכט צו וועלן אויפן חשבון פון די טויזנטער וואָס ברענען יעדן טאָג אין רעשטל בלייבן און נישט גיין מיט די וואָס ברענען שוין?

ע ל ט ס ט ע ר :

שוין באַלד דריי יאָר, און כ'האָב אין הפּקרדיקער העלדישקייט זיך נישט געשפּילט. פון יענעם טאָג ווען מיר זיינען אַוועק צום קאַמענדאַנט די גזירה פון דער געטאָ אַפּשרייען — און אַפּגעשריען אויף אַ יאָר — האָב איך דאָס לעבן מיינס געטראָגן אויף די שפיצן פינגער. און עס אַפּגעהיט. נישט פאַר מיין ווייב און קינד. אויך נישט פאַר זיך. מען האָט מיר אַנגעטרויט אַ פאַלק, פאַר זיי. פאַר יעדן פּיצל אָנהאַלט זייערן אין לעבן האָב איך דאָס מייניקע געהיט. געלאָזט עס טרעטן, אויסלאַכן, באַשפּייען, אַנטקעגן יעדער שטראַמל בלוט וואָס האָט געפּלייצט פון מיינע איינגעשטיקטע וואונדן אויפגעשטעלט די טייכן און ימען בלוט פון פאַלק, אַנטקעגן יעדער שוואַרצער גרוב וואָס האָט געעפנט זיך אין מיר געזען די וויסטע תּהומען וואו ס'ווערט דאָס פאַלק פאַרזונקען. נישט פאַר זיך —

פֿאַר זיי — די הונגעריקע קינדער אויפן ברוק, די פליטים אין לאַנגע שורות נאָך אַ טראָפּ געקעכץ, די מיטן בייטש צו קנעכט־אַרבעט געטריבֿענע, פֿאַר די פֿאַרשמיסענע, פֿאַרפֿייניקטע — פֿאַר זייער אויסדויער, פֿאַר זייער חשיבות, פֿאַר זייער ייִדיש וואָרט, פֿאַר זייער תפילה אויף די ליפן, פֿאַר דער נשמה זייערער האָב איך דאָס לעבן מיינס געהיט. איצט דאַרפן זיי עס מער נישט. ס'האָט נישט מער קיין זין. פֿאַרקערט: זיי דאַרפן איך זאָל גלייך מיט זיי עס אָפּגעבן. דער טויט איז אויך אַ ברכה. ס'קומט מיט אים אַ גרויסע העלקייט און ווען ס'שטייט דער מלאך המות ביים זייט און ציילט דיר די מינוטן, נעמט זיך אין דיין מוח צונויף דאָס גאַנצע וויסן פון דיין לעבן און דו זעסט. ווער זיינען זיי? ווער — מיר? אין אַלע שחיתות וואָס מען האָט געשאַכטן אונדז האָט מענטש געדאַרפט אַ גאַט, ער זאָל פון אים רשות נעמען צו שעכטן אונדז, צו ברענגען אונדז פֿאַר אים אַ קרבן. מענטש אַליין פֿאַרמאָגט גאַרנישט אַזאַ רציחה ער זאָל קענען טויזנטער פֿאַרלענדן מיט אַלע מיתות משונות. אייביק בענטשט אים די רציחה אַ, גאַט.

ע ר ש ט ע ר פ ר נ ס :

ס'איז אמת.

צ ו ו י י ט ע ר פ ר נ ס :

אַבער יענער זייערער,

וואָס אין זיין נאַמען האָט מען אונדז געקוילעט אַלע דורות, האָט כאַטש פֿאַרמאָגט אַ ביסל רחמים. אַנגעזעטיקט זיך מיט אונדזער בלוט און אָפּגעלאָזט. דער ווערט נישט זאָט.

ד ר י ט ע ר פ ר נ ס :

ס'איז יענער פֿאַרט געווען אַן אייגענער. געוואַלט ביים טאַטן אַ בן־יחיד בלייבן און פון אים אַליין די הערשאַפט איבערנעמען, האָט ער מיט די ברידער געפירט מלחמה. אַבער פֿאַרט געווען אַ ברודער. דעריבער ווילן זיי אויך אים פֿאַרטיליקן. פון צלם אַ האַקנקרייץ געמאַכט — פיר שווערדן סקווער געבראַכענע וואָס דרייען זיך ווי ווינטמיל־פליגל אויף אַ שרויף, ווי אַ טייוולאַנישע מאַשין וואָס האַקט און שניידט.

ע ל ט ט ע ר :

דער גאָט פון צלם האָט געוואָלט אונדזער נשמה. דורך רציחה
אונדז רחמים, ליבשאַפט איינטיילן. זיין שרש נשמה איז געווען
אַן אונדזעריקער. שלאָגט נאָך וואו דער שרש אויך אין זיינע גלויבער.
ביים גאָט פון האַקנקרייך איז אונדזער שרש נשמה-ליכט
וואָס טרייבט זיין מאַכט פונאַנדער, מוז ער אים פאַרטיליקן.
די שפורן זיינע אויסברענען פון צענטן דור, אין וויסטע זומפן
אַזוי צעקענטן די נשמה אונדזערע, אַז אויך אַן אומגעבראַכטע
זאָל זי אין וויסטע זומפן פינצטערן. וואָס מער ער ווייס —
ער קען זי נישט פאַרטיליקן — אַלץ שוואַרצער זיין רציחה.
ער וועט זי נישט פאַרטיליקן. אַן איר איז פאַר דער וועלט
נישטאַ קיין קיום. מיט דער האַנט פון מלאַך המות אויף מיין אַקסל
אויך איך זע זייער באַרַך. זיי וועלן אויפגעריסן ווערן
פון אייגענער רציחה. און נישט זיי וועלן דעם דרויסן און דעם שפעטער
דערציילן וועגן אונדז. די ציגל פון די ווענט, די שטיינער פון די גאַסן,
די ערד אונטער די שטיינער זיינען אונדזערע עדות
און זיי וועלן דערציילן וועגן אונדז. און דאָ, און איצט,
ווערט אָפגעשפילט אַ גורלדיקע שלאַכט. זייט מוחל, יידן!
קען זיין, איך רעד נישט ווי אַ ייד. עס טאָר גאַרנישט אַ ייד
קיין אַנדער כוח זען אַחוץ דעם איינציקן. און איך — איך זע
אַ וועלט-געפעכט פון צוויי יסודות און אויף אונדז.
פיר יידן אויסגעפייניקטע, איז אויסגעפאַלן צו באַשטימען
דעם גורל פון געפעכט. פיר יידן מיט פאַפירענע קרוינען
און קלאָן-גלעקלעך, וואָס דער גרויסער מענטשן-פרעסער
האָט צוגעטיילט די זכיה צו זיין לצים פאַר זיין טראַן
און לעבן אַזוי לאַנג ווי זיי וועלן אים לעבנס ליפערן,
פון זייערע ברידער לעבנס אין די טויזנטער, אין צענער טויזנטער.
עס שטייען קעגנאיבער אין געפעכט מיליאָנען זיינע,
באַוואַפנטע מיט אַלע טויטן, און אַ הייפל — מיר — די פיר.
און וואָס איז אונדזער אויסוואַל ? אומקומען
ווי צושטעלער פון ברודער-פלייש מיט קלאָן-קרוינען
און לאָזן די פאַרדאַרבער אויסשאַלן איבער דער וועלט:
די לעצטע פירער פון ישראל האָבן די נשמות
פאַרקויפט דעם טייוול — אַדער אויסטאָן פון די קעפּ די מיצלעך

און לאָזן וויסן די פּאַרדאַרבער, די מיליאָנען זייערע,
 דער וועלט פון היינט און וועלט פון אַלע צייטן,
 אַז איבער אַלע טויטן, אַלע שאַנדן, אַלע פיינען, אַלע זינד
 גייט די נשמה אויף צוריק צום ריינעם שרש.
 (ער זעצט זיך, די אַנדערע דריי בלייבן שטיין)
 איך קען אויף איך מיין ווילן, יידן, נישט אַרויפצווינגען.
 מיר טראָגן די אַחריות פאַר אַ פּאַלק. מיר דאַרפן
 מיט אונדזער ענטפער לאָזן וויסן אונדזערע ברידער וואו
 מיר האַלטן — אפשר וועלן זיך געפיינען שטאַרקערע פון אונדז
 וואָס וועלן קענען געבן אויך אַן אַנדער ענטפער. און די וועלט,
 די נאַנטע ווי די ווייטע, זי זאָל אויך — זי וועט —
 דערהערן אונדזער ענטפער. אפשר וועט זי פאַרט מיט עפעס
 זיך דורכרייסן צו אונדז. נאָר יעדער איינער טראָגט אויך
 פאַר זיך אַליין, פאַר ווייב און קינד אַחריות. גייט
 און פּאַלגט דער אייגענער נשמה. אין דער לעצטער שעה אַצינד
 (ער שטעלט זיך אויף צוריק) פאַרגעבונג ביי איך בעט איך
 פאַר אַלץ מיט וואָס איך האָב אין אונדזער אַלעמענס נסיונות
 איך וויי געטאָן, פאַרבראַכן קעגן איך צי קעגן פּאַלק
 מיט פּאַלשן חשבון אַדער אַפּשאַצונג, צי ווייל ס'האַט מיר
 קיין שכל אַדער כוח נישט געסטייעט. לאַמיר זיך געזעגענען
 ווי ברידער.

(פּרנסים ערשטער, דריטער דריקן אים די האַנט. דער צווייטער
 פּאַלט מיט אַ געוויין אַרויף אויף אים. מע זעגנט זיך. מע גייט.
 אַליין — נעמט ער פון טישקעסטל אַ פּלעטעלע אַרויס און שטעלט
 עס אויפן טיש פאַר זיך. ער שפּאַרט דעם קאַפּ אַן אויף די הענט,
 מאַכט צו די אויגן. עס שטעלן זיך אַריין צוויי יידן. איינער אין
 מלבושים פון מיטלאַטערלעכן דייטשלאַנד, צווייטער פּויליש-פּרוס.
 זיי גייען אויף די שפיץ פינגער ביזן טיש, אַ רגע וואַרטן זיי.)

דייטשער ייד (זייער ווייך):

דו האַסט נישט רעכט געטאָן, מיין זון. ביי אונדז
 אין מאַינץ, אין וואַרמס, אין אַלע הייליקע קהילות
 וואו יידן האָבן אומקומען געדאַרפט אויף קידוש-השם
 איז מען זיך נישט צעלאָפּן יעדער איינער אין זיין היים.
 צוזאַמען איז מען אומגעקומען. טאַטעס האָבן צוגעזען
 ווי אַנדערע טאַטעס קוילענען די קינדער, מאַמעס האָבן

אויף אַנדערע געקוקט און איינס דעם צווייטן האָט געגעבן
 די גבורה בייצושטיין דעם פחד פאַרן טויט און הייליקן
 זיין נאָמען ברוך הוא. און זיכער די מנהיגים פון דער עדה.
 מיר זיינען אַלע זינדיקע. און שטעלן זיך אַליין,
 אַן איינציקער, קעגן השם יתברך און זאָגן: זעסט,
 איך גיב מיין לעבן אָפּ פאַר דיר! איז צופיל גאוות.
 אַ ייד, אויך ווען ער איז מקדש־השם, דאַרף די עניוות האָבן
 צו זיין אַ שאַף בלויז אין דער הייליקער סטאַדע.

פּוּלִישֶׁר יִיד:

אויך מיר, ווען ס'האָט די גזירה אָנגעטראָגן, זיינען
 צוזאַמען אין די בת־מדרשים, אין די הייזער אומגעקומען,
 צוזאַמען אויפן הייליקן אָרט אַוועק, זיך קברים אויסגעגראָבן
 און איינער לעבן אַנדערן זיך פון דער רשעות אָפּגעשיידט.

ע ל ט ס ט ע ר (הייבט אויף דעם קאַפּ צו זיין):

נישט גאוות, חס־שלום, האָט אונדז אויף דער לעצטער שעה
 צעשיידט און מיך געטריבן זיך אַליין אַוועקצולייגן
 אויף מיין מזבח. איר, אין מאַיניץ, אין וואַרמס, טולטשין, לובלין —
 פאַר אייך, פאַר יעדן איינעם, פאַלק און פרנס, טאַטע
 און קינד האָט איינציק און אַליין געלויכטן בלויז איין נאָמען,
 דער הייליקער, ס'האָט איין נשמה זיך אין אַלע אָנגעצונדן
 און ס'איז די איינקייט פון דער איינער אויך געווען די הייליקונג
 פון איינציקן. ביי אונדז זיינען פון אייער איינער נשמה
 געבליבן שפּליטערס בלויז, אַ שפּליטער אויף אַן עדה
 און ברעקל אויף אַ מענטש, גענוג צו שפּירן הינטער וואַלקנס וואו
 אַ שיין פון בלענדיקן שרש, אַבער נישט גענוג פון ליכט זיינעם
 פאַרבלענדט צו ווערן און מיט פרייד אַנטקעגנטראָגן אים
 צוריק דאָס לעבן. יא, מיר הייליקן, נאָר יעדער איינער האָט
 אַן אַנדערן נאָמען פאַר דער קדושה, יעדער איינער דאַרף
 פון זיך אַליין דאָס ליכט אַרויסשלאָגן וואָס זאָל אין קרבן
 אַריינגיסן די פרייד פון אויסלייזונג. דאָס אויך
 איז אויף מיין דור די שטראַף: פאַרשניטן ווערן ווי אַ דור
 און אומקומען ווי זעמדלעך אין אַ שטורעם: יעדער איינער פאַר זיך.

דִיִיטשער יִיד:

אויך איצט, מיין זון, ביסטו צו האַרב צו זיך
 און דור דיינעם. און אַלע גזירות און פּורעניות זיינען

נשמות שוואכערע נישט בייגעשטאנען דעם נסיון, אויסגעקויפט
 דאס לעבן מיט פארלייקענונג, נאך אויך אונטער פארלייקענונג
 האט נאך געגליט אין זיי א פונק, האט זייער תשובה
 דעם חטא פארוואשן. ווער קען דען די עזות האבן
 צו זאגן, אז אפילו ווען ער טראגט אליין צום האלדו דעם חלף
 טוט גארער בלענד פון שכינה זיך צו אים אנטפלעקן?
 מיר אלע ברענגען אונדזער קרבן מיטן כוח פון ניצוץ בלויז
 און פארן ניצוץ, וואס אין שעה פון אפשייד
 באהעפט אונדז מיטן אייביקן, זיין נאמען לויבן מיר.
 און די ניצוצות גליען אויך אין דיין דור. וועלכן נאמען
 איר זאלט נישט אַרופן די קדושה איז זי איינע.
 און דו ביסט נישט אליין, דעריבער זיינען מיר געקומען
 צו דיר — מיט דיר צו זיין, דיין האנט צו שטארקן אין נסיון
 און דיין נשמה, א געלייטערטע, ארייננעמען אין אונדזער עדה!

ע ל ט פ ט ע ר :

איך האב די זכיה נישט פארדינט, אז איר זאלט זיך
 מטריח זיין נאך מיר און מיין נשמה וועט נאך אומוואַגלעך
 אַ פרעמדע צווישן אייך. אויך איצט איז נאך דער שטראַל,
 וואס דאַרף דעם ניצוץ אַנקניפן אין קוואַל, פאַרוואַלקנט,
 פון מיר פאַרהוילן. ווי קען די נשמה זיך צום שרש אומקערן
 אז מיינע אויגן זעען נישט דעם לייטער ? און דערזען אים מוז איך
 אליין. דאָס איז דער גורל פון מיין דור : אליינקייט.
 און די אליינקייט בייקומען, זיך איינקויפן די זכיה
 אין אייער עדה צו געהערן, מוז איך אויך אליין.
 דעריבער טוט מיט מיר אַ חסד, לאַזט מיך מיט מיין גורל.
 (די צוויי טוען זיך אַפּ. אליין — שטעלט ער זיך אויף מיט צוגע-
 מאַכטע אויגן, שטייט אַן אייגעבויגענער און אַנגעשפּאַרטער אויפן
 טיש).

צו דיר וואָס כ'האַב דעם נאָמען דיינעם אויסגעביטן
 אויף אלע מינים קלוגשאַפטן,
 צו דיר, יסוד, קוואַל, איינציקער,
 צו דיר, וואָס איך דאַרף דעם פּקדון אומקערן אַצינד —
 אליין, אַ ליידיקער, אַן אויסגעהוילטער קום איך
 און בעט :

כ'ויל קענען אַרופן דיין נאָמען.

כ'ויל זען די האַנט וואָס נעמט צו דעם פּקדון.
 איך האָב געקענט אָן דיר זיך פּלאַנטערן אַ לעבן,
 אַמאָל זיך איינריידן, אַז איך טו רעכט
 און אָפטער בלאַנדזשען אַ צעטומלטער,
 נאָר שטאַרבן אָן דיר קאָן איך נישט.
 ווייל לעבן איז אַ סך,
 ווייל לעבן איז צעוואָרפן איבער טעג און רגעס,
 און ס'טוט אַ שימער שייַן, אַ פּלעמל פון איין העלער רגע
 די טונקלקייט באַלויכטן פון די אַנדערע
 ביז ווידער שימערט אויף אַ שייַן,
 און טויט איז איינס,
 נישט מער ווי איינס
 און ס'קען דאָס איינס פון טויט נישט אויפגיין
 מיט קיין דערלייזנדיקן ליכט
 ווען ס'איז פאַרהוילן הינטער כּמאַרעס
 דאָס איינס פון קוואַל פון אַלע ליכטן.
 איך ווייס — ביסט דאָ.
 וואָס כ'האַב אין זיך גערופן מענטש — ביסטו.
 וואָס כ'האַב גערופן פּאַלק — ביסטו.
 וואָס ס'האַט מיין רוקן איינגעבויגן צו די קראַנקע קינדער אויף דער גאַס
 און זיי געגלעט מיט מיינע הענט — ביסטו.
 וואָס ס'האַט מיר כּוח געגעבן בייצושטיין
 דעם מערדערס בלוטיקן שפּאַט — ביסטו.
 וואָס ס'האַט געפירט מיין צונג מיט גלאַטע רייד
 און איבערמענטשלעכן געדולד — ביסטו.
 און דו ביסט אויך אַצינד אין מיר דער ווילן און כּוח
 דעם לעצטן טייוולשן נסיון בייצוקומען.
 ס'איז דו, דו, דו.
 נאָר אַנקניפן דעם דו אין אַלץ וואָס פּלאַטערט אין מיר איצט
 און לאָזן זיך פון אים פאַרפלייצן
 און זיך אַריינגיסן אן איינס אין אים.
 אַן איינס אין איינס —
 פאַרוואָס פאַרמאָג איך עס נישט, טאַטע?
 פאַרוואָס זאָגסטו מיר אַפּ דעם לעצטן חסד?
 פאַרוואָס? פאַרוואָס?

כ'האָב דיך געלעסטערט.
 כ'האָב מיט אַ ווייל צוריק ערשט קעגן דיר געשטעלט
 די פינצטערניש, רציחה, ביז —
 כ'האָב נאָר גערעדט דאָס לשון פון מיין דור,
 כ'האָב די נשמה, די צעבראַכענע, פון דור
 מיט גאַנצקייט געוואָלט אַנגיסן
 און גרייטקייט פאַרן קרבן
 פאַר דיר, פאַר דיר.
 אויך מיינע, מיין צעבראַכענע נשמה —
 פאַר דיר, פאַר דיר.

פאַרוואָס ?

פאַרוואָס זאָלסטו פון מיר פאַרלאַנגען,
 אַז אין דער לעצטער רגע
 ווען הינטער אַלע פלאַטערנישן וויינט פון מיר
 בלוזי אין פאַרלאַנג — צו קענען אַנרופן דיין נאַמען —
 זאָל אויך דער איינער אויסגיין אין געוויין?
 ווייל איך בין אַ שלית פון די טויזנטער
 וואָס אונטער בייטש און ביקס ווערן געטריבן
 צום טויט פון פיין, פון שפּאַט, פון לעסטערונג,
 און איך מיין אומקום האַלט אין האַנט
 און בין כאַטש אויף אַ רגע
 אַ האַר איבער אַ רגע לעבן.
 און אפשר נאָך עפעס פאַרפעלט.
 און אפשר האָב איך צווישן די געטריבענע צום אומקום
 געדאַרפט זיך אויפשטעלן אַנטקעגן דיר
 און שעלטן,
 פאַר אַלע טויזנטער,
 מיט אַלע טויזנטער דיך שעלטן
 און ס'וואָלט די קללה אויך געווען פון דיר און דו.
 ווי האָב איך עס געקענט אַז כ'זע דיך נישט
 און קען נישט אַנרופן דיין נאַמען ?

איז אויב דיין ווילן איז
 פון מיר אוועקצונעמען אַ נשמה אַ פאַרטונקלטע,

צעברעקלטע, פאַרלירענע און בלינדע —

ס'איז דיינע! נעם זי!

ער טרינקט פון פלעשעלע און פאַלט צוריק אין שטול מיט צו-
געמאַכטע אויגן. ס'שטעלן זיך אַריין צוריק דער דייטשער ייד,
דער פוילישער, מיט זיי אַ גאַנצע עדה, וואָס רינגלען אים אַרום און
פילן אַן די שטוב. מע זעט אים נישט. עס הערט זיך בלויז זיין
קול):

— איך זע! איך זע!

(און ס'ענטפערט די גאַנצע עדה אין איין קול):

— שמע ישראל.

ז

ס'קול האָט זיך פאַרלאָשן, נאָר דער הייזעריקער גלי
פון צעפלאַמטן גאַרגל האָט נאָך אין די אויערן געברייט
און ס'האָט פאַר די אויגן זיך אַ בראַנד געוואַלקנט
איבער הורבעס קאַלטע ציגל. כ'האַב געוואַרט:
באַלד וועלן די ווערטער זיינע קומען אָפקילן דעם גלי.

ע ר:

וואָס האָט איר געזען?

א י ד:

זיך האָב איך געזען אין די גלגולים מיינע.

ערשטער — איך אַליין.

שפיר דעם מקור, גאָר זיך אויפצולייזן

אין באַהעפטונג מיטן איינס,

קען זיך פון מחנות איינסלעך נישט אַרויסרייסן.

צווייטער — זיידע מיינער.

העלע תמימות זיינע

האַבן בייזע קלוגשאַפטן אין מיר צעשטויסן —

כ'קען זי נישט צוריק צונויפשמעלצן.

דריטער — חלום מיינער.

פון די פונקען קדושה

אויפצינדן צוריק אַ גאַנצן פלאַם.

אויפברענען אַליין אין אים אין גאַנצקייט.

און געזען די דריי זיך אָפגעבן דעם טויט.

ע ר :

טויט איז טיר צום איינס.
האנט פון טויט ביים גאָרגל איז נסיון.
האנט פון טויט ביים גאָרגל איז מאַגעט
וואָס פון אונטער אַלע שפענער, אַשן, מיסטן
ציט אַרויס די פונקען קדושה.
נעמט זיי אין אַ פלאַם צוזאַמען
און באַהעלט די חושכן פון אייביק.
דורך נסיון טוט זיך אייביקס ליבשאַפט
צום באַשאַף זיינעם אַנטפלעקן.
ווען מיר ווערן אַפגעפרעמדט פון אים
און פאַרזינקען אין דער נישטיקייט פון רגעס,
אין די פלאַטערדיקע שימערן פון איצטיקייט —
טוט אונדז אייביק דעם נסיון שיקן
דורך דער האַנט פון טויט
און באַלויכט אונדז זיינע סודותדיקע פינצטערנישן
און דערנענטערט אונדז צוריק צו זיך.
יעדער גלגול אייערער — אַן אַנדער טיר
דורך נסיון צו באַהעפטונג מיטן איינס.
ערשטער דורכן צווייטן פירט צום דריטן.

א י ך :

און דער דריטער האַט זיך אַנגעצונדן
און פאַרברענט געוואָרן דאָ אויף אַש.
אַנגעצונדן, אויפגעפלאַמט און אין די פלאַמען
סוד פון זיין צונויפשמעלץ מיטן אייביק
מיטגענומען אין פאַרהוילעניש פון אייביק.
איך אויפן בית-עולם פון מיין דור
טרינק זיך ווייטער
אין אַ מבול שוואַרצן אומזין.

ע ר :

זינדיקט נישט!
צווישן בערג חללים, מיטן טויט ביים גאָרגל
זיינען יידן דאָ געזעסן
און געגריבלט זיך אין סוגיא'ס —
סוגיא'ס פון דער אַלטער און פון נייע תורהס —

אין דער שוואַרצקייט אָנצוצינדן זיך גר־תמידס
און אין זייער ליכט אַ זין אַרויסצולערנען
פון די צייכנס אויף די שוואַרצע בלעטער.
אייד האָבן די דריי גלגולים אייערע
און מיט זיי אומצאָליקע מאָל דריי
אויפגעלויכטן ווי גר־תמידס
איר זאָלט אין דעם ליכט פון זיי
אין די שוואַרצע בלעטער תורה לערנען.

א י ד :

מיך וועט ביזן לעצטן אָטעם וואַרגן
שטומער וויי איבער מיליאָנען
וואָס דער שטן האָט צעטראָטן
און באַשפיגן און געשענדט
איידער ער האָט זיי אין קאַלך־אויבן געוואַרפן.
וואָס צעצונדענער דער פלאַם פון די גר־תמידס,
פינצטערער די אוממאַכט און דער גוואַלד.
שניט פון לעבנס, לעבנס, לעבנס וואַרגט מיך.
אַלע תורהס ווערן איינגעפראָרן
אינעם טויטן גליווער
פון אַ מאַמען מיט אַן עופעלע אין אַרעמס
ביי דער טיר פון גאַז־קאַמער.
כיקען נישט לערנען.
לערנט איר !

ע ר :

אפשר קענט איר נישט.
תורה אין רציחה
דאַרף מען לערנען אָן דעם שוידער פאַר רציחה.
און דער שליטל אייערער צו וועלט, צו מענטש, צו תורה
איז אַ וואַרט
וואָס ווערט איינגעשרומפן און פאַרשניטן פון רציחה.
ס'דאַרף אַן אַנדער וואַרט זיין.
ס'וואַרט וואָס איז פון אַלע רשעותן און ליבשאַפטן
און טויטן און געבוירנס אייביקער.
ס'וואַרט פון איינס.

איך :

וואָסער וואָרט ?

ער :

וואָס האָט אָפּגעשיידט די אויפגעצונדענע גר־תּמידס
פון די ברידער,

די צעטראַטענע, באַשפּיגענע פון שטן ?

בלעטערט די מגילות פון די דורות,

ווער ס'איז אויפגעגאַנגען אינעם פּלאַם פון שייטער־הויפּן,

ווער ס'האָט אויפן האַלדז פון זיינע קינדער

און אויף אייגענעם געלייגט דעם חלף,

און ווער ס'האָט געלאָזט זיך אויסמעקן פון שטאַם

און דאָס בלוט מיט פרעמדע אויסמישן,

אָפּגעגעבן זיך דעם באַצווינגער,

וואָס האָט אָפּגעשיידט די איינע פון די אַנדערע ?

ווערטער.

ווערטער צוויי.

שליסלען צוויי צו וועלט און מענטש.

לאַמיר אויפמישן אַ בלאַט אין בוך פון אומקום,

וועט איר הערן איינס.

(ער ווערט אַנטשוויגן. פאַר די אויגן וואַקסט אַ צימער אויס, אַ טיש

אַ נאַקעטער, אַ שראַנג פון ספרים אויסגעליידיקט, אַ סאַפקע, שטולן.

ס'זיצט ביים טיש אַ פאַטער אַ צעשאַקלטער, מיט אים אַ זון. אַ

קראַנקע טאַכטער אויף דער סאַפקע, אַ מוטער לעבן איר. ביי אַלע־

מען די בגדים אָפּגעריבענע, די פנימער פאַרהונגערטע. דער פאַטער

שאַקלט זיך).

פאַטער :

זאָל דאָ כאַטש, יאַסל, אויפהערן דאָס פּוצן זיך

אין זייערע פעדערן און לאָזט אונדז שטאַרבן ווי מיר שטאַרבן.

מיט וואָס איז טויט אין שלאַכט געהויבענער ווי טויט פון הונגער ?

ס'איז זייער תּורה. ס'איז נישט אונדזערע.

יאַסל :

אויך אונדזערע.

די טאַטעס וואָס האַבן געלאָזט די שווערדן ווי חלפים בודק זיין

צו שעכטן זיך און זייערע קינדער, האַבן אויך געזאָגט

דעם שונא : זעסט, מיר האַבן פאַרן טויט קיין מורא נישט,

ווייל אונדזער לעבן ווערט נישט אָפּגעשניטן מיטן טויט.
מיר נעמען עס אַוועק ביי זיך מיט אייגענע, מיט ריינע הענט.

ט אַ כ ט ע ר

(פון סאָפּקע קוויטשעט אויף ווי אַ געשטאַכענע. עס וויקלט זיך
דער קוויטש ווי לאַנגער חיהשער געוואָר):

מ ו ט ע ר :

הערט אויף אַמאַל!

וואָס איז באַשערט וועט קומען, אָבער לאַזט אַ ווייל פאַרגעסן
כל זמן מע זשיפעט.

פ אַ ט ע ר :

וואָס קען איך איר העלפן?

פאַר מיינע, נישט פאַר אירע, זינד ווערט זי באַשטראַפּט.
איך האָב געלאָזט זיך איינריידן — די צייט פון בלוטיקע
נסיונות איז אַריבער און געהאַדעוועט אַ קינד פאַר לעבן,
פאַר עולם הזה, נישט פאַר פאַלק וואָס טויט ביי אים
איז בלויז אַ שפּאַן צום עולם האמת. מאַנט זי איצט
איר לעבן. ווען זי קען איר לעבן ראַטעווען ביים שונא,
וואַלט זי צו אים געלאָפּן. אָבער שונא וויל נישט מער
נשמות ביי אונדז קויפּן — האָט זי נישט וואָס צו פאַרקויפּן.

ט אַ כ ט ע ר (שרייט אויף):

איך האָב, איך האָב! כ'וואַלט אויך מיין לייב צו זיי פאַרקויפּט
אַפילו פאַר אַ יאָר, אַפילו פאַר אַ חודש לעבן.

(מען ענטפערט איר נישט. ס'קומט אַריין אַ בחור אין היטל און
אין אַרעמבאַנד פון יידישן פּאַליציאַנט. ער טראַגט צום טיש אַ פעקל,
לייגט אַרויס אַ ברויט און פרוכט און בלעכלעך מיט קאַנסערוון).

מ ו ט ע ר (צו דער טאַכטער):

זעסט, מיכל איז געקומען. כ'וועל באַלד מאַכן עסן.

י אַ ס ל (שפּרינגט אויף):

פון וואָס? נישט ברויט האָט ער געבראַכט. ס'איז לייב,
ס'איז טויטער לייב פון די וואָס ער האָט אָנגעיאַגט
אויף שחיטה פאַר די מערדער. גיב דער שוועסטער עסן
דאָס לייב פון מתים וואָס דער ברודער האָט געקוילעט.

פ אַ ט ע ר :

ס'איז אמת, מיכל? זאָג דעם אמת!

מ י ב ל :

כ'ווייס נישט.

איך בין דאָרט נישט געווען.

י אָ ס ל :

און אַנדערע זיינען געווען

און ווייסן. ער ווייסט אויך. און אויב ער מיינט, אָז ער
וועט זיך אַרויסדרייען פון זייערע הענט, מאַכט ער אַ טעות.
זיי וועלן אַזוי לאַנג אים לאַזן שלעפּן אַנדערע און אונדז
צום טויט ביז ער וועט האָבן אַפּגעטאָן זיין אַרבעט.
דערנאָך וועט ער ווי אַלע גיין.

מ י ב ל :

און אָז איך ווייס — איז וואָס ?

די וואָס איך נעם צונויף — אַלץ איינס דאָרפן זיי שטאַרבן.
צי ערגעץ פון אַ קויל, צי דאָ פון הונגער — ס'איז אַלץ איינס.
ס'איז גרינגער פון אַ קויל, און ווען זיי האָבן וואָס צו עסן,
וואַלט קיינער נישט אַוועקגעשענקט אַ ביסן קיינעם. כל זמן
מע לעבט וואַלט מען מיט ציין און נעגל זיך געהאַלטן
ביים טראָפן לעבן. מאַרגן איז דער טויט — איז היינט נישטאָ
קיין יושר און רחמנות און מאַראַל. וועסט דאָרט, אויף יענער זייט
מיך קומען אַנקלאַגן מיט דיין מאַראַל. דאָ לאַז מיך לעבן.

פ אָ ט ע ר :

אויב ס'גייט אין נאָך אַ לעבל ברויט פאַר דיר און פאַר דיין שוועסטער —
און מיר איז דאָך אַלץ איינס צי דאָ פון הונגער אַדער דאָרט
פון עפעס אַנדערש — נעם מיך אויך. די מאַמע מיטן ברודער אויך.
וועסט אויך פאַר אונדז דריי ברויטן קריגן.

מ י ב ל :

לאַזט מיך לעבן !

ח

טוט זיך אַ לאַז צו דער טיר, צעעפנט און פאַרשווינדט. מיט אים רינט
אויך דאָס צימער אויס. ס'איז ווידער שטיל).

ע ר :

דאָס איז איין וואָרט — לעבן.
וואָרט וואָס האַט אַריינגעזויגן

אלע אטעמס פון באשאף —
 אלע הייליקייטן, אלע טומאהס און רציחות.
 ער — צוליב אַ ברויטל פאָרן וואָרט
 האָט זיין לייב און בלוט געשלעפט צו שחיטה,
 די באַפעלער זיינע פאָרן וואָרט
 האָבן מיליאָנען אויסגעשניטן און צעטראָטן,
 אייך האָט שניט פון וואָרט פאָרשאַטן די געהירן
 מיט אַ בריענדיקן אַש,
 איז גישטאָ אין אייך קיין קילער אַטעם פון מחשבה
 פאָר דער תורה פון נסיון.
 דאָס איז איין וואָרט — לעבן.

א י ד :

און דאָס צווייטע ?

ע ר :

ס'איז דאָס וואָרט פון איידער.
 איידער ס'איז געוואָרן וועלט און מענטש און חושים.
 איינמאָל האָט איר עס געהערט, דאָס וואָרט,
 און ס'האָט אייך געהייליקט.
 איז די הייליקונג געוואָרן אייער גורל.

א י ד :

ווען האָב איך געהערט דאָס וואָרט ?

ע ר :

ביים באָרג סיני.

א י ד :

דאָרט האָט בורא עולם
 פאָר די אַבות אָנגעטאָן זיך אין אַ נאָמען.

ע ר :

וואָס איז נאָמען ?

ס'איז אַ צייכן וואָס דער מענטש אין זיין פאָרלאַרנקייט
 האַלט זיך אָן ביי אים
 צו דערקענען זיך אַליין.
 ס'איז די שוין פון קינד
 קעגן פחד וואָס אין וועלט.
 ס'איז דער שטעמפל פונעם איך

אויפן שטיקל לעבן וואָס איז אים געשאַנקען.
 ס'איז דער פּאָדעם פּאַר די פּלאַטערדיקע רגעס לעבן
 אַז זיי זאָלן נישט צעשאַטן ווערן
 אין דער אימה פּאַרן טויט.
 דאָס האָבן די אַבות, די צעשראַקענע, די קינדישע,
 דאָס אַנטפלעקטע וואָרט פּאַרנאַמענט
 און דערנאָך דורך אַלע דורות
 צווישן וואָרט און נאָמען זיך געשטויסן.
 נאָר אַנטפלעקט האָט זיך אַ וואָרט.
 בלויז אַ וואָרט.
 און פון אַלץ וואָס אַדעם־מענטש
 האָט אין זיינע טויזנטער צי מיליאָנען יאָרן
 אויסגעשפּירט אין זיך און אויסער זיך
 איז דאָס מדברדיקע וואָרט פון איינס,
 פונעם אייביקן און אומבאַנומענעם,
 אַלץ דער מקור נאָך פון אַלע וויסנס און אַנטפלעקונגען.

א י ד :

נישט קיין שם המפורש־וואָרט?

ע ר :

קוקט אַריין אין פּסוק :
 אל און אלהים — זיי זיינען חי און חיים־לעבן.
 דאָס וואָס איז געוואָרן שם המפורש,
 ס'וואָרט וואָס טייטש דערפון איז זיין — איז צבאות :
 מאַכט, צעלויכטונג,
 אויסשטראַלונגען, ווערנס פונעם זיין.
 זיין איז מקור, לעבן איז באַשאַף.
 זיין איז וואָרט און לעבן איז מיליאָנען נעמען.
 זיין איז איינס און לעבן איז אומצייליקייט.
 זיין איז וועלטס און לעבן מיינס.
 זיין איז איך אין אַלע אייביקייטן.
 לעבן — איך אין דער געשפּירטער רגע.
 און אַז פּסוק בינדט צונויף די צוויי און זאָגט :
 יהוה אלהים,

זיין און לעבן
 איז עס גאָר די תורה
 און דער גאָרער גאַנג פון מענטש ביז לעצטן דור :
 אינעם לעבן צו דערשפירן זיין
 און זיך אַנקניפן אין זיין
 און פון די אומצאָליקייטן אויסשמעלצן דעם איינס
 און אין מיליאָנען נעמען צו דערהערן —
 וואָרט.

דאָס איז גאָר דער גאַנג פון אונדז דורך דורות
 דורך עבודה זרהס און רציחות.
 דורך פאַרבלענדענישן, זינד און לייטערונגען
 פון דער גאָלדענער קאָלב אין מדבר
 ביז די בלאַנדזשענישן אייערע און מיינע,
 ביזן לעצטן גרויליקן נסיון,
 ביזן אַש אונטער די פיס ביי אונדז.

א י ך :

ביז די עופעלעך צעשמעטערטע ?
 ביז די קינדער אין די גאַז-אויונס ?
 ביז די זשיפענדיקע בערג חללים אין די גריבער ?

ע ר :

אויך ביז דאָס. און ווייטער.
 ביזן ווייטסטן דור,
 ביז משיחן
 ווען די חושים וועלן זיך אַזוי צעעפענען
 קעגן אומבאַנומענקייט פון זיין
 ווי ס'צעעפנט זיך אַ בלימל קעגן זון
 און ס'וועט יעדע רגע לעבן
 ווערן אַנגעגאַסן
 מיט דער אייביקייט פון זיין.
 דאָס איז גאָר די תורה.
 מישט די בלעטער אויף און איר וועט זען.

ט

דער בראַנד פון חורבן איז געווען שוין איינגעלאָשן.
 אין מיר אָבער דער שווייגער האָט נאָך אַלץ געקייט
 די שטיקער שטומקייט הינטער שטייפּע ליפּן
 און ס'האָט דער קנופּ פון איינגעקנוילטן לשון
 פאַרשטעקט זיך אין אַ הייל אַ פינצטערער —
 נישט אַנצוטאַפּן און נישט אויפצוקניפּן.
 האָט אָפּגערופּן זיך דער אַנדערער,
 דער גלויבער, דער פאַרעקשנטער :
 — ס'איז דאָ אַ צייט פאַר שווייגן און אַ צייט פאַר רייד.
 די ברודער-קברים זיינען שוין פאַרשאַטן,
 די גאַזן פון די וואַרג-אויונס צעווייט,
 די האַלעוועשקעס האָבן זיך אויף קויל צעשאַטן
 און לעצטער פונק האָט אויסגעטליעט אויפן קויל, —
 און אויב דו קענסט נאָך אַלץ נישט עפענען דאָס מויל,
 איז שפּילט מיט דיר אַ שפּיל דער שטן.
 דאָס האָט דער ימח שמו אַזוי זיך אַנגעקליידט
 אין צער וואָס האָט דאָס לשון דיר פאַרקנוילט,
 אין אומבאַנומענקייט, אין שטומען גרויל —
 זאָלסט מיטן טערפקען האַניק פון מאַרטירער
 דאָס זאָטע ברויט מיט פוטער קענען שמירן
 און אַפּשטומען אין נישט די רעשט פון דיינע טעג.
 צערייס דעם כישוף פון פאַרקנוילטן צער,
 צערייס די נעץ פון פאַרכטיקן גענאַר
 וואָס ער האָט אַרום דיר אַרומגעשפּינט,
 און אויב דו קענסט נישט דאָ, פיר אים אַהין
 וואו מ'האָט דעם דור דיינעם פאַרשניטן
 און מיט די קברים-דערנער, מיט די שטיינער-שפיצן
 צערייס, צעברעך, צעפיצל
 פון איבער דיר זיין שליטה.
 אויב שטום די צונג, איז דאָך דאָס אויג נאָך זעענדיק,
 און דאַרפסט דאָך נישט קיין שיפּן, באַנען, עראַפּלאַנען
 צו ברענגען זיך פון דאַנען

— — אַהין צוריק.

אַזוי האָט דעם פאַרקנוילטן צער
דער גלויבער מיט די רייד זיינע געפליקט,
און ווייל איך האָב שוין לאַנג אויף אָט די רייד געוואָרט
האָב איך געפאַלגט און בין אַוועק.
הינטער מיר געפייף פון רויכיקע מאַשינעס,
שנאָבלען אייזערנע צעפליקן שטיקער שוואַרצע ווענט,
קראַכט אין שטויב וואָס נישט צעריסן פון די מינעס,
הורבעט זיך אין אַש וואָס בראַנד האָט נישט דערברענט.

וואַרשע וועט זיך אויסשיילן פון שמאַך אירן און חורבן,
אויסצירן אויפסניי אין מאַרמאָר און בעטאָן.
וואו עס האָט דער שונא בראַך אויף שאַנד געהורבעט
פלאַטערן וועט העכער די ווייס־אַדלערדיקע פּאַן.

מיר אָבער פאַרויס פון וואו געווען איז גרושיבאָוו
מיילן ווייט —

גרינע וויסטעניש און שוואַרצע גריבער,
גרויל פון אָפגעשטעלטער צייט.

אויגן אויף אַ רגע צוגעזשמורעט
זען וואָס געזען:

מויערדיקע בינשטאַקן אין שורות,

ברוינע, געלע, רויטע ווענט,

קראַמען, טירן, גייער, שפּאַנער,

היטעלעך באַפעדערטע, קאַפּאַטעס, ווייכע היט,

פאַרלעך אין די רעסטאָראַנען,

בערד צעשמייטעט ווי פון יאַריד,

ווייבער ביי וויטרינעס,

קינדער אין געיעג,

געלע טראַמען אויף צעגלאַנצטע שינעס,

דראַשקעס, וועגענער געפעק,

אָבער ס'איז מיראַזש בלויז, שטיקער ווענט פאַרשוואַרצטע
טרעפלען זיך פון ערד אַרויף אין גרויליקן געדריי.
גרינע פלאַכטעס ווילדע גראַזן בערגלדיקע שטאַרצן
ווי סקעלעטן וואַלטן זיך געהורבעט אונטער זיי.

מאכסט אַ טראַט און ס'עפענען זיך היילן-לעכער,
 מיין צי מתים וועלן באַלד אַרויסשפּרינגען פון לאַך.
 פלעכט זיך שלאַנג צי שטעכל-גראַז אַרום די קנעכל,
 טרעטסטו איבער לייבער אַדער ווייכן מאַך ?

אויגן זעען מער נישט. אויגן נעמען הערן,
 ס'גייט פון יעדן טראַט אויף אַ געוואַרגענער געברום,
 און געברומען ווידער שטייגן אויף ווי דערנער
 און די דערנער וואַקסן, פלעכטן דיך אַרום.

דורכן דזשאַנגל דערנער ווי פון בראַנד געצונדן
 ברעכסטו זיך און ס'רייסט דיר פנים, הענט און לייב.
 שרפעדיקע זיסקייט ברייט דיר אויף די וואונדן,
 תאוהדיקע בייטש צו נייע פיינען טרייבט.

פיס געליימטע פלאַנטערן זיך, שפּרינגען, הינקען,
 זינקען איין אין אַ מין טייוולשן געפלעכט
 און דאָס לייב און די געהירן זינקען
 אין אַ קלעפעדיקן פעך.

אין פעכיקן דרימל פאַרזונקען גיי איך איבער אַ גאַס.
 אַ גאַס — אַ מין דורכגאַנג. פון אונדזערס צו זייערס.
 דורך דאַנען — פון נאַלעווקעס, גענשע און דזשיקע,
 פון אונדזערע קראַמען, געשעפטן, וואַרשטאַטן, פאַבריקלעך,
 פון אונדזערע גאַרקוכן, בתי-מדרשים און שטיבלעך,
 פון אונדזערע הייזער מיט לייכטער, מנורות און שווערע קאַמאַדן.
 טוט שפּאַנען אַ יוגנט צו זיי — צו דער אַפּערע, דראַמע,
 צו זייערע בוכהאַנדלען, שווי-פענצטער, פאַרקן, אַלייען.
 פון איין זייט מלוכה-געבייען, און צווישן זיי, טיפּער,
 דער טעמפל וואו וואַרשע קומט כאַפּן די שטיפּערישע
 און פאַרשייטע מעלאַדיעס און ווערטלעך פון אַפּערעטעס,
 און פּונקט קעגנאיבער — די יידישע קראַמען
 מיט שווי-פענצטער — נייוועלט און מאַרשאַלקאָוסקע
 און קרעמער און קרעמערקעס — גענשע און נאַלעווקעס,
 און אויך אין אַ הויף — אַ טעאַטער, וואו איינמאַל
 באַווייזן פאַרפּודערטע שאַנסאַנעטעס די היפטן
 אין ראַזן טריקאַ און זינגען נבול-פה לידלעך

און ס'צווייטע מאָל גייען כאַריסטן מיט צוגעבונדענע בערד
און לאַנגע געשטרייפטע כאַלאַטן
עולה רגל זיין צום בית־המקדש.
איך קען אַלץ אויף דער גאַס דאָ און אַלץ איז מיר היימיש
און איז פעכיקן דרימל ווייס איך פאַרוואָס
מ'האַט אַהער מיך געבראַכט.

ס'איז די גאַס פון מיין דור, פון דעם דור וואָס געגאַנגען
פון אונדזערס צו זייערס. און ס'קומט מיר אַנטקעגן דער דור.
אַרבעטער, בעלי־מלאכה, משרתים פון גרויסע
און קליינע געשעפטן — ווער מיט סאָציאַליסטישע בלעטלעך
אין בוזים־טאַש, ווער מיט אַ לשון־קודשדיק בוך
און ווער בלויז מיט עטלעכע גראַשן אַ לעב צו טאָן דאָרט,
אויף יענער זייט. אַנגעפאַרענע מיידן מיט רוסיש אין מויל
און פרומע, פאַרזאָרגטע פנימער — מאַרגנדיקע אַקושערקעס,
דאַנטיסטקעס און פעלדשערקעס. היימישע חסידישע טעכטער
מיט פלעמלעך אין אויגן, וואָס לאָזן זיך זוכן די העלדן
פון אַקאָרשט פאַרשלונגענעם לעצטן ראָמאַן, און חסידישע זין
מיטן שטיבל אין ציכטיקן לאַנגן ראַק און אייראַפּע
אין שניפּסל אונטערן ווייסן קאַלנער. לערערס
און שטיקלעך סטודענטן און אַנגעבלאָזענע יונגען
מיט שאַטנס פון קאָנספּיראַציע אַרום די ווינקלען פון מויל —
עס קומט מיר אַנטקעגן מיין דור און איך קען אים.
מיט וועמען געאַמפּערט זיך וואו אין אַ צימער,
מיט וועמען אין ביליקע רעסטאָראַנדלעך געשלונגען
די קאָווע מיט גויאישע ראגאלעס, וועמען געטראָפּן
ביי אַוונטן, רעפּעראַטן און אויף דער גאַליאַרקע אין אַפּערע.
אַלעמען קען איך און קען זיי אַצינד
אייגענער, נענטער ווי דעמאָלט. אַזוי ווי ס'וואַלט עמעצער
צוגעשטעלט אַ פאַרגרעסער־גלאַז צו דער געדעכעניש
פון דעם געזעענעם, פון דעם געפילטן אַמאָל,
שניידט זיך אין אויגן אַריין יעדער שאַטן און קנייטש אויף אַ פנים
און פאַלד אויף אַ קלייד מיט צעצונדענער היימישקייט.
און די וואָס אַמאָל ערגעץ וואו אויף דער גאַס בלויז געטראָפּן
ווערן האַרצעדיק־אייגן ווי וואַלסט מיט זיי יאָרן

געלעגערס געטיילט. ס'אָראַ פּלאַטער פון בענקשאַפּט.
וואָס וועט זיך באַלד אויפלייזן און צעהעלן אין פּרייד,
עס ציט זיך פון מיר צו זיי!

נאָר זע — זיי דערקענען מיך נישט!
זיי זעען מיך און דערקענען מיך נישט!
זיי קענען מיך און זיי ווילן מיך נישט דערקענען.
אויגן קוקן מיך אָן מיט אַ הוילקייט ווי איך וואָלט געווען
בלויז לופט און נישט מער, און ביי אַנדערע ברייט
דורך דער הוילקייט אַ גיפטיקער חידוש:
— ווער דאָרף אים? ווער האָט אים גערופן?
כ'וואָלט וועלן אַ שפּאַן־טאָן צו איינעם, אַ נעם טאָן ביים אַרעם,
פּאַרהאַלטן, אים צווינגען מיך אויסהערן — זיינען די פּיס
און הענט מיר געליימט און איך קען זיך נישט רירן.
כ'בין שטיין ווי דער שטיין פון דער וואַנט וואָס האָלט מיך
אַ צוגעקלעפטן צו זיך, בין אַריינגעוואַקסן אין שטיין,
נאָר זען טו איך זען מיט אַ שאַרפּקייט וואָס עפנט
אַ טויזנט געשטאַלטן און פּנימער קלאָר
ווי אַן איינציקן פינגער,
און פון אַלע, די טויזנט, כּמאַרעס אויף מיר
מיט אַ פינצטערער הוילקייט וואָס מאַכט פון מיר טויזנט מאַל נישט.
כ'ווער פּאַרגליווערט צו נישט — צו אַ נישט
וואָס האָט בלויז אַ פּאַר ווילד אויפגעריסענע אויגן
און אַ גליווערדיק פינטעלע וויסן,
אַז כ'בין טויטער ווי טויט, ווייל פון אַלע געדעכענישן
אַ פּאַרשמיסענער, נישטיקער אויסגעמעקט.
און זיי גייען, זיי גייען — מיין דור,
מיין דור וואָס האָט מיך פּאַרהרמט.
איך רייס מיך אויף, דערזע דעם מדבר אַרום זיך
פון גראַז און שטיין און ווייס, אַז גרויל פון מדבר
און חרם פון מיין דור אויף מיר איז איינס,
נאָר וואָס דער איינס איז און פּאַרוואָס
באַנעם איך נישט. און זינק צוריק
אין פעך פון דרימל און דערזע אַן אַנדער גאַס.

אָן אַנדערע, אָן אונדזערדיקע. דער ברוך אין מיטן און די טראַטואַרן זיינען שמאַל, די הייזער הויך און פון דער שמאַלער פּאַסמע הימל טריפט מיט בייזער נעץ און קעלט. פון קעלט איז געבלעך-בלוי די הויט אויף פנימער און אויגן פיבערן מיט בלאַסע פלעמלעך. נאָר ווי קומען זיי אָהער, די מענטשן דאָ? ווי קומט אָהער דער הויכער פּאַן סטאַניסלאָו מיט זיינע גרויסע בלאַנדע וואַנצעס, וואָס פלעגט איינמאַל בלויז אַ יאָר אַרונטערלאָזן זיך אין קאַרשול? שטייף, נאָר אָפּגעריסן, אָן קראַוואַט און אין צעדרייטע שיך — ווי קומט ער דאָ אָהער פון די אַלייען? און וואָס טוט דאָ די שוואַרצע זאַשקע, די סאַלאָן-דאַמע מיט די צעווייגטע היפטן און די צעקלונגענע ליבעס? ברעמען אַלץ נאָך שוואַרץ און קנאַפלען הויך, נאָר אויגן צאַנקענדיק און ס'אויסגעכאַליעט לילית-לייב פאַרמאַויעט. און אַט גייט ר' בערעלע, דער אַלטער גביר און דאָזאַר. קליין געוואָרן, די הדרת-פנימדיקע באַרד צעקאַלטנט, דער ראַק צעריבן און אַ זעקעלע אונטערן אַרעם ווי ער וואַלט קוואַרע שטיקלעך ברויט אין דעם געטראַגן, ס'איז געטאַ. ס'וויל נישט מער דער דייטש ביי פּאַן סטאַניסלאָווס טיש אין קאַרטן שפּילן, אויף זאַשקעס פלושענע דיוואַגען זיצן און ביי ר' בערעלען אונטער קרישטאַלענעם הענגלאַמפּ פון קרישטאַלענעם גראַפּין זיך לאָזן משקה אַנגיסן, ער האָט זיי אַלעמען אַרויסגעזעצט פון זייערע היימען, אַריינגעטריבן דאָ. זיי זיינען דאָ.

און הינטער הויכן פּאַן סטאַניסלאָו ווי אַ צווילינג-ברודער דער הויכער נחום, דער קאַמאַשנמאַכער, וואָס האָט דעקלאַמירט פון אויסנווייניק אַ האַלבן ביאָליק, נאָר צו וואָס האָט ער געלאָזט אַ באַרד זיך וואַקסן, אַ קיילעכדיקע און געדיכטע בלאַנדע באַרד? און נאָך זיי ביידן אהרן לייב, דער הינקעדיקער שמש, און לייזער גריץ, דער עולם-הזהדיקער שניידער מיט די זיבן קינדער.

וואָס כ'האַב ביי ביידע זיי אין קאַמערן געוואוינט.
 און הינטער זאָשקען שלעפט זיך אַ צעקנידערטע די מאַמע
 פון חבר מינעם אייזיק, וואָס איז יאָרן-לאַנג
 געשטאַנען מיט אַ גרינס-געשטעל ביים אייזערנעם טויער, אַלץ געוואָרט
 דער זון, דער ביכער-שלינגער, זאָל איר העלפן
 די יינגערע יתומים צו אַ תכלית ברענגען און געמוזט כסדר
 פון אירע גראַשנס אויסטיילן אים טאַשן-געלט.
 עס קומען נאָך. דורך אויגן אויסגעלאָשענע, צעפיבערטע, פאַרביסענע
 דערקען איר די וואָס איך האָב מיין חיונה אויסגעשלאָגן
 מיט זיי אונטער איין דאַך, וואָס האָבן טיי געטרונקען
 ביי מיין טיש און איך ביי זייערן — דערקען זיי
 און זיי דערקענען מיך און ווילן נישט דערקענען.
 איצט ווייס איך שוין, אַז ס'איז אזוי אויף מיר
 דער משפט: שטיין אָן איינגעוואַקסענער אין ציגל פון דער וואַנט
 וואו איך בין אַנגעשפאַרט און זען און זען
 און וויסן אַז איך בין פאַרחרמט
 פון די צו וועמען כ'בין געקומען.

און מיט אַמאָל צוויי אויגן שטעכן דורך
 מיין שטייניקייט — צוויי שרעקלעך-נאַענטע פיבערדיקע אויגן.
 אַן אַלטע פרוי, אַ חורבה פון אַ פרוי, מיט פאַסמעס גרויע האָר
 צעפאַטלט אונטער אַ פאַטשיילע... רבקה!
 מיט לעצטן ביסל לעבעדיקייט, וואָס די אויגן האָבן
 אין מיר צעבויטעט וויל איך אויסשרייען דעם נאַמען,
 דעם נאַמען פון מיין ברודערס קינד... איך רייס מיך
 פון צוגעוואַקסנקייט צום שטיין, מיר דאַכט — איך עפן
 דאָס מויל, דער גאַרגל שטרענגט זיך אָן, איך שריי
 אַ שטומען, שטייניקן געשריי און — זי דערהערט.
 דערהערט, בלייבט שטיין אַ רגע, אויגן טוען מיר אַ שמיץ
 מיט גרינעם פייער: — פעטער! — און זי גייט פאַרביי.
 פאַרביי מיט אַלע אַנדערע, האָט זי געהערט?
 האָט זי געענטפערט? האָט זי מיך באַברייט כאַטש
 מיט האָס, מיט גרינעם פייער און אַרויסגעגעבן,
 אַז זי דערקענט מיך? איך וויל אַנכאַפן ביים האַנט
 דעם אַלטן מאַשיניסט, מיין ברודערס חבר, זימל,

דעם מיט דער אויסגעקראַכענער באַרד און געלן פנים, וואָס גייט איר נאָך און פרעגן אים: דאָס איז דאָך רבקה? נאָר יענער מיט די וואַסערדיקע אויגן זעט מיך נישט און גייט פאַרביי.

און ס'ווערט אַ טומל אויף דער גאַס.

ס'פאַרהאַקן זיך די טויערן. מע לזיפט. נאָר ס'איז צו שפעט.

עס האָבן אָנגעיאַגט די לאַסט־אויטאָמאָבילן — צוויי, דריי, פיר. שוין אָנגעפאַקטע, איינגעפרעסטע. בלויז די קעפּ, די קעפּ קוקן אַריבער. דייטשן מיט די סוואַטיקאס שפּרינגען אַראָפּ, מיט רעוואָלווערן אין די הענט. מע יאָגט.

און אַלע קריכן, שטופן זיך און קוועטשן זיך אַריין.

ר' בערעלע, סטאַניסלאָוו, זאַשקע, אייזיקס מאַמע און אויך רבקה, אויך רבקה. דאָכט זיך, אַז זי דרייט דעם קאַפּ נאָך אויס און וואַרפט מיר צו אַ בליק. און ס'פאַרן אָפּ די וועגענער ס'ווערט שטיל די גאַס. ס'ווערט ליידיק. נעץ פון הימל פאַלט. נאָר איך אַליין, אין שטיין אַריינגעוואַקסן, שטיי, און ס'איז נישט איך, נאָר שטומקייט וואָס אין מיר, דער שטיין אין מיר, דער נישט אין מיר נעמט רעווען, רעוועט, רעוועט...

י

— — — איר ווילט באַנעמען, פעטער, וואָס ברייט אין די געהירן פון אַ מענטש וואָס וויקלט זיך אַרום ווי מיט אַ טלית מיט זיין פאַן און שפּרינגט דעם לעצטן שפּרונג פון דאָך אין ברענענדיקער לאַווע פון צעשמאָלצענעם אַספאַלט? איר ווייסט — ער האָט קיין ברירה נישט געהאַט. טאָ ווייסט אויך — ס'איז געווען אַ שפּרונג נישט אין צעברייטן גיהנום פון דער ערד, נאָר אין צעגליטע הימלען.

עס זיינען אין דער מיט פון די גיהנומדיקע וואַכן פון שלאַכט און בראַנד און מיתות משונות

געווען אויך שטילע שעהן,
 ווען מ'איז געלעגן אין די בונקערס, אין די מיזלעכער,
 געוואָרט אויף אַ סיגנאַל און זיך געגרייט.
 וואָס מיינט עס „שטיל“ ?
 פון דרויסן קראַכט מיט פּאַלנדיקע הייזער,
 דו זעסט דערשטיקטע, ברענענדיקע לייבער,
 הערסט גסיסהדיקן אומזין ריטשען ביז די הימלען,
 און אַרום דיר אין דער באַהעלטעניש —
 פאַרשמאַכטע, דאַרשטיקע, צעצונדענע
 וואָס ליגן שטום און ברענען אויס דעם פּחד פאַרן טויט
 מיט דורשטעניש נאָך בלוט פון שונא.
 אין ווינקלען גוססט מען. אין ווינקלען שטאַרבט מען.
 אין ווינקלען מתים וועמען ס'וועט שוין קיינער
 פון דאַנען נישט אַרויסטראַגן.
 דער אייגענער אומקום רעוועט פונעם דרויסן, גלאַצט אויף דיר
 פון גסיסהדיקע אויגן, געלט אַראָפּ פון טויטע גלידער,
 נאָר אין די שטילע רגעס טוט דער מוח זיינס
 און טראַכט.

דיין אומקום איז אַרום דיר און אין דיר,
 נאָר איצט איז מיט אים גרינגער ווי צוריק מיט וואָכן.
 איצט ביסטו לויטערער, באַפרייטער.
 מיר ברענען, נאָר די חרפה פון פאַררעטער,
 פון קויטיק בלוט וואָס האָט דעם שונא זיך פאַרקויפט.
 איז אויסגעברענט. זיי וועלן מער
 נישט גיין מיטן אוקראַינער, מיטן לעט און פּאַליאַק
 אין מאַרד-וואַגאַנען אַניאַגן
 די ברידער, שוועסטער, טאַטעס, קרובים זייערע
 ווי פי צום שלאַכטהויז —
 מיר האָבן אויסגעברענט דאָס שלעכטס פון צווישן אונדז.

מיר ברענען, נאָר די שוואַרצע שאַנד
 פון פּאַלק וואָס לאַזט זיך קאַטעווען, פאַרקאַטעווען,
 וואָס גראַבט אַליין זיך קברים, לאַזט דעם לעצטן פונק
 נשמה אויסטונקען אין אַפּטריט פון דער חיה רעה —

בלויז צוליב אָנהאַלט אין אַ רגע הינטיש לעבן —
 די שאַנד איז אויסגעברענט.
 די פּגרים פון די חיות רעות אויף די גאַסן
 און די מלחמה קעגן אונדז מיט בראַנד און טאַנק און באַמבע זאָגן עדות —
 מיר האָבן אויסגעברענט די שאַנד.
 מיר ברענען, נאָר דער שמאַך פון די סמבטיונס
 וואָס גאולהס און משיחים האָבן אויפגעזאַטן צווישן ברידער
 אויך ווען דער רינג פון טויט
 האָט אַלעמען פאַרשמידט — דער שמאַך איז אָפּגעטאַן,
 און האַרטע האַנט פון אַרבעטער און בלייכע פינגער
 פון קלויזניק וואַרפן גלייך גראַנאַטן,
 און רויטע פּאַן און טלית קטן סמאָליען זיך צוזאַמען
 אויף לייבער פון געפּאַלענע.

דער פייערדיקער רינג פון שלאַכט ווערט ענגער,
 דער אינדזל ווידערשטאַנד אַלץ איינגעשרומפּענער,
 געפּאַלן קאַמאַנדירן,
 געפּאַלן טויזנטער פאַרקוילט אין פּלאַמען,
 נאָר די פון וועמען קויל און גהינומדיקער אומקום
 איז נאָך מיט שעהן און מעת-לעתן אָפּגעטיילט —
 זיי זיינען אויסקויפּער פון שאַנדן,
 זיי זיינען ברידער,
 זיי זיינען ברענענדיקע ליכט פון אַ מנורה,
 זיי זיינען פּאַלק,
 און אין דעם אומקום-וואַרגעניש פון בונקער
 גייט אָפּ די פיין פון אַלע שמאַכן
 און מענטש ווערט אויף אַ רגע פשוט מענטש
 און טראַכט.

וואו זיינען זיי — דער ברודער דן, די שוועסטער מירל,
 דער טאַטע און די מאַמע?
 אין וועלכן וואַלד-קבר פאַרשאַטן לעבעדיקערהייט?
 אין וועלכן גאַז-אויפּוון דערוואַרגן?
 ווען דן איז דאָ, וואַלט ער מיט מיר אַצינד
 געזעסן אין איין בונקער אָדער אין אַן אַנדערן.

צי אפשר שוין געלעגן ערגעץ אונטער חורבות
 און טאטע וואָלט געזען ווי ביידע זיין האָבן געשלאָסן שלום.
 און ער אליין, דער טאָטע? ער וואָלט מיט די אַלע טויזנטער
 געלאָזט זיך אין וואַגאָן אַרייַנטרייבן
 און שפּלדיק און יאושדיק און שטום
 געשלעפט די פּיס
 צו דער עבודת פּרך אונטער קנוט
 צו חיהדיקן חזק, שפּאַט און לעצטן טראַט.
 איצט קען איך מיט אים ריידן. רוף איך אים אַרויס
 פּון וואו ער איז און זעץ אים לעבן זיך אַוועק
 אין ווינקל פּון האַלב־טויטן בונקער
 און רעד צו אים:

— ווער האָט פאַרשעמט דעם גאַט פּון אונדזערע אַבות, טאָטע?
 דו האָסט געמיינט — כ'האָב דיך און אים פאַרלאָזט
 ווען כ'בין אַ פּופּצינאַריקער אַוועק פּון דער גמרא
 און פאַר אַ לערן־יינגל זיך געשטעלט ביים שלאָסער?
 ניין, כ'האָב אים אויסגעלייזט.
 ווייל וואָס האָט איר געטאָן מיט אים — דו און די אַנדערע,
 דערשראָקענע, פאַרשטויסענע אין אייערע קרעמלעך
 מיט אימה פאַרן גוי וואָס אָט וועט ער די שוויבן אויסהאַקן,
 דאָס מאַגער ביסל סחורה אויסראַבירן
 און צונעמען דעם גראַשן פּדיון?
 איר האָט געלאָזט זיך די נשמה איינשרעקן,
 און מיטן גאַט זענט איר אַוועק אין קלויז,
 באַהאַלטן זיך, געמאַכט פּון אים אַ שותף
 צו אייער פּחד און געפּאַלנקייט.
 און מיר, די פּופּצינאַריקע, מיר האָבן נישט געקענט
 די חרפה איבערטראַגן און צעחלומט זיך
 פּון מענטש אָן פּחד, מענטש אָן שלעכטס און שקר,
 פּון מי, פּון פּריי, פּון ערד אונטער די פּיס
 און אויגן אָפענע צום הימל.
 מיר האָבן נישט געפּעלשט אין גאַט פּון אונדזערע אַבות —
 בלויז פּון דער טונקעלער און תּפּיסהדיקער קלויז

מיט זיך אליין אים אויסגעלייזט
 און צוגרייטן פאר אים געוואלט אַ נייע וואוינונג און אַ ליכטיקע —
 די אייגענע באַפרייטע, זוניקע נשמה.

איצט זעסטו, טאַטע — יענע יאָרן אויפן מאַרק
 מיט איינצלנע הרוגים, אויסגעהאַקטע שויבן און דעם שרעק
 וואָס האָט אין קלויז פאַריאַגט — זיי זיינען בלויז געווען
 אַן אַנזאָג, הינטער זיי האָט זיך געגרייט דער שוואַרצער מבול
 פון נבזהדיקן אומקום — און וואָס האָט איר געטאָן מיט אייער גאַט
 ווען ס'האַט דער טויטער עיפוש פון די מבול־כוואַליעס
 דערגרייכט צום גאַרגל און פאַרשווענקט דאָס לייב און לעבן?
 איר האָט צעפייניקטע, צעשטויבטע,
 מיט זיך געשלעפט אים אונטער קנוט און שפּאַט,
 איר האָט אַוועקגעשטעלט אים גראָבן פאַר אייך קברים,
 איר האָט אים מיטגעפירט אין גאַז־קאַמער
 און ס'האַט די חיה וואָס געפייניקט און באַשפיגן אייך
 אים גלייך מיט אייך

געקאַטעוועט, פאַרכראַקעט און פאַרמיאוסט.
 איר האָט אים אומגעבראַכט אין שמאַך,
 ווייל מער ווי אַ פאַרשעמטער שותף
 צו אייער פחד און געפאַלנקייט איז ער אויך פריער נישט געווען
 און איצט, ווען ער האָט נישט געהאַט פאַר אייך
 קיין ביסן ברויט, קיין אַרעם שוץ, קיין טראַפן טרייסט
 און האָט געלאָזט אייך אומקומען אין מבול —
 ווי האָט ער זיך אליין געקענט פון מבול ראַטעווען
 און נישט פאַרלענדט ווערן ווי איר?

דאָס האָבן מיר אים אויסגעלייזט — מיר ווידערשפעניקע,
 פון קלויז אַנטלאַפענע, פון קרעמל אַפגעשיידטע,
 מיר — מיט די האַמערס, זעגן, נאָדלען אין די הענט.
 וואָס נענטער ס'איז דער מבול רשעות אַנגעקומען,
 וואָס קלעמיקער דער חיהס נעגל אַרום גאַרגל,
 וואָס נידעריקער די שפלות אונדזערע און פינצטערער דער שמאַך —
 אַלץ העכער האָבן מיר דערהויבן אים,
 ער — גוטס און ליבשאַפט,

ער — שטאַלץ און גבורה,
 ער — לויטערקייט און אמת,
 ער — איבער אַלע טויטן אייביקייט,
 ער — דין און רעכט פון אייביקייט —
 און צו זיין הויך געצויגן זיך —
 דער איבערשלעכטישער, דער איבערערדישער,
 און פון דעם אַבסאָלוט פון אים געצויגן טראָפּנס
 צו קענען מענטש אַנטקעגנשטעלן חיה רעה
 און מאַכט פון גלויבן קעגן שפלות פון געבראַכנקייט
 און טויט פון גאולה קעגן טויט פון אונטערגאַנג.
 און זע — ווער גייט אַרום צווישן די ברענענדיקע חורבות?
 ווער וואָרפט גראַנאַטן מיט די הענט פון קלויזניקעס?
 ווער ברייט מיט הימלדיקן האַרבן משפט
 און גוססדיקע אויגן?
 ווער ברענט מיט פלאַמען אויס אַן אַנזאָג צו די דורות
 צו הייליקן זיין נאָמען איבער אַלע פינצטערע נסיונות,
 אויב נישט דער אייביקער, דער קדוש ישראל?

 איצט מאַך אַ חשבון פון מיין לעבן, טאַטע!
 נישט אַלט קיין צוויי און צוואַנציק יאָר דיין זון,
 און אָפּגעזעצט אין אים דער גרויל
 און חושך פון יאָרטויזנטער.
 האָט אים דער גרויל פאַרסמט מיט כפירה?
 האָט זיך זיין בלוט מיט הפקר אַנגעצויגן,
 מיט הייִשעהדיקער תאוה אינעם רינג פון טויט?
 האָט ער, אָדער זיין ריינע כלה גדרים איינגעבראַכן
 און איינס ביים אַנדערן אין לייב געזוכט פאַרגעסנקייט,
 פאַרשיכורונג, צעשמעלצונג?
 אין פעלד און ביים וואַרשטאַט,
 אויף שליחותן אין קעלערס און אין בוידעם־שטיבלעך
 געפילט די ליבשאַפט ריזלען דורך דער הויט פון לייב צו לייב
 און אָפּגעהיט זי ריין און לויטער פאַר דער שעה פון גאולה,
 אויב גאולה איז אַמאָל באַשערט,
 צי פאַר דער שעה פון טויט. איז טויט געקומען.

איך האָב געזען איר לייב אין טויט פאַרוינקען
 אין טהרה און אין קדושה,
 און מיינעם, טאַטע, אויך — און מיינעם האַלט איך אויך
 אין טהרה און אין קדושה אָפּצוגעבן אַטאַ באַלד,
 אַט נאָך אַ טאַג, אַט נאָך אַ שעה.

אַזוי האָב איך גערעדט צום טאַטן
 אין יענע שטומע רגעס אין דער שטיקעניש פון בונקער,
 און אין צעצונדענעם געהירן.
 אין אַדערלעך און גערוון דורכן גאַנצן לייב
 האָט נאָך עפעס געברייט וואָס איך האָב נישט געוואָגט אים זאַגן.
 איך האָב געפילט, געפילט בפועל ממש
 ווי גליענדיקע פעדים וועבן זיך דורך דורות
 פון די הרוגי מלכות ביז די קדושים אויף די שייטער־הויפנט,
 ביז מיר — מיר, מענדל בן אפרים,
 און וועבן זיך דורך די געהירן און די גלידער מיינע
 און כ'האָב באַנומען אינעם אויפגלי פון מיין קרובהשאַפט מיט יענע,
 אַז ווי די תורה איז פאַרגרייט געוואָרן איידער נאָך
 די האַנט פון שעפער האָט די וועלט געפורעמט,
 אַזוי זיינען פון פאַר בראשית נאָך פאַרגרייט
 די לויטערע נשמות וואָס די שליחות זייערע
 איז אויפצוגליען און פאַרברענט צו ווערן פאַר דער קדושה פון דער וועלט,
 און איך, איך מענדל בן אפרים, טראָג אין זיך אַזאַ נשמה,
 און באַלד דערנענטערט זיך די שעה,
 ווען כ'וועל זי דאַרפן אומקערן צום מקור,
 כדי מיטן אומקער אירן זאָל דאָס וואָרט מקוים ווערן:
 יתגדל זיתקדש שמיה רבה...

יתגדל זיתקדש ...
 אויף דורשט־פאַרדאַרטע ליפן,
 אויף צונג פאַרקוואַרטן,
 אין הונגער־שמאַכטנדיקן אינגעווייד האָבן געברענט
 די ווערטער צוויי,
 און ס'האַט געטראָגן מיך — שוין נישט קיין מענטש,
 נאָר אַ צעברענטן פורעם פון אַ מענטש —

פון הויז צו ברענענדיקן הויז
 אין לעצטן פייער-איינגעקלעמטן רינג
 וואָס איז פאַרבליבן נאָך פון קריגערישן געטאָ,
 און אַט דאָס לעצטע ברענענדיקע הויז, די לעצטע קוילן,
 דער לעצטער שאָס.

פון שטאַק צו שטאַק אַרויף אַלץ העכער יאָגן זיי
 און אין געלאָף אַרויף, אַרויף צום לעצטן אַטעם.
 דער מוח ציינדט נאָך אַ רגע מיט אַ בליץ אַזאָ:
 דו ביסט מתקן עפעס איבער די הרוגי מלכות,
 איבער די ברענער אויף די שייטער-הויפנס —
 דו צאָלסט צוריק מיט פייער,
 דו שטייגסט מיט גבורה,

דיך טרייבט די שוואַרצע טומאה העכער, העכער —
 אַהין וואו אַלע פלאַמען ציען זיך אַרויף, אַרויף — — —
 און אַז איך האָב דעם דאָך דערגרייכט
 און רויטן, רויך-פאַרפליצטן הימל,
 בין איך אַ רגע נאָך געבליבן שטיין און האָב דערזען
 דעם גאַנצן בראַנד פון געטער אַרום מיר
 און איך אַן איינציקער איבערן בראַנד,
 האָב איך די פאַן מיינע אַרויסגענומען —
 די פאַן פון שטאַלצן, גלויביקן און גבורהדיקן פאַלק,
 פאַרוויקלט זיך אין איר, אין טלית מיינעם,
 און כ'האַב שוין נישט געדאַרפט די ווערטער אויף די ליפן ברענגען,
 ווייל ס'האַט יתגדל ויתקדש פון מיין אינגעווייד,
 פון אַלע ביינער, פון די האָר מיינע מיך אויפגעהויבן,
 אַ ריס געטאָן — אַרויף, אַרויף צום הימל.

יא

(אַ צימער, ספּריס-אַלמערס, נאַקעט טישל, בעט, אַן אַלטער
 ייד זיצט שבעה אויף אַ פּוס-בענקל, אויך זיצנדיק און איינגעבויגן
 איז ער הויך, רייסט אָפּ די אויגן פונעם ספר אויף די קני, צעווייגט
 זיך):

זע, לאהשי, ס'אַראַ זכות דו האָסט!
 אַזוי פיל כשרע טעכטער יידישע

אין מיטן גאָס אַוועקגעפאלן
 און מ'האַט זיי גאַנצע וועגענער אַזוי
 געפירט צו קבורה — זאָלן זיי אין גן־עדן
 דעם שכר באַקומען. דו האָסט אין דיין אייגן בעט
 די כשרע נשמה אויסגעהויכט און גוטע שכנים
 האָבן דיך צו דיין רו באַגלייט און איך האָב אויף דיין קבר
 געזאָגט דעם ערשטן קדיש. אונדזערע קינדער, לאהשי,
 זיינען ביים השם יתברך אין די הענט. אויב זיי זיינען זוכה
 וועלן זיי ניצול ווערן, און אויב ס'איז באַשערט זיי
 מיט כל ישראל זיין אַ קרבן חטאת איז מיין טרייסט —
 זיי האָבן דעם גזר־דין ווי ערלעכע יידן אָנגענומען.
 אָבער דיר זיינען די אַבות בייגעשטאַנען, לאהשי.
 מ'האַט מיך געלאָזט די פולע שבעה אויסזיצן נאָך דיר
 און כ'האַב אַ האַלב משניות אָפגעלערנט.
 איצט צייל איך שוין די שעהן. באַלד —
 און מע וועט קומען אויך נאָך מיר.

ווען נישט נאָך דיר די שבעה, וואָלט איך אפשר
 אַליין אַהין אַוועק וואו אַלע יידן ווערן
 אַוועקגעשלעפט. ווייל כ'בין אַליין געבליבן.
 די טייערע שכנים אונדזערע האָט מען פאַרנומען
 אויף מאַרגן נאָך דיין פטירה.
 אין הויף אַראָפגעטריבן און פאַרנומען.
 נאָר מיך געלאָזט דאָ. אין דיין זכות אַוודאי.
 צו קענען שבעה אויסזיצן נאָך דיר.
 געוואָרן ליידיק אונדזער דירה און דער הויף
 און כ'ווייס נישט ווער ס'האַט נאָך געקענט געדענקען
 אַ קריגל וואָסער און כזית ברויט מיר ברענגען.
 און אפשר האָב איך זינדיקע מחשבות. ניין,
 כ'וואָלט נישט אַוועק אַליין. מע טאָר נישט דוּחַ זיין דעם קץ.
 ווער בין איך פאַר הקב"ה אויסצופיינען זיך —
 איך גיי אַליין. ווי ס'ווערן אַלע יידן
 געטריבן — דאָרף איך אויך געטריבן ווערן.
 נאָר אַט — געלויבט השם יתברך — קומט שוין אויך

אויף מיר די שעה. איך פיל — מע גייט נאך מיר.
 און ס'ווילט זיך שוין אזוי מיט יידן זיין.
 מיט אלעמען אנטקעגנגיין דעם גזר-דין,
 און די נשמה, וואָס האָט זיך אזוי אָנגעטרונקען
 מיט כעס און עצבות, פון דער קליפה אויסלייזן.
 און דאָס איז דאָך אַ חסד: ס'טונקט דער שטן
 די נשמה אויס אין חושך, נעמט ער זי דערנאָך אַליין
 און שליידערט זי אין קאַלד-אויזון און לייטערט זי
 אין פייער. ס'איז דאָך אויך אַ חסד.
 (הויבט אויף די אויגן צו די ספרים — פייכטע, אָנגעצונדענט)
 אַ גרויסע זכיה וואָרט אויף מיר, נשמות הייליקע,
 אַ גרויסע זכיה — ווערן איינס מיט אייך,
 ווי איר דעם לבוש די פלאַמען אָפגעבן.
 (שטייט אויף אין פולער הויך, אין האַנט דעם ספר, גייט צום אַלמער
 ספרים, שפרייט די לאַנגע אַרעמס אויס אויף אים)
 איין גורל וואָרט אויף אונדז — אין פייער אויפצוגיין.
 פון אייך אָבער די אותיות פורחות וועלן זיך צוריק
 אין זייער שורש אָנהעפטן — געלייטערטע און ריינע.
 ס'איז ריין אייער לבוש — פאַפיר און טינט.
 און מיינער האָט זיך אויסגעטונקען אין אזוי פיל קויט
 און זינד, און די נשמה וואָס דאַרף גרינג
 און פלאַטערדיק צום נעסט אירן אַרויפפליען
 איז שווער און אָנגעלאָדן
 מיט מרה שחורה, שנאה און געוויין.
 נשמות הייליקע! אזוי פיל מאָל האָב איך געהערט
 דאָס פאַכען פון די פליגל אייערע איבער מיר —
 טוט מיר דעם לעצטן חסד, הייבט מיך אויף
 פון ים פון שטנס חושך, איך זאָל קענען
 אַנטקעגנגיין דעם גזר-דין מיט אַ לויב צו השם יתברך
 און די פאַרחושכטע נשמות פון די ברידער מיינע
 ביים שוועל פון קאַלד-אויזון אַרייננעמען אין מיינער
 אַז אַלע זאָלן מיר אַריין אין פייער מיט דער גבורה
 פון חנניה, מישאל און עזריה.
 (ער הערט אין דרויסן טריט און כאַפט אַרויף דעם טלית)

מזמור לתודה, הריעו לה' כל הארץ,
 עבדו את ה' בשמחה, באו לפניו ברננה —
 (עס שטעלן זיך אַרײַן צוויי יונגעלייט, ער ווערט דערשראַקן)
 וואָס טוט איר דאָ? ס'איז אַ סכנה,
 זיי קומען באַלד אָהער.

ע ר ש ט ע ר י ו נ ג ע ר מ אַן :
 מיר מוזן מיט אייך עפעס איבערריידן, רבי!
אַ ל ט ע ר

(ווי נישט געהערט, צעעפנט שרעקעדיק אַ טיר):
 אַז איר וועט הערן טריט, באַהאַלט זיך דאָרט אין שטוב
 און איך וועל זיך ביים טיר אַוועקשטעלן.

ע ר ש ט ע ר י ו נ ג ע ר מ אַן :
 מיר קומען וועגן כבוד פון ישראל, רבי!
 כ'געדענק וואָס איר האָט מיר געענטפערט
 ווען כ'בין געקומען מיט אַ יאָר צוריק אייך פרעגן:
 עד מתי — ביז ווי לאַנג דאָרף מען זיך לאָזן פירן
 כצאן לטבח און קיין האַנט נישט הייבן קעגן זיי.
 האָט איר געזאָגט: זיי ברענגען אום פאַר איינעם הונדערט,
 און מיט מרידה וועלן מיר קהילות גאַנצע
 אַליין אַרייַנוואַרפן אין ברענענדיקן מויל דעם מולך.
 ס'האָט די הכנעה נישט געראַטעוועט.
 פון האַלבן מיליאָן איז בלויז געבליבן איצט
 אַ רעשטל — פערציק, פופציק טויזנט. און מיר ווייסן שוין:
 צי גיין ווי שטומע שאַף, צי אויפמאַנען פון זיי אַן אַפּצאַל —
 אַלץ איינס נישטאָ פאַר אונדז קיין תקומה.

אַ ל ט ע ר :
 עס טאָר אַזוי אַ ייד נישט רעדן.

ע ר ש ט ע ר י ו נ ג ע ר מ אַן :
 ס'איז אמת, רבי!
 און ס'מאָנט דער כבוד פון ישראל, אַז די לעצטע כאַטש
 זאָלן פון די רוצחים אויפמאַנען אַן אַפּצאַל
 פאַר אַלע לעבנס און עינויים אונדזערע
 און זיך נישט אַפּגעבן ווי שאַף. סע שטייט הבא להרגך — —
 מיר האָבן זיך צונויפגערעדט — ווער ס'קען אין האַנט

א שטיין, א ביקס, א פלעשל אויפרייס האלטן,
מיר האבן איינגעטיילט די גאסן און די הייזער צווישן זיך,
מיר זיינען גרייט — — —

א ל ט ע ר :

איז וואָס פאַרלאַנגט איר
פון מיר ?

ע ר ש ט ע ר י ו נ ג ע ר מ אַן :

מיר ווילן אייער הסכם, רבי.
מיר זאלן אויך אין אייער נאָמען קענען זאָגן : ר' יוסף
האָט אייך געשיקט זיין ברכה, גייט און זייט מקדש השם.

א ל ט ע ר :

וואָס רעדסטו, זלמן ? איך, מיט איין פוס שוין אין קאַלך-אויבן,
זאל זיך אַנטקעגנשטעלן דעם הקב"ה און זיך אַריינמישן
אין זיינע דרכים ? מיינסט, חלילה, אַז הקב"ה זעט נישט
און דאַרף אַז מיר, מיט אונדזער מרידה, זאלן אים
דערמאָנען וואָס דער שונא טוט מיט אונדז ? איז דאָ אַ קרעכץ,
אַ טרער, אַ ווייגעשריי, חלילה, וואָס דערגייט נישט צום כבוד ?
איז דאָ אַ רשעות, אַ רציחה פון די רוצחים
וואָס ווערט אויף זייער חשבון נישט פאַרשריבן ?
און אויב ער האָט די האַנט נישט אויסגעשטרעקט נאָך
און זיינע לעסטערער נישט אויסגעראַטן — ווער בין איך,
איך זאל מיין האַנט יאָ אויסשטרעקן ? דער מלך מלכי המלכים
פאַרטראַגט און איך זאל זאָגן — איך פאַרטראַג נישט !
דער קדוש ישראל לאַזט זיין פאַלק, זיין תורה און זיין נאָמען
אין קויט און בלוט צעטראַטן ווערן
און איך זאל זיך דעם כבוד פון ישראל אָננעמען ?
פאַר וועמען איז די חרפה גרעסער ? אויב הקב"ה
פאַרטראַגט זי און דערלאַזט נאָך אַלץ דעם שטן
געוועלטיקן מיט זיינע מעשים תענועים — ווער בין איך,
איך זאל זיך פון דער חרפה וועלן אָפטרייסלען ?

צווייטער יונגערמאַן :

האָט מתתיהו דאָך אַליין אַ שווערד אין האַנט גענומען
און האָט געבענטשט דעם שווערד פון זיינע זין,
האָט ר' עקיבא דאָך בר-כוכבאס שווערד געבענטשט.

אַל ט ע ר :

צדיקים גמורים ווייסן. זייערע נשמות קומען
פון העכערן מקור, האָבן זיי גלוי שכינה.
איך בין אַ ייד אַ זינדיקער וואָס קוים איך קען
אַ פסוק תהילים מיט כוונה אָפּזאָגן
דער שטן זאָל מיך נישט אַראָפּשלעפּן אין חושך.
ווי קען איך זיך מיט זיי פאַרגלייכן ?

ע ר ש ט ע ר י ו נ ג ע ר מ אַן :

איז ביז דער לעצטער נפש וועט פאַרטיליקט ווערן
וועט איר אַלץ מצדיק זיין דעם דין ?

אַל ט ע ר :

ווי אַנדערש ?

ווי אַנדערש זאָל דען טאָן אַ ייד ? סע שטייט געשריבן :
שעבוד מלכיות קומט נאָר דורך אונדזערע זינד.
עס איז דאָס בייז אין אונדז וואָס טוט געבערן בייז.
אין שויס פון אונדזער אייגענער טומאה קומען אויף
די קליפות און מחבלים וואָס פאַרדאַרבן אונדז.
איז דען ביי אונדז די מאָס צו מעסטן אונדזערע זינד
און וויסן ווען דער עונש איז פאַרפולט ?
און אַז מיר ווייסן נישט — וואָס אַנדערש קען דען טאָן אַ ייד
ווי אָננעמען מיט לויב דעם עונש און מתפלל זיין
אַז די נשמה זאָל פון קאַלך-אויבן זיך אומקערן
געלייטערט צו איר שורש ?

צווייטער יונגערמאַן :

און די רוצחים — — —

אַל ט ע ר :

דער רשע איז די צאָרן-רוט אויף אונדז.
נאָר פאַר זיין רשעות וועט ער צאָלן.
הקב"ה שיקט דעם רשע צו באַקערן זיינע קינדער
צו תשובה.. נאָר דער רשע ווייס קיין מאָס נישט.
אני קצפתי מעט והמה עזרו עלי לרעה.
און אומברחמנותדיק ווי ס'איז געווען די רשעות
וועט האַרבער נאָך דער אָפּצאָל זיין.
פאַר די תינוקות אונדזערע, פאַר אונדזערע כשרע טעכטער.

פאָר יעדן נפש בישראל וואָס זיי האָבן אומגעבראַכט,
 פאָר יעדן טראַפן בלוט, פאָר די עינוויים קשים,
 פאָר די בזיונות, חזוק, שפּאַט — — — (ווערט מיטאַמאַל דערשראַקן)
 אוי, וויי איז מיר!.. אַט האָט דער שטן ווידער
 אַריינגעכאַפט מיך אין זיין שליטה (נעמט זאָגן שנעל)
 אשמנו, בגדנו, גזלנו, דברנו דופי... .

(דערהערט פון דרויסן טריט, כאַפט ביידע יונגע לייט און שטופט
 זיי אין דער טיר פון צווייטן צימער. צוגעמאַכט און מיטן טלית
 איבערן קאַפּ אַ גרייטער שטייט ער. עס קומט אַריין אַ דייטש.
 מיט אים אַ יידישער פּאַליציאַנט):

ס'איז גוט וואָס איר זענט דאָ. איך וואַרט אויף אייך.

פּאַליציאַנט:

איך בעט אייך, זייט מיר מוחל, רבי.

אַלטער:

פאַרוואָס, מיין זון? דו טוסט דיין שליחות.

דו פירסט מיך וואו עס גייען אַלע יידן — — —

פּאַליציאַנט:

ניין רבי, נאָך נישט. נישט אַהין.

אַלטער:

וואו דען, מיין זון?

פּאַליציאַנט:

די מאַכט — זי רופט אייך.

אַלטער:

מיד? די מאַכט? צו וואָס?

דייטש:

פאַרענדיק עס און לאַמיר גיין.

פּאַליציאַנט:

איך מוז אים דאָך דערקלערן. (צום אַלטן): ס'גרייט זיך דאָ אַ בונט.

אַלטער:

איך ווייס נישט פון קיין בונטן. כ'ווייס פון גאַרנישט.

פּאַליציאַנט:

די מאַכט אַבער — זי ווייס. איז רופט זי אייך

איר זאַלט קעגן די העצער וואַרענען, איר זאַלט אַסרן.

(מיט אויגן אויפן דייטש) די מאַכט מיינט אונדזער גוטס.

אַלטער :

וואָס וואָרענען? וואָס אַסרן? איך ווייס פון גאַרנישט.

פּאַליציאַנט :

אירט מוזן, רבי, מסכים זיין. אירט מוזן...

אַלטער :

אַז נישט וועט מען מיך פייניקן? עינזייים קשים אַנטאַן?
ווי אַלע יידן... איז דאָך גוט, מיין זון. איז גוט.
האַב איך דאָך טאַג און נאַכט געבעטן אויף דער זכיה.
אַ דאַנק השם יתברך... אַט, כוועל נאָר די תפילין בעמען,
און לאַמיר גיין. (פאַרנעמט דעם תפילין־זעקל, זאַגט):
דמו כי ה' הוא אלהים, הוא עשנו —
(אַרויס דער ערשטער, דייטש און פּאַליציאַנט נאָך אים).

יונגע לייט

אַרויס פון צימער).

צווייטער יונגערמאַן :

אַט האַסטו דיר אַ יידן!

ערשטער יונגערמאַן :

הלוואי אויף אונדז געזאַגט די גבורה!

ביבליאָגראַפיע

די ביבליאָגראַפיע איז זיכער נישט פול. געוויס איז אַ סך אויסגעלאָזט געוואָרן. בייס איצטיקן מצב און אין דער קורצער צייט איז שווער געווען אַלץ אויפצוזוכן.

מיר דריקן אויס אונדזער אויפריכטיקן דאַנק דעם ביבליאָגראַף, פריינד יעפים יעשורין, פאַר זיין הילף אין צונויפשמעלן די ביבליאָגראַפיע.

מנחם בג"ר, ז"ל, ז"ל, ז"ל, ז"ל
און איר מאן אפרים פאגל — 1936

10

ווערק פון מנחם באַריי שאַ*

פוילן

פּאָעמע, 19 זייטן, פּאַרלאַג א. גיטלין, 1914, וואַרשע.

אַ רינג אין דער קייט

אויסוואַל פון לידער און פּאָעמעס, 127 זייטן, ליטעראַרישער פּאַרלאַג, 1916, ניו-יאָרק.

זאַמד

ליריש-עפישע לידער, 208 זייטן, פּאַרלאַג „אידיש“, 1920, ניו-יאָרק.

זאָוול רימער

אַ כראַניק אין 16 קאַפיטלען, 224 זייטן, פּאַרלאַג ב. קלעצקין, 1923, וואַרשע.

דער גלגול

פּאָעמע, דיאַלאַג אין צוויי באַגעגענישן, 145 זייטן, פּאַרלאַג ב. קלעצקין, 1927, וואַרשע.

דער פּאַסטוך דור

ביבלישע דראַמע, 149 זייטן, פּאַרלאַג ב. קלעצקין, 1932, וואַרשע.

דער קריזיס אין יידיש

רעפּעראַט, 32 זייטן, פּאַרלאַג ציקאַ, 1940, ניו-יאָרק.

דער גייער (צוויי בענד)

קאַפיטלען פון אַ לעבן, 512 זייטן, אַרויסגעגעבן פון קאַמיטעט, „דער גייער“, 1943, ניו-יאָרק.

דער גייער, (אין באַנד)

צווייטע אויפלאַגע, פּאַרלאַג „מתנות“, 1945, ניו-יאָרק.

אַ דור

אַפּקלייב פון לידער און פּאָעמעס, מיט אַ נאַכוואַרט „מיט דעם דור“, 307 זייטן, פּאַרלאַג „מתנות“, 1947, ניו-יאָרק.

דורך דורות

צוויי פּאָעמעס — משה. חשבון אויפן אַש (י. ל. פרץ)

ביאַגראַפיע געשריבן פון לעאַ פּינקעלשטיין און אַ ביבליאָגראַפיע.

277 זייטן, פּאַרלאַג „מתנות“, 1950, ניו-יאָרק.

The Story Of Yiddish

געשיכטע פון יידיש, 23 זייטן, אַמעריקאַנער יידישער קאָנגרעס, 1946.

ניו-יאָרק. דאָס ביכל איז אין 1949 דערשינען אין אַרגענטינע

אויף שפּאַניש.

(* „זאַמד“, 1920, איז דאָס לעצטע בוך וואָס טראַגט דעם נאָמען מנחם. נאָכדעם האָט מנחם (גאַלדבערג) אַפּיציעל אָנגענומען זיין מופּערס פּאַמיליען נאָמען באַרוישאַ און אונטער דעם נאָמען זיינען דערשינען אַלע זיינע לידער, אַרטיקלען און ביכער.

וועגן „א רינג אין דער קייט“

לעבעדיקער, דער
פון זיך אליין צו זיך אליין,
„פרייע ארבעטער שטימע“, 1916,
ניו-יאָרק.
מרמר, ק.
מנחם א רינג אין דער קייט,
„דער יודישער קונסט-פריינט“,
פערואַר 25, 1916, שיקאַגאָ.
נאַדיר, משה
„אונטערן מעסער“ — א רינג אין
דער קייט, תרע"ו, „קונדס“, יאָ-
נואַר 28, 1916.
קאַראַלניק, ד"ר א.
אַנגעהויבענע מאַטיוון, „פרייע אַר-
בעטער שטימע“, 1916, נ. י.
שטיינבערג, נח
וועגן מנחם א רינג אין דער קייט,
„יודישער זשורנאַל“, מאַי 4, 1916,
טאַראַנטאָ.

אַלגינ, מ.
א רינג אין דער קייט, „די נייע
וועלט“, יאַנואַר 28, 1916.
בערקאוויסי, ק.
א רינג אין דער קייט, „דער אַמע-
ריקאַנער“, 1916, ניו-יאָרק.
גלאַנץ-לעיעלעס, א.
מנחם א רינג אין דער קייט,
„דאָס וואָרט“, 1916, ניו-יאָרק.
וויערניק, פּרץ
א רינג אין דער קייט, „מאַרגען
זשורנאַל“, 1916, ניו-יאָרק.
וולאַדעק, ב.
א רינג אין דער קייט, „צוקונפט“,
אַפריל 1916, ניו-יאָרק.
כץ, מ.
א רינג אין דער קייט, „טאַג“,
יאַנואַר 30, 1916, ניו-יאָרק.

וועגן „זאַמד“

יאַקובאוויטש, א. ל.
מנחם זיפין, „היינט“, וואַרשע.
ניגער, ש.
כנסת ישראל, „טאַג“, 1920, נ. י.

אימבער, ש. י.
וועגן מנחם זאַמד, „די צייט“,
1920, ניו-יאָרק.
וויערניק, פ.
מנחם זאַמד, „מאַרגען זשורנאַל“,
1920, ניו-יאָרק.

וועגן „זאָול ריווער“

לעבעדיקער, דער
זאָול רימער, „מאַרגען זשורנאַל“,
יאַנואַר 12, 1924, ניו-יאָרק.
מיזיל, נ.
„מנחם“ (באַרייטאַן): זאָול רי-
מער, ביכער-וועלט, סעפטעמבער-
אַקטאָבער, 1923, וואַרשע.
מיזיל, נחמ
נאַענטע און ווייטע, באַנד 2, 1926,
וואַרשע.

איינהאַרן, אהרן
דער מענטש וואָס קלאַמערט זיך
אין גורל, „היינט“, דעצעמבער 21,
1923, וואַרשע.
בעל דמיון
א תהלים פון אַ פאַלקסמענטש,
„מאַרגען זשורנאַל“, יוני 24,
1924, ניו-יאָרק.
גראַבאַרד, ב.
זאָול רימער, „די פעדער“, 1924,
ניו-יאָרק.

עמנואל
זאול רימער, „מאמענט“, פעברואַר
15, 1924, וואַרשע.

פיינזיד, י.
זאול רימער, „בריסעלער צייטונג“
דעצעמבער 1929, בריסל.

קאציזנע, אַלטער
זאול רימער און נאָך עפעס, ליטע-
ראַרישע בלעטער (22), 1924,
וואַרשע.

מייזיל, גיטל
זאול רימער, „פאָלקסצייטונג, אָק-
טאָבער 4, וואַרשע.

מלאך, ל.
דורך פענצטער-בליקן צו מנחם
באַרישאַן, „די פרעסע“, מאַי 22,
1927, בווענאָס איירעס.

ניגער, ש.
צווישן ליריק און עפיק, „מאָג“,
יאַנואַר 6, 1924, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
צער און צאָרן, „מאָג“, יאַנואַר 13,
1924, ניו-יאָרק.

וועגן „אַ גלגול“

עפשטיין, שכנא
מאַרטירערטום לשם מאַרטירערטום.
„פּרוּויהייט“, מאַי 22, 1927, נ. י.

ADLER, HENRYK
*Ciekawy Poet Zydowski, Wia-
domosci Literackie, Warszawa,*
1927.

מאַרק, אהרן
מ. באַרישאַן (מנחם), ליטעראַרישע
בלעטער, מאַי 6, 1927, וואַרשע.

מייזיל, נחמן
אין קנויל פון פּראָבלעמען,
„היינט“, אַפּריל 8, 1927, וואַרשע.

ניגער, ש.
דער גלגול, „מאָג“, יוני 12, 1927,
ניו-יאָרק.

וועגן פאַסטוך דוד

ניגער, ש.
באַמערקונגען וועגן „פאַסטוך דוד“
— אַן ענטפּער אויף מנחם אָן
ענטפּער, „מאָג“, 1932, ניו-יאָרק.

פינקעלשטיין, לעאַ
דער קיניג מיט הירטן-בלוט, „מאָ-
מענט“, יוני 8, 1932, וואַרשע.

שטערן, ישראל
מכוח דעם פאַסטוך דוד, „היינט“,
1932, וואַרשע.

באַטאַשאַנסקי, יעקב
מ. באַרישאַס פאַסטוך דוד, „די
פרעסע“, יאַנואַר 4, 1933, בווענאָס
איירעס.

מוקדוני, ד״ר א.
מיר, דאָס ביבל-פּאָלק, „מאַרגען
זשורנאַל“, 1932, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
ווידער ביבלישע מאַטיוון, „מאָג“,
יולי 31, 1932, ניו-יאָרק.

וועגן „דער גייער“

אויערבאַך, אפרים
דער גייער, „מאַרגען זשורנאַל“,
יאַנואַר 19, 1943, ניו-יאָרק.

אבנרי, אריה
דער גייער למנחם באַרישאַן,
„מבפנים“, כרך י״ב, אלול תש״ט,
עין חרוד, אויגוסט, 1949.

גרוזמאן, י. ל.

לייענענדיק מנחם באַריישאָס גייער,
"דער שפיגל". אַקטאָבער 6, 1943,
בווענאָס איירעס.

האַפּער, ד"ר י.

מנחםס גייער, "צוקונפּט", סעפּ-
טעמבער, 1949, ניו-יאָרק.

HALKIN, SIMON

The Eternal Seeker, "Opinion",
August 27, 1943.

חיימסאָן, מ.

מנחם באַריישאָס "וועגן אין וואַלד",
זאַמלביכער 3, "פּאַרויס", אַפריל
28, 1938, וואַרשע.

יפה, מרדכי

שירת תקופה, "הדואר", חש"ג, 26,
1943, ניו-יאָרק.

יצבי, י.

בית ישראל, "דבר", תל אביב.

לייוויק, ה.

מנחם באַריישאָס גייער, "זאַמלבי-
כער 4", ז' 247-269, ניו-יאָרק.

לייוויק, ה.

מנחם באַריישאָס גייער, "מאַג", יאָ-
נואַר 10, 1943, ניו-יאָרק.

מאַסטבוים, יואל

דער גייער, "דבר", 1943, תל אביב.

מאַרקוס, פסח

דער שרייבער און זיין בוך —
דער גייער, "מאַרגן-פרויהייט",
1943, ניו-יאָרק.

מוקדוני, ד"ר א.

סיידישע געוויסן אין אַ באַאַטי-
שער צייט, "מאַרגן זשורנאַל",
דעצעמבער, 1943, ניו-יאָרק.

מוקדוני, ד"ר א.

דער גייער, "מאַרגן זשורנאַל",
יאָנואַר, 1943, ניו-יאָרק.

MINKIN, JACOB

*A Jewish World Pageant, "Con-
gress Weekly",* March 19, 1943,
New York.

מענאַכאַווסקי, מ.

אַ בוך וואָס וועט פאַרבלייבן לודר
דרות, "פּראַלעמאַרישער געדאַנק",
מערץ 1, 1943, מאַראַנאַ. קאַנאַדע.

ABNERI ARYEH

Boraisha's "Wayfarer." "The
Jewish Spectator", Vo. XV, Nos.
3 and 4, February and March
1950.

אַמסטער, פ.

דער גייער — קאַפיטלעך פון אַ
לעבן, "אונדזער שטימע", מערץ
27, 1943, פּאַריוז.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

מנחם באַריישאָס גייער, "די פרע-
סע", מערץ 2, 1943, בווענאָס
איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

לויפער און גייער, "די פרעסע",
מערץ 3, 1943, בווענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

בברי איינצושטילן די פרומע מאַ-
מע, "די פרעסע", מערץ 5, 1943,
בווענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

אַ משנה תורה פון אונדזער יידישן
לעבן, "די פרעסע", מערץ 6, 1943,
בווענאָס איירעס.

ביק, אברהם

אַ רינג אין דער קייט פון אייבי-
קייט. "שיקאַגער קוריער", נאַוועמ-
בער, 1938, שיקאַגאַ.

ביק, אברהם

אַ רינג אין דער קייט פון איי-
ביקייט, "דער שפיגל", מערץ 16,
1940, בווענאָס איירעס.

גאַטליב, ג. י.

קאַפיטלעך פון אַ לעבן, "קענעדער
אַדלער", דעצעמבער 11, 1943.
מאַנטרעאַל.

גאַלאַמב, א.

און דער גייער גייטן "דאַס יידישע
וואַרט", פעברואַר 12, 1943, ווי-
ניפּע, קאַנאַדע.

גאַלאַמב, א.

דער ספר פון אַ דור.

גאַרדין, אבא

וואוהין גייט דער גייער? "ידי-
שע קולטור", אַקטאָבער, 1944,
ניו-יאָרק.

גלאַנק, יעקב

אין שפור פון די הומאַניסטן, "דער
וועג", פעברואַר 27, 1943, מעקסיקע

פאמעראַנץ, גרשון
דער יידישער מענטש אין וועג אין
מנחם באַרישאַס דער גייער,
„פרייע אַרבעטער שטימע“, יולי
16, 1943. ניו-יאָרק.

פיינבערג, ל.
דער גייער איז גענאָנגען, „עפאָכע“
מערץ, 1943, ניו-יאָרק.

פריילעך, י.
די יידישע ליטעראַטור איז באַ-
רייכערט געוואָרן מיט אַן אַדיסיי,
„פראַלעטאָרישער געדאַנק“, פֿעב-
רואַר 1, 1943, מאָראַנטאָ. קאָנאָדע.

קומאַרובסקי, מ.
המהלך, „בצרון“, ניסן, תש״ד,
1944, ניו-יאָרק.

ראַגאַף, ה.
דער גייער, „פאָרווערטס“, יאַנואַר
24, 1943. ניו-יאָרק.

ראַוויטש, מלך
אַלערליי באַמערקונגען אויף די
ראַנדן פֿון מנחם באַרישאַס גייער,
„די פרעסע“, מאַי 20, 1945, בוע-
נאָס איירעס.

ריווקין, ב.
מנחם באַרישאַס גאַנג דורכן גייער,
„יידישער קעמפער“, יוני 18, 1943
ניו-יאָרק.

שאַצקי, ד״ר יעקב
וועגן מנחם באַרישאַס דער גייער,
„קולטור און דערציאָונג“, מערץ,
1943, ניו-יאָרק.

שטאַרקמאַן, משה
מנחם באַרישאַס דער גייער איז
דערשינען, „מאַג“, יאַנואַר 10,
1943, ניו-יאָרק.

Der Geier (the Wanderer), „Jewish Spectator“, March, 1943.

KNOX, ISRAEL

A Spiritual Odyssey of Jewish Life (Der Geyer), „Reconstructionist“, 1943, New York.

גייער, ש.
צוויי לירישע פּאָעמעס, „מאַג“,
יולי 12, 1936, ניו-יאָרק.

גייער, ש.
דער גייער, „מאַג“, יוני 26, 1938,
ניו-יאָרק.

גייער, ש.
מנחם באַרישאַס דער גייער, „מאַג“,
פּעברואַר 17, 1943, ניו-יאָרק.

גייער, ש.
מנחם באַרישאַס דער גייער, „מאַג“,
פּעברואַר 24, 1943, ניו-יאָרק.

גייער, ש.
מנחם באַרישאַס דער גייער, „צו-
קונפט“, מערץ, 1943, ניו-יאָרק.

סאַקאַלאָווער, א.
מנחם באַרישאַס דער גייער, „פרייע
אַרבעטער שטימע“, יאַנואַר 31,
1943, ניו-יאָרק.

סיגאַל, י. י.
מנחם באַרישאַס דער גייער, „קע-
נעדער אַדלער“, פּעברואַר 12, 1943,
מאַנטרעאַל, קאָנאָדע.

SAMUEL, MORRIS
The Seeker, „Jewish Frontier“,
Jan. 1944, New York.

ענטין, יואל
מנחם באַרישאַס דער גייער, „פּיאָ-
נערן-פּרוי“, אַקטאָבער, 1944, נ. י.

פאמעראַנץ, גרשון
דער אייביקער גייער, „קענעדער
אַדלער“, יאַנואַר 31, 1943, מאַנ-
טראַעל, קאָנאָדע.

וועגן „אַ דור“

גלאַטשטיין, יעקב
מיון חוב צום יאַר 1947 — „ידי-
שער קעמפער“, דעצ. 19, 1947,
ניו-יאָרק.

לעיעלעס, א.
וועלט און וואַרט, „מאַג“, יולי 12,
1947, ניו-יאָרק.

באַטשאַנסקי, יעקב

מנחם באַרישאַס און זיין דור, „די
פּרעסע“, יולי 30 און אויגוסט 6,
1947, בוענאָס איירעס.

בילצקי, י. ה.
שירתו של מנחם באַרישאַס, „משמר“
אַקטאָבער 5, 1947. תל אביב.

פּעפּער, איציק

א גלויבן, אן א נשמה — וועגן
מנחם באַריישאַס נייעס בוך, „מאַרגן
פרייהייט“, מאי 23, 30, 1948,
ניו-יאָרק.

אַלגעמיינע אַרטיקלען

באַטאַשאַנסקי, יעקב

מנחם באַריישאַס אויף יום-טוב,
„די פרעסע“, דעצעמבער 16, 1938,
בוענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

די איינציקע הערצל-פּאָעמע אין
יידיש, „די פרעסע“, דעצעמבער 4,
1947, בוענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

דאָס גערוקטע וואָרט אין 1947,
„די פרעסע“, בוענאָס איירעס,
דעצ. 31, 1947.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

מאָמע יידיש, בוענאָס איירעס,
1949 (מנחם באַריישאַס, ז' 238).

באַפרייאַונג, מינכען, מערץ, 1948
מנחם באַריישאַס — 60 יאָר.

בילצקי, י. ח.

באַריישאַס, „משמר“, סעפטעמבער 5,
1947, תל אביב.

ביק, אברהם

מנחם באַריישאַס ליריק און
תפילה-לידער, „יידישער קוריער“,
סעפט. 4, 1938, אָקט. 4, 1938,
שיקאַגאַ.

ביק, אברהם

מנחם באַריישאַס — דער אידיאָ-
שער מענטש און דיכטער, „דער
שפּיגל“, מאי 16, 1940, בוענאָס
איירעס.

ביק, אברהם

א רעוויזיע פון יידישזים, „פּראָ-
לעטאַרישער געדאַנק“, אָקטאָבער 15
1940, טאַראַנאַ, קאַנאַדע.

ביק, אברהם

דער חסידישער מאָטיוו אין דער
מאָדערנער יידישער פּאָעזיע, המשך
2, ז' 47-48, 1940, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.

מנחם באַריישאַס און זיין דיכטערי-
שע אויטאָביאָגראַפיע, „טאַג“, אָפּ-
ריל 5 און 11, 1948, ניו-יאָרק.

רייזען, אברהם

ליטעראַרישע רעוויז, „פּעדער“,
1949, ניו-יאָרק.

א. ב.

די אַטאַקעס אויפן „בונד“ — דאָס
פּאָלק אָדער אַ מלוכה-פּעטיש?
„אונזער צייט“, ז' 11-12, סעפט.
1948, ניו-יאָרק.

אזערבאַד, אפרים

מנחם באַריישאַס, „מאַרגן זשור-
נאַל“, פעברואַר, 1938, ניו-יאָרק.

איגנאַטאָוו, ד.

פון מיינע זכרונות — מנחם זאָנט
אויך עפּעס, „עפּאָכע“, נומ' 29-30,
ז' 153-154, יולי 1947, ניו-יאָרק.

אינהאַרן, דוד

דוד איינהאַרן צו מנחם באַריישאַס,
„דער וועקער“, פעברואַר 1, 1945,
ז' 11-10, ניו-יאָרק.

אַלגין, מ.

„פוילען“, פון מנחם, „צוקונפּט“,
אָקט. 1914, ז' 1072-1073, נ. י.

אַלמלי, א.

א וואָרט אַרײַן און אַ וואָרט אַרויס,
„פרייע אַרבעטער שטימע, יוני 24,
1946, ז' 5, ניו-יאָרק.

אַמסטער, פ.

אַ גאַסט ביי לייזיקן, „אונדזער
שטימע“, נאָוועמבער 19, 1948,
פאַרוז.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

אויף געטלעכע וועגן, אַרגענטינער
„ציקאַ“-בלעטער, בוענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

נישטאַ אַזאַ צייט ווען דער מענטש
דאַרף ניט קיין ליד, „די פרעסע“,
בוענאָס איירעס.

באַטאַשאַנסקי, יעקב

מ. באַריישאַס פאַרטרעטן פון יידישע
שריבער, ז' 236-241, 1933,
וואַרשע.

- גראבארד, ב.**
א פערטל יארהונדערט, ז' 188, 1935, ניו-יאָרק.
- גראָדזענסקי, שלמה**
ווען מען זייט געשפענסטער, "ידישער קעמפער", סעפט. 10, 1945, ניו-יאָרק.
- גראָדזענסקי, שלמה**
אן ענטפער אויף מנחם באַריישאָס בריוו, "ידישער קעמפער", אָקט. 22, 1948, ז' 8-7, ניו-יאָרק.
- גלאַנץ-לעיעלעס, א.**
די נייע יידישע פּאָעזיע אין אַמע-ריקע, "ליטעראַרישע בלעטער", נומ. 14, אויג. 8, 1924, ז' 1, וואַרשע.
- גלאַנץ-לעיעלעס, א.**
וועלט און וואַרט, "טאָג", מאי 29, 1948, ניו-יאָרק.
- גלאַנץ-לעיעלעס, א.**
וועלט און וואַרט, "טאָג", דעצ. 18, 1948, ניו-יאָרק.
- וויינפער, ז.**
מנחם, "אויפקום", נאָוו. 1926, ז' 20-30, ניו-יאָרק.
- וויינפער, ז.**
מנחם. "ליטעראַרישע בלעטער", נומ' 34, אויג. 24, 1928, ז' 660-662, וואַרשע.
- וויינפער, ז.**
מ. באַריישאָס, "אויפקום", יאָנואַר 1935, ז' 14-22, ניו-יאָרק.
- וויינפער, ז.**
מנחם באַריישאָס, "ידישע שרופט-שמעלער", באַנד 2, ז' 42-52, 1936, ניו-יאָרק.
- וויינפער, ז.**
מנחם באַריישאָס — 50 יאָר, 1938, ניו-יאָרק.
- WEISS-ROSMARIN DR. TRUDE**
Authentic Jewish Creative Ex-pression, "Jewish Spectator", Sept., 1948.
- ווייסמאַן, י. א.**
דאָס וואַרט און דאָס ליד, "עפאָכע", נומ' 17, ז' 420-425, מערץ 1945, ניו-יאָרק.

- בעל מחשבות**
ליטעראַרישע מאָנאָטשריפטן — מנחם, געקליבענע שריפטן, 2-טער באַנד, ז' 86-87, 1910, ווילנע.
- BENEDICT LIBBY**
Journal of Jewish Bibliography, Jan.-April, 1943, pp. 45-46. N. Y.
- בערגעלסאָן, דאָויד**
ווער וואָגט? "איניקייט", אפריל 3, 1948, מאַסקווע.
- בערגעלסאָן, דאָויד**
ווער וואָגט? וועגן מנחם באַרייש-שאָס פּאָסקוויל אויף מיכאַעלסן, "מאַרגן-פּרייהייט, אפר. 18, 1948, ניו-יאָרק.
- בריינין יוסף**
א קראַנץ לינגס אויפן קבר פון שלמה מיכאַעלס — אן ענטפער אויף מנחם באַריישאָס קאָלום אין "טאָג", "מאַרגן פּרייהייט", יאָנ. 23, 1948, ניו-יאָרק; "פאלקס-שטימע", פעב. 13, 1948, לאַדזש.
- גאַלדבערג, ב. צ.**
וועגן דער יונגט, "טאָג", ניו-יאָרק
- גאַלדבערג, אב.**
די נייע ריכטונגען אין דער יידי-שער ליטעראַטור, "געזאַמעלטע שרופטען", ערשטער באַנד, ז' 51, 1913, ניו-יאָרק.
- גודמאַן, נ.**
נאָטיצן פון אַ לעזער, "ידישער קוריער", 1936, שיקאַגאָ.
- גוטמאַן, שוואַל**
יידישער מענטש איז די צענטראַלע פּראָבלעם (אינטעררוויו מיט מנחם באַריישאָס), "אויפן שוועל", אפריל 1945, ניו-יאָרק.
- גלאַנץ, יעקב**
א בריוו צו מנחם באַריישאָס, "דער וועג". פעברואַר 3, 1943, מעקסיקע.
- גלאַנץ, יעקב**
ווען פּאָעטן ווערן אַנקלאַגער — פּאָעמע "פּוילן", "דער וועג", יולי 29, 1944, מעקסיקע.
- גלאַנץ, יעקב**
דאָס יידישע ליד צווישן צוויי מלחמות, "ליטעראַרישע זאַמלונ-גען" 3, ז' 154, 1946, שיקאַגאָ.

לאַנדוי, זישע
 „אָנמאַלאַג־דיע — די יידישע דיכטונג
 אין אַמעריקע“, פאַרלאַג „יידיש“,
 1919, ניו-יאָרק.

לוצקי, א.
 אַ זינג און אַ זאָג, „פאַרטערטון“,
 1945, ניו-יאָרק.

ליבמאַן, יצחק
 בלעטערנדיק די בלעטער — אַן
 ענטפער אויף מ. באַריישאַס אָנ-
 פראַגן, נאָך אַן ענטפער אויף מ.
 באַריישאַס זעקס קשיות, „ניו-
 יאָרקער וואַכנבלאַט“, יוני 22,
 1945, ז' 4-5, ניו-יאָרק.

ליוויק, ה.
 מנחם, „שריפטון“, פרילינג 1921,
 ז' 3-11, ניו-יאָרק.

ליוויק, ה.
 מנחם „טאַג“, נאָוו. 20, 1938,
 ניו-יאָרק.

ליוויק, ה.
 גאַט איז אין סדר, „טאַג“, מערץ 7,
 1948, ניו-יאָרק.

LEIVICK, H.
*God Is in the Mystery... On
 Menachem Boraischa's Sixtieth
 Anniversary, "Congress Weekly"*
 New York, Feb. 20, 1948, p. 9-10.

מאַלאַדאָווסקי, קאַדיע
 מנחם באַריישאַ, „טאַג“, מערץ 14,
 1942, ניו-יאָרק.

מאַלאַמוט, י. ל.
 מנחם באַריישאַ, „יידישע וועלט“,
 פעב. 27, 1938, פילאַדעלפיע.

MARGOSHES, DR. S.
"News n Views", 1939, p. 29.
 „טאַג“, יאָנואַר 29, 1939.

MARGOSHES, DR. S.
*Dear Menachem Boraischo, "The
 Day", New York, Mar. 17, 1948;
 Mar. 18, 1948.*

מוקדוני, ד"ר א.
 וועגן די זאַמליכער, „מאַרגן-
 זשורנאַל“, יאָנ. 17, 1936, נ. י.

WEISS-ROSMARIN TRUDE
*Menachem Boraischa, "Jewish
 Spectator", N. Y. March, 1949,*

זאַראַמב, ש.
 פון די „שריפטון“ ביז די
 „זאַמליכער“ (מנחם באַריישאַ),
 „שריפטון“, יאָנואַר 1937, ז' 33,
 וואַרשע.

זרבבל
 שטריבן און געדאַנקען (וועגן
 די ליטעראַרישע מאַנאַשריפטן),
 „פּסח-בלאַט“, ז' 31-30, נישן
 תרס"ה, ווילנע.

זשיק, ג.
 אַנטיסאַוועטישע איבונגען פון מע-
 נאַכעם באַריישאַ, „אויניקייט“,
 יולי 15, 1948, מאַסקווע.

חימסאָן, מ.
 מנחם באַריישאַס „וועג אין וואַלד“,
 „פאַראַוים“, נומ' 38, אָפר. 28,
 1939, ז' 4 און 7; נומ' 39,
 מאי 12, 1939, ז' 8; נומ' 43,
 יולי 7, 1939, ז' 6; נומ' 46,
 אויג. 18, 1939, ז' 6, וואַרשע.

טאַג, נ. י. יאָנ. 25, 1948.
 מנחם באַריישאַ — 60 יאָר.

טווערסקי, יוחנן
 דריי בריוו פון מנחם באַריישאַ,
 „די גאַלדענע קייט“, נומ' 4,
 האַרבסט 1949, ז' 220-217,
 תל-אביב.

יפה, מרדכי
 בספרות האירית, „הדואר“, י' סיון
 תש"ז, 1947, ניו-יאָרק.

כץ, משה
 דער נייער שרים-טאַנץ פון די
 „אירישיקייט“-באַשיצער, „מאַרגן-
 פרויהייט“, דעצע. 25, 1948, נ. י.

כץ, משה
 זיי זיינען נאָך גערעכט! „מאַרגן-
 פרויהייט“, יאָנ. 30, 1948, נ. י.

לאַנדוי, זישע
 „ליטעראַטור און לעבן“, אַקטאַבער
 1915, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
פון י. ל. פריס חדר, "טאג", פעב.
6, 1938, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
בריוו וועגן דער אַלטער און דער
נייער יידישער ליטעראַטור (מנחם
באַרישא), "צוקונפט", אויגוסט
1938, ז' 482, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
אונזער לעבן — און אונזער לי-
טעראַטור (מנחם באַרישא), "צו-
קונפט", יאָנ. 1939, ז' 47-46,
ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
צייט-ליטעראַטור, "טאג", אויג. 18,
1940, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
מנחם באַרישאס "דער גייער",
"טאג", יאָנ. 17, 1943, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
קונסט-טעאָריעס און קינסטלערישע
פראַקטיק, "טאג", פעב. 28, 1943,
ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
וועגן די ליטעראַרישע טעאָריעס פון
מנחם באַרישא און י. י. זינגער.
"טאג", 1943, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
געליענט און געשריבן, "טאג",
נאָו. 22, 1944, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
געליענט און געשריבן, "טאג",
אויג. 19, 1945, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
פון יידיש אויף ענגליש, "טאג",
מאי 12, 1946, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
דער קונסטס אידיען און דעם
קינסטלערס טענדענצן, "טאג", יאָנ.
30, 1949, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
מוז דער קריטיקער זיין אַ שליח
ציבור? "טאג", יוני 19, 1949,
ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
די קריטיק פון נאַציאָנאַלער באַ-
שטעלונג, "טאג", יוני 26, 1949,
ניו-יאָרק.

מוקדוני, ד"ר א.
מנחם באַרישאס פּאָעמע, "מאַרגען
זשורנאַל", יוני 1, 1938, נ. י.

מוקדוני, ד"ר א.
מנחם באַרישא, צו זיין 50סטן
געבוירטאָג, "דער שפיגל", 1938,
בוענאַס איירעס.

מוקדוני, ד"ר א.
מנחם באַרישא, "מאַרגען זשור-
נאַל", יאָנאָר 19, 1938, נ. י.

מוקדוני, ד"ר א.
דער קרויזס פון יידיש, "מאַרגען
זשורנאַל", מאי 1, 1940, נ. י.

מוקדוני, ד"ר א.
פּערזענלעכע ליטעראַטור געשיכטע,
"דהי סטאָרי אף אידיש", "מאַרגען
זשורנאַל", יוני 9, 1946, נ. י.

מיניל, נחמן
מנחם, "ליטעראַרישע בלעטער",
אויגוסט 6, 1926, וואַרשע.

מליך, ד. ב.
השלום הטרגי שלנו, "משמר",
סעפט. 11, 1944, תל-אביב.

מלמד, מ.
יידישע שרייבער, "יידישע וועלט",
אויגוסט, 1936, פּילאָדעלפיע.

מלמד, ד"ר ש.
"נייע יידישע פּאָעזיע" — קליינע
באַמעריקאנען וועגן גרויסע ביכער,
"וואַרהייט", יאָנ. 23, 1916, נ. י.

מענאַכאָוסקי, מ.
וועלטלעכע יידישקייט, "אונדזער
וועג", מערץ 1, 1948, ז' 9, נ. י.

נאָוויק, פ.
די ראַל פון דער פּרעסע אינם איצ-
טיקן מאָמענט, די זייפּאָן-געשיכ-
טע און דער אָנפאַל אויף מיכאַעלסן,
"מאַרגן-פּרייהייט", מערץ 6, 1948,
ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
פון אַ לעזער און אַ שרייבערס נאָ-
טיץ-בוך, "טאג", יאָנ. 23, 1927,
ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
צייט און צייטלאכעס, לעזער, דיכ-
טער, קריטיקער, ערשטער באַנד,
ז' 236-237, "יידישער קולטור
פּאַרלאַג", 1928, ניו-יאָרק.

ראָוויטש, מלך
נאָכווייען צום מיכאַעלס-פעפער באַ-
זוך אין אַמעריקע אין יאָר 1943,
„פרייע אַרבעטער שטימע“, יוני 4,
1948, ז' 3, ניו-יאָרק.

ראָוויטש, מלך
מנחם באַרישאַ, „די פרעסע“, בו-
ענאָס איירעס.

רייזען, אברהם
ערינערונגען, „פרייהייט“, דע-
צעמבער 15, 1927, ניו-יאָרק.

רייזען, זלמן
מנחם, „לעקסינגטאָן פֿון דער יודי-
שער ליטעראַטור, פרעסע און פי-
לאָלאָגיע“, צווייטער באַנד, ז' 438-441,
ווילנער פּאַרלאַג פֿון ב.
קלעצקין, ווילנע, 1930.

קאַהאַן, אַב.
אַ נייע פּיעסע אין דעם פּאַלקס טע-
אַטער: „איינ פֿרוי“, פֿון מנחם
באַרישאַ, „פּאַרווערטס“, דעצ. 16,
1931, ניו-יאָרק.

קיטאַי, מ.
מנחם באַרישאַ — צו זיין 50סטן
געבורטסטאָג, „היינט“, יולי 15,
1938, וואַרשע.

שאַליט, משה
וועגן זאַמליכער, „ליטעראַרישע
בלעטער“, נאָו. 20, 1936, וואַרשע.

שאַולזאָן אַב.
מנחם באַרישאַ — דער גייער,
„יודישע שריפטן“, באַנד 3, העפט
2, פּרילינג 1943, ז' 253-254,
ניו-יאָרק.

שטיינבערג, נח
נאָריר וועגן אונזערע שרייבער —
מנחם, אַ בוך משה נאָריר, ז' 152,
153, פּאַרלאַג לעבען, 1926, נ. י.

ניגער, ש.
שרייבערשע קאַרעספּאַנדענץ, „מאָג“,
יאַנ. 22, 1950, ניו-יאָרק.

סאַקאַלאָוער, א.
טינט און פּערער, „פרייע אַרבעטער
שטימע“, אָקט. 9, 1936, נ. י.

סאַקאַלאָוער, א.
מנחם באַרישאַ, „פרייע אַרבעטער
שטימע“, ניו-יאָרק.

סעגאַלאָוויטש, ז.
טלאַמאַצקע 13, ז' 98, 126, 134,
176, 222, בווענאָס איירעס, 1946.

ענטין, יואל
דריי יאָר לייוויק-אַפּאַטאַשו זאַמל-
ביכער, „יודישער קעמפּער“, אויג.
12, 1938, נ. י.

פאַמעראַנץ, גרשון
מנחם באַרישאַ, „ליטעראַרישע
בלעטער“, אַפריל 29, 1938,
וואַרשע.

פּרילוצקי, נח
ליבע אין דער יודישער פּאַעזיע,
ראַמאַן-צייטונג, נומ' 14, אויג. 9,
1907, ז' 431-434, וואַרשע.

FRANK, MOSES Z. R.
*Menachem, The Universal Jew-
ish Encyclopedia, Vol. 7, pp.
464-465, New York.*

צביון
יודישע אינטערעסן, „פּאַרווערטס“,
אַפריל 20, 1940, ניו-יאָרק.

צייטליך, אהרן
פֿון פֿרייטאָג ביז פֿרייטאָג; אַן
ענטפּער אויף אַן ענטפּער (צו מ.
באַרישאַ), „מאַרגען זשורנאַל“,
יאַנ. 11, 1946, ניו-יאָרק.

געשריבן נאָכן טויט פֿון מנחם באַרישאַ

א. ל.
מנחם באַרישאַן, „הדואר“, גליון
מ"ז, פעברואַר 18, 1949, ניו-יאָרק.
אונדזער וועג, מינכען,
פעב. 25, 1949
מנחם באַרישאַ.

א. ב.
מנחם באַרישאַ, „יודישע קולטור“,
ז' 51. מערץ 1949, ניו-יאָרק.
איבערגעדרוקט אין „איקוף“-בלע-
טער, רומעניע.

- גלאַנץ-לעיעלעס, א.
טרויער אויף מנחם באַריישאָ,
„טאַג“, פעברואַר 19, 1949, נ. י.
- גאַלאַמב, א.
דור הולך, „דאָס וואַרט“, 1949,
מעקסיקע.
- דינגאַל, ס.
אויפן קבר פון אַ ליבן חבר און
פריינט (מנחם באַריישאָ), „טאַג“,
פּעב. 19, 1949, ניו-יאָרק.
- דיימאַנדשטיין, ב.
מנחם באַריישאָ, „לימעראַרשיע
העפּטן“, מאַי-אויג. 1949, ז' 82-
33, טוושונגא.
- היינט, בוענאָס איירעס,
מערץ 6, 1949
מענאַכעס באַריישאָ
- וואַכנבלאַט, בעלזען,
פּעב. 25, 1949
מנחם באַריישאָ, ז"ל
- וויניק, עקיבא
נישטאָ דער גייער, „דרום אַפּריקע“
אַפּריל, 1949, יאָהאַנעסבורג.
- WEISS-ROSMARIN TRUDE
A Poets Life, "Congress Weekly"
Feb. 28, 1949, New York.
- WEISS-ROSMARIN TRUDE
Reflections, "New Palestine —
1949, New York.
- WEISS-ROSMARIN TRUDE
Jewish Survival. "Philosophical
Library", 1949, pp. 137-143;
p. 277.
- WISE, STEPHEN S.
In Tribute to Menahem Bo-
raisha, "Congress Weekly", Feb.
21, 1949, New York.
- דער וועקער, ניו-יאָרק
פּעב. 15, 1949
מנחם באַריישאָ
- זאַק, אברהם
צוויי פּרישע קברים, „די פּרעסע“,
מערץ 19, 1949. בוענאָס איירעס.
- טאַג, ניו-יאָרק
פּעב. 14, 1949
מנחם באַריישאָ.
- אונזער וואַרט, בריסעל,
פּעב. 18, 1949.
מנחם באַריישאָ.
- אונזער שטימע, פאַריז,
פּעב. 18, 1949.
מנחם באַריישאָ.
- אונזער שטימע, פאַריז
פּעב. 23, 1949.
ביאַגראַפיע פון מנחם באַריישאָ.
- דאָס אידישע וואַרט, סאַנטיאַגא,
אַרום דער פּטירה פון דיכטער
מנחם באַריישאָ.
פּעב. 1949, 25.
- דאָס אידישע וואַרט, וויניפּעג,
פּעב. 15, 1949.
מנחם באַריישאָ געשטאַרבן.
- דער אַמעריקאַנער, נ. י.
פּעב. 18, 1949
מנחם באַריישאָ, ע"ה
- אַרבעטער וואַרט, פאַריז,
פּעב. 18, 1949
מנחם באַריישאָ
- ב. צ. ז.
מנחם בורישה, „דבר“ פּעב. 17,
1949, תל-אביב.
- ב. ש.
צום טויט פון מנחם באַריישאָ און
ז. סענאַלאַוויטש, „נייע פּרעסע“,
פּעב. 26, 1949, פאַריז.
- באַטאַשאַנסקי, יעקב
אַ קבר איז אַ וועלט, „די פּרעסע“,
מערץ 20, 1949, בוענאָס איירעס.
- ביאַלאַסטאַצקי, ב. י.
וויזע פון דער יידישער פּערזענ-
לעכקייט, „קולטור און דערציאונג“
אַפּריל 1949. ניו-יאָרק.
- אַ ביבליאָטעקאַר
מנחם באַריישאָ, „אונזער שטימע“,
פּעב. 19-20, 1949, פאַריז.
- ביקל, ד"ר שלמה
מנחם באַריישאָ דער פּובליציסט,
„טאַג“, אַפּריל 12, 1949, ניו-יאָרק.
- גלאַנץ, יעקב
נישטאָ מער באַריישאָ, „פּאַלקס-
בלאַט“, מערץ 6, 1949, מאַנטע-
ווידעאַ.

מאַרק, עמנואל
 דער רואיקער מנחם און דער שטי-
 לער זוסמאן (ליד), „צוקונפט“,
 אפריל, 1949, ניו-יאָרק.

מוקדוני, ד"ר א.
 מנחם, „מאַרגען זשורנאַל“, פעב-
 רואר 27, 1949, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
 מנחם באַרייטש, ע"ה, „מאַג“, פעב.
 20, 1949, ניו-יאָרק.

ניגער, ש.
 זיין וועג צו שלמות (צום ערשטן
 יאַרצייט פון מנחם באַרייטש),
 „מאַג“, 5-טן פעב., 1950, ניו-יאָרק

ניו-יאָרקער וואַכנבלאַט.
 פעב. 25, 1949, ז' 5
 מנחם באַרייטש.

ניוועלט, תל-אביב.
 פעב. 15, 1949
 מנחם באַרייטש

ס.
 מנחם באַרייטש און ז. סעגאַלאַ-
 וויטש, „אונדזער שטימע“, פאַריז,
 מערץ 2-3, 1949.

סיגאל, י. י.
 מנחם באַרייטש דער דיכטער, „קע-
 נעדר אַדלער“, פעברואַר 21, 1949,
 מאַנטרעאַל.

ענטין, יואל
 דער טייט פון מנחם באַרייטש,
 „פאַרבאַנד-שטימע“, מערץ 1949,
 ניו-יאָרק.

פאַמעראַנץ, גרשון
 מנחם באַרייטש, „טינט און פּעדער“
 2, 1949, מאַראַנאַ, קאַנאַדע.

פ. ב.
 מנחם באַרייטש, „דער שפּיגל“,
 מערץ, 1949, בוענאַס איירעס.

פאַלקסבלאַט, מאַנטעווידעאַ.
 פעב. 22, 1949
 געשטאַרבן מנחם באַרייטש

פוקס, חיים לייב
 מנחם באַרייטש (עטלעכע ווערטער
 אויפן פּרישן קבר), „אונדזער
 שטימע“, פעב. 19-20, 1949.
 פאַריז.

טרייסטער, ל.
 מנחם באַרייטש און זיין ליטעראַ-
 רישער חלום, „קיום“, אַפריל 1949,
 פאַריז.

טאַלאַש, י.
 מנחם באַרייטש, „דער וועקער“,
 אַפריל 1, 1949, ניו-יאָרק.

כהן, יעקב
 מנחם באַרייטש און ז. סעגאַלאַ-
 וויטש, „די יידישע וועלט“, אַפריל
 22, 1949, בוענאַס איירעס.

לאַפּין, ב.
 צום יידישן במחון (ליד), „מאַג“,
 1949, ניו-יאָרק.

לייוויק, ה.
 מנחם באַרייטש, „מאַג“, פעברואַר
 16, 1949; אויבערגעדרוקט אין:
 „אַרבעטער וואַרט“, פעב. 25, פאַ-
 ריז; „די שטימע“, פעב. 26, מעק-
 סיקע; „אונדזער וואַרט“, פעב.
 25, ברויסעל; „אונדזער וועג“, פעב.
 25, מינכען; „דאָס יידישע
 וואַרט“, פעב. 25, סאַנטיאַגאָ;
 „וואַכנבלאַט“, פעב. 29, בעלזען;
 „נייע וועלט“, מערץ 8, תל-אביב.

לייוויק, ה.
 אַ יאָר אַז מנחם איז אַוועק, „מאַג“,
 5-טן פעב., 1950, ניו-יאָרק.

לעיעלעס, א.
 אונדזער דור (ליד צום אַנדענק פון
 מנחם באַרייטש, ע"ה), „מאַג“,
 5-טן פעב., 1950, ניו-יאָרק.

לעשצינסקי, יעקב
 מנחם באַרייטש, „יידישער קעמ-
 פּער“, פעב. 18, 1949, ניו-יאָרק.

לעשצינסקי, יעקב
 אחרי מותו של מנחם בוריישה,
 „דבר“, מערץ 4, 1949, תל-אביב.

דער מאַרגן, מינכען.
 פעב. 25, 1949
 מנחם באַרייטש

מאַסטבוים, יואל
 מנחם באַרייטש (אַ יאָר נאָך זיין
 טויט), „ניוועלט“, תל אביב, יא-
 נואַר 6-טן, 1950.

מאַרגאַשעס, ד"ר ש.
 מנחם באַרייטש (אַן אַפּשאַצונג פון
 מ. באַרייטש אַלס פּובליציסט,
 „מאַג“, 5-טן פעב., 1950, ניו-יאָרק

ראזשאנסקי, שמואל
מנחם בארישאָ און ז. סענאלאָ-
וויטש, "יודישע צייטונג", מערץ
6, 1949, בווענאָס איירעס.

RIBALOV, HAROLD V.
Boraisha's Lasting Influence,
"Congress Weekly", Feb. 28,
1949, New York.

רימון, יצחק
פייערלעכע אַקאַדעמיע צום אַנדענק
פון מנחם און סענאלאָוויטש אין
תל-אביב, "קענדער אַדלער",
אַפריל 17, 1949, מאַנסרעאַל.

ש. ג.
רעיונות און ספקות, "צוקונפט",
מערץ, 1949, ניו-יאָרק.

שווייד, מאַרק
מנחם בארישאָ, "דער פּרוינד",
אַפריל, 1949, ז' 11-9, ניו-יאָרק.

שערמאַן, בצלאל
מנחם בארישאָ, "אונדזער וועג",
מערץ 1, 1949, ניו-יאָרק.

Menachem Boraisha (Editorial)
"Congress Weekly", Feb. 21,
1949, New York.

*We Mourn the Departure of
Boraishe, "The Jewish Review"*
Feb. 24, 1941, New York.

פוקס, חיים לייב
מנחם בארישאָ, "דער מאַרגן",
מערץ 4, 1949, מינכען.

פיינבערג, ל.
גאולה-טרוימער (ליד), "טאַג",
יולי 10, 1949, ניו-יאָרק.

פיינבערג, ל.
מנחם אין קריג מיט זיין דור,
"טאַג", 5-טן פעב., 1950, ניו-יאָרק.

פריילעך, י.
נישטאַ, "אונדזער וועג", מערץ 15,
1949, ניו-יאָרק.

קולטור-דייעות, פאַריו,
מערץ, 1949, ז' 2
צום טויט פון צוויי גרויסע דיכ-
טער — מנחם בארישאָ און זום-
מאָן סענאלאָוויטש.

קיום, פאַריו,
פעב-מערץ, 1949, ז' 890
מנחם בארישאָ.

קינדער זשורנאַל, ניו-יאָרק,
אַפריל, 1949, ז' 18
מנחם בארישאָ, ע"ה

קינדער צייטונג, ניו-יאָרק
מערץ, 1949
מנחם בארישאָ.

